

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI**

**İSTANBUL’DA YAŞAYAN BOŞANMIŞ KADIN VE ERKEKLERİN
BOŞANMA DENEYİMLERİ**

Tebrike Kaya

**Sosyal Bilimler Enstitüsüne Teslim Edilmiştir.
Antropoloji Yüksek Lisansı Tezi
İSTANBUL, 2009**

T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI

İSTANBUL'DA YAŞAYAN BOŞANMIŞ KADIN VE ERKEKLERİN
BOŞANMA DENEYİMLERİ

Tebrike Kaya

YÜKSEK LİSANS TEZ KURULU VE ONAYI:

Prof. Dr. Aykut Toros

.....

Doç. Dr. Hande Birkalan Gedik

.....

Yrd. Doç. Dr. H. Yaprak Civelek

.....

Tez Değerlendirme Notu : Basarılı.....

Tez Onay Tarihi : 16 Eylül 2009.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖZET.....	vi
1. GİRİŞ	1
1.1. Tezin Konusu ve Amacı.....	1
1.2. Araştırmanın Hedef Grubu.....	5
1.3. Araştırmanın Odak Noktası.....	5
1.4. Araştırmanın Önemi	6
2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	8
2.1. Araştırma Yöntemi	8
2.2. Derinlemesine Görüşme	9
2.3. Araştırmanın Etik Boyutu	10
2.3.1. Antropolojide Etik.....	10
2.3.2. Araştırmada Yaşanan Sorunlar ve Etik Kaygılar	13
2.4. Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve	15
3. EVLENME ve BOŞANMAYA KÜLTÜREL BİR BAKIŞ	33
3.1. Kültür, Evlilik ve Antropoloji	33
3.2. Boşanma ve Antropoloji.....	41
3.3. Din ve Boşanma	46
3.3.1. İlahi Dinlerin Evlenme ve Boşanmaya Bakış Açısı	46
3.3.2. Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Boşanma	48
3.3.3. İslam Hukuku'nda Boşanma	50
3.4. Türkiye Cumhuriyeti'nde Boşanma	52
4. AİLE, EVLİLİK ve BOŞANMA ÜZERİNE ÇALIŞMALAR	56
5. EVLİLİK ile İLGİLİ DENEYİMLER ve DÜŞÜNCELER	66
5.1. Görüşülen Kişilerin Sosyo-Ekonomik Profilleri	66
5.2. Erken Yaşta Evlenme ve İlk Evlenme Yaşı ile İlgili Görüşler	68
5.3. Aşk Evliliği ve Boşanma Arasındaki İlişki	71
5.4. Aşkın Bitmesi Meselesi	77
6. BOŞANMA DENEYİMLERİ.....	83
6.1. Şiddetli Geçimsizlik	83
6.2. Boşanma ve Ekonomik Durum Arasındaki İlişki	85
6.2.1. Ekonomik Sorunlar	85
6.2.2. Sorumsuzluk.....	93
6.3. Anne Babaların Boşanmayı Etkileyen Tutum ve Davranışları	96
6.4. Cinsellik ve Boşanma.....	104
6.4.1. Cinsel Sorunlar.....	105
6.4.2. Heyecanın Bitmesi Meselesi	117
6.4.3. Aldatma ve Aldatılma	120

6.4.4. Kıskançlık.....	128
6.5. Kişilik ve Duygu Durumlarının Boşanmaya Etkisi.....	131
6.5.1. Kişilik Özellikleri ve Duygusal Birikimler	131
6.5.2. Değiştirilmeye Tepki.....	134
6.6. Çocuk Sahibi Olmanın Boşanmaya Etkisi	137
6.7. Fiziksel Şiddet.....	142
6.8. Hastalık.....	148
7. SONUÇ	151
BİBLİYOGRAFYA	159
DİZİN	169
EKLER	172
Ek 1. Kişisel Tanıtım Bildirisi	172
Ek 2. Görüşme Rehber Formu	172
Ek 3. Görüşme Yapılan Boşanmış Kadınların Listesi.....	175
Ek 4. Görüşme Yapılan Boşanmış Erkeklerin Listesi.....	176
Ek 5. Boşanmış Bir Kadınla Yapılan Görüşme Örneği	177
Ek 6. Boşanmış Bir Erkek ile Yapılan Görüşme Örneği.....	183

ÖNSÖZ

Boşanma deneyimlerini antropolojik bir bakışla inceleme gayretinde olan bu çalışma, kadınların ve erkeklerin boşanma nedenlerini anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Boşanma olgusunun ele alınması, kuşkusuz, benim yirmi beş yıldır evli bir kadın olmamla yakından ilişkili. Evlilik kurumunu, ve boşanma olgusunu anlama çabası içinde olan evli bir kadın gözüyle yaptığım bu araştırmada, nesnel bir araştırmacı tavrı takındığımı söyleyemem. Boşanmış kadın ve erkeklerle yaptığım görüşmeler sırasında, görüştüğüm kişi ile benim aramda bir paylaşım ve etkileşim süreci oluşturarak, boşanma olgusunu anlamaya yönelik bir farkındalık yaratmaya çalıştım. Bu nedenle, böyle bir araştırma yapmaya imkan veren, nitel araştırma yöntemini ve derinlemesine görüşme tekniğini kullandım.

Araştırma sürecinde görüştüğüm kadınların, evlilikleri sırasında yaşadıkları çeşitli sorunlar, benim evliliğimde de, dönem dönem sıkıntı yaratan konularla benzerlik gösteriyordu. Kadınlar tarafından, boşanma nedeni olarak ortaya konan sorunlarla tanışık olmama karşın, boşanmış erkekler için boşanma nedeni olan konuları anlamak, ayrı bir dikkat göstermemi gerektirdi. Bulguların analizi aşamasında, toplumsal cinsiyet rollerinin, düşünce ve davranış kalıplarımızı şekillendirme gücüne paralel olarak, kadına ve erkeğe özgü farklı boşanma nedenlerinin oluşmasına neden olduğu ortaya çıktı. Böyle bir farklılığa neden olan toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkeklerin boşanma nedenleri arasında ortak olan konuların, yine kadın ve erkekler tarafından yorumlanmasını ve aktarılmasını bile farklı hale getiriyor.

Evlilik kurumu ve boşanma, sosyal bilimlerin araştırmaya değer öncelikli konuları arasında olmalarına karşın, sıklıkla ele alınmamışlardır. Kadınların ve erkeklerin boşanma deneyimleriyle çevrili bir pencereden, antropolojinin başta gelen konuları içinde yer alan evlilik kurumuna bakan bu araştırma, bu boşluğu doldurmaya yönelik bir çabadır. Bu çabanın, evlilik kurumu ve boşanma olgusuyla ilgili, gelecek kuşaktaki çalışmalara bir katkı sunması beklenmektedir.

TEŞEKKÜR

Antropoloji, kendisiyle tanışan ve yakınlaşan insanların, kendilerine, topluma ve dünyaya bakış açısını olumlu yönde değiştiren, ve tüm dünyayı kucaklayan bir sosyal bilimdir. Antropolojinin insana kattığı tüm olumlu etkileri hisseden ve yaşayan bir öğrenci olarak, öncelikle, antropoloji serüveni içinde olma isteğimi gören ve beni destekleyen Yeditepe Üniversitesi Antropoloji Bölüm Başkanı Prof. Dr. Akile Gürsoy’a çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimi boyunca, aktardıkları bilgilerle ufkumu genişleten hocalarım; Prof. Dr. Bozkurt Güvenç, Prof. Dr. Jay Fikes, Doç. Dr. Feza Tansuğ, Doç. Dr. Hande Birkalan Gedik, Yrd. Doç. Dr. Sevil Baltalı Tırpan ve Yrd. Doç. Dr. Nilüfer Hatemi’ye teşekkür ederim. Tez konusuyla ilgili araştırmaya başladığım tarihten itibaren, çalışmalarımdeki eksikleri ve yanlışları giderme konusunda yardımlarını esirgemeyen danışmanım, Yrd. Doç. Dr. H. Yaprak Civelek’e çok teşekkür ederim.

İnsan yaşamının en özel ve en sıkıntılı dönemlerinden biri olan boşanma sürecindeki deneyimlerini benimle paylaşan, otuz iki kadın ve otuz iki erkeğin her birine çok teşekkür ederim. Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde boşanma hakimi olarak görev yapan Ali Haydar Karaibrahimoğlu’na, boşanma olgusuyla ilgili düşüncelerini ve bilgisini benimle paylaştığı için teşekkür ederim. Boşanmış kadın ve erkeklere ulaşılması aşamasında, bana yardımcı olan arkadaşım Esin Kıyıkçı’ya, ve bulguların analizi aşamasında, düşüncelerimin ve araştırma bulgularının bir düzene girmesine yardımcı olan arkadaşım Dilşa Deniz’e çok teşekkür ederim.

Araştırma sürecinde ve tez yazma aşamasındaki çalışmalarım sırasında, beni yüreklendiren sevgili eşim Tefik Kaya’ya, ve oğlum Burak Kaya’ya çok teşekkür ederim.

ABSTRACT

This study focuses on the reasons for divorce among men and women in Istanbul, using qualitative research methods, particularly in-depth interviews. I examine the divorce experiences of women and men in terms of economics and gender and explain how financial conditions, gender roles and individual differences affected their divorce. My findings show that what was described with the legal term “irreconcilable differences” by divorced men and women was a result of accumulated problems in different areas.

One of the findings of my study was that the financial situation of men in particular played an important role in both the beginning and break-up of marriages. In addition, when my male and female interlocutors were ranked according to income at the time of their marriage, similarities in the reasons for divorce emerged in all income groups: financial problems, family-related problems and sexual issues. However, the women and men in the different income groups were affected by these issues in different ways; they also discussed and interpreted them differently.

Differences in gender roles led to different reasons for divorce given. For instance, only women cited being cheated on and/or irresponsibility as a reason for divorce, while only men said they got divorced because their wives “tried to change” them or were jealous, or because there was no more “excitement” in the marriage. Finally, my findings show that personal characteristics and the emotional state of both women and men influenced their decision of whether to get divorced.

ÖZET

İstanbul’da yaşayan boşanmış kadın ve erkeklerin boşanma deneyimlerine odaklanan bu çalışmada, niteliksel araştırma yöntemi ve derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmaya katılan kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri, ekonomi ve toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmiş, ekonomik koşulların, toplumsal cinsiyet rollerinin, ve bireysel farklılıkların boşanma olgusunu nasıl ve ne şekilde etkilediği açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırma, boşanan kadın ve erkekler tarafından “şiddetli geçimsizlik” gibi hukuki bir terimle ifade edilen boşanmanın, pek çok farklı konuyla ilgili olabilen, olumsuz birikimler nedeniyle gerçekleştiğini göstermiştir.

Araştırma, evliliklerin hem kurulmasında hem de yıkılmasında, özellikle erkeklerin sahip oldukları ekonomik koşulların çok etkili olduğunu göstermektedir. Araştırmaya katılan kadın ve erkekler, evlilik süresi içindeki ekonomik gelirlerine göre sıralandığında, tüm ekonomik gelir gruplarındaki kadın ve erkeklerin boşanma nedenleri arasında ortak konular olduğu saptanmıştır. Ortak konular, ekonomik sorunlar, ailelerden kaynaklanan sorunlar, ve cinsel sorunlarla ilgilidir. Ancak, ortak özellik gösteren bu konuların, farklı ekonomik gelir gruplarındaki kadın ve erkekleri farklı derecelerde etkilediği görülmüştür. Ayrıca, kadınların ve erkeklerin bu konuları ele alış ve yorumlayışları arasında da farklılıklar bulunmaktadır.

Kadının ve erkeğin toplumsal cinsiyet rollerindeki farklılık, her iki cinse özgü farklı boşanma nedenlerinin ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Bu bağlamda “aldatılma” ve “sorumsuzluk” sadece kadınların boşanma nedenleri arasında bulunmaktadır. Erkeklerle özgü boşanma nedenleri ise, eşleri tarafından “değiştirilmeye çalışılmak”, “kıskançlık” ve “heyecanın bitmesi” ile ilgilidir. Sonuçta, kadının ve erkeğin kişilik özellikleri ve duygusal durumları, boşanma kararı verip vermemeleri üzerinde çok önemli bir rol oynamaktadır.

1. GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu ve Amacı

Boşanma olgusunun tarihi, evlilik kurumunun tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Tarihsel bir olgu olarak boşanma da, evlilik kurumu gibi sosyal, ekonomik, politik ve kültürel boyutlara sahiptir. Her toplum, tarihsel gelişimine, coğrafi durumuna, ekonomik yapısına ve geleneklerine uygun olarak şekillendiğinden, evlilik kurumu ve boşanma olgusu da, o toplumda belirleyici olan bu değişkenlere göre biçimlenmektedir. Bu değişkenler, evrensel olduğu kabul edilen toplumsal kurumların ve hatta bu kurumların işlevlerinin, toplumdan topluma farklılık ve benzerlik göstermelerine neden olabilmektedir. En temel benzerlik, evlilik kurumu gibi kültürel kurumların ve boşanma olgusu gibi süreçlerin ve bunların ilişkilerinden oluşan sistemlerin, kısaca kültürün tüm türevlerinin, insanın çevresine uyum araçları olarak görev yapmalarıdır.

Evlenme ve boşanma, kadın ve erkeği ilgilendiren bireysel bir konu olmaktan öte, toplumsal yapıyla yakından ilgili önemli konular arasında bulunmaktadır. Evlilik yoluyla kurulan aile birliği, nüfusun yenilenmesi, çocukların toplumsallaştırılması, biyolojik doyum işlevlerinin yerine getirilmesi gibi genel unsurlar dışında, ulusal kültürün yaşatılması ve gençlere aktarılması gibi konularda da, önemli bir görev üstlenmektedir. Bu yüzden evlilik kurumu ve aile birliği, hukuk alanında da kendine önemli bir yer bulur. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sının 41. Maddesine göre; “Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır” (T.C. Anayasası, 1982).

Evrensel olduğu kabul edilen evlilik ve aile kurumu, tüm ülkelerin yasal metinlerinde olduğu gibi uluslararası metinlerde de yer alırlar. Evlenme ve aile kurma hakkı, 1948 yılından bu yana, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 16. maddesinde yer alan, “evlenme çağına gelen her erkek ve kadın, ırk, uyruk ve din bakımından hiçbir kısıtlamaya uğramaksızın evlenme ve aile kurma hakkına sahiptir...” ifadesi ile, bu hakkın temel bir insan hakkı olduğunu bildirmektedir (Ruhi, 2004: 15). Temel bir insan hakkı olan evlenme, Türk Medeni Kanunu'nda “evlenmeye ehil erkek ve kadının, yetkili kanuni merci önünde yapmış oldukları çift taraflı bir akit” olarak tanımlanmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2007: 4). Evlilik süreci, evlendirme

daresinde, evlendirme memurunun evleneceklerden her birine, birbirleriyle evlenmeyi isteyip istemediğini sorması ve taraflardan olumlu cevap almasıyla başlar. Evlendirme memuru, evlenmenin, tarafların karşılıklı rızası ile ve kanunlara uygun bir şekilde yapılmış olduğunu açıklayarak, evlenen çiftte bir aile cüzdanı verir. Ancak, hayat boyu her türlü sevinç ve üzüntüyü paylaşma istek ve kararlılığıyla başlayan evlilik, bazı durumlarda, bazı evli çiftlere sevgi ve mutluluk yerine mutsuzluk ve üzüntü getirmekte, bu nedenle de boşanma kaçınılmaz bir sonuç olmaktadır (Ruhi, 2004: 17). Bu çalışmada, resmi nikahlı olan ve boşanan kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri ele alınmış, dini nikahlı evlilikler ve boşanmalar araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Bununla birlikte tezde, ilahi dinlerin evlenme ve boşanmaya bakış açısıyla ilgili bir bölüm bulunmaktadır.

Evliliği sosyal bir kurum olarak kabul eden toplumlarda, boşanma, yasa ve gelenekler yardımıyla engellenmeye çalışılmış fakat hiçbir zaman ortadan kaldırılamamıştır. Batı'nın Hristiyan dünyasında, yüzyıllar boyu evlilik kurumuna bozulamaz gözüyle bakılmış ve boşanmaya ancak evliliğin sürdürülmesinin imkansız olduğu bazı durumlarda izin verilmiştir. Sanayileşmiş bir kaç ülkede boşanmaya hala izin verilmediği halde, pek çok ülkede, boşanmanın kolaylaştırılması yönünde bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişimin temelinde yatan önemli faktörlerden biri, geleneksel toplumdan sanayi toplumuna geçiş sürecinde kadının da çalışma hayatına girmiş olmasıdır.

Kadınların, eskiye göre ekonomik özgürlüklerini kazanmaktaki başarıları, onların, evliliği maddi güvence olarak görmekten vazgeçmelerine neden olmaktadır. Genel refah düzeyindeki artış, evlilik ile ilgili bir sorunla karşılaşıldığında ayrı ev açmayı eskisinden daha kolay bir hale getirmiştir. Boşanan kişilere vurulan “kötü damga” eskiye göre azalmış görülmektedir. Bunlara ek olarak, önemli bir diğer değişim ise, evliliğin mal aktarımı sağlayan bir anlaşma olarak değil, kişilerin özel duygu ve isteklerini karşılamaya yönelik bir kurum olarak algılanmaya başlamasıdır (Giddens, 2000: 158).

Türkiye toplumunda, önemli işlevlere sahip olan evlilik kurumunun boşanma yoluyla sona ermesi, toplumsal ve bireysel açıdan çok önemli bir yere sahiptir. Boşanma, bazı bireyler için o kadar önemlidir ki, eşinden ayrılmak istemeyen bir kişinin, ayrılmak isteyen eşine ciddi zararlar verdiğine sıkça rastlanmaktadır. Toplumumuzun bazı

bölgelerinde, “baba evinden gelinlikle çıkılır, kefenle girilir” düşüncesi yaygın bir inanış olarak hala önemini korusa da, son yıllarda, boşanma oranlarında önemli bir artış olduğu görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra; fabrika sayısındaki artış, hızlı kentleşme, eğitim alanındaki yenilikler ve kadınların sosyal hayatta daha aktif bir rol almaya başlamaları gibi gelişmeler nedeniyle, Türkiye’deki geleneksel aile tipinde büyük değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler, kadınların eğitim seviyesinin yükselmesini ve onların eskiye oranla, çalışma hayatında daha fazla yer almalarını sağlamıştır. Boşanma oranlarındaki artış, bu değişimlerin bir yansıması olarak kabul edilebilir.

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 1990 yılında 25.712 olan boşanma sayısı 2004 yılında 88.736’ya çıkmıştır. 2006 yılında Türkiye’deki evlenme sayısı 650.233, boşanma sayısı 93.489’dur. İstatistiksel Bölge Birimleri Sınıflamasına göre Türkiye’de en yüksek kaba boşanma hızı, binde 1.9 ile Ege Bölgesi’ndedir. Ege Bölgesi’ni binde 1.8 ile İstanbul izlemektedir. Başka bir ifadeyle, 2006 yılında 93.489 olan boşanma sayısının 20.679’u İstanbul’a aittir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2007: 3). İstanbul’daki yüksek boşanma sayısının, modern toplumda ve geleneksel toplumda yaşayan kadın ve erkeklerin, boşanmaya bakışlarındaki farklılığı yansıtip yansıtmadığı, araştırmanın yanıt aradığı sorular arasında bulunmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu Aile Yapısı Araştırmasında, Türkiye toplumunda cinsiyete göre kesin boşanma sebebi olabilecek durumlar; eşlerden birinin aldatması, alkolik veya kumarbaz olması, eşine kötü muamelede bulunması, çocuğunun olmaması, eşinin ailesi ile geçinememesi, erkeğin ekonomik olarak evin geçimini sağlayamaması ve kadının ev işlerini gereğince yapmaması şeklinde sıralanmaktadır. Yine Türkiye İstatistik Kurumu Aile Yapısı Araştırması verilerine dayanan, ve aynı zamanda, kadın ve erkeğin toplumsal konumlarına ilişkin farklılığı da yansıtan boşanma nedenleri oranlarından örnek vermek gerekirse; erkeğin aldatması erkekler tarafından % 57.6, kadınlar tarafından % 61.5 oranında boşanma nedeni olarak kabul görülürken, kadının eşini aldatması, erkekler tarafından % 92 oranında, kadınlar tarafından ise % 86.9 oranında kesin boşanma nedeni olarak görülmektedir. Erkeğin alkolik veya kumarbaz olması veya eşine kötü muamelede bulunması ise, hem kadınlar hem de erkekler tarafından % 71 ila % 72 gibi yakın oranlarda kesin boşanma nedeni olarak kabul edilmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2006).

Bu çalışmada, Türkiye’de, cinsiyete göre kesin boşanma nedeni olduğu düşünülen durumlardan ve Türk Hukuku’nda belirtilen boşanma nedenlerinden hangilerinin araştırmaya katılan boşanmış kadınların, hangilerinin boşanmış erkeklerin boşanma nedenleri arasında yer aldığı, aşk evliliği yapmanın boşanmayı önleyip önlemediği, erken yaşta evlenme ile boşanma arasında bir ilişkinin var olup olmadığı, kadınların ve erkeklerin evlilikle ilgili ne tür hayal kırıklıkları yaşadıkları, ekonomik durum ve boşanma arasındaki ilişkinin boyutlarının neler olduğu, Türkiye toplumunda anne babaların boşanmaya etkisinin olup olmadığı, cinsellik ve boşanma arasında nasıl bir ilişki olduğu, kadınların ve erkeklerin kişilik özelliklerinin boşanmaya etkisinin ne olduğu, çocuk sahibi olmanın boşanmayı önleyip önlemediği, fiziksel şiddet ve hastalık gibi durumların boşanmaya neden olup olmadığı, boşanan kadın ve erkeklerin boşanma nedenlerindeki ortak ve farklı sebeplerin neler olduğu, ve bu sebeplerin hangi faktörler tarafından etkilendiği gibi, bir dizi sorunun yanıtları aranmıştır.

İstanbul’da yaşayan boşanmış kadın ve erkekler arasında gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı, araştırmaya katılan kadın ve erkeklerin boşanma deneyimlerini, onların biten evlilikleri sırasında sahip oldukları ekonomik koşullar ve toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında inceleyerek bu soruları yanıtlamaya çalışmaktır. Boşanmış kadın ve erkeklerin boşanma deneyimlerinin ekonomik koşullar bazında incelenmesi, ekonomi ve boşanma arasındaki etkileşimi anlamak yönünde önemli açılımlar sunacaktır. Araştırmanın, boşanmış kadın ve erkeklerin boşanma deneyimlerini kapsaması nedeniyle, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin farklılıkların, beklentilerin ve bu rollere ilişkin değişmelerin boyutlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi vermesi beklenmektedir. Boşanma deneyimlerini paylaşan kadın ve erkeklerin aşk, cinsellik, evlenme ve boşanma konularıyla ilgili kişisel görüşlerinin incelenmesi, bu konuların kadınlar ve erkekler tarafından nasıl algılandığını gösterecek, ayrıca bireysel farklılıkların boşanmayı nasıl etkilediği konusunda da aydınlatıcı olacaktır. Bu araştırma, ekonomik koşulların, toplumsal cinsiyet rollerinin ve bireysel farklılıkların boşanma olgusunu nasıl ve ne şekilde etkilediğini açıklama gayretinde olan antropolojik bir çalışmadır.

1.2. Araştırmanın Hedef Grubu

Araştırma, İstanbul’da yaşayan ve en az bir kez boşanma deneyimi geçiren kadınlar ve erkekler arasında yürütülmüştür. Görüşülen boşanmış kadınların ve erkeklerin yarısı, boşanmayla sonuçlanan evlilikleri sırasında ekonomik geliri 2000 TL’nin üzerinde olan kişiler arasından, öteki yarısı ise ekonomik geliri 2000 TL’nin altında olan kişiler arasından seçilmiştir. Boşanma deneyimlerini aktaran kişilerin böyle bir ekonomik kritere göre seçilmesinin nedeni, bu çalışmanın, sosyo-ekonomik arka planları farklı olan kadın ve erkeklerin boşanma nedenlerini, ve bu nedenleri etkileyen faktörleri daha iyi anlamayı amaçlamış olmasıdır.

Araştırmada görüşülen boşanmış kadın ve erkekler, İstanbul’un Kadıköy, Beykoz, Şişli ve Kağıthane ilçelerinde yaşamaktadırlar. Buna gerekçe, bu ilçelerden Kadıköy ve Şişli’nin yaygın olarak üst gelir düzeyindeki kişilerin, Beykoz ve Kağıthane ilçelerinin ise, yaygın olarak alt gelir düzeyinden kişilerin yaşadıkları ilçeler olarak düşünülmüş olmasıdır. Hem ekonomik şartların boşanma olgusunu nasıl etkilediğini anlamak, hem de kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri arasındaki farklılık ve benzerlikleri toplumsal cinsiyet bağlamında kapsamlı bir şekilde inceleyebilmek amacıyla, adı geçen her ilçede, belirlenen ekonomik kritere uygun 8 kadın ve 8 erkekle görüşme yapılması uygun görülmüş, bu nedenle, araştırmaya 32 boşanmış kadın ve 32 boşanmış erkek olmak üzere toplam 64 kişi dahil edilmiştir.

1.3. Araştırmanın Odak Noktası

Boşanma, günümüzde hem pek çok insanı ilgilendiren bireysel bir konu olarak, hem de sosyal bir olgu olarak önemli bir yer işgal etmektedir. Yakın geçmişte, çoğunlukla ölüm nedeniyle sonlanan evlilikler, günümüzde boşanma ile sonuçlanmaya başlamıştır. Bazı kişiler üzerinde ölümün yarattığı travmaya benzer bir etki yaratabilen boşanma nedeniyle, insanlar üzüntü, stres ve acıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Boşanma, boşanan insanların çoğu tarafından bireysel bir sorun olarak algılansa da, toplumun temeli olan evlilik kurumundaki yapısal soruna işaret etmesi bakımından irdelenmesi gereken sosyo-kültürel bir olgu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, boşanma olgusu hem

bireysel açıdan hem de toplumsal açıdan antropolojik bir bakışla incelenmesi gereken önemli konulardan biridir.

Evlilik kurumu, kısaca, bir kadın ve bir erkeğin yasal olan cinsel ve ekonomik birlikteliği olarak tanımlanabilir. Ancak, kadın ve erkek, toplumsal cinsiyet rollerinin farklı olması nedeniyle, aile hayatını aynı şartlarda yaşamaz. Yine bu nedenle, kadınların ve erkeklerin evlenme ve boşanmaya bakış açılarında farklılık olması kaçınılmazdır. Bu yüzden, kadınların ve erkeklerin boşanma deneyimleri arasındaki farklılıkların ve boşanma nedenlerinin toplumsal cinsiyet bağlamında açıklanması gerekmektedir. Boşanma deneyimlerinin toplumsal cinsiyet bağlamında açıklanmaya çalışılması, kadının ve erkeğin evlilik kurumundan ve birbirinden ne beklediğini anlamak bakımından önemlidir.

Evlilik kurumunun ve boşanma olgusunun ekonomik şartlarla yakından ilgili olduğuna ilişkin yaygın görüşten yola çıkılarak, boşanan kadın ve erkeklerin boşanma deneyimlerinin, biten evlilikleri sırasındaki ekonomik koşullar bazında incelenmesine karar verilmiştir. Ekonomik koşulların, boşanma deneyimleri üzerindeki yansımalarının belirlenmesi, ekonominin, boşanma olgusunu ne şekilde etkilediğini anlamak bakımından önem taşımaktadır. Bu araştırmada, boşanmış kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri, ekonomik koşullar ve toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır.

1.4. Araştırmanın Önemi

Antropolojinin başta gelen konuları içinde yer alan evlilik kurumuna, boşanma deneyimlerinin incelendiği bir pencereden bakan bu çalışmanın, boşanma olgusunu anlamayı ve açıklamayı amaçlayan çalışmalar arasında yer alması, ve literatüre bir katkı sağlaması beklenmektedir. Son yıllarda, Türkiye’deki boşanma oranlarında görülen artış, toplumun en küçük ama en önemli birimi olan evlilik kurumunda yaşanan bazı değişimlerin bir yansıması olarak yorumlanmalı ve araştırılmalıdır. Boşanmanın bireysel ve toplumsal açıdan çok önemli olması, araştırmanın antropolojik bir yaklaşımla yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada, sayısal ifadelerle değil, sözel ve simgesel etkenleri açıklayarak, boşanma olgusuna derinlemesine bir bakış sunmaya çalışılmıştır.

Boşanmış kadın ve erkeklerin boşanma deneyimlerinin, ekonomik koşullar ve toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında sosyo-kültürel kriterlere göre derinlemesine incelenmesi, bu kriterlerle boşanma olgusu arasındaki ilişkinin boyutlarını ortaya koyacaktır. Kadına ve erkeğe özgü toplumsal cinsiyet rollerinin farklılığı nedeniyle, boşanmış kadınlar ve erkeklerin boşanma nedenleri arasında olası farklılıklar görülmesi beklenmektedir. Bu farklılıkların toplumsal cinsiyet bağlamında açıklanmaya çalışılması, hem toplumun kadından ve erkekten beklediği davranışlarla ilgili, hem de kadının ve erkeğin birbirinden beklediği davranışlarla ilgili günümüze ait bakış açısını ortaya koyacaktır. Bu çalışma, ayrıca, kadının ve erkeğin evlilikten beklentilerinin anlaşılmasını sağlayacak, ve eğer var ise evlilikle ilgili değişimin boyutlarını açığa çıkaracaktır.

Araştırma, boşanma oranları en yüksek il olan İstanbul'da yapılması sebebiyle, Türkiye'nin başka illerinde, boşanma ile ilgili yapılacak olan araştırmalara bir karşılaştırma olanağı sunacaktır. Karşılaştırma, antik çağlardan günümüze, önemini koruyan bilimsel bir yöntemdir ve antropolojinin temel taşlarından biridir. Karşılaştırma, benzerlik ve karşıtlıklardan yararlanarak, gerçeklerle ilgili bir yargıya varmaktır. İnsanların ve toplumların neden birbirlerine benzediği veya benzemediği ve insanların ve toplumların neden ve nasıl değiştiği, antropolojinin bugün de geçerli olan temel sorunlarıdır (Güvenç, 1999: 38). Antropoloji, başlangıcından günümüze, geçerli olan bu temel sorunları, karşılaştırma yöntemiyle açıklamaya çalışmaktadır.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Araştırma Yöntemi

Antropoloji, insanların belirli kültürel ortamlardaki sosyal davranış kalıplarını nasıl algıladıklarını ve bu kalıplara nasıl uyum sağladıklarını konu edinen bir disiplindir. Antropoloji disiplininin temelini oluşturan gözlem ve görüşme teknikleri, araştırmacının çalışılan alanda bizzat bulunmasını gerektirmektedir. Araştırılan konuyla ilgili doğrudan gözlem yapılmasını öngören ve özellikle etnografik araştırmalarda kullanılan niteliksel araştırma yöntemleri, görüşülen insanların kendilerini ve çevrelerini nasıl gördüklerini anlamak ve aktarmak bakımından araştırmacıya uygun ortam sunar. Nitel araştırmanın herkes tarafından kabul edilen bir tanımını yapmak güç olmakla beraber, “nitel araştırma, kuram oluşturmaya temel alan bir anlayışla, sosyal olguları bağlı bulundukları çevre içinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır” denilebilir. Antropolojiden başka, sosyoloji, psikoloji, felsefe ve dilbilim, niteliksel araştırmaya perspektif kazandıran ve yöntem olarak katkıda bulunan disiplinler arasında bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 14-19).

Katılımlı gözlem ve derinlemesine görüşme tekniklerine öncelik veren antropoloji disiplinine uygun bir araştırma yapmak için antropolog, incelediği sosyal olguyu içinde bulunduğu çevrede araştırmak zorundadır. Katılımlı gözlem yönteminde, davranışın gerçekleştiği doğal ortama katılan araştırmacı, çalıştığı konuyla ilgili olan kültür ya da alt kültür içine girerek onun bir parçası olmaya çalışır. Bu yöntemde amaç, incelenen kültürü ve konuyu olabildiğince ayrıntılı bir şekilde tanımlamaktır. Alan araştırması da denen katılımlı gözlem, kişiler ve gruplar arasındaki karşılıklı etkileşimi, kurumları, değerleri ve sosyal olayları araştırırken kullanılır (Kağıtçıbaşı, 1999: 55).

Niteliksel araştırmalarda, doğrudan kişilerden alınan bilgilerin yanında hem ön araştırma hem de araştırma süreci boyunca ikincil veri kaynakları olarak adlandırılan dokümanlar da kullanılır. Bunlar, kişisel mektuplar, anlatılar, günlükler, resmi ya da özel kuruluşların raporları, dergiler, istatistiksel veriler, fotoğraflar, filmler, grafikler gibi görsel veya yazılı dokümanlardır (Kümbetoğlu, 2005: 145). İstanbul’da yaşayan boşanmış kadın ve erkeklerin boşanma deneyimlerini ekonomik koşullar ve toplumsal cinsiyet bağlamında ele alan bu çalışma için, antropolojik eserlerin yanı sıra, evlenme, boşanma, toplumsal

cinsiyet, aile, hukuk, psikoloji, cinsellik gibi konularla ilgili geniş bir literatür taraması yapılmıştır.

Bu çalışmada, niteliksel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu tercihin en önemli nedenlerinden biri, görüşülen kişilerin boşanma deneyimlerini yakından inceleme kaygısıdır. Niteliksel araştırma, daha fazla sayıda kadın ve erkeğin boşanma nedenlerini nicel bir araştırmayla ve sayısal ifadelerle değerlendirmek yerine, araştırmaya dahil edilen kesiti çok daha derinlemesine anlama ve değerlendirme olanağı sunan bir yöntemdir. Boşanma deneyimleri gibi, kişiler için çok özel bir anlam taşıyan sosyo-kültürel olguları anlayabilmek, değerlendirebilmek ve sözel sembollerin anlam dünyasına inebilmek için bu yöntemi kullanmak gereklidir.

2.2. Derinlemesine Görüşme

Nitel araştırmalarda kullanılan derinlemesine görüşme tekniği, açık uçlu sorular sorularak, cevapların kaydedilmesi ve konuya ilişkin ilave sorular sorularak araştırma konusunun detaylı bir şekilde incelenmesini sağlar. Antropolojinin veri toplama tekniklerinden biri olan derinlemesine görüşme, günümüzde, öteki sosyal bilim dalları tarafından da kullanılan ve araştırmacının alan çalışmasında ayrıntılı ve derinlemesine bir biçimde konuyu kavramasına yarayan bir araçtır (Kümbetoğlu, 2005: 71).

Nitel araştırmalarda, derinlemesine görüşme tekniği büyük önem taşımaktadır. Araştırmaya katılan kişilerin boşanma deneyimlerinin içine girebilmek ve boşanma nedenlerini etkileyen faktörleri anlayabilmek için, toplam 64 boşanmış kadın ve erkeklerle tek tek derinlemesine görüşme yapılmıştır. Araştırmanın hedef grubuna dahil edilen kişi sayısına ulaşmak için kartopu tekniği kullanılmıştır. Kartopu örneklem tekniği olarak adlandırılan ve etnografik araştırmalarda kullanılan bu teknik, araştırma alanında kaynak kişiler yardımıyla, görüşülecek kişilere ulaşılmasını sağlar (Kümbetoğlu, 2005: 98). Bu araştırmada kartopu tekniği kullanılmış, araştırmanın başlangıcında görüşülen boşanmış kadın ve erkekler vasıtasıyla, belirlenen kriterlere uygun diğer boşanmış kadın ve erkeklerle ulaşılmıştır.

Boşanmış kadın ve erkeklerle yapılan derinlemesine görüşmelerde sorulan sorular, Kümbetoğlu tarafından niteliksel araştırmalarda kullanılmak üzere önerilen Görüşme Rehber Formu'na uygun şekilde hazırlanmıştır. Yapılandırılmış açık uçlu sorular yerine Görüşme Rehber Formu'nun tercih edilme nedeni, görüşülen konuyla ilgili tüm konulara değinilmesine imkan tanınmasıdır. Görüşme Rehber Formu, görüşme ortamına ve görüşülen kişiye göre, soruların sırasını ve soruş biçimini değiştirebilme olanağı sunduğundan, bireysel yaklaşımları, kişilerin bakış açılarını ve deneyimlerini, araştırmanın amacına uygun bir şekilde elde edebilmeyi mümkün hale getirmektedir (Kümbetoğlu, 2005: 76).

2.3. Araştırmanın Etik Boyutu

Felsefenin bir dalı olan etik, ahlaki seçimler, görevler ve zorunluluklar çerçevesinde doğruyu ve yanlış dikkate alır. Araştırma etiği; araştırmacıların kendileri, araştırmaya katılan kişiler ve onların sosyal çevreleri tarafından, bilimsel veya diğer akademik araştırmalarla ilgili olarak karşılaşılan ahlaki problemlerle ilgilidir (Akşit, 1997: 175).

2.3.1. Antropolojide Etik

Antropoloji disiplini içinde araştırma yaparken ve antropolojiye özgü yöntem ve teknikleri kullanırken uyulması gereken pek çok etik kural vardır. Amerikan Antropoloji Derneği (AAD) 1971 yılında yayınladığı *Mesleki Sorumluluk İlkeleri* ile antropolojik bir araştırma sürecinde uyulması gereken prensipleri belirlemiştir. Altı başlık altında toplanan ilkeler şunlardır:

1. İncelenenlere Karşı Sorumluluk: Antropolog, incelediği insanlara karşı sorumludur. Kendilerine bilgi veren kaynak kişilerin mahremiyetine saygı göstermek zorundadır. Çıkarlar çeliştiğinde, öncelikli olan, araştırmaya katılan kişi ve grupların çıkarlarını korumak olmalıdır. Araştırma sonuçlarının yayınlanmasından sonra kaynak kişilere hiçbir zarar gelmemesi için gereken önlemler alınmalıdır. AAD'nin gizli araştırmaları onaylamamasının bir yansıması olarak, raporlar kamuya açık olmalıdır.

2. Kamuya Karşı Sorumluluk: Yaşamlarını insan çeşitliliğini anlamaya adanmış bilimciler olan antropologlar, mesleki uzmanlıkları nedeniyle, bildiklerini ve inandıklarını

açıklamak zorundadırlar. Aynı zamanda, antropologlar uzmanlık alanı sınırlılıklarının da farkında olmalıdırlar.

3. Disipline Karşı Sorumluluk: Antropologlar, antropoloji disiplinine ve meslektaşlarına karşı sorumludurlar. Bu nedenle, araştırmalarını yaparken sonraki araştırmaların yapılmasını engelleyecek, hoş olmayan davranışlardan kaçınmak zorundadırlar.

4. Öğrencilere Karşı Sorumluluk: Antropoloji hocaları, öğrencilerine karşı adil ve içten davranışlar sergilemeli, onların akademik ilerlemesine yardımcı olmalıdır. Ayrıca öğrencilerini etik sorunlara duyarlı bir şekilde eğitmelidirler.

5. Sponsorlara Karşı Sorumluluk: Antropologlar, vasıfları, yetileri ve hedefleri konusunda dürüst olmalıdırlar. Mesleki etik ilkelerine uygun olmayan işleri kabul etmemelidirler. Araştırma sırasında etik kurallarla ilgili, kendi kararlarını verme hakkını saklı tutmalıdırlar.

6. Hükümetlere Karşı Sorumluluk: Antropologlar, kendi hükümetlerinden veya araştırma yaptıkları ülkelerin hükümetlerinden, araştırmalarını yapmak ve sürdürebilmek için mesleki sorumluluklarından ve etik kurallardan taviz vermelerine neden olacak isteklerde bulunmamalarını istemelidirler (Kottak, 2001: 572).

Sağlık alanında yapılan araştırmalardaki etik kuralları belirleyen Ulusal Komite'nin hazırladığı *Ethical Guidelines For Social Science Research In Health* (NCESSRH) yönergesinde, sosyal bilimcilerin uyması gereken etik kurallar; zararsızlık prensibi, fayda prensibi, mahremiyet prensibi, doğruluk prensibi olmak üzere dört başlık altında toplanmıştır:

Zararsızlık prensibine göre, araştırmaya katılan kişilerin fiziki sosyal ve psikolojik durumlarına zarar verilmemeli, mahremiyetlerine saygı gösterilmelidir. Fayda prensibine göre yapılan araştırma, insanların refahına olumlu yönde bir katkıda bulunmalıdır. Mahremiyet prensibine göre araştırma, araştırmaya katılanların haklarını ve saygınlıklarını

korunmalıdır. Doğruluk prensibine göre, araştırmanın riskleri ve faydaları kişiler arasında doğru bir şekilde paylaştırılmalıdır (NCESSRH, 2000: 9).

Genellikle niteliksel verilere dayanan antropolojik saha çalışmalarında kullanılan gözlem ve görüşmelerde, araştırmaya katılan kişilerin özel hayatlarına ve itibarlarına tecavüz edilmesi mümkün olabileceğinden, bu tür çalışmalar yapılırken, özgürce bilgilendirilmiş onay (onam) almaya, gizlilik ve iyilik ilkelerine uygun davranmaya özellikle dikkat edilmelidir. Onam ilkesi uyarınca, araştırmaya katılan kişiler, araştırma gerekçesini çok iyi anlamış ve onaylamış olmalıdır. Araştırmaya katılan kişiden elde edilen bilgi, o kişiyle ilgili değilse gizlilik diye bir problem söz konusu olmaz. Ancak, kişi kendisi ile ilgili bilgi aktarımında bulunuyorsa, şu üç durum ortaya çıkar. Birinci durumda; bilgiyi veren kişi sadece o kişinin bildiği, araştırmacının bilmediği bir rumuzla ilişkilendirilebilir. Bu şekilde bilgi anonimdir ve gizlilik büyük problem değildir. İkinci durumda, kişisel bilgiler içermeyen bir kod numarası veya rumuz, hem o kişi, hem araştırmacı tarafından bilinebilir. Üçüncü durumda, araştırmaya katılan kişiyle verdiği bilgi arasında, kişinin, kişisel özelliklerini içerecek şekilde ilgi kuruluyorsa, gizlilik ilkesi çok önemli hale gelmektedir (Akşit, 1997: 180).

İyilik ilkesi uyarınca, araştırmaya katılanların sonuçlar hakkında bilgilendirilmesi gerekmektedir. Koşulları daha iyiye götürmek ve geliştirmek için çaba harcamak, araştırmacının en önemli etik görevlerinden biridir. Araştırmacı, etik açıdan iyi bir şekilde yapılmış çalışmanın, yapıldığı yerde faydalı izler bırakması gerektiğinin farkında olmalıdır. Antropoloji dahilinde, niteliksel veri toplamak amacıyla yapılan saha çalışmalarında, araştırmacının yanlışlığı söz konusu olabileceğinden veri toplama ve değerlendirme aşamalarında etik açıdan son derece titiz davranılmalıdır (Akşit, 1997: 181).

İnsanlarla ilgili her konuda araştırma yapılabilir. Ancak bu araştırmalar yapılırken yukarıda bahsedilen etik kurallar göz ardı edilmemelidir. Araştırmaya katılan kişilere ve kurumlara, araştırmacı kendini tanıtmalı, araştırmanın ne amaçla yapıldığı açıklanmalıdır. Yapılacak görüşmelerde, ses ve görüntü kayıt cihazları kullanılacaksa, araştırmaya katılan kişilerin izni alınarak kullanılmalıdır.

2.3.2. Araştırmada Yaşanan Sorunlar ve Etik Kaygılar

Bu araştırma sırasında, antropolojik bir araştırma yaparken uyulması gereken tüm kurallara titizlikle uyulmuştur. Görüşülen boşanmış kadın ve erkeklerin tümü, araştırmanın amacı ve kapsamı hakkında bilgilendirilmiş ve gönüllü rızaları alındıktan sonra araştırmaya dahil edilmişlerdir. Paylaştıkları özel deneyimlerinin ve kişisel düşüncelerinin akademik bir çalışmada ve kimlikleri gizli tutularak kullanılacağı, kendilerine bildirilmiştir. Araştırmaya katılan boşanmış kadın ve erkeklere, Görüşme Rehber Formu'nda belirlenen konularla ilgili sorular yöneltilmiş, ve yine onların izniyle, verilen cevaplar ses kayıt cihazına kaydedilmiştir.

Araştırmaya katılan kadın ve erkeklerin görüşme sırasındaki gerginliklerine, üzüntülerine ve özel isteklerine saygı gösterilmiştir. Örneğin, çalıştığı yerde görüşülen boşanmış bir erkek, iş yerindeki arkadaşlarının, resmen boşandığını bilmediklerini ve bunun duyulmasını istemediğini söylediğinde, bu kişinin isteği doğrultusunda davranılmıştır. Başka bir örnek, boşanmış bir kadınla yapılan görüşme sırasında, kadın, sesinin kaydedilmesinden rahatsızlık duyduğunu söylediği için ses kayıt cihazı kapatılmış, görüşmenin devamı yazarak kaydedilmiştir.

Araştırmaya katılan insanlar, farklı ilgi ve algıları nedeniyle, sorulara ve konulara farklı tepkilerle karşılık verebilirler. Bu tepkilerin ve tutumların, araştırmacının yargılarıyla uyumlu olması beklenemez. Ancak, bir araştırmaya katkıda bulunmaya gönüllü olan bir insanın, araştırmanın önemini kavramış olması gerekmektedir. Sosyal bir araştırmanın önemini kavrayarak, yapılan çalışmaya dahil olmayı kabul eden insanlara ulaşabilmek, araştırma yapmanın en zor aşamasıdır. Bu araştırma yapılırken de, en büyük güçlük araştırmaya katılan kişilere ulaşmaya çalışırken yaşanmıştır.

Araştırmanın başlangıcında, arkadaş ve tanıdık vasıtasıyla ulaşılan birkaç boşanmış kadın ve erkekle görüşme yapıldıktan sonra, kartopu tekniğinden faydalanarak, onların boşanmış tanıdıklarıyla iletişime girilmiştir. Fakat, ön görüşme yapılan bu kişilerden bazıları, boşanma sürecinde yaşadıkları günleri tekrar hatırlamak istemediklerini söyleyerek, görüşme yapmak istememiştir. Bazıları ise, hiçbir açıklama yapmadan

araştırmaya katılmayı reddetmiştir. Bu aksilikler karşısında, kartopu tekniğini kullanarak araştırmanın hedef grubunda belirlenen sayıya ulaşamayacağı endişesine kapılarak, başka bir yol denenmiştir. Boşanmış kadın ve erkeklere ulaşabilmek amacıyla, araştırmanın yapıldığı ilçelerdeki iş yerleri ve kuaför salonları dolaşmıştır. Bu denemeler sırasında çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır. Araştırma konusundan bahsedilerek, boşanmış kadın ve erkeklere ulaşmak için yardım istenen kişilerin çoğu, gayri ciddi davranışlar sergilemiş, yardımcı olacağını söyleyen kişilerden de bir daha haber çıkmamıştır. Araştırma sırasında sarf edilen yoğun çabaya rağmen, ve kartopu örneklem tekniği kullanılarak ulaşılan her boşanmış kadın ve erkekle derinlemesine görüşme yapılamadığından, 2007'nin Ağustos ayında yapılmaya başlanan görüşmeler, 2008'in Mayıs ayında tamamlanabilmiştir.

Beykoz'da, yaşayan düşük gelirli, boşanmış kadın ve erkeklere ulaşma çabasında bulunurken, oldukça düşündürücü olaylarla karşılaşmıştır. Beykoz'da görüşme yapılan bir kadın, kimliğinin gizli tutulmasını şart koşarak, Beykoz'un Tokatköy mevkiindeki bir mahallede altı tane boşanmış kadın olduğunu bildirmiştir. O mahalleye gidilerek, bahçede çamaşır asmakta olan bir kadına, yapılan araştırma özetlenmiştir. Yardımda bulunması rica edilen kadından şöyle bir cevap alınmıştır: “Bizim mahallede öyle kadın yok, hadi sana kolay gelsin.” Geleneksel değerlere önem verilen çevrelerde boşanma olgusuna ve boşanan kadına bakış açısını yansıtan bu cümle, bu araştırma sırasında, boşanmış kişilere ulaşmakta ne kadar zorluk çekildiğini de özetlemektedir.

Araştırmacının Beykozlu olması, tanıdık vasıtasıyla, özellikle Beykoz'da boşanmış kadınlara ulaşılmasında zorluk yaratmıştır. Araştırmaya katılması istenen kadınlar, çevrelerinde dedikodu olacağı korkusuyla, deneyimlerini paylaşmaktan kaçınmışlardır. Yine Beykoz'da, erkeklerin kadına bakışını yansıtan dikkat çekici başka bir olay daha yaşanmıştır. Bir dönerci dükkanında çalışan bir kızın ablasının, boşanmış olduğu daha önceden öğrenildiği için, o dükkana gidilerek, kasada oturan genç kıza araştırma hakkında bilgi verilmiş ve ablasıyla konuşma talebinde bulunulmuştur. Konuşmayı dinleyen dükkan sahibi erkek, kızın cevap vermesine fırsat tanımadan “burada boşanan yok, boşanmış bulsaydık, kadını alırdık yani. Alır bakardık, aç kalmıycak kimse. Ekmeğini suyunu verirdik yani” demiştir. Genç kızın, dükkan sahibini umursamadan “benim ablam boşandı” demesi üzerine, kıza dönerek “sen karışma, konuşma, ne diye ablandan bahsediyosun, her

şey her yerde anlatılmaz” diyerek müdahale etmiş ve araştırmacıya dönerek şunları söylemiştir:

“Bizim öyle tanıdığımız yok, olsa anlatalım. Ben sana ne söylüyorum tanısam öyle birisini kendim alır giderim diye. Bak Türkçesi bu. Üç de alırım, dört de alırım ama resmi nikahlı ama nikahsız nolucak. Şimdi nikahsız yaşayan çok var. Ganimet. Aç kalmazlar, susuz kalmazlar. Allah razı olsun falan derler. Ablasını niye anlatsın durup dururken. Yaa git şurdan kardeşim yaaa”

İnsanların özel yaşantısına yönelik araştırma yapmanın güçlüğünü yansıtan bu deneyimlere karşın, araştırmacının evli bir kadın olması, bazı durumlarda da kadınların ve erkeklerin araştırmaya katılmayı kabul etmesinde olumlu rol oynamıştır. Araştırmaya katılan boşanmış kadın ve erkekler, boşanma deneyimlerini aktarırken, doğal olarak evlilikleri boyunca karşılaştıkları sorunlardan da bahsetmişlerdir. Görüşülen kişilerin, bu sorunları, halden anlayacağına emin oldukları “evli bir kadına” anlatmakta güçlük çekmedikleri gözlenmiştir. Bu durum, yani araştırmacının evli bir kadın olarak derinlemesine görüşme sürecine katılmış olması, subjektiviteyi beraberinde getirse de, boşanma olgusunu anlama ve anlamlandırmaya yönelik olumlu katkılar sağlamıştır. Nitekim, niteliksel araştırmalarda, araştırmacının araştıracağı konuya hakim olması ve dikkatli bir şekilde katılımda bulunması gerekmektedir.

2.4. Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

Boşanmanın önemi, evlilik kurumunun toplumsal ve bireysel açıdan çok önemli olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, evliliğin nasıl ortaya çıktığını ve toplumun temeli olarak nitelendirilmesinin nedenini ve önemini anlayabilmek için, evliliğin geçirdiği değişim ile ilgili kuramları gözden geçirmek gerekmektedir. Evliliği toplumsal bir kurum olarak kabul eden pek çok bilim insanının kafasını kurcalayan soru, cinsel etkinlik ile evlilik kurumu arasındaki kesin ayrımın ne zaman ve nasıl ortaya çıktığıdır. Frazer’e göre evliliğe atılan ilk adım, iki topluluk arasında karşılıklı olarak çapraz yeğenlerin çiftleşmesini mümkün kılan anlaşmalardır. Fakat evlilik bu evrede ortaya çıkmamıştır. Çünkü bu evrede erkek ve kadın kendi klanlarının üyesi olmaya devam etmektedir. Frazer, cinsel ilişkiler ve evlilik ilişkileri arasındaki gizemin açıklığa kavuşması için totemciliğin enine boyuna incelenmesi gerektiğini düşünmüştür (Frazer, 1991: 278).

Evelyn Reed, *Kadının Evrimi* adlı çalışmasında totemciliği incelemeye girişmiş, bu süreçte kadının rolünü de incelemiştir. Reed, çalışmasında aralarında soydaşlık bağı olan kümelerin, öteki kümeleri avlanacak hayvanlar gibi gördüklerini, ve bu durumun akraba olmayan küme ile totemleşme konumuna gelene dek böyle sürdüğünü belirtmektedir. Dışevlilik kuralına göre bir erkek, totem olan bir akrabayı avlamaz, öldürmez, yemez ve aynı yasa uyarınca totem akrabasıyla çiftleşmezdi. Aralarında totem ilişkisi kurulan varlıklar, kendi kümesine ait varlıkları “aynı et” olarak, başka tür veya kümenin varlığı ise “taze et” olarak adlandırılırdı. Bir erkek kümesi, başka bir kümenin erkeklerini “taze et” olarak gördükleri için öldürüp yiyebiliyordu ama aynı zamanda bu erkeklere kendi kız kardeşleriyle çiftleşme hakkı vermek zorundaydılar (Reed, 1994: 14).

“Taze et” olarak adlandırılan erkekler, tutsak oldukları süre içinde topluluğun kadınlarıyla çiftleşmeleri yönünde destekleniyordu. Bu tür evlenme istekleri beş gün süren törenlerle kutlanmaktaydı. Evlenme, tutsakları ölmekten kurtarmıyordu ve yamyam şöenlerinde kadın da orada bulunan herkes gibi kocasının etinden yerdı. Araştırmalara göre, öldürülen bir insan değil, bir jaguar olduğundai yine aynı törenler yapılmaktaydı. Yamyam yemeklerinin yalnızca erkekten oluştuğu, dişi etinin zehirli ve iğrenç kabul edildiğini gösteren kanıtlar bulunmaktadır. Bu kanıtlar, tüm kadınların tabu olduğunu gösterir. Bu durumda erkekler, analar, kız kardeşler ve çapraz yeğenlerin anaları ile çevrelenmişlerdir. Erkekler, bu üç tip kadına kan akrabası olduklarında insan sayılmışlardır. Reed’in çalışması, yabanılların sadece araç gereç, silah, büyü, armağan, tören ve dansları yaratmakla kalmayıp, onların, hayvandan nasıl insan yarattığını, ve bu süreçte kadının oynadığı rolü açıklamaktadır (Reed, 1994: 26).

Kadının, toplumsal ilişkilerin şekillenmesinde oynadığı önemli rol, Levi-Strauss’un araştırmalarında da ortaya çıkmıştır. Levi-Strauss’a göre, toplumsal ilişkiler kadınların ve malların takasıyla oluşmuştur. Levi-Strauss, yabanıl toplumlardaki takas sistemlerini incelemiş ve evliliğin gruplararası kadın takası biçimde yapıldığını belirlemiştir. Karşılıklılık ilkesine dayanan bu mübadele sistemi, toplumsal ilişkilerin oluşmasında önemli bir görev üstlenmektedir. Levi-Strauss’un, Yeni Gine’de yaşayan yerliler arasında yaptığı araştırmalar, yerlilerin bir kadın eş sahibi olmaktan çok, kayınbiraderlere sahip olmak amacıyla evlendiklerini göstermektedir. Margaret Mead de, Arapeş yerlileri

arasında, kan yakını olan kadın ve erkeklerin uyması gereken cinsel yasakları araştırırken, yerlilerin kan yakınlarıyla cinsel ilişki kurmaya ilgi duymadıklarını ve sürekli olarak kayınbiraderle kurulan akrabalık ilişkilerinin öneminden bahsettiklerini saptamıştır. Levi-Strauss'un ve Mead'ın araştırmaları, gerek kız kardeş gerekse çapraz yeğen anlaşmaları ile gerçekleşen evliliğin, geniş bir alanda kardeşçe ilişkilerin yaşanmasına ve yayılmasına katkı sağladığını göstermektedir (Reed, 1994: 250). Tarih öncesi çağlardan günümüze, toplumsal ilişkilerin kadın üzerinden kurgulandığının farkında olmak, kadının, toplumsal dinamikleri değiştirebilecek potansiyele sahip olduğunu anlamak bakımından önemlidir.

İnsanın sosyal/toplumsal olarak yeniden yaratımı, biyolojik ve toplumsal yeniden üretim kurumları olan aile/evlilik kurumlarıyla devam etmektedir. Evlilik ile ilgili en önemli kuramlardan biri, Amerikalı antropolog Morgan'a aittir. Morgan'ın, ailenin evrimi ile ilgili kuramı, en tartışılan kuramlardan biri olmasına karşın, literatürde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmanın önemi, Marx'ın ve Engels'in yaşamları boyunca oluşturmaya çalıştıkları toplumun evrimiyle ilgili geniş kuramsal yapıya önemli bir katkı sağlamış olmasıdır. Marx'ın ölümünden sonra yazılmış olmasına rağmen, Engels'in büyük ölçüde onunla birlikte yürüttüğü çalışmalara dayanan *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* isimli kitapta Engels, Morgan'ın araştırmalarının izinden gitmiş ve antropolojik verilere ağırlık vermiştir (Bloch 2002: 13).

Morgan, *Eski Toplum* adlı çalışmasına akrabalık sistemlerini incelemek üzere başlamış, aynı zamanda ailenin evrimine ilişkin bir kuram geliştirmiştir. Ailenin, ilkel çok eşliden, tek eşli aileye doğru evrimsel devrelerden geçtiği fikrini geliştiren Morgan'ın beş aşamada ele aldığı ailenin ilk aşamasında *Kan Yakınları Ailesi* vardır. Ailenin geçirdiği öteki aşamalar; *Punaula Ailesi*, *Syndyasmian Ailesi*, *Ataerkil Aile* ve *Tekeşli Ailedir* (Morgan, 1994: 134).

Kan Yakınları Aile modelinde, kardeşler arası evlilik söz konusudur. Aynı topluluk içinde yaşayan bütün büyükbabalar ve büyükanneler, bütün anneler ve babalar ve onların çocukları kendi aralarında karı-koca ilişkisi yaşadığı, fakat kuşaklar arası evliliğin görülmediği kabul edilmektedir. Morgan, ailenin ikinci evresinde *Punalua Ailesi* veya *Ortaklaşa Aile* dediği bir oluşumdan söz etmektedir. Bu evlilikte öz kız kardeşler

birbirlerinin kocalarıyla evli sayılırlar. Üçüncü aşama olan *Syndyasmian* ya da *Çiftlendirici Aile* biçiminde ise, bir kadınla bir erkek arasında evlilik söz konusu olmakla birlikte evli çift aynı evde yaşamamaktadır. Bu aile biçimine geçildikten sonra kadınların kaçırılmaları ve satın alınmaları başlamıştır. Kadından çok sıkı bir bağlılık beklenmesinin de, bu evrede başladığı düşünülmektedir. Çocuklar, daha önceki aile biçimlerinde olduğu gibi bu aile biçiminde de anneye ait olmaktadırlar. *Ataerkil Aile* aşamasına ve *Tekeşli* evliliğe geçilene kadar, evlilik ilişkisi taraflar istediği sürece devam etmiştir (Morgan, 1994: 230).

Ataerkil Aile biçimine geçilmesiyle, çocuklar baba soyuna ait sayılmıştır. Servet artışı aile içinde erkeğin kadından daha önemli bir yer kazanmasına neden olmuş, bunun sonucunda mirasın çocuklara kalması için “analık hukukundan” “babalık hukukuna” geçilmesi gerekmiştir. Engels’e göre “analık hukukunun” yıkılmasıyla, erkek evde de yönetimi ele almış, kadın, erkeğe keyif veren veya çocuk doğuran bir nesne haline gelmiştir. Erkeğe çocuk doğurması için seçilen kadın, öteki insanlardan soyutlanmış, kutsanmış ve korunmaya alınmıştır (Engels, 1998: 68). Mülkiyetin miras yoluyla babadan oğula geçmesini güvence altına alan ve kadın cinselliğinin denetimini erkeklere veren ataerkil aile kurumlaşmıştır. Kadın, öncelikle babanın, sonra kocanın malı olarak, bekareti üzerinde pazarlık yapılabilen bir ekonomik değere dönüşmüştür. Bu durum, cinselliği ve doğurganlığı yalnızca tek erkeğe ait olan saygın kadın ile cinselliği herkese ait olan fahişe arasında bir ayrımın doğmasına ve fahişeliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Berktaş, 2000: 81). Erkeğe keyif veren kadın, erkekler tarafından arzulandığı halde aşağılanmıştır. Bu aile biçiminde, erkek, ailenin başkanı olduğu gibi, toplumda da üstün bir konuma yükselmiştir.

Tekeşli Aile biçiminde, bir erkek ve bir kadın evlenerek ayrı bir evde yaşamaya başlar. Babaları kesinlikle bilinen çocuklar yetiştirmek amacıyla erkek egemenliği üzerine inşa edilen *Tekeşli Aile*, evlilik bağının sağlamlaşmasıyla öteki evlilik biçimlerinden ayrılmaktadır. Kadının, erkek egemenliğine teslim olması, erkeğin her konuda eski pratiklerini sürdürmesine fırsat vermektedir. Başka bir ifadeyle, tekeşli olmak sadece kadın içindir. Engels’e göre tekeşlilik, bireysel aşkı yaşamak düşüncesiyle oluşmamıştır. Çünkü, barbarlığın orta ve yukarı aşamalarında görülmeye başlanan tekeşli evliliğin, bu dönemlerdeki toplumlar incelendiğinde büyükler tarafından kararlaştırıldığı görülmektedir.

Bu nedenle, tekeşlilik kendi doğal koşullarıyla değil, iktisadi koşullar üzerine kurulmuştur ki, bu durum özel mülkiyetin, ilkel ve kendiliğinden ortaklaşa mülkiyet üzerindeki zaferi demektir. Yine bu nedenle, tekeşli evlilik, erkekle kadın arasındaki karşılıklı uzlaşma sonucu değil, bir cinsin öbürü tarafından uyruk altına alınmasıyla ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle, evlilik, iki cins arasındaki çatışmanın açığa çıkmasıdır.

“Tarihte kendini gösteren ilk sınıf çatışması, erkekle kadın arasındaki uzlaşmaz karşıtlığın karı-koca evliliği içindeki gelişmesiyle, ve ilk sınıf baskısı da dışı cinsin erkek cinsi tarafından baskı altına alınmasıyla düşümdedir. ... Karı koca evliliği, uygarlaşmış toplumun hücre biçimidir; biz bu biçim üzerinde, doludizgin gelişen uzlaşmaz karşıtlık ve çelişkilerin içyüzünü inceleyebiliriz” (Engels, 1998: 78).

Millett de, Engels gibi, ataerkil tekeşli aileyi “özgür olmayan unsurla baba yetkesinin bir araya geldiği” ekonomik bir birim olarak tanımlamaktadır. Bütün ekonomik kaynakların erkeğin elinde toplanması, cinsler arasındaki ilişkiyi bir ekonomik sınıfın diğer ekonomik sınıfla olan ilişkisine dönüştürmektedir. Erkeğin para kazanmak ve ailesini geçindirmek zorunda olması, ona hukuksal bir ayrıcalık gerektirmeyen bir üstünlük kazandırmaktadır. Millett’de, Engels’in aile ile ilgili vurgusunu onaylamaktadır: “Erkek ailede burjuva, kadın ise proletaryadır” (Millett, 1987: 206).

Marx ve Engels, ataerkil evlilik ve aile düzenini diğer toplumsal olgular gibi evrim sürecine bağlı birer tarihsel kurum olarak ele almakla, bir çeşit dokunulmazlık atfedilen bu yapıları eleştiriye, çözümlemeye ve hatta yeniden düzenlemeye açmıştır. Engels’in evliliğin ve ailenin kadına sahip olma temeli üzerine inşa edildiğini vurgulaması, bu iki kurum üzerinde sarsıcı bir etki yaratmıştır. Marx ve Engels, aile ve toplum gibi kurumların belli bir sömürü tipinin tarihsel ürünü olduğunu vurgulayabilmek için, sınıfsız ilkel komünal toplum fikrinde ısrar etmişler, böylece burjuva toplumunun geçici doğasını ortaya koyabilmişlerdir. Marx, ailenin hep var olduğunu savunan yazarların “gerici” görüşlerini dönemin burjuva ailesinin meşrulaştırılması olarak görmüştür. Marx ve Engels, bir toplumun din, akrabalık, politika ve ekonomi gibi çeşitli yönlerinin birbirine bağlı bir şekilde bir bütünlük oluşturduğunu ve bu bütünün bir yönü değiştiğinde, diğerlerinin de değişebileceğini gösteren ilk düşünürlerdir. Bloch, evlilik, aile, mülkiyet, devlet gibi kavramların belirli bir toplumsal sistemin ürünü olarak, geçici ve kısa ömürlü kurumlar

olduğunu gösteren bu düşünürlerin fikirlerinin, tüm antropologlar tarafından kabul edildiğini söylemektedir (Bloch, 2002: 120).

Reich, Marx ve Engels'in ailenin ekonomi tarafından belirlendiğini öne sürmelerini yeterli görmemiş, cinsel bastırmanın da aileyle olan ilişkisini açıklamak gerektiğini düşünmüştür. Poster, Reich'in bu düşüncesini geliştirmek için, Morgan'ın "beş aşamalı aile modeli" ve Bachofen'in "analık hukuku" ile ilgili antropolojik kuramlarından başka Malinowski'nin çalışmalarından da yararlandığını belirtmektedir. Malinowski'nin çalışmaları, Reich'ı, ataerkil kapitalizm öncesinde, anaerkil ve cinsel açıdan kısıtlanmamış bir toplumun var olduğuna ikna etmiştir. Malinowski'nin Trobriand çalışması, ona, kabile şefine büyük miktarda mülkiyet sağlayan çeyiz dolaşımındaki değişikliklerin ataerkilliğe geçişte kesin bir adım oluşturduğunu gösteren önemli bir kanıt sunmuştur. Malinowski'nin araştırması, çeyizler kabile şefine geçtiğinde, miras zincirinin sürmesi ve kendi erkek varislerinden emin olmak için, şefin kadınlar üzerinde katı bir denetim uygulamaya başladığını göstermektedir. Tekeşli Ataerkil Evlilik böylece başlamıştır (Poster, 1989: 81).

Reich, kapitalizmle cinsel bastırmayı birbirine bağlayan kuramından daha üstün bir aile kuramı geliştirmeyi başarmış ve tekeşliliğin kendisinin, cinsel bastırmanın kaynağı olduğunu göstermiştir (Poster, 1989: 82). Reich, *Cinsel Devrim* adlı kitabında, iktisadi etkenlerle evlilik ve cinsel bastırma arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamaktadır. Kadının el değmemişliği erkekler için en önemli değerdir. Böylece çocuklarının gerçek babası belli olacak, miras kendi canından ve kanından olana kalacaktır. Kadının evlilik öncesi el değmemişliğiyle eşine bağlılığını içeren yasanın nedeni, erkek bencilliği değil işte bu nedendir. Mirasla ilgili yasaların döl vermeye bağlanması, cinsel yaşamın da bir daha çözülmemecesine evliliğe bağlanmasına neden olmuştur. Bu nedenle evli kadın ve erkeğin cinsel birliği, artık cinsellikle ilgili bir iş değildir. Kadının el değmemişliği ve kocasına bağlılığı, ancak cinsel arzusunun bilinçaltına itilmesiyle güvenlik altına alınabilir. 19. yüzyıl sonlarında "kız oğlan kız" olmak, koşul haline gelmiştir. Cinsel yaşamdan korkan bir ruhsal yapı yaratılmış, bu da evliliğin ve buyurgan ailenin güçlenmesine neden olmuştur. Reich'a göre cinsel bastırmadan çıkar sağlayan, yalnızca özel girişime dayalı olan toplum biçimidir ve cinsel bastırma, bu toplum biçiminin devamını sağlayan iki temel kurumun sürekliliği için gereklidir: Ebedi Tekeşli Evlilik ve Ataerkil Aile (Reich, 1995: 65-66).

Millett de, bu iki kurumun ataerkil düzenin temel kurumları olduğunu söyler. Aile ile toplum arasındaki işbirliği kaçınılmaz olduğuna göre ve aksi durumda her ikisi de çökeceğine göre, ataerkil kurumların her üçü birbiriyle bağlantılıdır. Bu kurumlar, aile, toplum ve devlettir. Ataerkil düzende, ailenin topluma en büyük katkısı çocukların cinsel rol, ruhsal yapı ve toplum içindeki yerleri ve rollerine ilişkin ideolojiyi benimsetmektir. Ana babaların kültürel değerleri kavrayışlarına bağlı olarak, aileler arasında bazı farklılıklar olmakla beraber, düzene uygunluk genel olarak sağlanmaktadır. Bu uyum, aile, okul çevresi ve eğitim kurumları vasıtasıyla pekiştirilir (Millett, 1987: 60-64).

Burada bahsedilen evlilik kuramları, tekeşli evliliği ataerkil toplumsal düzeninin devam etmesini sağlayan bir kültürel kurum olarak ele alıp açıklamaktadır. Bu durumda, evliliğin boşanma yoluyla sonuçlanması da, evliliğin toplumsal önemine koşut olarak önemli olmaktadır. Ancak, evlilik, toplumda istenen ve desteklenen bir kurum olmasına karşın boşanma istenmeyen ve desteklenmeyen bir durumdur. Boşanma ile ilgili kuramlar oluşturan Amerikalı antropolog Helen Fisher, bazen insanın biyolojik dürtülerinin de boşanmaya neden olabildiğini belirtmektedir. Davranışın genetik yönleriyle ilgilenen bir uzman olan Fisher, *Cinsel Aşkın Anatomisi* adlı kitabında, boşanma olgusunu kültürün insanı biçimlendirme yeteneğini göz ardı etmeden, fakat insanın genetik özelliklerini de dikkate alarak açıklamaktadır. Fisher, kitabında aşk duygusunu, aşık olunan kişinin nasıl seçildiğini, ilk görüşte aşkı, bağlanma ve sevmeye duygusunu, cinsiyete bağlı farklılıkları, kadınların, erkeklerin ve gücün evrimini ve cinsel güdüyü incelemenin yanı sıra, oluşturduğu kuramlarla, zina ve boşanma gibi karmaşık toplumsal davranışların olası genetik ve kültürel öğelerini tartışmaktadır.

Boşanma olgusunu daha iyi anlamak amacıyla Fisher, Birleşmiş Milletler İstatistik Ofisi tarafından her on yılda bir düzinelerce farklı toplumdan elde edilen verileri incelemiş ve boşanmaların genelde evliliğin ilk yıllarında, düğünü izleyen dört yıl içinde ve dolaylarında gerçekleştiğine dikkat çekmiştir. Fisher'e göre bu sürenin, bilimsel olarak da kanıtlanan aşk duygusunun doğal süresine, yani iki veya üç yıla denk gelmesi rastlantı değildir. Eşler, aşk sarhoşluğundan sıyrılır sıyrılmaz birbirlerinden kopmaktadırlar (Fisher, 2003: 101). Bu kopuşun süresi, eşlerin evlilik beklentilerinin karşılanma oranlarına göre değişmektedir. Aşk duygusu ve her iki cinsin karşılıklı beklentileri ile, evlenme ve

boşanma arasında kurulan yakın ilişkinin, bu araştırmaya katılan kadın ve erkekler tarafından nasıl yorumlandığını anlamak önemli bir noktadır.

Kadınla erkek arasındaki ilişkinin en olaylı ve gerilimli dönemi, aşık oldukları, seviştikleri ve çocuk ürettikleri evredir. Bireyin aşk yaşamı, içinde yaşanılan toplumda aşkı düzenleyen gelenek, düşünce ve kurumlarla yakından ilgilidir. Her toplum tipinde ortalama normal insan için varoluşun ve yaşamın anlamıyla derinden bağı olan bu deneyimler, belirli bir toplum tipini inceleyen antropolog için birincil önemde olmalıdır. Aşk evresi, kadın ve erkek arasındaki ilişkinin yalnızca bir yönüdür ve kadın ve erkeğin hukuksal statüsüyle, ikisinin ailedeki ilişkileriyle ve ekonomik işlevlerin dağılımıyla yakından ilişkilidir. Bu nedenle, kadın ve erkek arasındaki ilişkiler, cinslerin özel ve kamusal alandaki rolleri ile sıkı bir bütünlük içinde incelenmelidir (Malinowski, 1992: 20).

Kadın ve erkek arasındaki aşk duygusu gibi, ekonomi de evlenme ve boşanma ile yakından ilişkili başka bir faktördür. Fisher, dünyanın neresinde olursa olsun, kadınların ve erkeklerin kişisel zenginliklerini aile çevresinin dışına çıkarma, dağıtma veya değiştirme haklarının olduğu yerlerde boşanmanın yaygın olduğunu belirtmektedir. Fisher, ekonomik özerkliğin boşanma ile ilişkisini kanıtlamak için Güney Afrika'daki !Kung Bushmenler'ini model olarak kullanmıştır. Fisher, !Kungları dış etkilerin yani uygar dünyanın etkilerinin değiştirmedığı bir toplumsal düzene sahip olmaları nedeniyle tercih ettiğini belirtmektedir. !Kung kadınları ve erkekleri, hayatları boyunca bir kereden fazla evlenmektedirler. !Kung kadınları her gün tüketilen yiyeceklerin yüzde altmış ila seksen dokuzunu karşılamaktadırlar. Ayrıca çevredeki su kaynakları üzerindeki haklar da kadınlar arasında paylaşılmıştır. Yaşlı kadınlar, ya şaman olur ya da toplumsal işleri yönetirler. Fisher'a göre !Kung kadınlarının ekonomik ve toplumsal açıdan güçlü olmaları, bu toplumda boşanmanın sıkça görülme nedenlerinden biridir (Fisher, 2003: 94).

Eşlerin geçinmek için birbirlerine bağımlı olduğu yerlerde ise boşanma olaylarına sıkça rastlanmaz. Ekonomik bağımlılık ve düşük boşanma oranları arasında dikkate değer bir bağlantı vardır. Endüstri devriminden önce Avrupa, Hindistan ve Çin gibi tarımda saban kullanan toplumlarda çiftçi karı-koca yaşamlarını sürdürebilmek için birbirlerine muhtaçtı. Çiftçi karı-kocalar, o zamanki hayat şartları nedeniyle toprağa, birbirlerine ve

geniş bir akraba ağına sıkı bir şekilde bağlı kalmak zorundaydılar (Fisher, 2003: 96). Toprağı ve malı sahiplenmenin önkoşulu, toplumca tanınan bir topluluğun parçası olmaktan, yani topluluk üyesi bir anne babadan dünyaya gelmekle mümkündür. Toprağa bağlı topluluklarda, namusun çok önemli olması, topluluk düzeninin devam etmesinin kişilerin çıkarlarından üstün tutulduğunun ifadesidir (Sirman, 2006: 21-28). Türkiye, tarım toplumu olma görünümünden uzaklaşsa da, “eski” pratiklerin devamı, toplum ve devlet tarafından sağlanmaya çalışılmaktadır. Erkek egemen toplumun egemenliği, kadınların “namusu” üzerinde ayakta kalmaya devam etmektedir.

Fisher, Batılı ülkelerde geçerli olan zina tanımının farklı toplumlarda geçerli olmadığını, buna karşın dünyanın neresinde olursa olsun insanların eşlerini aldatma eğilimde olduklarını belirtmektedir (Fisher, 2003: 68). Oxford İngilizce sözlüğü zinayı, “evli bir kimsenin eşi olmayan biriyle cinsel ilişkiye girmesi” olarak tanımlamaktadır. Oysa antropolojik araştırmalar göstermektedir ki, böyle bir zina tanımı her kültürde kabul görmez. Örneğin bazı Eskimo kavimlerinde, bir erkeğin konuğuna karısını ödünç vermesinin bir sakıncası yoktur. Eskimo kadınları bu evlilik dışı birleşmeleri, ahlaksızlık olarak değil, sonsuza dek sürecek bir hısımlılık ilişkisi olarak görürler. Nijeryalı Kofyarlar’da ise kocasından memnun olmayan fakat boşanmak da istemeyen bir kadın, yeni bir aşık edinerek onunla kocasının evinde yaşayabilir. Aynı ayrıcalık Kofyar erkeklerine de tanınır ve o toplumda yaşayanlar, bu evlilik dışı ilişkilere zina gözüyle bakmazlar (Fisher, 2003: 69).

Batılı toplumlarda kabul gören zina tanımının evrensel olarak kabul edilemeyeceğine ilişkin bu çeşitliliğe karşın, zinayı yani kural dışı cinsel ilişkiyi tanımlayan kavramlar her toplumda vardır. Örneğin, cinsellikle ilgili araştırmalarıyla tanınan Kinsey, “tüm çağlarda ve tüm kültürlerde dünyanın biyografik eserleriyle romanlarının, evli kadın ve erkeklerin evlilik dışı cinsel faaliyetleriyle ilgilenmesi, insanların bu konudaki arzularının evrenselliğinin kanıtıdır” der (Akt. Fisher, 2003: 77).

Fisher ise, zina ile ilgili araştırmalarının sonucunu şöyle özetlemektedir. Erkeklerin genlerini yaymaya biyolojik gereksinme duymaları ve cinsel açıdan faal erkek eşcinsellerin dikkate değer çokluğu, erkeklerin doğaları gereği cinsel çeşitliliğe kadınlardan daha

düşkün oldukları varsayımını desteklemektedir. Ayrıca, heteroseksüel bir erkeğin çapkınlık yapması için, yine bir kadın gerekmektedir. Buna ilave olarak, kadının yoğun ve uzun süreli cinsel performans gösterebilmesi ve cinsel baskının yoğun olarak uygulanmadığı toplumlarda kadın zinasına daha sık rastlanması, kadınların, sürekli ve belki de erkekler kadar sık cinsel çeşitlilik aradıklarını göstermektedir (Fisher, 2003: 84). Toplamların kültürel yapısı, kadın ve erkeklerin zina olgusuna bakışını ve yaklaşımını etkilemektedir. Başka bir ifadeyle, kadınların ve erkeklerin zina olgusunu algılayışları, kadının ve erkeğin o kültürdeki toplumsal yeri ile yakından ilişkilidir.

Antropolog Laura Betzig'in araştırmaları, zinanın ilk sırada yer alan bir boşanma nedeni olduğunu göstermektedir. Betzig, 160 farklı toplumu inceledikten sonra, insanların karı-koca ilişkisine son vermelerine yol açan bazı ortak durumlar belirlemiştir. Özellikle kadın tarafından yapılan zinanın, bir evliliğe son vermek için öne sürülen en yaygın neden olduğu saptanmıştır. Kısırlık, ikinci sırada gelmektedir. Üçüncü sırada erkeklerin yaptığı zulüm, kötü muamele ve şiddet vardır. Bu nedenlerden sonra bir eşin kişiliği ve davranışlarıyla ilgili pek çok farklı boşanma nedeni sıralanmaktadır. Gevezelik, kavgacılık, saygısızlık, kadının veya kocanın üstüne düşen sorumlulukları yerine getirmemesi, cinsel açıdan ihmal edilmek, evden uzak kalmak, kaçmak, başkasına aşık olmak ve aşırı kıskançlık, boşanma nedenlerinden bazılarıdır (Akt. Fisher, 2003: 209).

Kıskançlık, dikkat çekici boşanma nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Engels, kıskançlık duygusunun insanlık tarihinin geç bir aşamasında ortaya çıktığını belirtmektedir. Özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla ve erkeğin ailede üstün konuma geçmesiyle, doğal yapısını yitiren kadın, kıskançlığı tanımıştır. Kadını, erkeğe bağımlı kılan toplumsal ilişkilerin özelliği nedeniyle, kadın, erkeğe sahip olduğuna inanır. Erkek de böyledir ancak o, kendini bir kadınla sınırlı hissetmez. Bu nedenle erkek, kadının bireysel kimliği içinde her zaman merkezde yer alır. Klişeleşmiş bu duygu nedeniyle, erkek kadını aldatırsa, kadın kişilik yapısının yıkıma uğradığını, hakarete maruz kaldığını ve ayrıca var oluş nedeninin elinden alındığını düşünür. Kadın erkeği aldatırsa, aynı düşünce erkekte de ortaya çıkar. Ancak, bunun da ötesinde erkek, aldatıldığında toplum gözünde rezil olduğunu ve onursuz bir hale düştüğünü hisseder. Kuramsal olarak böyle görünen olay, pratikte kadının bir erkeği aldatmasının asla hoş görülemeyeceği ve çok ağır cezalandırılması gerektiği şeklinde

görülmektedir. Erkeğin kadını aldatması ise “doğaldır”. Bu doğallığın kökeni tekeşli evlilik öncesine kadar uzanmaktadır (Tiryaki, 2004: 121).

Margaret Mead, bir kadın gözüyle, kadınların kıskançlık sorununa tarihsel ve ekonomik yönden tutarlı şöyle bir açıklama getirmiştir:

“Kadınların ‘kıskanç cins’ diye suçlandıkları şartları da gözden geçirmek yararlı olacaktır. Birkaç istisna dışında bütün tarih boyunca kadınlar, güvencesi bulunmayan cins olmuşlardır. Durumları, eylem özgürlükleri, ekonomik varlıkları, kendi çocukları üzerindeki hakları hep erkeklerle olan kişisel ilişkilerini korumalarına bağlı kalmıştır. Kocasının sevgisinin, ilgisinin ya da bağlılığının kaybedilmesi tehdidinde kalan bir kadın, toplumsal varlığının kendisinden çekilip alındığını hisseder. Kadının, gerekli ekonomik ve toplumsal nesnelerinin sağlayıcısı olan erkeklerle olan ilişkilerindeki endişe eğer böyle görünmek isteniyorsa, kadını her zaman ‘kıskanç cins’ yapmıştır. Kadınların, erkeklere kıyasla daha önce yaşlandıkları, çocuk doğurmanın ve bakımının onları erkeklere oranla daha güvensiz bıraktığı gerçeği de, aşıklarını ve kocalarını elde tutmak için onların daha çok endişe duymalarını haklı kılar” (Akt. Tiryaki, 2004: 122).

Russell ise, evlilik dışı cinsel ilişkinin, dolayısıyla kıskançlığın ne kadınlar ne de erkekler için boşanma nedeni sayılmaması gerektiğini belirtmektedir. İnsanların dış baskılarla, güçlü ahlaki ve dini endişelerle kısıtlanmadıkları zaman, eşlerinden başka kişilerle evlilik dışı cinsel ilişkide bulunmak istemeleri doğaldır. Böyle bir durumda bile, karı-koca arasında kuvvetli bir sevgi bağı olabilir ve ikisi de evliliklerinin sürmesini isteyebilir. Bu gerçek, herkes tarafından bilindiği halde hissedilen kıskançlık nedeniyle, evlilik dışı cinsel ilişkinin boşanmayı gerektirdiği düşüncesi gibi gerçek dışı bir kuram, doğru kabul edilmektedir. Russell’a göre bu kuram, tekeşli evliliklerin benimsendiği ülkelerde, bir kişiye duyulan ciddi sevginin, bir başkasına duyulan cinsel istekle bağdaşmayacağını söyleyen geleneksel ahlak tarafından saptırılmıştır. Russell’a göre evlilik dışı cinsel ilişki, bir başkası kesin bir şekilde tercih edilmediği sürece, karı-koca için iyi bir boşanma gerekçesi değildir (Russell, 1996: 142).

Türkiye toplumunda, evlenme ve boşanma üzerinde önemli rol oynayan aile gerçeğine, yani toplumun aile yapısına ve aile bağlarına da bakmak gerekmektedir. Duben (2002) *Kent Aile Tarih* adlı çalışmasında, Türkiye’deki kentsel nüfusun Batılı ülkelerdeki

kentler gibi çekirdek aile hanelerinde yaşadığına ve Batılı çekirdek aile tutumları sergilediğine ilişkin yaygın inanışın yanıltıcı olduğunu belirtmektedir. Duben'e göre kentlerde yaşayan özellikle eğitilmiş kişilerin, kırsal kesimden kente göçle birlikte kırsal ailenin küçülerek çekirdek aileye dönüştüğünü ve akrabalığın öneminin azaldığına inanmalarının nedeni, istatistiksel verilerdeki çekirdek aile türünün sayısal artışıyla ilgilidir. İkinci neden ise, kültürel bir meseledir ve çeşitli hane türlerinde kültüre dayalı tercihlerin önemiyle ilgilidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında, Batı'nın medeni hukuku ve ceza yasaları aktarılmış, ülkede büyük bir bürokratik devlet aygıtı oluşturulmuş ve modern fabrikalar kurulmuştur. Bu yeniliklere karşın Batılı anlamda bir kamu ahlakı yerleşmemiş, aksine, toplumsal bilince işlemiş pederşahi kodlar günlük yaşamdaki etkilerini kamusal alanda bile önemli ölçüde devam ettirmiştir. Nitekim, 1970'li yıllarda yeni evlenen çiftlerin ayrı evlerde oturmalarına karşın evli çocukların kendi ebeveynlerinin, evli yeğenler ve evli kuzenlerin de amca ve dayıların ayrı dairelerde ama aynı apartmanda veya komşu apartmanlarda veya aynı mahallelerde oturmaları sıkça rastlanan bir durum olmuştur (Duben, 2002: 87).

Duben'in saptamaları ile benzerlik gösteren açıklamalar başka araştırmacılar tarafından da yapılmıştır. White, Türkiye'de ailelerin % 67'sinin, kentli ailelerin de % 73'ünün çekirdek aile tipinde olmasına karşın, yakın akrabalarıyla maddi imkanlarını paylaştıklarını belirtmekte ve bu tipteki ailelerin, Abadan-Unat tarafından "işlevsel geniş aile" olarak adlandırıldığını aktarmaktadır (White, 1999: 64). Duben'in gözlemleri Türkiye'de üniversite mezunlarının ailelerinde bile, çok belirgin bir çekirdek aile özerkliğinin bulunmadığı yönündedir. Orta ve üst gelir grubuna mensup ailelerde bile yakın akrabalar önemli kararlara ortak olmakta, ve şahsi konularda birbirlerinin tavsiyelerine ihtiyaç duymaktadırlar (Duben, 2002: 88). Nitekim, Türkiye toplumunda ailelerin, ve yakın çevrenin evlilikler üzerindeki etkisi, toplumun hemen her kesiminde kabul edilen bir gerçektir. Bu gerçeğin, boşanma olgusuna nasıl yansıdığı ise, boşanan kadın ve erkeklerin boşanma deneyimlerinin incelenmesiyle ortaya çıkacaktır.

Türkiye toplumunun kültürel yapısına özgü olan davranış kalıpları, bireylerin toplumsallaşma süreci içinde onlara aktarılmaktadır. Toplumsallaşma, aile ve eğitim kurumları vasıtasıyla gerçekleştirilmekte, kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rolleri de, yine o kültüre özgü özellikler çerçevesinde oluşmaktadır. Cinsiyet kavramı, biyolojik olarak erkek ve kadın ayrımını ifade ederken, toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkekler için toplumsal olarak oluşturulmuş rollere, öğrenilmiş davranış ve beklentilere işaret etmek için kullanılmaktadır (Ecevit, 2003: 83). Toplumsal cinsiyet kavramlarının irdelendiği her çalışmada, Kadın Hareketi ile başlayan, cinsiyet, ve toplumsal cinsiyet tartışmalarından ve teorilerinden bahsetmek gerekmektedir.

Toplumsal cinsiyet teorileri içinde Parsons, yapısal fonksiyonel yaklaşımıyla bilinmektedir. Bu yaklaşıma göre, bir cemiyet, kuralları ve değerleriyle bir arada tutulur. Erkekler üretim malları ile ilgili iken, kadınlar anlama önem veren ve ifade gücü olanlardır. Erkekler kamusal alanda çalışırken, kadınlar özel alanda çalışırlar. Her ikisi de bu toplumsal cinsiyet rollerini sosyalleşme sonucunda kazanırlar. Sembolik etkileşimciler ise yapısal fonksiyonel yaklaşımdan farklı olarak, kimlik oluşumunun başkalarıyla etkileşim sürecinde elde edildiğini söylemektedirler. Onlara göre, bu sürecin merkezinde “dil” bulunmaktadır. Bu anlayış, kadın ve erkek arasındaki kamusal-özel ayrımı ile ilgili düşünceyi değiştirmiş ve feminist yazarları etkilemiştir. Etnometodolijstler, kuralların sosyal olarak inşa edilmesi sırasında, insanların kimliklerinin oluştuğunu söyler. Son zamanlarda toplumsal cinsiyet çalışmalarında yaygınlaşan psikoanalitik teoriler ise, değişen aile düzenlerinin, toplumsal cinsiyet rollerini değiştirebildiğini savunmaktadırlar (Todd ve Fisher, 1988: 3-4).

Yukarıda bahsedilen toplumsal cinsiyet teorileri, feminist hareket sürecinde yapılan araştırma ve çalışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. 19. yy sonu ile 20. yy başında Batıda ortaya çıkan feminist hareket, kadına uygulanan ayrımcılığın biyolojik farklılıklara dayandırıldığına dikkat çekmiştir. Bu akım, kadının öncelikli rolünün annelik olarak kurulduğunu, doğuştan gelen cinsel kimliğin yani biyolojik cinsiyetin, bireylerin toplumsal konumunu belirlediğini belirtmişlerdir. İkinci Dünya savaşıdan sonra Fransa’da ortaya çıkan ve Simone de Beauvoir’ın başı çektiği akım ise “ikinci feminist dalga” olarak anılmaktadır. Bu hareket, kadınların erkekler karşısında eşitsiz olmasındaki etkenin,

biyolojik farklılıklar olmadığını savunmaktadır. İkinci dalga feminizm içinde yer alan liberaller ise, kadına ve erkeğe cinsel kimliklerinden bağımsız davranılması ve kadına iş yaşamında da önemli roller üstlenebileceğinin kabul edilmesi gerektiğini savunmuşlardır (Lorber, 2001: 34-35).

Türkiye’de Kadın Hareketi, Osmanlı’nın son döneminde başlamıştır. Dönemin reformcu erkekleri, devlet reformlarını savundukları halde kadın hakları konusunda tutucu davranmış, Osmanlı değerlerini kadınlar üzerinden muhafaza etmeye çalışmışlardır. Reformcu erkeklerin bu davranışları, dönemin kadınları tarafından ciddi şekilde eleştirilmiştir (Çakır, 1996: 37). Cumhuriyet kurulduktan sonra, 1975’te İlerici Kadınlar Derneği’ne mensup sol kesim kadınları, işçi sınıfı kadınları örgütleyerek bir sınıf mücadelesi başlatmışlardır. Daha sonra, 1980’li yılları batılı ülkelerde “sürgün hayatı” yaşayarak geçiren bu kadınlar, 1970’li yıllarda batılı toplumları derinden etkileyen kadın kurtuluşu hareketinden çok şey öğrenmişlerdir (Tekeli, 2004: 1).

Kadınların toplumsal alandaki ikincil konumları, 70’lerde daha çok kadın-erkek arasındaki eşitsizlikler çerçevesinde tartışılırken, 80’lerin ortalarından itibaren, kadının toplumsal konumunda yaratılmak istenen değişimin, kadınların bilinçlenmesi ve güçlenmesi olduğu ana tezi ortaya çıkmıştır (Kümbetoğlu, 2002: 167). Feminist hareketin ikinci dalgası Türkiye’de, 1980’li yılların başında ortaya çıkar. Sol hareketleri, kadın bakış açısından eleştiren ve YÖK yasası nedeniyle üniversiteden istifa eden akademisyen kadınlar tarafından oluşturulan “bilinç yükseltme” grupları, erkek egemen topluma ve devlete karşı yepyeni, eleştirel bir tavır geliştirmişler, 1989’da yayınladıkları “Feminist Manifesto” ile erkeklerin/ataerkil düzenin, “kadınların bedeni, kimliği ve emeği üzerine kurduğu” egemenliğe karşı geniş bir mücadele başlatmışlardır. 1985’ten 90’lı yılların sonuna dek, “Medeni Kanun Reformu” kadın hareketinin gündeminde ilk sırayı tutmuş, konuyla ilgili çalışmalar, 2002’den itibaren yürürlüğe giren yeni Medeni Kanun’un kabul edilmesine büyük katkı sağlamıştır (Tekeli, 2004: 2). Feminist hareket sayesinde, hem hukuk alanında, hem de aile yaşantısı içinde, kadının durumunun iyileşmesine yönelik olumlu değişimler yaşanmıştır.

Baskı altında tutulan ve şiddete maruz bırakılan kadın bedeni sorunu, 80'lerin sonundan günümüze dek kadın hareketinin öncelikli konusu olmaya devam etmektedir. Bekaret kontrolü, aile içi şiddet, tecavüz, cinsel taciz ve namus cinayetleri, Türkiye'de kadın hareketinin odaklandığı ciddi sorunlar arasında bulunmaktadır. 1998'de devlet "Aileyi Koruma Yasası"nı kabul ederek şiddete maruz kalan kadınları koruma gereğine uygun önlem almıştır. Yine 1998'de zina konusunda kadınlara yönelik ayrımcı cezalar öngören 440. Madde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Ancak, kadın hareketi, Ceza Kanunu'nda köklü değişiklikler yapılmasıyla ilgili çalışmalarını sürdürmektedir. Her türlü ayrımcılığı ve şiddeti reddetme ilkesi ile Diyarbakır'da kurulan KAMER örgütü ve, Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KA-DER) demokrasiyi kadınlar açısından iyileştirmek üzere kurulan ve gittikçe daha geniş bir alana yayılan kadın örgütleridir (Tekeli, 2004: 3).

Tüm kadın örgütleri, batılı ülkelerdeki kadınlarla etkili bir dayanışma ağı olan CEDAW ile iletişim içerisinde bulunmaktadır. 1981'de yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni (CEDAW) Türkiye 1986'da imzalamıştır. Bu sözleşmeye taraf olan devletler, cinsiyete bağlı her türlü ayırım, mahrumiyet ve kısıtlamaların önlenmesini sağlayacak bir politika izlemeyi kabul eder. CEDAW'ın başkanı ve BM Kadına Karşı Şiddet Özel Raportörünün, birer Türkiyeli kadın olması, Türkiye kadın hareketinin dünya kadın hareketiyle bütünleşme düzeyini göstermektedir (Tekeli, 2004: 4). Kadın hareketi örgütlerinin çalışmaları sayesinde, aile içi şiddeti, aile mahremiyetinin parçası olarak gören kadın sayısında, eskiye oranla önemli bir azalma olduğu görülmektedir. Kadın hareketi, aile içinde fiziksel veya psikolojik şiddete maruz kalan kadınların, boşanmalarına uygun bir sosyal ortam yaratılmasını sağlamıştır.

Türkiye'deki Kadın Hareketinin de katkıda bulunduğu/güçlendirdiği, Dünya Kadın Hareketinin, topluma etkileri oldukça önemlidir. Son yıllarda yapılan araştırmalar, gelişmiş ülkelerde bir "psikolojik devrim" yaşandığını, insanların giderek kendi iç dünyalarına döndüklerini ve geleneksel değerlerden uzaklaştıklarını göstermektedir. Geleneksel toplumlarda, evliliklerle ilgili gerginlikler, akrabalar, yakın çevre, ve cemaat baskılarıyla giderilebiliyorken, günümüzde, geleneksel rollerin ve uygulamaların temelden değiştiği görülmektedir. Geleneksel beklentiler, kadını, devamlı hamile olması gereken, çocuk

bakımı ve evle ilgili işleri üstlenen kişi olarak görürken, kadın rollerine ilişkin yeni beklentiler, sosyal gerçeklikle ilgili kültürel değer ve tutumları tartışmaya açmıştır. Evlilikte mutluluk ve romantizm gibi duygular, günümüz evliliklerinin önemli bir şartı haline gelmiştir (Kümbetoğlu, 1997: 114). Bu araştırmaya katılan kadın ve erkeklerin boşanma deneyimlerinin, farklılaşan kültürel değer ve tutumlarla ilgili ipuçları vermesi ve bu farklılaşmanın, boşanmaya etkisini gözler önüne sermesi beklenmektedir.

Simone de Beauvoir, “kadın doğulmaz, kadın olunur” ifadesi ile toplumsal olarak kadınlık ve erkekliğin, erkek egemen sistemin ve erkeklerin avantajına yeniden kurulduğunu vurgulamaktadır. Çünkü toplum hem kadın hem de erkek kimliklerini kurgular. Toplumun erkeklerden beklentisi, kamusal alanlarda varlık göstermesi ve akılcı olmasıdır. Böyle bir toplumsallaşma süreci içinde erkek, duygusal davranışlar sergilemekten uzaklaştırılır. Kadınlardan beklenen ise duygulu olmaları, erkeğe bağımlı olmaları, yaşam alanlarının ev, eş ve çocuklarla sınırlı olmasıdır. Çalışan kadınlardan da aynı işler beklenmeye devam etmektedir. “Erkek, ekonomi, politika ve bilgi alanları içinde gösterilirken, kadın kategorisi açıkça aile ve akrabalık yapısı içine yerleştirilmiştir” (Davidoff, 2002: 235). Böylece, kadınların erkekler tarafından yönetilmelerinin ve toplumsal karar mekanizmalarından uzak tutulmalarının teorisi, özellikle, özel alan ve kamusal alan üzerine inşa edilen toplumsal bir mutabakatla kurulmuş olmaktadır.

Sözleşme kuramına göre, modern siyasi toplumlar, insanların eşit yurttaşlar olarak kamusal alanda gerçekleştirdiği varsayılan bir sözleşme ile kurulmuştur. Kamusal alan türdeşliğin, özel alan ise farklılıkların alanıdır. Kamusal alan ve özel alan arasındaki ayrımı feminist bakış açısıyla analiz eden Carol Pateman’a göre, kamusal eşitlikleri mümkün kılan, özel alandaki eşitsizliktir. Pateman, toplumsal sözleşmenin bireyler, babalar ya da kocalar arasında yapılan bir anlaşma değil, erkek kardeşler arasında yapılan bir anlaşma olduğunu savunur. “Babaya ait olan”ın siyasi yönetimden, ailenin, kamusal alandan ayrılması, kadının hem erkeğe boyun eğmesi hem de ondan ayrılması demektir. Böylece toplumsal sözleşme, ataerkil sivil toplumu ve erkeklerin kadınlar üzerindeki tayin edici yönetimi kurmuş olur (Pateman, 2004: 133). Dolayısıyla, birey olarak kadının önündeki “yapılamazlar” listesi ile, erkeğin önündeki “yapılabilirler” listesinin uzunluğunun da göstereceği gibi, evlilik ve cinsellikle ilgili kurallar, toplumun/erkeğin ihtiyaçlarına göre

düzenlenmiş, kadınlar hem miras ve çoğalma politikalarının üretim atölyesi olan “aile kurumu” içinde, hem de kamusal alanda ayrımcılığa maruz kalmışlardır (Deniz, 2003: 71).

Herhangi bir toplumu, sınıf ve ırk ilişkilerinin yanı sıra, bu toplumdaki erkek-kadın, dişi-eril ayrımına yönelik yaklaşımların nasıl yapılandırıldığını incelemeyi anlamak mümkün değildir. Çünkü, erkeklik ve kadınlık birbiriyle ilgilidir, ve birine atıf yapmadan, diğerkinin sosyal olarak nasıl inşa edildiğini anlamak mümkün değildir. Toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk hiyerarşileri, güçsüz erkekler ve kadınlar “gücün erkekliği” karşısında güçsüzleri anlatmak için kullanılır (Cornwall and Lindisfarne, 1994: 18). Ortner de, toplumdaki erkek üstünlüğünün neden doğduğunu incelediği makalesinde, kadının fiziksel ve psikolojik özellikleri nedeniyle doğa ile özdeşleştirilmesinin, erkeğin ise akıl ve güç sembolü olarak kültürle özdeşleştirilmesinin her kültürde geçerli olmadığını, kadının ve erkeğin kültürel bir üretim süreci içinde şekillendiğini savunmaktadır (Ortner, 2005: 176-177).

Feminist teori, yaygın ve baskın olarak kullanılan, kadınlığın duygusallığı ve dolayısıyla mantık dışılığı ile, erkeğin mantıklılığı konusundaki toplumsal cinsiyet kuramlarının yarattığı tahribatlara işaret etmekte ve kadınların, bu erkek egemen kurgulara karşı farkındalık geliştirmeleri gerektiğine dikkat çekmektedir. Buna karşın, geleneksel toplumda kadın, değersiz, akılsız ve yönetilen konumunda kalmaya mahkum edilmektedir. Geleneksel toplumlardaki geniş ataerkil ailede, yaşlı erkeğin herkesi yönettiği ve aile şerefine, kadının kontrol altında tutulan erdemle sıkıca bağlı olduğu bir yapı söz konusudur (Kandiyoti, 1988: 274). Böyle bir ataerkil kontrol mekanizması, kadınları erkek dünyasından uzak tutmaktadır.

Kandiyoti, ataerkil sistem içinde, kadınların somut olarak karşı karşıya kaldıkları ezilmenin niteliğindeki farklılıkların, yalnızca, aynı sistemin farklı ifadeleri ya da aşamaları olduğunun, kabul edilmesi gerektiğini söyler. Sınıf, kast ve etnik kökene bağlı olarak çeşitlilik gösterebilen herhangi bir toplumda, kadınların hayat stratejilerini, içinde bulundukları sistemden kaynaklanan bir dizi somut zorunluluk çevresinde kurduklarını ileri süren Kandiyoti, bu durumu “ataerkil pazarlık” terimiyle ifade etmiştir. Ataerkil pazarlıklar, iki cins arasında geçen, her iki cinsin de rıza gösterdiği, zaman içerisinde değişebilen, ve yeniden tanımlanabilen bir ilişki ağı olarak tanımlanabilir. Ataerkil

pazarlıklar, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden kurulması sırasında bir takım mücadelelere ve tarihsel dönüşümlere açıktırlar (Kandiyoti, 1997: 114).

White'a göre, Türkiye'de evlilik ilişkisi paylaşma ve iletişime değil, kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rollerine uygun görev ve sorumluluklarını yerine getirmelerine dayanmaktadır. Türkiye toplumunda iki taraftan birinin evlilikle ilgili rolünü yerine getirmemesi, örneğin, erkeğin ailesinin geçimini sağlayamaması veya kadının çocuk doğuramaması boşanmaya neden olabilmektedir (White, 1999: 72). Başka bir ifadeyle, "ataerkil pazarlık" şartlarının sağlanmaması, boşanma nedeni olabilmektedir. Kandiyoti'ye göre özellikle Müslüman toplumlarda ekonomik özerkliği olmayan kadınlar klasik ataerkillik ilişkilerini içselleştirmiş ve çabalarını ataerkil pazarlığın yerine getirilmesini sağlamaya odaklamışlardır. Ekonomik güvencesi olmayan kadınlar, kocasına ve onun ailesine itaat ederek ve onlar için harcadıkları emeğe karşılık korunma ve güvenlik elde ettiklerini düşünerek ataerkil pazarlığı sürdürürler. Ataerkil pazarlık, yalnızca evlilik içinde erkeklerle kadınlar arasındaki bir sözleşme değil, aynı zamanda, karşılıklı görevler üzerine kurulu bir grup içindeki ilişkiler bütünüdür (White, 1999: 99-102).

Sonuç olarak, ataerkil sistemin temeli olan evlilik kurumunun devam etmesinde olduğu gibi, boşanmanın gerçekleşmesinde de, toplumsal cinsiyet rollerinin etkili olması kaçınılmazdır. Bu çalışmada, bu etkinin anlamlandırılması ve açıklanmaya çalışılması, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ile, toplumsal kodlanma ve yapılanma arasındaki bağlantıyı sorgulayan feminist kuramın temel alınmasını gerekli kılmıştır. Araştırmaya katılan kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri, ekonomik koşullar ve toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında açıklanmaya çalışılırken, bu bölümde sunulan kavramlar ve kuramlar çerçevesinde ele alınmış, ekonomik koşulların, toplumsal cinsiyet rollerinin, ve bireysel farklılıkların, boşanma olgusunu nasıl ve ne şekilde etkilediği, antropolojik bir bakışla analiz edilmeye çalışılmıştır.

3. EVLENME ve BOŞANMAYA KÜLTÜREL BİR BAKIŞ

Evlilik kurumunun ve boşanma olgusunun ortaya çıkmasına, insanlığın belirli aşamalarındaki kültürel koşullar neden olmuştur. Bu koşullar ile, kültürel yapının işleyişi arasında çok sıkı bir bağlılık vardır. Tarihsel, yapısal ve psikolojik açıklamalar gerektiren bu bağlılık nedeniyle, kültürel varlığın devamı konusundaki işlevlerin vazgeçilmezliği ve bunların zaman içinde kazandıkları zorlayıcı baskı üzerinde durulması gerekmektedir. Bu bölümde, kültür ve antropoloji arasındaki kavramsal ve olgusal ilişkiler tanımlanmakta, evlenme ve boşanma ile ilgili antropolojik çalışmalardan örnekler sunulmaktadır.

3.1. Kültür, Evlilik ve Antropoloji

Antropolojinin konusu insan, toplumlar ve kültürlerdir. Antropoloji, bu kavramlarla ilgili belli sorunlarla ilgilenir ve cevaplarını bulmaya çalışır. İnsanların ve toplumların neden birbirlerine benzedikleri veya benzemedikleri ile insanların ve toplumların neden ve nasıl değiştikleri antropolojinin temel sorunudur (Güvenç, 1999: 95). Antropoloji, farklı insan topluluklarının kültürlerini inceleyerek bu soruların cevaplarını bulmaya çalışan bir bilim dalıdır. Antropologların, kendi kültürlerini de bütün öteki kültürler gibi değişik bir örnek olarak görmeye çalışmaları ve incelemeleri gerekmektedir (Benedict, 2003: 224).

Geniş bir anlam yelpazesine sahip olan kültür, tanımlanması güç bir kavramdır. Bu güçlük, kültür sözcüğünün çok anlamlı ve soyut bir sözcük olmasından kaynaklanmaktadır. Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığı anlamına gelirken, belli bir toplumu ifade etmek için de kullanılabilir. Aynı zamanda, kültür, bir insan ve toplum kuramıdır. Çok anlamlı kültür kavramının, yüz elliden fazla, farklı tanımı vardır. Kültür, bu tanımların tek tek hiçbirisi değil, onların tümüdür. Güvenç, sosyal antropolojinin konusunun kültür olduğunu söyleyen Tylor tarafından yapılan tanımı, kültür kuramının ana savını ortaya koyması nedeniyle öteki kültür tanımlarından ayrı bir yere koymaktadır:

Kültür, ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoğlunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alış-kanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür (Tylor, 1871: I,1; akt. Güvenç, 1999: 101).

Tylor'un tanımının kültür olgusunu bütünüyle yansıtmadığını, ama bu bütüncü kültür tanımıyla onun, sosyal antropolojiye, kültür kavramına ve kültür antropologlarına yol gösterdiğini vurgulayan Güvenç, kültür kavramını çözümlemeye çalıştığı bir denemede bu tanımın fonksiyonlar kuramına uygun, anlamsal bir çevirisini şöyle yapmıştır:

Kültür; toplum, insanoğlu, eğitim süreci ve kültürel muhteva gibi değişkenlerin ve bunlar arasındaki karmaşık ilişkilerin bir işlevidir (Güvenç, 1999: 101).

Sürekli değişen ve gelişen kültür, kendi kurallarını da beraberinde getirir. Bazıları yazılı, bazıları sözlü olan bu kuralların yanı sıra, yazılı olmadıkları halde yazılı olanlardan daha fazla yaptırım gücüne sahip olan kurallar da vardır. Beşeri hayatın yaptırım gücü yüksek bu kuralları, örf, adet, gelenek, görenek olarak adlandırılır. Organik bir bütün olan kültür, mantıklı bir şekilde birbirine kenetlenmiş işlevsel bir sistemdir. Başka bir deyişle, kültür, çeşitli örf, adet ve geleneklerin gelişigüzel bir koleksiyonu değildir. Bu bakımdan, biyolojik bir organizmaya benzetilebilir. Bir bütün olan bu organizmada bütün parçalar birbiriyle ilişkilidir ve her parçanın belirli bir işlevi vardır. Bu işlevsel parçalar, kültürün bir bütün olarak işleyişini temin eder. Uzun yıllar içinde gerçekleşen kültürel unsurların değişmesi veya kaybolması, büyük bir uyum içinde gerçekleşmektedir (Saran, 1989: 138).

Kültür, insanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik demektir. Başka bir ifadeyle, kültür, insanın kendisini, kendi evinde gibi hissetmesini sağlayacak bir dünya oluşturmaktır. İnsanın duyduğu, düşündüğü, yaptığı, istediği şeyler, insanın yaşama biçimi, benimsediği eylem kalıpları, teknik, ekonomi, hukuk, bilim ve devlet, kısacası, insanın meydana getirdiği her şey kültürün içine girer. Örgütler, dernekler, kurum ve kuruluşlar, okullar, bunların hepsi tüm unsurlarıyla birlikte kültür ürünüdürler. “İnsanlar arasındaki her çeşit karşılıklı etkileşime, her türlü yapıp yaratma alışkanlıklarına, bütün manevi ve maddesel yapıt ve ürünlere kültür denir” (Uygur, 1996: 17).

Kültür, değişen bir varlık alanıdır. Kültürler, yayılma, ödünç alma, öykünme gibi yollarla iletişim içinde oldukları öteki kültürlerle de benzerler. Ancak, kültürel sistemler, sadece gelişme yönüne uyum sağlamazlar, geri giden değişmelere de uyum gösterirler. Bu noktada Güvenç'in sıkça kullandığı cümleyi hatırlamak yerinde olur; “her değişme gelişme değildir, ama her gelişme değişmedir.” Kültürel sistemler, kendilerini oluşturan kurumların

bütünüyle aynı hızda değişmedikleri için yeni sorunların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu sorunların çözümü için yeni kültürel kurumlar gerekebilir, veya öteki toplumlardan hazır çözümler alınabilir (Güvenç, 1999: 104).

Sosyal/kültürel değişme konusunda sosyal bilimlerde bir kargaşa görülmekle beraber, değişimin ne olduğuyla ilgili çok fazla bir tartışma yoktur. Toplumsal değişme, genel anlamda toplumun yapısında meydana gelen değişimlerdir. Kültür, toplumsal kurumların belirlediği toplumsal ilişkilerden meydana geldiğine göre, değişme, ilişkilerin değişmesidir. Bütün bunların ardında da, toplumsal bireylerin davranışlarındaki değişimler yatar (Kongar, 2002: 56). Birçok insan, kendi toplumunda baskın olan biçimlere uyum göstermeyi becerebilir. Bu nedenle “normallik” bir toplumun baskın biçimlenişiyle görecelidir. Bu durumda kültür, oldukça istikrarsız insan tiplerinin bile sosyal olarak mevcut olmasını sağlayabilmektedir (Bock, 2001: 105).

Benedict’e göre, küçük ölçekli bir toplumda bile insan davranışlarında görülen değişkenlik kaçınılmazdır. İnsan davranışlarıyla ilgili bir çalışmada, her şeyden önce toplumsal kurumları anlayıp kavramak gerekmektedir. Yas, evlilik, ergenliğe geçiş törenleri insan davranışlarının özel birimleri değildir. Bunların her biri, herhangi bir toplumun önemli kültürel amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik eylemlerdir. Bu bakış açısından ele alındığında, önemli olan unsurların kurumlar değil, kültürel biçimlenişler olduğu görülür. Örneğin, uygarlığımızdaki evlilikler sadece bir kadınla bir erkeğin eşleşmesi olarak açıklanamaz. Günümüzde, insanoğlunun en önemli amacının özel mal-mülk edinmek olduğu açıktır. Hatta çocuklara bile bebeklikten başlayarak saygı gösterilen bireyler olarak değil, anne-babaları tarafından övünme ya da kaybına dayanılmayacak mallardan farksız nesneler gibi davranılmaktadır. Toplumsal değer sorunu, kültürlerin farklı biçimlerde kalıplanışıyla çok yakından ilişkilidir (Benedict, 2003: 224-232).

Malinowski ise, kültürün asıl işlevinin insanın temel ve türetilmiş gereksinimlerini karşılamak olduğunu vurgulamaktadır. Türetilmiş gereksinimler, insanın ihtiyacını karşılayan kültürel kurumlardır. Kurum kavramı, Malinowski’nin toplum anlayışının temelini oluşturmaktadır. Ona göre, antropolojinin yapması gereken, bir kültür olgusunun

bugünkü işlevini araştırmaktır. Kültürel bir olgu olan evlilik, evrenseldir ve sosyal bir kurum olarak ele alındığında, her kültürde farklı işlevler üstlenir (Malinowski, 1992: 29).

İnsanın eyleminin, başka bir insana yönelik olması sonucu kurumlaşma meydana gelir. Her kurum, dağılmamak için sürekli çaba harcamak zorundadır. Bunun ilk koşulu, kurum kurallarını bireylere bir dünya görüşü olarak benimsetmektir. Özne, üretilmiş bir varlıktır ve kurumlar içerisinde üretilmeye devam edilir. Birey, kurumlar yoluyla toplumsallaşan ama aynı zamanda kurumların karmaşıklığı ve çeşitliliği ölçüsünde ona aykırılan, bu çatışma içerisinde sürekli inşa olan, her seferinde başka başka kurulabilen bir süreç içerisinde (Cemal, 1996: 367).

Kültürü kendisine konu edinen sosyal antropoloji, kültür sistemini oluşturan kurumlar ve değişkenler arasındaki ilişkileri, karşılıklı etkileşimleri ve bağlantıları araştırmaktadır. Sosyal antropologların, kültürel kurum ve ilişkilerin kavramsal bir haritasını çizmeye çalıştıkları söylenebilir. Kültür kuramı, kültürel sistemi oluşturan kurum ve değişkenlerin, sistemin varlığına ve devamına katkıda bulunduğunu söyler. Bu kültürel kurumların herhangi birindeki değişim, kültürün bütünü ve dolaylı olarak diğer kurumları az veya çok etkiler. Nitekim, Güvenç'e göre; "kültür kuramı aynı zamanda bir sosyal değişim kuramıdır" (Güvenç, 1999: 109).

Kültür, sürekli bir hareket ve değişim içindedir. Güvenç, "değişim sürekliliğinin sonucudur, değişimin engellendiği veya süreklilik gösteremediği durumlarda yok oluş gerçekleşir" der. Zaman içinde, yok olmayan maddi ve manevi tüm kültür unsurları değişmiştir ve değişmeye devam edecektir. Bu araştırmada konu edilen boşanma deneyimleri, insanın yarattığı en eski kültürel kurum olan evlilikteki değişimin günümüzdeki boyutlarını anlamaya yönelik bir şekilde incelenecektir.

Kültürün bir bileşkesi olan evlilik, kültürel bakımdan evrenseldir. Tüm kültürlerde karı-kocanın kardeş olmaması gerektiği de, evrensele yakın bir derecede kabul görmüştür. Anne-babanın ayrı soylardan gelme zorunluluğu, antropolojide dışevlilik ilkesiyle ifade edilir. Dışevlilik kuralı, tam anlamıyla evrenseldir denemez, çünkü tam karşıtı olan bir

içevlilik kuralı vardır. İçevlilik ise, çok yakın olmamak şartıyla bireyin kendi soyundan biriyle evlenmesi demektir (Güvenç, 1999: 256).

Küçük ölçekli toplumlarda evlenme, soy ve akrabalık ilişkileri çerçevesinde gerçekleşmektedir. Ancak, içevlilik kapsamında yer alan paralel kuzen evliliği ve çapraz kuzen evliliği, her toplumda içevlilik olarak kabul edilmez. Örneğin, Yanomamöler’de çapraz kuzen evliliği, dışevlilik gibi algılandığı için paralel kuzen evliliğine göre daha yaygındır. Çapraz kuzen evliliği, hala ve dayı çocukları gibi ayrı cinsten kardeşlerin çocukları arasında yapılan evliliktir. Paralel kuzen evliliği ise, aynı cinsten kardeşlerin çocuklarının evlenmesidir. Babasoylu bir toplum olan Yanomamöler çapraz kuzenlerini farklı bir soya ait gördükleri için, çapraz kuzen olarak adlandırılan kadınlarla evlenebilirler (Chagnon, 2004: 285).

Yanomamö örneğinde görüldüğü gibi, küçük ölçekli toplumlarda soylar, klanlar kabileler ve aşiretler, savunmacı bir anlayışla, grubun kimliğini ve kaynaklarını korumak için içevlilik ilkesine göre hareket ederler. İçevlilik ilkesi, bir grubun savunmasına paralel olarak, çevredeki öteki gruplarla düşmanca ilişkilerin ve rekabet ortamının sürmesinde rol oynayan önemli bir etkidir. Ortadoğu toplumlarında da, içevlilik ilkesi yaygın bir şekilde uygulanmaktadır. Kuzey Afrika’nın Müslüman toplumlarında ve özellikle Araplar’da paralel kuzen evliliğine sıkça rastlanmaktadır. Amca kızı ve amca oğlu arasındaki evlilikler, aileye ait malın dağılmasını önlemek amacıyla tercih edilmektedir (Kottak, 2001: 426).

Farklı kültürlerde, farklı işlevler üstlenen evlilik kurumunun, evrensel bir tanımı yapılamamıştır. Kottak, evrensel evlilik tanımı tartışmalarına, antropolojide yaygın olarak kullanılan şu tanımdan yola çıkarak başlar: “Evlilik, kadının doğurduğu çocukların her iki eşin meşru evladı olarak kabul edilmesi için, erkek ve kadın arasında kurulan bir birliktir” (Royal Anthropological Institute 1951: 111; akt. Kottak, 2001: 396). Bu evlilik tanımı, çağdaş Kuzey Amerika evliliklerini tanımlamaya uygun olduğu halde, bazı nedenlerden ötürü evrensel olarak geçerli kabul edilemez. Çünkü, bazı ülkelerde eşcinsel çiftlerin evlilikleri kabul edilir, bazı ülkelerde çokeşlilik yaygındır. Bazı babasoylu toplumlarda bir kadın, içinde cinsel bir birliktelik barındırmayan bir şekilde başka bir kadınla

evlenebilmektedir. Örneğin, Batı Afrika’da pazarcı bir kadın, dışarıda çalışırken çocuklarına bakması için, kocası olsa bile, kendine kadın eş bulabilir (Kottak, 2001: 395).

Başka bir örnek ise, Sudan’da bir Nuer kadınının, erkek kardeşe sahip olmadığı için babası tarafından erkek çocuk yerine konup başka bir kadınla evlendirilmesidir. Baba, kızlarından birine, bir gelin alır ve ondan olan çocuğu kendi soyundan kabul eder. Nuer kadını, yani babası tarafından erkek kabul edilip bir kadınla evlendirilen “koca”, “karısı” ile oturmaz. Gelin olarak alınan kadın, hamile kalana kadar bir erkekle veya erkeklerle cinsel ilişki kurmaya devam eder. Böylece doğan gelinin çocukları, biyolojik bakımdan kadın, ama toplumsal bakımdan erkek sayılan Nuer kadınının, yani “koca”nın meşru evlatları olarak soyun devamını sağlar (Kottak, 2001: 396). Bu örnekler, evliliğin her zaman, her yerde karı-koca ve onların gerçek çocuklarından oluşmadığını göstermektedir. Bazı Batı toplumlarında eşcinsel evliliklerin olağan karşılanması, ve onlara evlat edinme hakkı tanınması, evrensel bir evlilik tanımına ulaşmanın güçlüğüne göstermektedir.

Evrensel bir evlilik tanımında birleşme sağlanamasa da, kültürel bir kurum olarak evliliğin evrensel olduğuna şüphe yoktur. Çünkü, insan toplumları için cinsel ilişkilerin kontrolünün gerekliliği evrensel bir problemdir. Tüm toplumlarda cinsel ilişkileri düzenleyen kültürel kurallar vardır, fakat bu kurallar da toplumdan topluma değişir. Örneğin, Amerika ve Kanada’da evlilik dışı cinsel ilişki tabu kabul edilirken, Güneybatı Hindistan’da yaşayan Nayarlar’da bunun tersi söz konusudur. Nayar kızları, ilk adetlerinden önce genç bir erkekle birlikte olur, ve bu olay bir törenle kutlanır. Kısa dönemli bu birliktelikte, cinsel ilişki gerçekleşmeyebilir. Birkaç günlük birliktelik sonrasında iki tarafın birbirlerine karşı bir sorumlulukları yoktur. İkinci aşama, genç kızın uygun gördüğü bir erkekle sürekliliği olan bir cinsel ilişkiye girdiği dönemdir. Resmî bir cinsel ilişkinin yaşandığı bu dönem sona erene kadar, erkek, kadına yılda üç kez hediye almak zorundadır. Aralarında cinsel ilişki olmasına rağmen, erkeğin karısına karşı ekonomik bir sorumluluğu olmadığı gibi, kadının da kocasına karşı bir sorumluluğu yoktur. Kadın, birden fazla erkekle ilişki yaşayabilir. Bu dönem, Nayarlar için evlilik dönemidir ve kadının kimlerle beraber olabileceği belirlenmiş olur. Bu süre içinde, Nayarlar’da doğum kontrolü olmadığı için kadın hamile kalabilir (Haviland, 2002: 267).

Hamile kalan Nayar kadınıyla ilişkisi olan erkeklerden biri, kadına bazı hediyeler ve bir ebe getirir. Erkek isterse, çocuğun bakımıyla da ilgilenebilir, fakat böyle bir zorunluluğu yoktur. Çocuğun bakımından, annenin erkek kardeşleri sorumludur. Pek çok toplumda çocuk babasının soy kütüğüne kaydedilirken, Nayarlar'da çocuk, annenin, dolayısıyla dayının soy kütüğüne kaydedilir. Nayar ailesinin diğer toplumlarla ortak yönü olmaması dikkat çekicidir. Görüldüğü gibi, haneyi oluşturan temel, evlilik yoluyla oluşan akrabalık bağı değil, karıbağı akrabalığıdır. Bu örnek göstermektedir ki, aile sayılmak için karşı cinsler arasında kurumsallaşma ve ekonomik ilişkiler zorunlu değildir (Haviland, 2002: 268).

Geçmişte, ailenin ekonomik bir birlik olarak tanımlanmasının kökeninde hanelerin başlı başına üretim ve tüketim merkezi olması vardı. Tarımsal ekonominin yoğun olduğu yerlerde, üretimin büyük kısmına kadınlar ve çocuklar tüm güçleriyle katkıda bulunmaktaydı. Sanayi devriminden sonra, fabrikaların üretim merkezi haline gelmesiyle, erkekler için “ev” ve “iş yeri” birbirinden ayrılmıştır. Daha sonra, evli kadınlar da çocuk bakmak zorunda olmadıkları zamanlarda ev dışındaki üretim merkezlerinde çalışmaya başlamış, bu alana girmeyen veya giremeyen kadınlar “ev kadını” olarak adlandırılmaya başlamıştır. Çağdaş devletlerin ortaya çıkması, evlerin üretim merkezi olma özelliğini kaybetmelerinin yanı sıra, eve ve aileye özgü diğer görevlerin de ondan uzaklaşmasına neden olmuştur. Örneğin, çocukların eğitimi, günümüzde, ev dışındaki öğretim kurumlarıyla yapılmaktadır. Son yıllarda yaygınlaşan ana okulları da, annelerin sorumluluklarından daha erken kurtulabilmelerini sağlamaktadır. Tıp bilimindeki gelişmeler, eskiye oranla çocuk hastalıklarının ağır etkilerini ve bebek ölümü oranlarını azaltırken, yakın zamanlarda geliştirilen hastalık ve emeklilik sigortaları, aileyi baskı altında tutan korkuları, iktisadi yönden ortadan kaldırmıştır (Dominian, 1974: 9).

Sanayi toplumlarında yaygınlık gösteren çekirdek aile, anne-baba ve az sayıda çocuktan oluşur. Türk toplumunda yaygın olarak görülen çekirdek aile tipi ise, karı-kocanın ebeveynlerinden muhtaç durumda olanların, aynı haneyi paylaşması şeklindedir. Türkiye’de yaygın olan ikinci çekirdek aile tipinde ise, çalışan anne-babaların, çocuklarına bakması için yine ebeveynlerinden durumu uygun olan biriyle oturması söz konusudur. Türkiye’de karı-kocanın gerek muhtaç durumdaki ebeveynlerine evde bakma zorunluluğu

gerekse küçük çocuklarına bakması için ebeveynlerinin yardımına ihtiyaç duymasının temelinde, çocuk ve yaşlı bakımıyla ilgili sosyal kurumların yaygınlaşmamış olması yatmaktadır. Batı toplumlarında ise, çocuksuz çekirdek ailelerin sayısı gittikçe artmaktadır (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 192).

Antropologların çoğu, çekirdek ailenin de evrensel olmadığı görüşündedir. Çünkü, bazı toplumlarda çekirdek aile ya çok azdır ya da hiç yoktur. Başka bir ifadeyle, çekirdek aile yerine başka seçenekler vardır. Bu seçeneklerden bir kaçını sıralamak gerekirse, örneğin, Karayib adalarında yaşayan toplumlarda birçok kadın, kocaları evde sürekli ikamet etmediği için hane reisi durumundadır. Bunlara anneodaklı (matrifocal) aileler denir. Yeni Gine’de Trans Fly bölgesi ise, birkaç eşcinsel kabilenin anayurdudur. Burada, erkeklerle kadınlar evlendikleri halde, eşcinsel ilişkiyi heteroseksüel ilişkiye tercih ederler. Bu bölümde, cinsel yasakların uygulanmasıyla ilgili ilginç bir örnek olarak sunulan Nayarlar da, üreme işlevinin çekirdek aile dışında gerçekleştirebildiğini göstermektedir (Kottak, 2001: 398).

Kadın ve erkek ilişkilerini düzenleyen bir kurum olan evlilik, ataerkil toplumda, birinci planda cinsel ihtiyaçların giderilmesini, toplum düzenini bozacağı düşünülen cinsel rekabetin önlenmesini, ve üremenin kontrol altına alınmasını sağlayan toplumsal bir kurum olarak önemini korumaya devam etmektedir. Evliliğin diğer önemli işlevi, türe yeni katılan üyelere, biyolojik ve toplumsal açıdan uyarlanma olanağı sağlamasıdır. Başka bir ifadeyle evlilik kurumu, doğan çocukların topluma uygun bir şekilde büyütülmesi görevini üstlenir. Üçüncü işlev olarak evlilik, toplumsal cinsiyet rollerine uygun bir şekilde işbölümü yapılmasını sağlar. Örneğin, avcı-toplayıcı toplumlarda çocukların bakımı kadınlara aittir. Bunun yanı sıra, bitki toplayıcılığı, küçük hayvanların yakalanması gibi işleri de üstlenen kadınlar, erkeklerin daha fazla hareketlilik gerektiren avcılığa yönelmesine uygun bir ortam yaratmış olurlar. Evliliğin başka bir işlevi de, iki farklı cinsin bir araya gelmesi sonucu oluşan geniş bir akraba ve arkadaş grubu arasında ittifak oluşturmalarıdır. Bütün toplumlarda, evlilik yoluyla kurulan bu yeni toplumsal bağlar, yeni ekonomik birimlerin ortaya çıkmasına ve çeşitli dayanışma biçimlerinin oluşmasına hizmet etmektedir. Bu sayede, yeni evliliklerin oluşturulmasından iş arama ve bulmaya, borç alma ve vermekten

bir çatışma için yandaş bulmaya kadar geniş bir dayanışma alanı oluşabilmektedir (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 294).

Türkiye toplumunda evlilik, yaşamın en önemli dönüm noktalarından biri ve bireyin en önemli yaşam amacıdır. Evlilik, hem biyolojik gereklilik hem de bireyin ailesine ve topluma karşı bir görevi olarak görülür. Evli olan kadın, evli olmayan kadınlara göre toplumda ağırlığı olan, saygıdeğer bir kadındır. Evlilik ona, denetimli ve sınırlı da olsa belli bir statü sağlar. Evlilik, özellikle geleneksel ailedeki genç kızlar için cazip bir seçenektir. Genç kız, evlilik yoluyla yetişkinlik statüsü kazanırken, kendine ait bir eve de sahip olabilmektedir. Türkiye toplumunda, kadının ve erkeğin toplumsal cinsiyet kimlikleri birbirini tamamlayıcı bir şekilde tanımlanmıştır. Erkekler, ev işi yapmaktan aciz görülürken, kadınlar, bu işleri kendi değerlerinin bir ifadesi olarak algılamaktadır. Türkiye’de evlilik ilişkisi görev ve sorumluluklara dayanan, kültürel değerlerle pekiştirilen bir işbölümü görünümündedir (White, 1999: 72-73).

3.2. Boşanma ve Antropoloji

Boşanma, gerek bireysel açıdan gerekse toplumsal açıdan evlilik kadar önemli bir konudur. Kadın ve erkek arasında bireysel olarak oluşan veya toplumsal olarak oluşturulan evlilik bağı, bazı durumlarda, toplumsal baskı, gelenek ve göreneklerin hoş görmemesine rağmen boşanmayla sonuçlanmaktadır. Boşanma olgusu, bir toplumun sosyo-ekonomik düzeyi ve kültürel yapısıyla yakından ilgilidir. Kadının ve erkeğin toplumsal hayattaki yeri, toplumsal cinsiyet rolleri, dini inançları, toplumun boşanmaya bakış açısını derinden etkilemektedir.

Boşanmayı ve boşanma nedenlerini açıklamak, evlilik kurumunu ve sürekliliğini açıklamak kadar kolay görünmemektedir. Boşanma nedenleriyle ilgili bir araştırmanın zorluğu ve karmaşıklığı, her toplumun farklı bir kültüre sahip olması gibi, her bireyin kişilik özelliklerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Türkiye toplumunda yaşayan bir kadın için, eşi tarafından aldatılmak, birinci derecede önemli bir boşanma nedeni olabilirken, aynı toplumda yaşayan başka bir kadın için bu durum, öncelikli bir boşanma nedeni olarak görülmeyebilir. Bu örnekteki gibi, bireysel psikolojik anlamlardaki

farklılıkların oluşması da kültürle yakından ilgilidir. Çünkü, kültürün, duyguların yaşanma tarzlarını şekillendirme gücü vardır (Chodorow, 2007: 196).

Farklı toplumlarda öne çıkan farklı boşanma nedenlerine antropolojik bir takım örnekler verilebilir: Kenya'daki Gusuiiler arasında kısırlık ve iktidarsızlık önemli bir boşanma nedenidir. Güney Amerika'nın güney kesimlerinde yaşayan Yahgonlar'da erkeğin kaba davranışları, kadın için öncelikli boşanma nedeni olmaktadır. Haydarabad'daki Chenchular arasında ve Kanada'daki Coribou yerlileri arasında çocuk doğduktan sonra boşanmak yasaklanmıştır. Amerika'daki Hopi yerlilerinde ise, kadın istediği zaman kocasından boşanma hakkına sahiptir (Haviland, 2002: 283).

Avcı-toplayıcı yaşam tarzı neredeyse ortadan kalkmasına karşın, yüz bin yıldır varlığını sürdüren insanoğlu, bu sürenin yüzde doksanını bu şekilde yaşayarak geçirmiştir. İnsan öncesi atalara kadar düşünüldüğünde, avcı-toplayıcı yaşam tarzının hüküm sürdüğü bu zaman aralığı, üç milyon yıla çıkmaktadır. Bu durumda, insanlığın başlangıcından günümüze kadar geçen sürenin yüzde doksan dokuzunda, insanoğlu avcı-toplayıcı olarak yaşamış olur. Oysa, insanoğlu yaklaşık on bin yıl önce tarım toplumuna geçmiştir. Sanayi üretim tarzı ise sadece iki yüz yıldır devam etmektedir. Bu nedenle, insanoğlunun avcı-toplayıcı yaşam tarzı, on bin yıllık tarım toplumuna ve iki yüz yıllık sanayi toplumuna kıyasla, çok daha evrensel bir deneyim oluşturmaktadır (Shostak, 2003: 14).

Her ne kadar, çağımızda incelenen avcı-toplayıcı yaşam tarzının, binlerce yıl önceki avcı-toplayıcı gruplardan farklı olduğu yönünde tartışmalar varsa da, Zuniler'in evlenme ve boşanmayla ilgili uygulamaları, örnek olarak gösterilebilir. ABD'nin güneybatısında yaşayan Pueblo Kızılderilileri'nden olan Zuni halkı, son derece toplumsallaşmış bir kültüre sahip olmasına rağmen, evlenme ve boşanma gibi aileyi ilgilendiren konularla fazla ilgilenmez. Sözlenme ve nişanlanma, hatta evlilik töreni yapılmadan, kadın ve erkeğin evlenmesi gerçekleşir. Tüm Pueblo halkı, günlük hayatta törensel bir etkinlik içinde olmasına karşın, evlenme başlangıcı sayılan toplumsal uygulamaları çok sıradan görünmektedir. Zuni kızları başlarının üzerinde taşıdıkları su kaplarıyla, akşam üstü dereye su almaya giderler. Genç erkekler, kızların yoluna çıkarak, beğendikleri kızlardan su

isterler. Kız, su isteyen erkekten hoşlanırsa ona su verir. Bazen de genç erkek, tavşan avlamak için kullandığı sopayı kıza atarak, onu istediğini belli eder (Benedict, 2003: 87).

Kızı istemeye karar veren genç erkek, kızın evine gider. İkrâm edilen yiyeceklerden yedikten sonra, kızın babası ona niçin geldiğini sorar. Kızınız için geldim diyen gence, onun adına ben konuşamam diyen baba, kızını çağırır ve fikrini sorar. Kız, erkeği istediğini söylerse, anne yan odada bir ot yatak hazırlar. Kız ile erkek, yan odaya geçer ve bundan sonra evli sayılır. Evli çift mutlu olmazsa, veya çocukları olmadığı için ayrılmak isterlerse, kadın, yeni bir koca bulmakla ilgili hiçbir zorlukla karşılaşmaz. Boşanmaya karar veren kadın, kocasının eşyalarını toplayarak, bunları kapının eşiğine koyar. Akşam eve geldiğinde, eşyalarını kapının önünde gören erkek, eşyalarını alır, ağlayarak annesinin evine gider. Erkek ve ailesi için bu durum, bir talihsizlik olarak kabul edilir. Karısı tarafından terk edilen bir koca, emek harcadığı evi ve dolu tahıl deposunu karısına ve çocuklara bırakmak zorundadır. Boşanma nedeniyle ortaya çıkabilen kıskançlık ve intikam gibi duygulara, Zuniler arasında pek rastlanmaz (Benedict, 2003: 93).

Zuniler’de kadının sadakatsizliği, şiddet kullanmayı gerektirmez. Bu olay, toplumsal açıdan, kadının, koca değiştirme isteği olarak yorumlanır. Kocalarının sadakatsizliği karşısında, kadınlar da ılımlı davranır. Bu tip olaylar görmezden gelinir. Kadın, kocasının diğer kadınla ilişkisini kesmek isterse, bu isteğini onun gömleklerini yıkamayarak kavgasız bir şekilde gösterebilir. Bazen de kadınların, kocaları tarafından terk edilmek istemedikleri durumlar yaşanır. Bu durumda kadın, rakibi olan kadına meydan okuyarak, onu herkesin önünde dövüşmeye çağırabilir. Yalnızca yumrukla dövüşmeyi bilen Zuniler arasında, bu tip olaylar kalıcı düşmanlığa neden olmaz. Kocanın ayrılmakta ısrar ettiği durumlarda ise, kadının bu isteğe uysal bir davranışla karşı gelmesi, o kadının kocasına aşık olduğu anlamına gelir ki bu, kadının akrabaları arasında utanç verici bir durum olarak algılanır. Eğer, bir adam karısının akrabalarıyla ilgili bir hoşnutsuzluk yaşarsa, annesinin evine dönmekte serbesttir. Böylece, dostluk kuramayacağına inandığı kişilerle bir ilişkiye başlamak zorunda kalmaz (Benedict, 2003: 125).

Cezayir’in Sahra çölünde yaşayan Tarki (çoğulu Tavarik) kabilesinin Ahaggar Dağları’ndaki yaşamları da, en az Zuniler kadar ilgi çekicidir. Tarki kabilelerinde yaşayan

kadınların çoğu, beş altı kez evlenmektedir. Evlenen tüm kadınlar, evliliklerinin ilk yılını annelerinin evinde geçirir ve neredeyse tümü, ilk çocuklarını annelerinin evinde doğurur. Yine bu kadınların büyük çoğunluğu, ilk kocalarının evine taşınmaz çünkü ilk yıl bitmeden boşanırlar. İlk evlilik, kızın anne ve babasının isteğine göre gerçekleşir, ama ilk boşanmasını yaşadktan sonra genç kadın kimseye danışmadan istediği kişiyle evlenmekte serbesttir. Tarki kabilelerinde evlenme ve boşanma işlemleri çok kolaydır. Bir kadının, yanına dört şahit alarak, kabilenin yerel dini liderine, evleneceğini veya boşanacağını söylemesi yeterlidir (Shaaban, 2003: 179).

Tarki kabilelerinde, bir kadının evlenmeden hamile kalması erkeğin ayıbıdır. Ayrıca, bir Tarki erkeği, kadına asla el kaldıramaz. Tarki kabilesinde bir erkek karısına bir kez vurduğunda, kabilenin her üyesi tarafından öyle aşağılanır ki, kabilede yaşaması olanaksız hale gelir. Tarki kadınları ve erkekleri arasında günlük yaşama dair tüm işler ortaklaşa yapılır. Bu kabilelerde, çok eşlilik görülmez. Kuran’a göre izin verilebilir bir şey olsa da, hiçbir Tarki kadını evli bir erkekle evlenmeyi kabul etmez ve hiçbir kadın, kocasının başka bir kadınla ilgilendiğinden emin olduğunda, onunla yaşamaya devam etmez. Kocasını sevmeyen, veya başka bir erkeğe aşık olan bir Tarki kadınının yapması gereken tek şey, ayakkabılarını giyip “hoşça kal” demektir (Shaaban, 2003: 182).

Kabile geleneklerine göre, boşanan kadının annesi, kızının boşandığını ve bu boşanmayı kutlamak istediği tarihi, kabilenin bütün yaşlılarına duyurur. Kutlama günü, boşanmış kadın en güzel kıyafetini giyer, gümüşlerini takar, makyaj yapar ve düğünü kadar güzel tertiplenmiş olan boşanma kutlamasının (tendi) yıldızı olur. Bütün kabilelerden insanlar gelir ve ona hediyeler getirir. Fakat bu hediyelerin, boşanmış kadın tarafından ihtiyacı olanlara verilmesi bir gelenektir. Hediyelerin çoğu, evlenmek isteyen ve kabilelerindeki kadınlar arasında evlenebilecek bir kadın daha olmasına sevinen erkeklerden gelir. Boşanmış kadına daha sonra evlenme teklif edecek olan erkekler, ona bu partide yaklaşırlar. Dini ilkelerin boşanmış kadına şart koştuğu tek şey boşandıktan sonra yüz gün bekar kalmasıdır (Shaaban, 2003: 189).

Sahra’daki Tarki kabilelerinde yaşayan bir kadın için, kocasını sevmemek veya başka bir erkeğe aşık olmak boşanma nedeni olabilirken, Mısır’ın Batı çölünde yaşayan

Bedevi kadınlar için romantik aşk, utanılacak bir şeydir. Evlad Ali’de kızlar on beş, yirmi yaşlarındayken, erkekler de mal varlıklarına bağlı olarak on altı ila otuz yaş arasında evlenirler. Bedevilerde de ilk evliliklerin çoğu, gençlerin uyuşmazlığı ya da akrabalar arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle birkaç ay ile birkaç yıl arasında değişen sürelerde boşanmayla sonuçlanmakta, ikinci evlilikler daha uzun sürmektedir. Çocuk sahibi olmayan çiftlerin boşanmasında pek zorluk yaşanmaz. Boşanan kadın, ailesine geri döner ve genellikle kısa bir süre sonra başkasıyla evlenir (Abu-Lughod, 2004: 251).

Uzun süren bir evlilikten sonra boşanma, kadın açısından çok zor olabilmektedir. Çocuk sahibi olduktan sonra kadınlar, kocalarından kötü muamele görseler de, mutsuz olsalar da, çocuklarından ayrı kalmamak için boşanmayı düşünmezler. Uzun süren evliliklerde, boşanma isteği genellikle daha genç bir kadınla evlenmek isteyen kocadan gelir. Böyle durumlarda, kadın ya akrabalarının yanına döner ya da çocuklarının yanında kalır. Kadın, çocuklarının yanında kaldığında, koca ona yiyecek, giyecek ve barınak sağlamakla yükümlüdür. Karı-koca kavgalı bir şekilde ayrıldıysa, birbirlerine selam bile vermezler. Genellikle paralel kuzen evliliği yapan Bedevi erkekleri, “boş ol” dedikleri kadının amca kızı olduğu durumlarda, birbirlerine yardımcı olmaya devam ederler. Boşanma ve çokkarılılık, Bedevi kadınlara acı veren durumlardır. Ancak, kocanın sevgisini kaybetmekten duyulan üzüntünün belli edilmesi, toplumda kültürel bakımdan uygunsuz, kişisel bakımdan iffetsiz bir davranış olarak görülür. Bedevi toplumunda, kişisel duygular sadece ğinnave olarak adlandırılan kısa şiirlerle dile getirilir (Abu-Lughod, 2004: 260).

Angola ve Namibya’nın soyutlanmış bölgelerinde yaşayan !Kung kadınları ise, hem aile içinde hem de sosyal alanda önemli rollere sahiptir. Çocuklarıyla ilgili tüm kararlarda annelerin söz hakkı vardır. Kız ve erkek çocuklar evlenme çağına geldiğinde, ebeveynlerin kararı önemlidir. Çünkü evlilik bağı, kadın ve erkeğin ailelerine, karşılıklı ziyaretleşme ve armağanlaşma gerektiren yükümlülükler getirmektedir. Kız çocuklar, on’lu yaşların başlarındayken, ailelerinin uygun gördüğü, kendilerinden en az on yaş büyük bir erkekle sözlenir. Fakat, kızların çocuk yaşta gerçekleştirilen ilk evlilikleri genellikle uzun sürmez (Shostak, 2003: 154).

!Kung erkekleri birden fazla kadınla evlenebilir ama, !Kung kadınlarının da istemedikleri kocayı bırakıp ailelerinin yanına dönme, kumayı kabul etmeme ve kıskançlık nedeniyle kavga çıkarma hakları vardır. Evlilik süresi içindeki tartışmalar genellikle kıskançlıktan çıkar. Kumalar arasında kavga çıkmaması için, genellikle kadının kız kardeşi kuma olarak seçilir. !Kung toplumunda kadınların da erkekler gibi sevgilisi hatta sevgilileri olabilir. Ancak, hem kadın hem erkek hem de toplum tarafından görmezden gelinen bu tür ilişkilerin fazla dikkat çekmemesine özen gösterilmelidir. Çünkü, kıskançlık kavgalarına şahit olanların çoğalmasa, veya taraflardan birinin kulübeyi terk etmesi, boşanmanın gerçekleşmesine neden olur. Erkeğin evli kalmakta ısrar ettiğı durumlarda ise, kabile reisi, tarafları dinleyerek evliliğin artık sürmeyeceğini ilan eder (Shostak, 2003: 263).

3.3. Din ve Boşanma

Sosyal bir varlık olan insanın toplumsal yaşamı, onbinlerce yıl önceden beri inanç sistemleri çerçevesinde şekillenmiştir. Toplumsal düzen, son birkaç bin yıldır ilahî dinlerin emirleri doğrultusunda biçimlenmektedir. “Doğal bir olaydan toplumsal bir geçiş dönemi yaratan” (Malinowski, 2000: 35) din, toplumsal düzen için gerekli uygun davranış kalıplarının benimsenmesini sağlar. Örneğin, bir erkekle bir kadının “doğal” birleşmesine din, kutsallık ve büyük bir değer atfetmiştir. Üremeyi peşinden getiren bu kutsal ve aynı zamanda toplumsal birliktelik, binlerce yıldır dini kurallara göre kurulmuş, boşanma da dini düzenlemeler kapsamında gerçekleşmiş ya da gerçekleşmemiştir.

3.3.1. İlahî Dinlerin Evlenme ve Boşanmaya Bakış Açısı

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de din, insanların günlük yaşamlarını, toplumsal ve siyasal süreçler içerisindeki ilişkilerini şekillendiren önemli bir etkiye sahiptir. Dinin denetlenemeyeni denetlemek, açıklanamayanı açıklamak, hayata ve insana dair bir anlam haritası sunmak gibi psiko-kültürel işlevleri vardır. Bunun yanı sıra din, toplumsal süreçler ve ilişkilerde de bir dizi işleve sahiptir. Din, her şeyden önce toplumsal bir denetim mekanizmasıdır. Toplumsal olarak kabul edilebilir davranış ve tutumları teşvik ederken, uygun olmayanları hoş karşılamayarak toplumsal düzenin sürdürülmesine katkıda bulunur. Bu bakımdan her din, kendi toplumuna uygun ve doğru davranış reçeteleri sunan bir ahlak

sistemidir. Buna bağılı olarak, din üzerine yanlış ve tehlikeli genellemelerin yapıldığı gözlenmektedir (Atay, 2004: 21-28).

Kadınlık ve erkeklik kalıpları ve imgeleri, dinlerin ve kültürlerin uzun yıllar süresince oluşturduğu geleneklerin hem ürünü, hem de birer parçasıdır. Din, özellikle tek tanrılı dinler, insanların bu kalıpları ve imgeleri oluşturmada ve içselleştirmesinde önemli rol oynar. Bu nedenle, kalıp yargılar, mutlak değişmez yani kutsaldır. Dinsel kültürün yaydığı değerler ve imgeler, gerçeklik hakkında anlatılan öyküler ve mitoslar, tanrısal olanın tasavvur ediliş biçimi ve çerçevesinde örülen tasarımlar, o kültürlerde yaşayan kadınların rolleri, statüleri ve imgeleri ile yakından ilgilidir. Din, kadınları, aileyi ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini kapsayan ideoloji ve pratikleri bütünleştirici bir etki yapmaktadır (Berktaş, 2000: 17).

İ.Ö. 10. yüzyıldan günümüze, Adem ve Havva'nın insanoğlunun ataları olduğuna inanılmaktadır. Bu inanış, önce Yahudiler sonra Hristiyanlar ve daha sonra da Müslümanlar tarafından kabul görmüştür. Yahudilerin kitabı olan Eski Ahit'in Yaradılış kitabının birinci bölümünde, erkek ve kadının aynı anda yaratıldığı yazılmıştır. İkinci bölümde ise, kadının erkekten daha sonra yaratıldığı beyan edildiği için Havva'nın Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığına dair bir inanış ortaya çıkmıştır. Bu inanış, kadının erkekten aşağı bir varlık olduğu ve varlığını sürdürebilmek için erkeğe bağımlı olması gerektiği gibi bir düşüncenin yayılmasına neden olmuştur. Buna ilaveten, Havva'nın yılanın öğüdüne uyarak yasak elmayı yediğine ve Adem'e yedirdiğine inanılmaktadır. Adem ile Havva'nın cennetten kovulmasına neden olan bu olay yüzünden, Tanrı'nın her iki cinsi cezalandırdığı kabul edilmiştir (Yalom, 2002: 1-3).

Antik çağlardaki Yahudilik ve Hristiyanlığın, evlenme ve boşanmaya bakışı karşılaştırıldığında, temel farklar göze çarpmaktadır. Yahudilikte, evlenmek ve üremek ilahi bir emir olarak bildirilmiştir. Hristiyanlıkta, tek eşlilik şart koşulmuş, boşanma yasaklanmıştır. İslam dininde ise, evlenme ve boşanma Kilise Hukuku'ndaki evlenmelerden ayrılmaktadır. İslam Hukuku'nda evlilik, Hristiyanlıktaki gibi dini bir sözleşme sayılmaz. Evlenmek için, cami gibi dini bir mekana gitmek gerekmediği gibi,

nikahın mutlaka bir din adamı tarafından kıyılması da gerekmez. Ayrıca, İslamiyette boşanmak yasaklanmamıştır (İlmihal II, 2008: 14-44).

3.3.2. Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Boşanma

Antik çağlarda, Yahudi erkek, herhangi bir sebep göstermeden karısını boşama hakkına sahipti. İbranice yazılan Kutsal Kitap zamanında, Yahudi erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesine izin verilmiştir. O devirlerde kadınlar, sığırların ve kölelerin yanı sıra kocanın mülkü olarak görülüyor, ancak bir erkek çocuk annesi olduğunda, kocasının ailesinde itibar kazanabiliyordu. Evlilik, düğün gecesinden önce bir şölenle başlıyor ve genellikle bir hafta sürüyordu. Damat, gelinin bakire olmadığını anlarsa, Torah'ta yazan kurallar doğrultusunda onu öldürme hakkına sahipti. Erkek, ayrılmak istediğinde bir boşanma kağıdı yazar, iki şahit önünde bu kağıdı karısına vererek onu kovabilirdi. Kadının boşanmaya itiraz etme hakkı yoktu. İbrani hukukunda, o günlerde, zina veya zina kuşkusu, kendini beğenmişlik, itaatsizlik ve kısırlık önemli boşanma nedenleriydi (Yalom, 2002: 6).

Yahudilikten sonra ortaya çıkan Hristiyanlık, dini evlenmeyle ilgili yeni kurallar getirmiştir. Daha sonra Kilise, evlenmeye ilişkin hususları düzenleme yetkisini de üzerine almıştır. 10. yüzyılda, aile hukuku tamamen Kilisenin kontrolü altına girmiş, bu durum 600 yıl devam etmiştir. Çekirdek aile modelinin kökeni de, Roma Katolik Kilisesi tarafından yapılan düzenlemeye kadar gitmektedir. Bu düzenlemelerle, akraba evlilikleri yasaklanmış, evlat edinme engellenmiş, çokkarınlılık (polijini), nikahsız yaşamak ve boşanma kınanmıştır. Bu uygulamalar, erkek ve kadın arasındaki evlilik bağına güçlendirirken, bir çok insanın da erkek varisten mahrum kalmasına neden olmuştur. Toplumdaki bütün çiftlerin % 20'si sadece kız çocuğuna sahip olabilirken, diğer % 20'lik kısım çocuk sahibi olamayacak kişilerdir. Kilise, ortada kalan mirası kendine yönlendirmiş, birçok Avrupa ülkesinde Kilise en büyük toprak sahibi haline gelmiştir. Bugün de, Kilise, sosyal hayatın köklerine nüfuz ederek aile üzerindeki kontrolünü sürdürmektedir (Haviland, 2002: 291).

Hristiyanlığın Katolik mezhebinde benimsenen boşanma yasağı, uzunca bir dönem uygulanmıştır. Kilise, boşanmayı yasaklayarak, toplumsal ahlakı ve evliliği sıkı bir disiplin altına almak istemiştir. Hristiyanlıkta ancak iki durumda boşanma mümkündür. Kadının

bakire olmadığının, resmi bir merasimle ve Papa'nın onayıyla kanıtlanması durumunda, boşanan erkek tekrar evlenebilirdi. Dinen geçerli bir evlilik oluşmuş, cinsel münasebette bulunulmuşsa, bu evlilik bağı çözülemez, Papa bile bu evliliğe son veremezdi. Bununla birlikte, ancak hakim kararıyla “yatak ve sofrası” ayrılığına karar verilebilirdi. Bu tarz ayrılma, yakın zamana kadar İtalya'da uygulanmıştır. İspanya'da ise hala uygulanmaktadır. Zina bile, ancak bu çeşit bir ayrılığa izin vermektedir. Boşanmak mümkün değildir (Gürsoy, 1977: 3).

16. yüzyıldan sonra Protestanlık, evliliğin kutsal bir bağ olduğunu reddederek, evliliğe mahkeme kararıyla son verilebileceğini kabul etti. Ancak, Protestanlık belli sebepleri boşanma nedeni olarak kabul ediyordu. Protestan Hukuku'na göre; zina, kötü niyetle evi terk, evli olmanın gerektirdiği ödevleri yapmamak, sağlığı tehlikeye atan kötü muameleler, akıl hastalığı ve cürüm, boşanma nedenleri olarak kabul edilmiştir. Boşanma talebi, boşanmanın genel sebebi olan şiddetli geçimsizlik nedeniyle olduğunda, hakim in evliliğin temelden sarsıldığına kanaat getirmesi gerekmektedir (Döndüren, 1995: 338).

Katolikler ve Protestanlar, boşanmaya ailenin biyolojik devamı açısından değil, dinsel günah kavramı açısından bakmışlardır. Protestanların boşanmadan yana olmalarının nedeni, kısmen Katolik öğretisine karşı olmaları, kısmen de boşanma yasağının evlilik dışı cinsel ilişkileri arttıracığına inanmalarıdır. Boşanmanın kolay olduğu Protestan ülkelerde, evlilik dışı cinsel ilişkiye kötü gözle bakılmakta, boşanmanın söz konusu olmadığı ülkelerde ise, evlilik dışı cinsel ilişki günah olarak görülmektedir. Bu konuda, ne Katoliklerin ne de Protestanların görüşleri rasyonel bir temele dayanmaktadır. Her iki durumda da, evli ama eşleriyle uyumsuz ve mutsuz olan kadınların ve erkeklerin, kamu ahlakına ve yasalara boyun eğerek kendilerini cinsel açıdan dizginlemeleri ya da çocuk sahibi olamayacakları gizli ilişkilere yönelmeleri söz konusu olacaktır. Bu insanlar, gizliliğe yeterince dikkat etmediklerinde ise, “günaha batmış” insanlar olarak görülecek ve toplum tarafından dışlanacaklardır (Russell, 1996: 140).

3.3.3. İslam Hukuku'nda Boşanma

İslam dininde evlenme, hem ibadet hem de yaşamsal önemi olan bir olgu olarak kabul edilmektedir. İslam Hukuku'nda evlenme, ebedî bir akit olarak görülmesine rağmen, bazı hallerde çiftin boşanmasına imkan tanınmıştır. İslam Hukuku'nda boşanma yetkisi, eşler, hakemler ve mahkeme arasında paylaşılmaktadır. İslam'da koca, boşama yetkisine sahip olmakla birlikte, gerektiğinde bu yetkiyi karısına, üçüncü bir şahsa ve mahkemeye verebilmektedir (Dalgın, 2001: 27).

İslam Hukuku'nda boşanma, talak ve fesih olarak ikiye ayrılır. Talak, kocanın, kadının veya her ikisinin beyanıyla veya hakimin hükmüyle evliliğin sona ermesidir. Fesih ise, evliliğin, sözleşme anında veya sonradan meydana gelen bir eksiklik ya da sakatlık nedeniyle bozulmasıdır. Talak ve fesih arasında hem mahiyetleri, hem de sonuçları bakımından farklılıklar vardır. Her kocanın, kendi eşini üç kez boşamaya (talak) hakkı vardır ki, bu anlamda fesihten kaynaklanan boşanma, kocanın talak hakkını azaltmaz. Çağdaş İslam Hukukçuları talak terimiyle, tek taraflı irade beyanına dayanan boşanmayı ifade ederler (Aydın, 1985: 294).

İslam Hukuku, prensip olarak boşama yetkisini erkeğe vermiştir, fakat nikah akdi sırasında veya sonrasında kadın, tek taraflı boşanma yetkisinin kendisine de verilmesini isteyebilir. İslam Hukuku bu yetkiyi alamayan kadına, evlilik hayatından hoşnut olmadığı durumlarda, boşanması için iki yol daha göstermiştir. Bu yollardan biri, kadının boşanması için kocasına bir miktar para ödemesidir. Kadın, genellikle boşandıktan sonra alacağı mehirden vazgeçerek bu parayı öder. Koca, bu talebi kabul eder veya etmez. Kadının talebi doğrultusunda, kocasına para ödeyerek boşanmasına Muhalea denir (Bilmen, 1970: 177).

Boşanmak isteyen kadının başvurabileceği öteki yol, mahkemeye müracaat ederek kazai boşanma (tefrik) talebinde bulunmaktır. Muhaleada kocanın rızası gerekirken, mahkeme kararıyla boşanmada kocanın rızası aranmaz (Aydın, 1985: 42). İslam Hukuku'na göre, evliliğin mahkeme kararıyla sona ermesi için belirli sebeplerin olması gerekmektedir. Mahkeme kararıyla boşanma nedenleri şunlardır:

Kusur ve Hastalıklar: Eşlerden birinin cinsel birleşmeye gücü olmaması hali veya akıl hastalığı veya cüzam gibi hastalıklar boşanma nedeni olarak kabul edilmiştir (Karaman, 2005: 317).

Nafakanın Temin Edilmemesi: Bir erkek karısının geçimini sağlamakla yükümlüdür. Böyle durumlarda kadın kocasından izin alarak çalışabilir ama kocası ona nafakasını borçlanmış olur. Kocanın nafakayı temin etmediği ve görünürde bir malı olmadığı durumlarda ise hakim, kadının talebi üzerine boşanmaya hükmedebilir (Karaman, 2005: 317)

Gaiplik: Bulunduğu yer ve hayatta olup olmadığı bilinmeyen kimseye veya evine gelmeyen kimseye gaip denir. Bu nedenle boşanma için normal şartlarda, kocadan dört yıl, harpte kaybolmuş kocadan bir yıl haber alınmaması gereklidir (Aydın, 1985: 303).

Fena Muamele ve Geçimsizlik: Bu nedenler subjektif bir özellik taşıdığı için geçimsizliğin kimden kaynaklandığını tespit etmek önemlidir. Şiddetli geçimsizlik nedeniyle boşanma talebinde bulunan kadının iddialarını ya kocası kabul etmeli ya da kadın iki şahitle bu iddiayı kanıtlamalıdır (Dalgın, 2001: 195).

İla: Lügat anlamı; yemin etmek demektir. Fıkıh ilmindeki anlamı, bir kimsenin dört ay ve daha fazla bir süre karısına yaklaşmayacağına Allah adına yemin etmesidir ki, boşanma nedeni sayılmaktadır (Döndüren, 1977: 214).

Lian: Lügat anlamı; lanetleşmek, küfürleşmek, kovmak anlamına gelir. Fıkıh ilminde bir erkeğin karısını zina ile suçlaması ama bunu dört şahitle ispat edememesi halinde çiftin hakim huzurunda karşılıklı olarak yemin etmeleridir (Döndüren, 1977: 214).

Zihar: Lügate; sırt anlamına gelir. Erkeğin, karısının bir uzvunu, aralarında evlenme engeli olan bir kadının mahrem bir uzvuna benzeterek, karısını kendisine haram kılmasıdır. İslam, cahiliye döneminden gelen bu tür boşanma tarzını kaldırarak kefarete ödeninceye kadar geçici olarak kadını kocasına haram kılar. Kocanın kefarete vermekten kaçınması halinde mahkeme ondan kefarete vermesini veya karısını boşamasını talep eder. (Bilmen, 1970: 317).

Türkiye Cumhuriyeti ilan edilene kadar, Osmanlı İmparatorluğu'nda boşanma, İslam Hukuku kurallarına göre düzenlenmiştir. 4 Ekim 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Medeni Kanunun kabul edilmesiyle, İslâmi kurallara göre boşanma, uygulamadan kaldırılmıştır.

3.4. Türkiye Cumhuriyeti'nde Boşanma

Anayasanın 41. maddesine göre, aile Türk toplumunun temelidir. Evlilik, eşlerin hayat boyu sürecek inancıyla kurdukları bir birliktir fakat bazı durumlarda, çiftler iradeleri ile kurdukları bu birliğe yine kendi iradeleriyle son verebilmektedir. Boşanmanın nasıl meydana geleceği, o toplumdaki hukuk politikasına bağlıdır (Öztan, 2004: 366). Bu hukuk politikasının izlediği temel görüş, boşanma sürecinin nasıl olacağını belirlemektedir. Bu konuda başlıca iki görüş vardır.

Ferdiyetçi Görüş: Boşanmayı kabul eden bu görüşe göre, karı-kocanın arzusuna, menfaatine ve iradesine dayanan evlilik bağı, onların isteğiyle çözülebilmelidir. Serbest boşanma sisteminin doğmasına neden olan bu görüş, tarih boyunca farklı ülkelerde ve farklı hukuk sistemlerinde kullanılmıştır. Bu görüş doğrultusunda, eşlerin karşılıklı anlaşmalarına gerek kalmadan, taraflardan birinin tek taraflı isteği üzerine evlilik sonlandırılabilir (Öztan, 2004: 366).

Boşanmayı tamamen serbest kılan bu sistem tutarlı görülmemektedir. Çünkü aile; karşılıklı anlayış, dayanışma, yardımlaşma ve mutluluk sağlama yükümlülüğünü eşlere yükleyen ve süreklilik taşıyan bir birliktir. Bu birliğin, kendisinden beklenen amacı gerçekleştiremeyeceği anlaşılmışsa, eşleri bir arada yaşamaya zorlamak doğru değildir. Ancak, serbest boşanma sistemini benimseyen ülkelerde bile, eşlerin karşılıklı anlaşma ile boşanmalarına imkan tanınmakla birlikte, evliliğin, hakimin vereceği boşanma kararı ile sona ereceği genellikle kabul edilmektedir (Köprülü ve Kaneti, 1986: 141).

Toplumcu Görüş: Bu görüşü benimseyenler, evliliğin kişilerin zevki için değil, nesillerin yetişmesi için kurulduğu esastan hareketle, evlilik birliğinin devamlı olması gerektiğini savunmaktadırlar. Mesela, Katolik Kilisesi Hukuku'na göre, Tanrı'nın birleştirdiğini kul ayıramaz. Fakat böyle bir zorunlulukta, evlilikte manevi huzur kalmayacağından çocukların gerektiği gibi büyütölmeleri de tehlikeye girmektedir. Ayrıca, karı-kocanın arzularına aykırı bir şekilde onları bir arada tutmaya çalışmak, eşler arasında sadakatsizliğe de yol açabilir. Evlilik birliği, gayesinden ayrılarak eşler için üzüntü ve ıstırap kaynağı haline gelebilir (Öztan, 2004: 367). Bu nedenle, Kilise Hukuku'nun egemen

olduğu ve boşanmayı reddeden hukuk sistemlerine esneklik getirilerek belirli koşullar altında eşlerin ayrı yaşamalarına olanak tanınmıştır. Bazı ülkelerde ise, sistem hala katı biçimde uygulanmaktadır (Köprülü ve Kaneti, 1986: 141).

Türk Hukuku'nda Hakim Olan Görüş: Türk Hukuku'nda boşanma konusunda kabul edilen sistem, iki zıt görüşün ortasında kabul edilen bir sistemdir. Buna göre belli boşanma sebeplerinin bulunması veya oluşması üzerine, tarafların isteği doğrultusunda, hakimin vereceği kararla boşanma meydana gelecektir. Kanunda belirtilen boşanma sebepleri dışında, taraflar başka bir boşanma nedeni tespit ve iddia edemezler. Boşanma nedenlerinin varlığı, ancak hakim kararı ile tespit edilir ve hakim kararına dayanmayan bir boşanma söz konusu değildir (Özta, 2004: 368).

Evlilik, diğer sözleşmelerden farklı olarak, eşlerin hayat boyu sürdürmeyi karşılıklı olarak taahhüt ettikleri bir sözleşmedir. Fakat bu sözleşmenin diğer borç sözleşmelerinde olduğu gibi bir ihbarla, veya süresinin geçmesiyle dağıtılması, sona ermesi mümkün değildir. Hayat boyu devam etmek üzere kurulan aile birliği, normal olarak eşlerden birinin ölümü ile son bulur. Buna, evliliğin tabii olarak son bulması denir. Bununla beraber, evliliği sona erdiren hukuki nedenler de mevcuttur. Bunlardan bir kısmı mutlak butlan, bir kısmı ise nisbî butlan halleridir (Ruhi, 2004: 15).

Türk Hukuku'nda boşanma sebepleri 22.11.2001 tarih ve 4721 sayılı Türk Medenî Kanununda düzenlenmiştir. Buna göre boşanma sebepleri; zina, hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, terk, akıl hastalığı ve evlilik birliğinin sarsılması halleridir. Zina, pek kötü muamele, hayata kast, onur kırıcı davranış, terk etme, anlaşmalı boşanma, mutlak boşanma nedenleri olarak kabul edilmektedir. Mutlak boşanma nedeni olan bir başka durum ise, açılan boşanma davasının reddedildiği tarihten itibaren, karı-kocanın üç yıl bir araya gelmediğinin ispat edilmesi halinde gerçekleşir. Nisbî boşanma nedenleri ise, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, akıl hastalığı, şiddetli geçimsizliktir. Nisbî boşanma nedenleri, hakimin takdirine bağlıdır (Ruhi, 2004: 17).

Yeni Türk Medeni Kanunu'nun 166. Maddesinde, eşlerin karşılıklı anlaşmaları ile boşanmalarına olanak tanıyan bir düzenleme bulunmaktadır. Bu düzenleme, eski Medeni Kanunun 134. maddesinde de bulunmaktaydı. Bu düzenlemeyle, Türk Hukuku'nda da belli koşullarla boşanma serbestisi tanınmış oldu. Fakat bu yolla, hukukumuzda serbest boşanma sistemi getirilmemiş, sadece her iki eşin de istemesi halinde boşanma kolaylaştırılmıştır. Çünkü, taraflar boşanmayı istemiş ve başvurmuş olsalar bile hakim onları dinleyecek, boşanmanın mali sonuçlarına ilişkin anlaşmayı uygun bulursa, boşanmaya karar verecektir (Yalçinkaya ve Kaleli, 1988: 9).

Anlaşmalı boşanma, TMK'nın 166. maddesinin üçüncü fıkrasında açıklanmıştır. Buna göre, evlilik birliği en az bir yıl sürmüş ise, davayı açan kişinin davasını karşı taraf kabul etmiş veya taraflar boşanmak için birlikte müracaat etmiş ise, evlilik birliğinin temelden sarsıldığını kabul, yasa gereğidir. Bu durumda, hakim, anlaşmalı boşanma yapabilir. Anlaşmalı boşanma için taraflar, boşanmanın aslı ve boşanmanın eki olan taleplerle ilgili her konuda anlaşmış olmalıdır. Boşanmak isteyen çift, çocukların velayeti, nafaka, tazminat konularında anlaşmış ise, anlaşmalı boşanma gerçekleşir. Anlaşmalı boşanmada, şiddetli geçimsizlikte olduğu gibi şahit ve delil aranmamaktadır (Özguç, 2004: 42).

Yeni Türk Medeni Kanunu'nun 167. maddesine göre, boşanma davası açmaya hakkı olan kişi, dilerse boşanma, dilerse ayrılık isteyebilir. Başka bir ifadeyle, Türk Medeni Kanunu'nda düzenlenmiş olan boşanma nedenlerinden birinin bulunması durumunda dava hakkı olan eş, boşanma ve ayrılık arasında bir tercihte bulunacaktır. Boşanma davası, evliliğin sona ermesine yönelmiş olduğu halde, ayrılık, evlilik birliğinin devam etmesine rağmen, eşlerin müşterek yaşamayı tatil etmelerini sağlar. Her iki durumda da evlilik bağının hukuki yapısının değiştirilmesi söz konusudur (Gürdoğan, 1977: 206).

TMK'da ayrılık kurumunun yer almasının nedeni, Türk Medeni Hukuku'nun, Katolik Kilise Hukuku etkisinde olan İsviçre Medeni Hukuku'nu örnek almasıdır. İsviçre Medeni Kanunu, ayrılık müessesesini, boşanma durumuna gelen eşleri bir süre ayrı yaşatıp, barışma imkanlarının denenmesi için uygun görmüş, süreli ve süresiz olmak üzere

iki tip ayrılık düzenlemiştir. Türk Medeni Kanunu ise, sadece birinci amaca yönelik olarak ayrılığı kabul etmiş, ayrılık süresinin 1 ila 3 yıl arasında olmasına karar vermiştir (Feyzioğlu, 1986: 272).

Boşanma davaları ve aile hukuku uyuşmazlıklarının çözümü, aile hukuku alanında özel bilgi ve deneyim gerektirmektedir. Bu amaçla, 9.1.2003 tarih ve 4787 sayılı Aile mahkemelerinin kuruluş Görev ve Yargılama Usullerine dair kanun kabul edilmiştir (Özüğür, 2004: 26). Boşanma, evlilik birliğinin yasal olarak bitmesiyle birlikte sona eren bir olay değil, öncesi ve sonrasıyla uzun ve sıkıntılı bir süreçtir. Özellikle boşanmış kadınlar, ekonomik sıkıntının yanı sıra, gelenek ve göreneklerden kaynaklanan, kendilerine karşı farklılaşan tutumlarla baş etmek zorunda kalırlar. Geleneksel değerlerini koruyan ve küçük yerleşim birimlerinde yaşayan insanlar, boşanmayı kötü bir deneyim olarak görmektedirler. Boşanmayı, manevi ve ahlaki ilkelerin yozlaşmasıyla özdeşleştiren görüşler, boşanmanın kötü bir deneyim olduğunu pekiştirmektedir. Boşanmış bireyler, toplum tarafından uyumsuz ve başarısız görülmektedir (Arıkan, 1996: 65).

Toplumun temeli olan ailenin varlığını sürdürmesine paralel olarak, varlığını koruyan boşanma olgusu, tarihi süreç içinde meydana gelen ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki gelişmelere bağlı olarak, sürekli bir değişim yaşamıştır. Ancak, hiçbir dönemde eşlerin boşanması ne tamamen yasaklanabilmiş ne de tamamen serbest bırakılmıştır. Çünkü, boşanmada yalnızca karı-kocanın kişisel çıkarları söz konusu değildir. Toplumun en önemli ögesi olan ailenin varlığına son vermesi sebebiyle, toplumun da çıkarları söz konusudur. Bundan dolayı her devirde, boşanma bazı kural ve kaidelere bağlanmıştır.

4. AİLE, EVLİLİK ve BOŞANMA ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

İstanbul’da yaşayan, boşanmış kadınların ve erkeklerin boşanma deneyimlerini inceleyen bu araştırmanın oluşturulmasına, ve bulgularının değerlendirilmesine katkı sağlaması amacıyla pek çok kitap incelenmiştir. Evlenme, boşanma, boşanma hukuku, toplumsal cinsiyet, aile, kadın, cinsellik ve aşk konularıyla ilgili olan bu kitaplar arasında çoğunluğu, antropolojinin temel eserleri ve antropolojik çalışmalar oluşturmaktadır. Bu kitapların, boşanma nedenlerini etkileyen faktörleri anlamak ve yorumlamak için gerekli alt yapıyı oluşturması ve farklı bakış açılarının yakalanması yönünde faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu bölümde, kuramsal ve kavramsal çerçevede bahsedilen çalışmaların dışında kalan kitapların yanı sıra, aile, evlilik ve boşanmayla ilgili bazı araştırmalar özetlenmeye çalışılmıştır.

Kadın ve erkek arasındaki toplumsal cinsiyet rollerinin farklılığını, değişimini ve toplumun kadına ve erkeğe bakış açısının önemini göstermesi açısından, Thomas More tarafından 1576’da yazılan *Ütopya* önemli bir eserdir. *Ütopya*’da kadınlar on sekiz, erkekler yirmi iki yaşına gelmeden evlenemezler. Bir kez evlenince de ölene kadar ayrılamazlar. Karı-kocanın birbirini aldattığı durumlarda ya da eşlerden birinin dayanılmaz derecede huysuz olduğu durumlarda evliler, ancak yöneticiler kurulunun izniyle eski eşlerini bırakıp yeni bir eş alabilirler. Kurul tarafından suçlu bulunan eş, herkesin gözünde rezil olur ve bir daha evlenemez. Kurul yöneticileri, boşanmak isteyen çiftlerin durumunu çok sıkı bir şekilde incelemeyen boşanmaya izin vermezler. Çünkü, başka biriyle evlenme umudunun karı-koca arasındaki sevgiyi bozacağına inanırlar. Ütopyalılar, bir yeri sakatlandığı için veya bir hastalığa yakalandığı için bir kocanın karısını bırakmasına asla izin vermezler (More, 2007: 75).

Ütopya’da evlilik kurallarına bağlı kalmayanlar, en ağır cezaya çarptırılır. Aldatan kadın ve aldatan erkek evliyse, onlar köle olurken, aldatılan eşler birbirleriyle veya başka kişilerle evlenme hakkına sahip olurlar. Bazı durumlarda aldatılan kadın ya da erkeğin eşini çok sevdiği ve onu affettiği durumlara da rastlanır. Böyle durumlarda köleliğe mahkum olan eşinin kaderini paylaşmak şartıyla, çiftin evli kalmasına izin verilir. Suçlu eşin pişmanlığı ve suçsuz eşin sevgisi kurul başkanını bazen o kadar duygulandırır ki

suçluya yeniden özgürlüğünü bağışlayabilir. Suçlu eşin aynı hatayı tekrarlaması durumunda ise, ölüm cezası kaçınılmazdır (More, 2007: 76).

Thomas More'un *Ütopya*'yı, Platon'un *Devlet*'inden etkilenecek yazdığını sananlar çoktur. Oysa bu iki eserin, kusursuz bir devlet tasarlama düşüncesinden başka ortak yanı yoktur. Platon'un *Devlet*'inde sınıflı bir toplum, More'un *Ütopya*'sında ise sınıfsız bir toplum vardır. Aile ve evlilik konusunda da *Devlet* ile *Ütopya* arasında hiçbir benzerlik yoktur. *Ütopya*'da aile toplumun temeli kabul edilirken, Platon'un *Devlet*'inde kadınlar da çocuklar da devletindir. Kadınlar bir erkekle beraber yaşamaz, çocuklar babasının kim olduğunu bilmez. *Devlet*'te sevgi gibi duyguların yeri yoktur. Kimin kiminle çiftleşeceği yöneticiler tarafından, iki cinsin de en iyilerinin çiftleşmesi için hazırlanan göstermelik bir kura ile belirlenir. Bu göstermelik uygulamanın nedeni, cinsleri iyi olmadığı için seçilmeyen mutsuz yurttaşların devlet adamlarına değil, kendi kaderlerine küskün olmalarını sağlamaktır (Urgan, 1984: 198).

Sovyet devrimi de insanlara, erkeklerle kadınların eşit olacağı bir toplum vaat etmişti. Erkekler gibi yetiştirilen kadınlar, onlarla aynı koşullarda çalışacak, aynı ücreti alacaktı. Cinsel özgürlük, günlük hayatın içinde olacak, sevişmek, erkeğin ücret ödediği bir hizmet olmayacaktı. Kadınlar para kazanmak için herkes gibi çalışacaktı. Evlilik, kadın ve erkeğin istedikleri zaman bozabilecekleri bir bağlılık olacaktı. Anne olmanın serbest olması gibi çocuk aldırma da serbest olacaktı. Evli olan olmayan tüm kadınlara, ve çocuklarına eşit haklar sağlanacaktı. Gebelik ve doğum sırasında kadınlara ücretli izin verilecek, toplum çocukların bakımını üstüne alacaktı. Çocuk, anne-babanın elinden alınacak, fakat ortada bırakılmayacaktı (Beauvoir, 1970: 200).

Mark Poster, *Eleştirel Aile Kuramı* adlı kitabında, Avrupa toplumunun dört tip aile yapısı modelini ele alıp incelerken, aile kurumuna değinen belli başlı teorisyenlerin yetersiz kaldıkları alanlara dikkat çekmiştir. Poster'ın incelediği dört tip aile modeli, XVI. ve XVII. yüzyılların aristokrat ailesi ve köylü ailesi, XIX. yüzyıl ortasındaki burjuva ailesi, ve sanayi devrimi başlarının işçi sınıfı ailesidir. Burjuvazi, aristokrasi ve köylülüğün tam karşıtı bir aile modeli geliştirmiştir. Sanayi devriminin ilk dönemlerinde işçi sınıfı, sonraki iki yüz yıllık zaman diliminde giderek burjuvazinininkine benzeyen bir aile yapısı

geliştirmiştir. Aynı zaman diliminde eski burjuvazinin önemli bir kısmı ise mülkiyet kontrolünü yitirmiş, maaşlı iş gücü haline gelerek işçi sınıfına benzemiştir. Bu nedenle aile, tarihi öğelerin bir harmanını temsil etmektedir ve modern ailenin anlaşılması için bu dört modelin anlaşılması gerekmektedir (Poster, 1989: 197).

Poster kitabında, Freud'u burjuva ailesinin özelliklerini ve Oedipus kompleksini evrensel nitelikler olarak kabul ettiği için eleştirmektedir. Marx ve Engels'in aileyi açıklamadaki eksikliklerini ise ellerindeki tarihi veri yetersizliklerinden ötürü daha mazur görmüştür. Ancak, onlar da, aileyi üretim ilişkilerine bağımlı bir üst yapı durumuna indirgemişler ve kendi başına bir kurum olarak açıklayamamışlardır. Poster'a göre aile üzerine geliştirilen teoriler; modern ailenin ne zaman ortaya çıktığı, tarih içindeki önemi, modern aileden önce ne gibi aile yapılarının yaygın olduğu gibi konulara açıklık getirirken, ailenin iç psikolojik yapısı üzerinde durmalıdır. Poster'ın bu dört aile tipini, tarihi kayıtların ve sosyal bilim verilerinin mümkün kıldığı oranda sergilemekteki amacı, dünyada tek ve doğal bir aile tipi olmadığını kanıtlamak ve aile kavramını etnosantrik değerlendirmelerden uzaklaştırmaya çalışmaktır (Gürsoy, 1989: 9-13).

Germaine Tillion 1966 yılında yazdığı, İngilizce'ye *Kuzenler Cumhuriyeti*, Türkçe'ye *Harem ve Kuzenler* adıyla çevrilen kitabında, kimliğin ve kültürel yapının her bir toplumun kendi özünden değil, toprağa el koyma biçimiyle yakından ilgili olan toplumsal örgütlenmeden ve bu örgütlenmenin zaman içinde geçirdiği evrimden kaynaklandığını iddia etmektedir. Hayvancılık ve tarımla geçinen yörelerde toplum, akrabalık ilişkileri vasıtasıyla örgütlenmiştir. Toprağı ve malı sahiplenmenin ön koşulu, toplumca tanınan bir topluluğun parçası olmaktan, yani topluluk üyesi bir anne ve babadan dünyaya gelmekle mümkündür. Bu topluluklarda namus, topluluk düzeninin kuşaktan kuşağa sorunsuzca aktarılmasının, kişi çıkarlarından daha önemli olduğunun ifadesidir. Engels'den itibaren Marksist antropolojinin temel dayanaklarından olan bu noktayı Gordon Childe de kaleme almıştır. Ancak, antropolog Tillion, kitabında bu temel varsayımları değişimin tarihi ve Mağrib toplumları hakkındaki etnografik bilgisiyle birleştirerek ele almaktadır (Sirman, 2006: 21-28).

İlk toplumsal işbölümü, kadınların toplayıcılık, erkeklerin avcılık yapmalarıyla ortaya çıkmıştır. Birinci toplumsal işbölümü olan gevşek sürü örgütlenmesinin ardından, kadınlarla erkeklerin farklı işleri yaptıkları, birbirlerine üreme ve beslenme alanında gereksinim duydukları takım örgütlenişi gelir. Toplumsal işbölümü, toplumsal ve düşünsel etkiler yaratmıştır (Şenel, 1990: 14). Hayvanları evcilleştiren bazı toplumlar, kadınların kullandığı çapayı hayvan gücünden yararlanarak sabana çevirmiştir. Sabanla toprak parçaları üzerinde yapılan ekme biçmeden sonra, tarlaların sürülmesiyle yapılan tarım üretimine geçilmiştir. Saban, bitki yetiştirmeye sürü beslemeyi birbirinden ayrılmaz hale getirmiştir. Saban, kadınları ağır işten kurtarıırken, onları, taneli ürün yetiştirme alanındaki tekellerinden ve bunun sağladığı üstün toplumsal statüden yoksun bırakmıştır (Childe, 1998: 75).

Kadından ve erkekten beklenen davranışlar, doğuştan gelen biyolojik farklılığa dayandırılır. Ancak, bazı antropolojik araştırmalar kültürün bu konudaki büyük etkisini gözler önüne sermektedir. Kültür, kadın ve erkeğin doğasını dönüştürüp, farklı biçimlerde ortaya çıkmalarının temelini oluşturur. Örneğin, Mead'ın Üç Yeni Gine toplumunda yaptığı araştırmada, dağlı Arapeşler erkek ve kadınları arasında farklılık görmüyorlardı. Hem kadından hem erkekten duygusal sıcaklık, koruyuculuk, barışçıl davranışlar bekleniyordu. Sepik Nehri kıyısına yerleşmiş Mundugurmorlar da, erkeklerin ve dişilerin mizaçları arasında fark görmüyorlardı. Onların kültüründe, hem kadın hem de erkek soğuk mizaçlı ve saldırgan olmalıydı. Göl kenarında yaşayan Tchambuler ise, toplumsal cinsiyetle bağlantılı mizaç farklılıkları olduğunu kabul ediyorlardı. Onların kültüründe ideal kadın, enerjik ve sıkı pazarlıkçı olmalı, erkekler ise ev işleri ve dekorasyonla uğraşmalıydı (Bock, 2001: 111).

Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ile erkek arasındaki ilişkilerin toplumsal olarak yapılandırılması, üretilmesi durumunu ifade eder. Toplumsal cinsiyet, kadının ve erkeğin içinde yaşadığı toplumsal koşullara, ekonomik, kültürel, tarihsel, ideolojik ve dini faktörlere göre belirlenmektedir. Toplumsal cinsiyet alanındaki çalışmalar, genel olarak üç başlıkta toplanabilir. Bunlardan ilki, kadın ve erkek arasındaki farklılıkların biyolojik mi, toplumsal mı olduğuyla ilgili tartışmadır. İkinci başlık, kadınların neden ve nasıl baskı altına alındığının tartışıldığı ve cinsiyet rejimleri olarak anılan ataerkil sistemdir. Üçüncü

başlıkta ise, erken feminist literatürün etnosantrik bakış açısına tepki olarak “ayrımcılık” sorunu incelenir (Yuval-Davis, 2003: 25).

Butler, *Gender Trouble* isimli kitabında, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki farklılığı ortadan kaldırarak, geçişken bir kimlik kavramı tanımlamış, toplumsal cinsiyeti, zamana, mekana ve koşullara göre kendisini yeniden tanımlayan ve sabit olmayan bir kimlik olarak sunmuştur. *The Psychic Life of Power Theories in Subjection* isimli kitabında ise, bir iktidar biçimi olarak tabiyet kavramı üzerinde durmuştur. Tabiyet, birinin dışsal bir güç tarafından baskı altına alınmasını ifade eden bir iktidar biçimidir. İktidar, özneye dışardan baskı kuran, özneyi aşağı bir düzeye indirip, daha düşük bir düzene yerleştiren bir şey gibi düşünülür. Bu düşünce, iktidarın ne yaptığını açıklayan bir ifade olmakla beraber, baskı altına alınan biri’nin ne olduğunu ve özne olarak nasıl kurulduğunu belirleyen bir özelliği de içinde barındırmaktadır. Foucault, iktidarı, öznenin kurucusu, var oluş koşulu ve onun arzusunun yörüngesi olarak ele alır. Bu durumda iktidar, yalnızca karşı konulan değil, var olmak için güçlü bir şekilde bağlı olunan ve varlığın içinde barındırdığı ve sakladığı bir şey olur. Başka bir ifadeyle, tabiyet yalnızca iktidar tarafından aşağı bir seviyede bırakılma sürecini değil, aynı zamanda özne olma sürecini de ifade eder (Butler, 2005: 10).

Patriarkal aile ideolojisi, aynı dini ideoloji gibi, siyasi sorunları kişisel ve bireysel sorunlara, ve potansiyel siyasi kızgınlıkları, bireysel suç ve tatminsizliğe dönüştürür. Aile ideolojisi ve evlilik kurumu, mevcut sosyal, ekonomik, siyasi, toplumsal cinsiyetçi sistemleri bir arada tutarak yasallaştırmada hayati bir rol oynamaya devam etmektedir. Aile, her toplumun hayati ve ayrılmaz parçasıdır. Ailenin krizde olduğunu düşünen kesim, boşanmalar nedeniyle değişim hız kazandığında, insanların, var olan sosyo-ekonomik, siyasi, ve patriarkal sistemleri ve cinsel eşitsizliği sorgulamaya başlayacaklarından korktukları için kaygılanmaktadır (Gittins, 1985: 157-160).

Yakın geçmişte evlilik, temel amacı çocuk yetiştirmek olan, koca yönetimindeki bir iş ortaklığı olarak görülmekteydi. Günümüzde evlilik, kadın ve erkeğin yardımlaşma, paylaşma, karşılıklı cinsel tatmin, ve çocukların, özenle ve sevgiyle yetiştirilmesi için gereken ortamı sunan, özel bir aşk ilişkisi olarak tanımlanmaktadır. Evliliğin boşanmayla

sona erip ermemesi, pek çok olasılığa bağlıdır. Bu olasılıklar arasında, kadın ve erkeğin evlilik beklentilerinden ne derece fedakarlık edecekleri, ellerindeki gelir kaynaklarını nasıl kullanacakları, bu kaynakları arttırıp arttıramayacakları ve en önemlisi kişilik özelliklerinin niteliği gibi konular önemli yer tutmaktadır (Gittins, 1985: 153).

Firestone, *Cinselliğin Diyalektiği* adlı kitabında romantik aşk olarak adlandıran şeyin de, erkek egemen bir sistemde, yozlaşarak hastalıklı bir tutkuya dönüştüğünden bahsetmektedir. Böylece, aşk, cinsel sınıflı sistemi daha da perçinleyen bir etkiye neden olmaktadır. Kadınların erkeklere psikolojik bakımdan bağımlı olmasının nedeni de, sürüp giden ekonomik ve toplumsal baskılardır. Bu baskılara ilave olarak, çağdaş dünyada romantiklik edebiyatının da desteği gerekmiştir. Romantiklik, erkek egemenliğinin, kadınların kendi durumlarının farkına varmaması için kullandığı kültürel bir araçtır. Bunlar öyle geliştirilmiş ve öyle etkileyici kültürel tekniklerdir ki, erkeklerin kendileri bile bunların zararlı etkilerinden kurtulamaz. Örneğin, erotiklik, romantikliğin önemli bir tanımlayıcısıdır fakat insan aynı cinsten birisine dokunmamalıdır. İnsan, karşı cinsten birisine de ancak cinsel ilişkiye hazırlanırken dokunabilir. Başkalarından böyle soyutlanmak, insanın bedensel sevgiye aç kalmasına neden olur. Duygusal ihtiyaçların erotik ilişkilerde yoğunlaştırılmasının dışında kalan tek şey, aile içinde görülen şefkattir. Böylece, erkekler de evliliğe mahkum olur ve ataerkil sistem perçinlenmeye devam eder (Firestone, 1993: 159).

Türkiye toplumunda, bir erkeğin sadakatının kendi ana-babasına ve çocuklarına karşı olduğu düşünülürken, kadının sadakatının ise kocasına, çocuklarına ve özellikle oğluna karşı daha güçlü olduğuna inanılır. Karı-koca arasındaki ilişkide kocanın eşine karşı olan sorumluluklarının görev ve mecburiyete dayalı olduğu kabul edilir. Böylece kocalarına, kocalarının akrabalarına bağımlı olan kadınların, baba soylu ailede konumlarını ve ekonomik güvencelerini sağlamalarının tek yolu, onların erkek çocuk sahibi olmalarıdır. Bu düşünce tarzı, kadınların ataerkil değerleri içselleştirmesini yeniden üreten bir özelliğe sahiptir (White, 1999: 65).

Bugün Türkiye’de, kadın erkek ilişkilerinde önemli olan konular, evlilik, bekaret ve egemen olma duygusudur. Evliliğin pek çok kadın için sosyal güvence sayılması, kadınları

ve evlilikleri yıpratmaktadır. Aşk, cinsellik ve sevgi gibi konuların, bu duyguları yaşayan çifti ilgilendirmesi gerekirken, Türkiye’de bu konular çiftin anne-babasının, yakın çevresinin ve devlet kurumlarının ilgilenmesi gereken konular olarak görülmektedir (Poroy, 2005: 42).

Günümüzde, artış gösteren boşanma oranları sadece Türkiye’ye özgü değildir. Birçok ülke, boşanma bunalımını önlemek ve ailenin sağlamlık ve sürekliliğini korumak için yeni ve yasal önlemlere başvurmaktadır. Ancak sorun hukuksal olmaktan çok ekonomik ve sosyal bir sorundur. Ekonomik durumun düzeltilmesi, kültür ve ahlak düzeyinin yükseltilmesiyle boşanmalar azaltılabilir. Her ülkede, tüm kadın ve erkeklerin aileye, çocuğa ve topluma karşı sorumluluk duygularının yükseltilmesi gerekmektedir (Velidedeoğlu, 1976: 198).

Çocukların bakımı ve yetiştirilmesi açısından, boşanma sürecinde veya sonrasında en uygun yolun ne olacağıyla ilgili, konunun uzmanları arasında bile genel bir anlaşma yoktur. Bazıları, ne olursa olsun ebeveynlerin, çocukların hatırı için bir arada kalması gerektiğini ögütler. Bazıları ise, mutsuz bir evliliğin çocuk için boşanma olayından daha zararlı olduğunu iddia eder. Boşanma sonrasında, çocuğun, velayeti olmayan ebeveyn ile sınırlı bir şekilde veya hiç ilişkide bulunmamasını öneren uzmanların yanı sıra, boşanma sürecinde ve sonrasında, çocuğun hem anne hem de babasıyla ilişkisinin devam etmesinin en doğru yol olduğunu düşünen uzmanlar da bulunmaktadır. Bu ikinci görüş, gitgide kabul görmektedir. Boşanan anne babaların ve toplumun bu görüşe uygun davranmaları çocukların yararına olacaktır (Walczak ve Burns, 2004: 14).

Modern toplumda, kadın ve erkek, psikolojik, biyolojik ve sosyal ihtiyaçlarının büyük bir kısmını karşı cinsten bir arkadaşla karşılamak amacıyla evlenmektedir. Bu bakış açısıyla, kadının ve erkeğin istediği eşitlikçi ve samimi bir ilişkidir. Bu samimi ilişki devam ettiği sürece, o küçük aile birliği anlamını korur. Aksi durumda ise, anlamını kaybetmekle kalmaz, sinir bozucu, yaşama gücünü azaltan bir olumsuzluk haline gelir. Bu nedenle, modern ailede boşanma olgusu, geleneksel aileden son derece farklıdır. Kadının, insanlık haysiyeti bakımından hassas olduğu oranda, bahtsız evliliklere tahammül derecesi azalacaktır (Topçuoğlu, 1977: 63).

Modern toplumda kadın, eskisi gibi her ne pahasına olursa olsun evli kalmaya razı olmamaktadır. Günümüzde, her eziyete razı olup ayrılmama, kadınlar için fazilet sayılmaktan çıkmıştır. Bu durumun, kadının başka bir evlilik yapmayı mümkün görmesi veya sosyo-ekonomik statüye sahip olmasıyla ilişkili olduğu açıktır. Konuyla ilgili istatistikî veriler ilginçtir: Fransa’da 1955, Türkiye’de 1966 yıllarına kadar erkek davacı çoğunlukta olduğu halde, bu yıllardan sonra her iki ülkede de kadın davacılar çoğunluğu teşkil etmeye başlamışlardır. Türkiye’de 1938-1951 yılları arasındaki boşanmaların illere göre dağılımını gösteren ve davacıların cinsiyet açısından da tasnifinin yapıldığı istatistiklere göre İstanbul’da 1938’den 1951 yılına kadar, her yıl, boşanma davası açanlar arasında sürekli bir şekilde kadın sayısı fazlalaşmaktadır (Topçuoğlu, 1977: 64).

Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde kadınlar, boşanma yetkisinin tek tarafı olarak erkeğe tanınmış olmasından duydukları rahatsızlıkları dile getirmeye başlamışlardır. O dönemlerde evlilik, kadın ve erkek arasında yapılan ve ömür boyu sürmesi beklenen bir sözleşme olarak görülüyordu. Bu nedenle, evliliğin başlaması ve sona ermesi bir şirket gibi kurallara tabi olmalı, iki tarafın da kararı dikkate alınmalıydı. Bu bağlamda erkeğin aile reisi olarak görülmesine de karşı çıkılıyordu. Kadınların boşanma hakkı kazanmaları, 1926 Medeni Kanunun kabulüyle gerçekleşmiştir. Fakat, yine kadının aile içindeki konumu erkek ile eşitlenmemiş ve evin reisinin erkek olduğu hükmü devam etmiştir. Böyle bir hiyerarşik yapılanmada kadın, ev işleri ile uğraşmaya devam etmek zorunda bırakılmıştır (Çakır, 1996: 218).

Prof. Dr. Nezahat Arkun’un Türkiye’de Evlenme ve *Boşanmalar Hakkında Psiko-sosyal Bir Araştırma* adlı çalışması 1927-1960 yılları arasındaki evlenme ve boşanma istatistiklerinin taşıdığı anlamı açıklamaya yöneliktir. Arkun, 1950’lerden bu yana araştırmakta olduğu intihar olaylarıyla ilgilenirken, Atatürk Devrimlerinden sonra özellikle genç evlilerde ve kadınlarda görülen intihar olayları dikkatini çekmiştir. 1927’de boşanma frekanslarındaki artış ile İstanbul’daki evlilerin intiharlarındaki artış dikkat çekecek kadar fazladır. 1960 yılında yeniden artış gösteren boşanma frekanslarındaki artışın mahiyeti ise 1927 yılındaki artıştan farklıdır. İstanbul’da evli intiharlarında görülen azalma, fertler tarafından kanuni yollar kullanılarak evliliklere son verildiğini göstermektedir (Arkun, 1991: 98).

Evlilik hayatından tek başına yaşam düzenine geçiş süreci, hem kadın hem de erkek için sancılı bir dönemdir. Bu dönemde yoğun olarak hissedilen çaresizlik, hayal kırıklığı, öç alma duygusu ve umutsuzluk boşanan kişiyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu dönemin kısa sürede atlatılması ve kişinin boşanma süreci ve sonrasında hayattan zevk alabilir hale gelmesine yardımcı olmak amacıyla yazılmış pek çok kitabın yanı sıra boşanma seminerleri de düzenlenmektedir.

Boşanma süreci seminerleri düzenleyen Dr. Fisher, kendi hazırladığı Boşanmaya Uyum Ölçeğine göre yaptığı araştırmalarda boşanan kişinin ortalama bir yılda, içine düştüğü krizden çıktığını belirtmektedir. Krizden çıkış sürecini bir dağa tırmanmaya benzeten Fisher, tırmanış grubundaki bazı kişilerin zirveye ulaşmak için üç ila beş yıl arasında bir süreye ihtiyaç duyduğunu ama önemli olan şeyin süre değil tırmanışı tamamlamak olduğunu söylemektedir. Tırmanışı simgeleyen piramitte on dokuz farklı duygu ve davranış şekli bulunmaktadır. Boşanma sürecinde olan veya boşanmış kişiler bu piramitte yer alan duygu ve davranış kalıplarını aştıkça, aşk ilişkilerinin sona ermesi nedeniyle yaşadıkları duygusal travmadan kurtulmakta, aynı zamanda da muazzam bir kişisel gelişme kaydetmektedir (Fisher, 1998: 7-12).

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Araştırma görevlisi Dr. Aynur Tunç, Van'da 1995-2005 yılları arasında görülen 196 boşanma davasını incelemiştir. Bu araştırmaya göre; 1995-2005 yılları arasında, Türkiye genelinde üç kat artış gösteren boşanma davaları, Van'da dört kat artış göstermiştir. Mahkeme kayıtlarında “şiddetli geçimsizlik” ibaresiyle yer alan boşanma nedenlerinin altında çok çeşitli nedenler olduğunu belirten Tunç, bu nedenlerin dava açan kişilerle yaptığı yüz yüze konuşmalardan sonra açıklığa kavuştuğunu bildirmiştir. Buna göre Van yöresinde yaygın biçimde görülen geniş aile modeli ve kuma olgusu, evlilikleri olumsuz yönde etkileyerek boşanmalara neden olmaktadır. Kumadan olan çocukları kendi nüfusuna geçirmeyi kabul etmeyen 15 kadın, kaçırılarak ya da berdel yoluyla evlenmeye zorlanan 10 kadın ve geniş aile modeli içinde yaşamak istemeyen 19 kadınla yüz yüze görüştüğünü belirten Tunç, töre'nin hem evlilikte hem de boşanmada hala çok etkili olduğunu vurgulamaktadır (Radikal, 2007).

Kadınlara karşı uygulanan şiddet, kültürel değerlerde ifadesini bulmaktadır. Nesne olarak görülen kadın, erkeğin isteklerini koşulsuz yerine getirmek zorundadır. Emek itaat ve hizmet Türk toplumunda kadın kimliğinin bir parçasıdır. Bir kadının, kocasının gömleğinin kopan düğmesini dikmemesi ve bu yüzden dayak yemesi, toplum kurallarının ön gördüğü iyi ev kadını rolünü yerine getirmediği için normal kocası tarafından cezalandırması olarak görülmektedir. Bir kadın için kocası tarafından dövüldüğünün bilinmesi utanç vericidir. Çevrenin bu tür olayları kadının suçlu olduğu, eş ve anne olarak görevini yerine getirmediği şeklinde yorumlayacağı düşünülür (White, 1999: 99).

Aile içi şiddet konusunda, Türkiye’de yapılan en geniş araştırma, 1995 yılında Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu tarafından yayınlanmıştır. Bu araştırmaya göre Türk ailesinde en sık rastlanan şiddet türünün % 84 dayak, % 78.9 oranında hakaret olduğu ortaya çıkmıştır. Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün 1988 yılında yaptığı başka bir araştırmada Türkiye’deki erkeklerin % 44.9’unun, kadının itaat etmemesi durumunda kocaları tarafından dövülmeyi hak ettiğini düşündüğünü ortaya çıkmıştır. Erkeklerin % 66.2’si erkeğin evde mutlak otorite olduğuna ve kadının ona itaat etmesi gerektiğine inanmaktadır. Çünkü erkeklerin % 53.7’si kadınlardan daha akıllı ve üstün olduklarını, % 64’ü karı-koca arasındaki anlaşmazlıklarda kadının durumu sessizce kabullenmesi gerektiğini düşünmektedir (Doğan, 2004: 209).

Evlilik kurumu ile ilgili Türkiye’deki en önemli araştırmalardan biri, Prof. Dr. Kurban Özuğurlu’nun *Evlilik Raporu* adlı kitabıdır. Bu kitapta, cinsel şikayetlerini dile getirmeden doktora başvuran evli kadınlarla yapılan görüşmelerden sonra, bu kadınların şikayetlerinin cinsel sorunlar nedeniyle ortaya çıktığı görülmüştür. Bu çalışma, cinsel yaşantıda karşılaşılan olumsuzlukların, günlük yaşantıyla ilgili her konuya yansıtılabildiğini ve psikosomatik hastalıklara neden olabildiğini göstermektedir (Özuğurlu, 1985: 17).

5. EVLİLİK ile İLGİLİ DENEYİMLER ve DÜŞÜNCELER

Bu bölümde, araştırmaya katılan boşanmış kadın ve erkeklerle ilgili tanımlayıcı bilgiler verildikten sonra, bu kadınların ve erkeklerin ilk evlenme yaşı, aşk evliliği ve aşk ile ilgili deneyimleri ve düşünceleri özetlenmekte, elde edilen bulgular doğrultusunda, ilk evlenme yaşının, aşkın, ve aşk evliliğinin boşanma olgusu ile ilişkisi tartışılmaktadır.

5.1. Görüşülen Kişilerin Sosyo-Ekonomik Profilleri

Araştırma kapsamında görüşülen 32 boşanmış kadın arasında bulunan 28 kadın, hayatında bir kez boşanmış, 4 kadın ise, bir kereden fazla boşanma yaşamıştır. Bu kadınlardan, yalnızca birinin evliliği devam etmekte, öteki üç kadın, halen evli olmalarına karşın boşanma aşamasında bulunmaktadır. Araştırmaya katılan boşanmış kadınların, boşandıktan sonra kiminle yaşadıkları incelendiğinde, 7 kadının yalnız yaşadığı, 1 kadının ikinci evliliğini sürdürdüğü, 1 kadının sevgilisiyle yaşadığı, 6 kadının maddi durumu elverişsiz olduğu için anne ve babasıyla yaşadığı, 17 kadının ise biten evliliklerinden olan çocuklarıyla birlikte yaşadığı görülmüştür. Görüşülen 10 kadın üniversite, 13 kadın lise, 1 kadın lise terk, 3 kadın ortaokul, 5 kadın ilkokul mezunudur. Boşanmış 11 kadının kendi iş yeri olduğu, 14 kadının maaşlı çalıştığı, 7 kadının çalışmadığı belirlenmiştir. Çalışmayan 5 kadının aldığı nafaka ile geçindiği, 2 kadının ise, kira geliri ve çocuklarının yardımıyla geçindiği tespit edilmiştir.

Görüşülen 32 boşanmış erkek arasındaki 10 erkek, bir kereden fazla evlenip boşanmıştır. Bir kereden fazla evlenen erkekler arasındaki 5 erkek, ikinci ve üçüncü evliliklerini sürdürürken, 2 erkek halen evli olmalarına karşın boşanma aşamasındadır. Boşanmış 17 erkek yalnız yaşarken, 5 erkek devam eden evliliklerinin gerektirdiği gibi aileleriyle, 2 erkek sevgilisiyle, 6 erkek kendi anne, baba veya kardeşleriyle, 1 erkek, boşanmış olan oğluyla, 1 erkek ise boşandığı eşi ve çocuğuyla yaşamaktadır. Görüşülen 3 erkeğin doktora, 2 erkeğin yüksek lisans yaptığı, 10 erkeğin üniversite, 8 erkeğin lise, 3 erkeğin ortaokul, 6 erkeğin ilkokul mezunu olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılan 18 erkek, kendi işyerinde, 14 erkek ise, ücretli bir işte çalışmaktadır.

Araştırmaya katılan boşanmış kadınların ve erkeklerin sosyo-ekonomik profilleri karşılaştırıldığında görülmektedir ki, birden fazla evlilik yapan erkek oranı, birden fazla evlilik yapan kadın oranından fazladır. Bu durum, evli olarak yaşama konusunda, erkeklerin, kadınlara göre daha ısrarcı oldukları şeklinde yorumlanabilir. Görüşme yapılan kadın ve erkeklerin boşandıktan sonra kiminle yaşadıkları karşılaştırıldığında, ortaya çıkan bir başka sonuç, 7 boşanmış kadının yalnız yaşamasına karşılık 17 erkeğin yalnız yaşamasıdır. Boşanmış 17 kadın, çocuklarıyla yaşamaya devam ederken, 32 erkekten sadece biri, o da boşanmış olan oğluyla yaşamaktadır. Bu tespit, evliliğini yürütemeyen erkeklerin yalnız kaldığını göstermektedir. Boşanan çiftin çocukları genellikle anne yanında kaldığı için, bu çocuklar yetiştiklerinde de, genellikle anneye maddi ve manevi yardımda bulunmaktadır. Bu nedenle, artan boşanma oranlarının erkeklerin yalnızlaşmasına neden olacağı söylenebilir.

Boşanan erkeklerin yalnız yaşamak zorunda kalacaklarına ilişkin öngörü ile ilgili şöyle bir açıklama yapılabilir. Evlenmenin soyu sürdürmek için bir araç olarak kabul edildiği kültürlerde boşanma, önemli bir problem olarak görülmemektedir. Çünkü aile grupları tarafından düzenlenen bu tip evliliklerde boşanma gerçekleştiğinde, boşanan kadın genellikle kendi ailesinin yanına dönmekte, erkek ve çocukları ise, ait oldukları kalabalık aile içinde yaşamlarına devam etmektedir. Babanın gittiği, kadının ve çocukların ana klan içinde kaldığı durumlarda ise, dayılar ve ağabeyler, kadının ve çocukların bakımını üstlenmektedirler (Topçuoğlu, 1977: 62).

Endüstrileşmenin getirdiği çekirdek aile tipinde ise, boşandıktan sonra çocuklar genellikle anne yanında kalmaktadırlar. Bu nedenle, çekirdek ailenin boşanmayla parçalanması, kadına maddi yönden güçlü olma sorumluluğu yüklerken, erkeği tekrar evlenmek veya yalnız yaşamak zorunda bırakacak gibi görünmektedir. Araştırmanın sonucu, birden fazla evlilik yapan erkek oranının, birden fazla evlilik yapan kadın oranından yüksek olduğunu, buna karşın, boşandıktan sonra yalnız yaşayan erkek oranının yalnız yaşayan kadın oranından fazla olduğunu göstermektedir.

5.2. Erken Yaşta Evlenme ve İlk Evlenme Yaşı ile İlgili Görüşler

Araştırmaya katılan boşanmış kadınların neredeyse tamamı “erken yaşta evlendiğini” düşünmektedir. Erken yaşta evlenmekle, boşanma arasında yakın bir ilişki olduğuna inanan kadınların bir bölümü, ilk evlenme yaşının 25 ila 30 arasında, bir bölümü de 30’lu yaşlarda olması gerektiğini söylemektedir. Tekrar evlenmeyi düşünen kadınlardan bazıları, “evlenmenin yaşı olmaz” derken, bazıları “çocuk sahibi olmaya karar verildiğinde evlenmenin daha iyi olacağını” belirtmektedir. Erken yaşta evlenmeyi “hata” olarak değerlendiren kadınlar şöyle bir açıklama yapmaktadır:

“Bana göre, otuzu geçtikten sonra diye düşünüyorum. Benim evliliğimde, eşim askerden gelmiş, çok fazla bişey yaşamamış etmemiş. O yüzden de belirli bir ekonomik güce beraber sahip olunca, doğal olarak acaba dışarıda, nasıl söyliyim, performansı düştü mü ne oldu filan diye düşünerek aldattı beni. Zaten ilişkimiz de o şekilde bitti. Aldatma olduğu için. O yüzden de her şeyi yaşayıp sonra evlenmek bana daha mantıklı geliyor. Yani ben hata yaptığımı düşünüyorum erken yaşta evlenmekle. Erken yaşta anne olmakla” (34 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Erken yaşta “aşk evliliği” yaptığını söyleyen kadınlar arasında, evliliği, “insanların özgürlüğünü kısıtlayan bir pranga” olarak nitelendirenler de bulunmaktadır. Bu noktada, yine otuz ve üzeri yaşlarda evlenmenin daha iyi olacağı vurgulanmaktadır.

“Erkeklerde otuz beş, kırk, kadınlarda otuz. Çünkü daha mantıklı karar veriyolar. Ben tamamen hislerimle karar verdim. Ben oğluma, annelik hakkımı helal etmem eğer ki otuz beşten evvel evlenirsen diyorum. Ben evliliği insanların özgürlüğünü kısıtlayan bi pranga olarak görüyorum. Ben çok özgürdüm. En özgür bendim belki de maddi manevi. Ama yine de ‘alo şurdayım burdayım’ demek veya sekizde evde olmak zorundayım, o gelmeden önce. Geç de kalabilirim ama fazlalaşınca patlayabilir de yani. Ne olursa olsun kadının da erkeğin de özgürlüğü kısıtlanıyo evlilikte. Onun için ne kadar geç olursa o kadar iyi” (48 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Görüşülen boşanmış kadınlar arasında, kadının ve erkeğin çocuk sahibi olmak istediğinde evlenmesinin, daha iyi olacağını düşünenler bulunmaktadır.

“Evlilik demek, ortak bi çatı altında gelecek nesilleri yetiştirmektir huzurlu ve mutlu şekilde (gülüyor) söyliceğ daha güzel şeyler bulmak isterdim ama.. Yani çocuğun büyütüleceğı bir aile, bir düzen, toplumun temeli yani evlilik. Onun için de çocuk yapmaya karar verince evlenmek lazım” (41 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

İlk evlenme yaşını tartışırken, ikinci evliliklerinde de beklediğı mutluluğı ve uyumu bulamadığını belirten kadınlardan bazıları, kaç yaşında olursa olsun, erkeklerin daima “çocuk” kaldığını söylemişlerdir. Bu sözlerin ardında, erkeklerin, evlenmeden önce annelerinden, evlendikten sonra da eşlerinden, her konuda hizmet ve destek bekledikleri vurgusu bulunmaktadır.

“Hiç olmamalı (gülüyor) hiç evlenmemelisiniz bence emanet alıyorsunuz adamı, başka bir şey değil. Ben onu yeni keşfettim diyorum ki analar bırakıyor, biz devralıyoruz. Bir bakıcı gibiyiz yani. Tabi ki güzel yanları var ama o kafayı, o insanı bulmuşsanız güzel” (42 yaşında, evli, Kağıthane).

Araştırmaya katılan boşanmış erkeklerin, evlenme yaşı ile boşanma arasında, kadınlarda görüldüğü kadar belirgin bir ilişki kurmadıkları belirlenmiştir. “Evlenmenin yaşı olmaz” diyen erkek oranının, aynı şekilde düşünen kadın oranından fazla olması, erkeklerin kaç yaşında olurlarsa olsunlar, bir kadına ihtiyaç duyduklarını düşündürmektedir. Ancak, evlenme yaşı ile boşanma arasında ilgi kurmayan erkekler, evlenmek için erkeklerin kendilerine yetebilecek durumda olmaları gerektiğinin altını çizmekte, bu konuyu, “hayata erken atılmak” ile, “yaş ve hissiyatı” birleştirerek açıklamaktadırlar:

“Şöyle diyeyim önce birey olmak lazım. İnsanlar evlenmek için kendileri karar vermeleri lazım. Biz erken birey olduk, erken sorumluluk aldık. Babamız erken vefat ettiğı için hayata erken atıldık. Yani bu işin yaşı yok. Hissedeceğınız zaman evleneceksiniz. Yoksa evlenemezsiniz. O duygu, o alışveriş oldu mu eğer vazgeçerseniz.. şöyle bir hikaye vardır; lale bahçesine girer bir bilgin, ordaki adama en güzel laleyi bana kopar der. Adam şu güzel derken tam koparırken, ilerdeki daha güzel, daha güzel, daha güzel derken kapıdan çıkar. Yani vakit geç olur. Böyle de bir şey var. İnsanlar doyumsuzdur, dört dörtlük kimse de yoktur, hatasız da kul olmaz. Evlenen pişman oluyor, evlenmeyen de. Ben yaşadıklarımdan pişman değilim”(40 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Yukarıdaki anlatı, evlenmek için en iyi olan eşi aramanın, bazen evlenmeyi engelleyebileceğini vurgulamaktadır. Görüşülen erkekler arasında, aradıkları kadını ileri yaşıta bulup evlendiğini söyleyen erkekler de vardır. Fakat, yine boşanmayla sonlanan bu evlilikler nedeniyle, erkeklerin, erken yaşıta evlenmenin daha iyi olduğu yönünde düşünmeye başladıkları görülmektedir. Başka bir ifadeyle, evliliği yürütemeyen bireyler, geçmişte yapamadıkları, yaşayamadıkları davranış ve tutumları sonradan “doğru” kabul etme eğilimindedirler.

“Yaşın etkisi, yani kesin olarak şu rakamdadır demek zor tabi ama evlenme yaşı düştükçe çiftlerin birbirine uyum sağlama süresinin arttığını düşünüyorum. Yani mesela bizim Anadolu’daki gibi on yedi, on sekiz yaşında yapılan evliliklerde eşler birbirine çok daha iyi uyum sağlayabilir, kişilikleri beraber gelişebilir, değişebilir. Bizim gibi ileri yaşlarda olunca, otuzlu yaşlarda daha zor olur gibi” (43 yaşında, boşanmış, Şişli).

Görüşülen kişiler arasında, “bozulan ortamdan uzak kalmayı” sağladığına inandığı için erken evlenmenin daha iyi olacağını düşünen erkekler de bulunmaktadır. “Bozulan ortam” sözü, kadınların ve erkeklerin sık sık eş değiştirmelerinin yanlış olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır.

“Yirmi, yirmi iki gibi filan, bana göre. Şu ortamda yani erken evlilik daha güzel çünkü hem erkeklerden hem bayandan.. Çok uzadığı zaman bu ortamlarda olmuyor yani” (31 yaşında, boşanmış, Şişli).

Boşanmış erkeklerden bazılarının, evlilikte yaşadıkları sorunlar nedeniyle, evlenme yaşının önemine ve evlilik kurumuna olan inançlarını yitirdikleri görülmektedir.

“Bu saatten sonra yaşın da imzanın da önemi yok, benim için. Ben artık evliliğe inanmıyorum, samimiyetine de güvenmiyorum. Ve evliliklerin de yüzde seksen gibi çok büyük oranlarda sorunlarla dolu olduğunu ama sırf yürüsün diye devam ettiğini düşünebiliyorum. Hep o imza.. imzanın insanları bağladığını düşünüyorum. Bu da benim şahsi fikrim. Doyurucu olmak gerektiğini düşünüyorum. Yani ilişkilerde, her konuda, cinsellikten zihinsel konulara kadar her konuda uyum olması gerektiğine inanıyorum” (47 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

İkinci eşinden de boşanan, ama aynı evde eski eşi ve çocuğuyla yaşamaya devam eden 45 yaşındaki erkeğin, ikinci evliliğini sürdüren ve “hiçbir yaşta evlenmemeli” diyen kadınla aynı ifadeyi kullanması, kadınların ve erkeklerin ikinci evlilikten sonra, mutlu ve uzun süreli bir evliliğe sahip olma konusunda umutsuzluğa kapıldıklarını düşündürmektedir.

“Hiç öyle bi fikrim yok (gülüyor) bence hiç bi yaşta evlenmemeli”
(45 yaşında, boşanmış, Şişli).

Görüşülen kadın ve erkeklerin evlenme yaşı ile ilgili düşünceleri karşılaştırıldığında, kadınların, erken yaşta evlenmekle boşanma arasında belirgin bir ilişki kurdukları, erkeklerin ise, erken yaşta evlenmeyi, boşanmakla değil, genellikle evlilikte daha uyumlu olmakla ilişkilendirdikleri görülmektedir. Bir kereden fazla evlilik yapan kadınların ve erkeklerin ise, evlilik kurumuna bakış açılarının oldukça değiştiği, ve kişisel düşüncelerinin, çevresel faktörlerin etkilerinden sıyrıldığı belirlenmiştir.

5.3. Aşk Evliliği ve Boşanma Arasındaki İlişki

Araştırmaya katılan 32 boşanmış kadın arasındaki 8 kadın, görücü usulü ile ve ailelerinin uygun gördüğü kişilerle, birkaç ay ila iki yıl arasında değişen süreler içinde evlendiğini bildirmiştir. 23 kadın ise, evlendiği kişiyi, iş arkadaşı, okul arkadaşı olarak tanıdığını, arkadaş vasıtasıyla veya tesadüfen tanıştığını söylemiştir. Flört etme sürelerinin bir ila altı yıl arasında değiştiğini söyleyen kadınlar arasında, evliliğini “aşk evliliği” olarak tanımlayanların yanı sıra, aşk evliliği olarak tanımlamayanlar da bulunmaktadır.

Görüşmeye katılan 32 boşanmış erkek arasında, yalnızca 6 erkek, eşiyle görücü usulü tanıştığını, 26 erkek ise, eşiyle, arkadaş vasıtasıyla, iş veya okul arkadaşı olarak veya tesadüfen tanıştığını söylemiştir. Görüşülen erkeklerin flört etme süreleri, bir ila dört yıl arasında değişmektedir. Tanışarak evlenen erkekler arasında da, uzunca bir flört dönemi geçirmelerine rağmen, evliliklerini aşk evliliği olarak tanımlamayanlar bulunmaktadır.

Bulgular arasında, aşk duygusunun, toplumsal düzeni sağlama aracı olarak kullanıldığını gösteren pek çok örnek bulunmaktadır. Genç kızların bir erkeğe ilgi duyması, çevre tarafından, onların hemen birbirlerine yakıştırılmasına neden olmaktadır. Genç kızlar, çevrenin de etkisiyle, ilgi duydukları ilk erkeğe aşık olabilmekte ve sonradan pişmanlık

yaşayabilmektedirler. Geleneksel bir çevrede yetişen ve 17 yaşında “aşk evliliği” yaptığını söyleyen kadının yaşadığı deneyim, basit bir beğenin, çevrenin baskısıyla nasıl tutkuya dönüştüğünü göstermesi açısından önemlidir.

“O anki durumumla evet ama şu anki durumumla hayır, cahilce bişey. Arabayla geçtiğinde kornalar, bakışmalar, yazışmalar, telefonlaşmalar. Arkadaşlar, işte seninki geliyo falan. O süre zarfında aşktı. Kızların da bi kaç seçeneği olmalı. O zaman başka bir erkekle tanışmış olsaydım o zaman ha şu iyi bu kötü diyebilirdim, ayırt edebilirdim ama bir kişiyle tanışmış oldum. Onu bildim, onu tanıdım” (33 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Görüşülen kadınlar arasında, eşleriyle, iş çevresinde tanışarak evlendikleri halde, evliliklerini aşk evliliği olarak tanımlamayanlar bulunmaktadır. Bu kadınların anlatılarında, yine çevre faktörünün, evliliklerin oluşması yönündeki etkisi açıkça görülmektedir.

“Yok tanımlamıyorum. Aşık olmadım. Çünkü hep şöyle bişey vardı kafamda. Acaba nasıl bitirebilirim, bitirsem n olur? Nikaha bir hafta kala bile acaba nasıl sıyrılabilirim diye düşünmüştüm. Herkes çaba harcamış bişeyler olmuş, bu saatten sonra geri dönüşüm olmaz diye düşündüm. İşte bu yaş.. olgun bi yaşta olsaydım belki bir hafta kala bile sonlandırabilirdim. Ama hep ona ayıp olur, buna ayıp olur diye evlendik işte. Eşimi sevdim ama. Çok iyi bir insan. Benim hayatımda tanıdığım en iyi insanlardan biri ama iyi bir insan demek iyi bir eş demek değil” (31 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Aşk evliliği yaptığını söyleyen boşanmış kadınların, ikinci evliliklerinde mantıklarını kullanacaklarını vurgulamaları dikkat çekici bir noktadır. Boşanmış kadınların tümü için mantık evliliği, evlenilecek erkeğin maddi durumunun iyi olması anlamına gelmektedir. Kadınlar arasında, evlenirken aşk duygusuna veya mantığa öncelik verilmesinin, evlenen kadının durumuna göre değişebileceğini söyleyenler de bulunmaktadır.

“Genellersen bence şart değildir. Ama kendim için düşünürsem ben aşkı tercih ederim. Ama herkes aşk evliliği yapacak diye bir kanun yok. İhtiyaçtan da evlenen var. Diyelim kadın paraya düşkündür, adamın da parası çoktur gider onla evlenir. Ben de onu yargılama durumunda değilim. Ama öbürü de der ki para pul umurumda değil aşk olsun. Şimdi kim haklı? Herkes kendi bildiğini yapar” (43 yaşında, boşanmış, Şişli).

Mantık evliliğinin, özellikle ikinci evlilik gündeme geldiğinde söz konusu edilmesi, boşandıktan sonra kadınların evliliğe bakış açılarında bir değişiklik meydana geldiğini göstermektedir. Kadınlar, ilk evliliklerinde aşk duygusuna öncelik verirken, sonraki evliliklerinde, evlenecekleri erkeğin maddi imkanlarının çokluğuna önem vermektedirler. Ancak, evliliği maddi güvence olarak gören kadınlar, aşk duygusuna inancını yitirmemiş bazı kadınlar tarafından eleştirilmektedirler.

“Evlilik menfaat değildir asla değildir. Menfaat varsa orda bi problem vardır yani. Evlilik çok güzel yaa, aslında birlikte hareket edersen. Ne biliyim yani böyle samimi, menfaatsiz, riyasız bir evlilik, odur evlilik. Ama yoktur ya.. hep hesaplar kitaplar. Ben hesap kitap yapmadan beraberlik kurduğum halde neden mutsuzum, mutlu olamıyorum diye düşünüyorum. Çünkü hesaplı kitaplı evliliği olanlar gayet gidiyo.. gidiyo yani. Ama hoş mu güzel mi evliliğin hesaplı kitaplı gitmesi? Benim çok iyi tanıdığım bir kız arkadaşım. Kocasıyla sekiz yıllık evliler. Bana der ki hep sen aşk kadınısın ama benim için aşk önemli değil. Ben derdi, maddi olanakları olan bir insanla evlenicem, genç kızlığından beri. Ve gerçekten böyle bir evlilik yaptı. Kocasının yanında ses tonunu değiştiren bir insan. Yani kocasına kendini o kadar farklı gösteriyo ki.. ben vallahi üzülüyorum. Çünkü ilişkiler, sevgiler ne biçim yaa, olacak şey değil. Gidiyo kuyumcusuna, bak diyo benim yarın doğum günüm diyo, önceden seçiyo altınlarını, sen diyo geldiğim zaman bunları çıkar diyo. Götürüyo kocasını onları aldırıyor. Hesaplı. Bu mu şimdi evlilik? Yani birbirlerine oyun oynuyolar. Resmen oyun oynuyolar. Sonuçta kocası da düzgün bir adam değil. Karısını hoş tutuyor ama neden, karısını aldatıyor o da. Şıpsevdi bir tip. O salak da zannediyo ki beni sevdiği için hoş tutuyo” (40 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Evliliği “hesap kitap” olarak görmeyen kadının anlatısı, aynı zamanda, evlilik kurumunun ekonomik boyutunu, ve kadının erkekten beklediği maddi beklentiyi yansıtmaktadır. Bu anlatı, evliliğinde maddi beklentileri karşılanan kadının “oynayabildiğini” ve evliliği yürütebildiğini açıkça göstermektedir. Aşk evliliği yaptığını söyleyen kadınlar arasında, evliliği sürdürmek için aşkın tek başına yeterli olmadığını düşünenler de bulunmaktadır. Böylece, evliliğin devam etmesine, “hesap kitap” faktörünün yanı sıra “sevgi ve saygı” faktörlerinin de katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır.

“Üniversitede öğrenciyken tanıştık. Spor karşılaşmalarında. Basketbol ve voleybol oynuyordum. (...) O zamanlar bana karşı çok ilgiliydi. İstanbul’da yalnız olduğum için o bir dayanak oldu

benim için. Üç dört yıl kadar flört ettik. Başlangıçta aşık olduğumu düşündüm. Aşk evliliğiymi benim için. Ama bence gerekli değil. Çünkü tek başına aşk evliliğin devamı için yeterli değil. Evlilikte sevgi ve saygının çok önemli olduğunu anladım” (38 yaşında, boşanmış, Şişli).

Aşk evliliği yapmanın gerekli olup olmadığı konusunda düşüncelerini aktaran kadınların bir bölümü, aşk ve sevgi kavramları arasındaki farka dikkat çekmektedirler.

“Aşk evliliği yaptım ama bence iki insan birbirini sevmeli evlenmeden önce. Sevgiyle aşk aynı şey değil, onu anladım. Aşk böyle çok karşılıksız bişey diye düşünüyorum. Aşık olduğun zaman karşılıksız aşık olursun. Birisine aşık olduğunu hissettiğinde düşünmezsin o da bana aşık mı acaba diye. İlk başta sen ona aşık olursun. Sevdğin zaman ise emek verirsin. Emektir sevgi bence” (30 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Boşanmış kadınlar, aşk ve evlilik ilişkisi ile ilgili konularda, uzun ve kapsamlı açıklamalar yapmaya eğilimliken, boşanmış erkeklerin daha az konuşma eğiliminde oldukları görülmüştür. Aşk evliliği yaptığını söylediği halde, aşk ve sevgi kavramları arasında, ve mantık mı, aşk mı konusunda farklı düşünceler sergileyen kadınlara kıyasla, boşanmış erkeklerin aşk konusunda daha net bir düşünceye sahip oldukları görülmektedir. Birden fazla evlilik yapan erkekler arasında, aşk evliliğinin, öğrencilik yıllarında başlayıp uzun bir süreci kapsaması gerektiğine inananlar bulunmaktadır.

“Aşk evliliği bana göre öğrencilikte başlayıp öğrencilikte devam eder. Onun dışındakiler aşk evliliği değildir. Öğrencilikte başlayan aşk ve arkasından ortaya konan evlilik aşk evliliğidir. Meslek hayatına geçtikten sonra olan evlilikler şey evliliğidir, akıl evliliğidir. Belli bi yaştan sonra evlenenler hoşlanma bakımından, kültür bakımından, statü bakımından ölçümler yaparlar. Aşk evliliği gençlik döneminde başlayan olaylardır. Sonradan olmaz, ben inanmıyorum böyle bişeye” (53 yaşında, evli, Kadıköy).

Genç yaşta hissedilen aşk duygusunun yoğunluğu, sadece kadınlar tarafından değil erkekler tarafından da dile getirilmiş ve bu duyguları “Leyla ve Mecnun” benzetmesiyle açıklamaya çalışan erkeklere de rastlanmıştır.

“Valla kaç kat aşk olabilirse o kadar diyim ben size. Yani Leyla ve Mecnun ve biz yani... Ben çok dayaklar yedim bizimkinlerden, o çok dayak yedi annesigilden. Ya şimdi aşk evliliği mutlaka olmalı da boşananların yüzde doksanı da aşk evliliğinden olanlar yani.

Böyle bir garip olay var yani. Yani görücü usulüyle evlenen de boşanan hiç insan tanımıyorum. Ama tabii ki yani insan severek evlenmeli. Şu an, evlenmeyecek misin bana diyorlar, ben sevmeyeceğim ki nasıl evlenicem, gidicem ona aşkım, bir tanem diyip sarılıcam. Çünkü öbür tarafı daha bitirmemişim ki beynimde. Yani zor olucak yani” (31 yaşında, boşanmış, Şişli).

Görüşme yapılan erkeklerin büyük çoğunluğunun, evlenirken aşık olmak gerektiğine inandıkları, ve mantık evliliğini eleştirdikleri görülmektedir. Erkeklerin mantık evliliğini eleştirmelerinin nedeni, maddi bakımdan kendilerini yetersiz görmelerinden kaynaklanıyor olabilir. Bu erkekler, mantık evliliğini çıkara dayalı bir evlilik olarak nitelendirmekte ve eleştirmektedirler.

“Çünkü diğer türlü, mantık evliliği denen evlilik türünün pek kayda değer bir tarafı olduğunu düşünmüyorum. Mantık evliliği çok saçma, yani insanlar hangi mantıktan ötürü hangi çıkardan ötürü evlenebilir çok saçma geliyor bana. Yani maddi çıkar mı başka bir türlü çıkar mı bilemiyorum. Çıkara dayalı bir evlilik gibi geliyor mantık evliliği. Benim tasvip ettiğim bir evlilik türü değil” (33 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Görüşülen erkekler arasında, beraber olduğu kadınla yıllarca yaşadktan sonra evlendiğini söyleyenler bulunmaktadır. Bu erkeklerin beraber yaşadıkları kadınların, boşanmış, çalışan ve bazen de çocuklu kadınlar olduğu belirlenmiştir. Bu durum, boşanmış bireylerin kişisel olarak çevresel faktörlerin şekillendirici etkisinden sıyrılabildiklerini göstermektedir. Ancak, kadın ve erkek üzerindeki toplumsal baskıdan kurtulmak imkansızdır. Evlenmeden beraber yaşayan erkeklerden bazıları, oturdukları mahallede, evli olmadıkları yönündeki söylentilerin yayılması üzerine, kendi deyimleriyle “çevre rahatlasın” diye evlendiklerini belirtmişlerdir.

“Şimdi ben aslında evliliğe karşı biriyim. Yani evliliğin insan doğasına aykırı olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla ben evlenmeden önce evlilikle ilgili bir hayalim, beklentim hiçbir şeyim yoktu. Bizim evliliğimiz biraz işte demin dediğim gibi bazı işte toplumsal baskılardan, dedikodulardan kaynaklandı. Dengeli olmaya başladık. Kulağımıza geliyordu neticede bize kimse bir şey demiyordu. Ama bizim evliliğimizde bir beklenti yoktu, biz evlenmeden önce nasıl her şeyi paylaşıyorsak evlendikten sonra da devam ettik. Yani hiçbir beklentinin ürünü değildi evlilik ve bize kalsa belki hiç evlenmeden birlikte yaşamaya devam edebilirdik” (48 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Araştırmaya katılan boşanmış kadın ve erkekler arasında, evli iken bir başkasına aşık olduğu için eşinden boşananlar da bulunmaktadır. İlk eşleriyle de aşk evliliği yaptığını söyleyen erkekler, aşık oldukları ikinci eşleriyle evlenmek için ilk eşlerinden boşandıklarını söylemişlerdir. Bu erkekler arasında, ortak paylaşımlarının azalması nedeniyle, ikinci aşk evliliklerini sonlandıranlar da bulunmaktadır.

“Birinci evliliğimi bitirmeyi ben istedim, çünkü aldattım eşimi. İkinci eşimle evlenmek için ayrılmak istedim ve ayrıldım. İkincide ayrılmaya beraber karar verdik ama” (47 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Evli olduğu süre içinde başkasına aşık olan ve boşanan kadınlar arasında, aşık olduğu ikinci erkeği rüyasında gördüğünü söyleyenler bulunmaktadır. Aşk duygusuna önem veren kadınların, aşık olmadan önce aşık oldukları erkeği rüyalarında gördüklerini veya “altıncı hisleriyle” olacakları önceden bildiklerini söylemeleri dikkat çekici bir noktadır. Kadınların anlatıları, rüyaların, özellikle evli kadınların sadakati üzerinde oluşturulan toplumsal baskı ve kuralları görmezden gelebilmelerine yardımcı bir dayanak olarak kullanılabildiğini göstermektedir. Kadınların, bu durumu, çevrelerine doğaüstü bir olaymış gibi aktarmaya çalışmaları, “yasak aşkın” makul karşılanmasını sağlamaya yönelik bilinç dışı bir çaba olarak yorumlanabilir. Evliyken başkasına aşık olan kadın, yaşadıklarına anlam ve değer katan rüyasını şöyle aktarmaktadır:

“Tepede bi yerdeyim ben. Bir insan. Enerjime ihtiyacı varmış o şahsın, ben onu tutuyorum, yeşil bir tepeydi, o tepeye çıkardım. Onun gitmesi gerekiyomuş. Gitmesini hiç istemiyorum ama gitmesi gerekiyomuş. Giderken bana böyle dokunuyor. Şu an bile hatırlıyorum aynı dokunuş.. Onun üzerine kliniğine gittim, doktora gittim. Beni yatırdılar bi şeyler bağladılar. İlk o zaman gördüm eşimi yanıma geldi ve bana şöyle bir dokundu (Eliyle yanağına dokunuyor) Aynısıydı. Yani ben böyle safsatalara inanan bir insan değilim. Ama şimdiki eşimi ilk kez o zaman gördüm. Onu hissetmek hem güzel bi şey, hem kötü bi şey. Çünkü evli bir insanım” (49 yaşında, evli, Şişli).

Bu bölümde, araştırmaya katılan boşanmış kadın ve erkeklerin aşk ve aşk evliliği ile ilgili deneyimleri ve düşünceleri özetlenmeye çalışılmıştır. Aşk evliliği yapan kadın ve erkek oranının, aşk evliliği yapmadığını söyleyen kadın ve erkek oranından yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durum, aşk evliliklerinin, görücü usulü veya ailelerin isteğiyle kurulan

evliliklerden daha yüksek oranda boşanmayla sonuçlandığının bir ifadesidir. Ayrıca, aşk evliliği yapan erkek oranının, aşk evliliği yapan kadın oranından, aşk evliliği yapmadığını söyleyen kadın oranının da, aşk evliliği yapmadığını söyleyen erkek oranından fazla olduğu görülmektedir. Bu durum ise, eş seçiminde, erkeklerin kadınlara oranla daha özgür karar verdiklerinin bir ifadesi olarak yorumlanabilir. Kadın ve erkeklerle yapılan derinlemesine görüşmeler, özellikle erken yaştaki evliliklerin oluşmasında ve flört ilişkisinin aşk duygusuna dönüşmesinde, çevre baskısının önemli bir rol oynadığını açığa çıkarmıştır.

Görüşülen kişilerin aktardıkları deneyimler “aşk evliliği” veya “mantık evliliği” yapmanın, boşanmayı engelleyici bir rol oynamadığını göstermektedir. Çünkü, görüşülen kadın ve erkekler arasında, evlenirken aşkın gerekli olmadığını düşünerek evlenenlerin yanı sıra, aşk evliliği yapan ve aşk evliliğini savunanlar da bulunmaktadır, ve görüşülen kişilerin tümü boşanmıştır. Ancak, görüşülen kadın ve erkekler arasında, aşk evliliği yaptığını söyleyenlerin çoğunlukta olması, ve görüşülen kişilerden bazılarının boşanma nedenleri arasında “aşk bitti”, “heyecan bitti” gibi ifadeler kullanmaları, aşk duygusunun boşanmayı engelleyici değil, boşanmayı tetikleyici bir etki yapabildiğini göstermektedir. Bu nedenle, sonraki bölümde aşk duygusu ile ilgili tartışmaya devam edilmektedir.

5.4. Aşkın Bitmesi Meselesi

Araştırmaya katılan boşanmış kadın ve erkeklerin, aşk ve evlilik ilişkisi ile ilgili düşünceleri incelendiğinde görülmektedir ki; boşandıktan sonraki evlilikte, aşk evliliği yapmak gerektiğine inanan erkek oranı, ikinci evlilikte aşk evliliğini gerekli görmeyen kadın oranından yüksektir. Bu tespit, ilk evliliğini aşk evliliği olarak tanımlayan ve evliliklerin aşk evliliği olması gerektiğine inanan kadınların pek çoğunun, boşandıktan sonra, aşk evliliği yapmanın gerekli olmadığı yönünde fikir değiştirdiğini göstermektedir. Bu fark, aşkla ve evlilikle genç yaşta tanışan kadınların, yaşadığı hayal kırıklığının bir ifadesi olarak yorumlanabilir. İkinci evlilikte de aşkın şart olduğunu söyleyen boşanmış kadınların ise, önceki evliliklerinde ve yaşamlarında hiç aşık olmadıkları için, aşk evliliğini tercih ettiklerini dikkate almak gerekmektedir. Aşk duygusunun, farklı kaynaklarda pek çok farklı tanımı bulunmaktadır. Ancak, bu araştırmaya katılıp deneyimlerini paylaşan kadın ve erkeklerin söylediklerinden yola çıkarak, yeni bir aşk tanımı yapmak, onların ne demek

istediklerini anlamak bakımından önemli görünmektedir. Bulgulardan edinilen bilgiye göre; aşk, görmekten, konuşmaktan, paylaşmaktan ve sevişmekten ömür boyu hiç bıkmıyacak kadını veya erkeği bulduğunu sanma hali olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu tanım konusunda hemfikir olan boşanmış kadın ve erkekler, aşkın geçici bir duygu olduğu konusunda da aynı fikirdedirler. Hiç aşık olmadığını söyleyen kadın ve erkeklerin aşk hakkındaki bilgisi de, aşık olduğunu söyleyenlerden daha aşağıda değildir. Bunun yanı sıra, kadınlar ve erkekler, aşkın, evlilikte karşılaşılan sorunları, bir süre de olsa, örtme gücü olduğunun farkındadırlar.

“Kesinlikle evet. Daha fedakâr olunuyo aşk evliliklerinde. Aşk evliliği olsaydı şu an ben evliydim” (41 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Aşk evliliği yapmadığını ve hiç aşık olmadığını söyleyen kadınlar arasında, aşkın ne olduğunu bilen ve aşk duygusunun olumsuzluklara dayanma gücünü arttırdığını düşünen kadınların çokluğu, aşkın, bu yönüyle toplumsal yapıya, başka bir ifadeyle, evlilik kurumunun devam etmesine hizmet ettiğini göstermektedir.

“Yani aşk evliliği yapmadığım için bilemiyorum ama aşk şöyle birşey olabilir. Deli divane aşık olan insan gerçekten hiç birşey görmez. Çevresinde olup bitene de kulak asmaz direk ona yoğunlaşır, onu düşünür, ona odaklanır. O yüzden çevrede olan bitene kulak asmaz. Ama aşk evliliği olmayınca her yönden düşünmeye başlıyorsunuz yani onu, onun ailesini, onun ailesinin tanıdıklarını falan” (31 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Kadının ve erkeğin fedakarlık yapmasına, ve evlilik kurumunun devam etmesine hizmet eden aşk duygusunun, aynı zamanda geçici bir duygu olduğunun farkında olan bazı kadınlar ise, aşkı ve evliliği birlikte değil, ayrı ayrı düşünme eğilimindedirler.

“Hiç gerekli olmadığını düşünüyorum. Çünkü aşk bitiyor. Ömrü var. İki ile beş yıl arası. Evliliğin devamı aşka diil kişilere bağlı aslında. Saygı şart. Dolayısıyla evlilik sürebilir. Yani aşk başka evlilik başka birşey, kesinlikle hiç alakası yok” (41 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Öte yandan, aşkın geçici bir duygu olması, evlilikle aşkı özdeşleştiren kadınların, bir anlamda, evlilik kurumuna olan inançlarını yitirmelerine neden olmaktadır.

“Galiba evlilik insan doğasına aykırı diye düşünüyorum. Şöyle düşünüyorum bi de, hiç evlenmiyeceksin, sevgili olucaksın. Misafirliğe gidiceksin o seni ağırlıycak, şımartıcak. O sana gelicek, bu şekilde beraberlik çok güzel. Aynı evin içinde yok! Aynı evin içinde erkekler bana batıyo galiba yaa... Zaten gerçek aşka önem veren insanlar hep yalnız bana göre. Evet o yoğun duygular geçiyor, o ilişki monotonlaşıyor ve ben o monotonluğu kaldıramıyorum. İnsanlar duygularını dinlesinler. Hayat çok kısa. Aslında bu bir tercih meselesi. Yani ya hesap kitap yapıcaksın deveyi güdüceksin ya da benim gibi yapıcaksın evliliği bitireceksin. Flört ederken her şey güzel oluyo da evlendikten sonra neden her şey tepetaklak oluyo bunu anlayamıyorum ben. Değişen ne? İmza atmak mı? Aynı evde yaşamak mı? Hadi boşanıp aynı evde yaşıyım dedim. Öyle de olmuyor, denedim yani. En güzeli misafircilik oynamak bence” (40 yaşında, boşanmış, Kağıthane)

Doğal bir duygu olan cinsel aşkın, evlilik kurumu içine hapsedilmesi, ve günümüzde gittikçe yaygınlaşan aşk evliliği uygulamaları, insanların, evlilik kurumuna bakış açısının değişmesine neden olmaktadır. Aşk bitmekte, fakat ailevi ve toplumsal baskılar, insanları evliliklerini sürdürmeye zorlamaktadır. Bu yüzden evlilik, bir süre sonra, aşkın yaşanacağı yer olmaktan çıkmakta, kadın ve erkeğin birbirine karşı görevlerini yerine getirdikleri bir kurum haline gelmektedir. Bu nedenle, evlilik kurumu, yine geçmiş yıllarda olduğu gibi, üreme ve mal aktarımı aracı olarak görülmeye başlamıştır. Aşk duygusu, evlilik kurumunun önemli bir kurum olarak devamına hizmet etmek yerine, onun önemini yitirmesine neden olacak gibi görünmektedir. Bu anlamda, modern dünyada aşkın evlilikle özdeşleştirilmeye çalışılmasının, başarısızlığa uğradığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan boşanmış erkeklerin de, aşkın bitmesi konusunda kadınlarla aynı fikirde olduğu görülmüştür. Boşandıktan sonra dile getirilen bu gerçek, evliliğin ilk yıllarıyla sonraki yılları arasındaki farkı da, gözler önüne sermektedir.

“Valla pek gerekli olmadığı anlaşıyo ama daha sonra tabi. İlk yıllar güzel, kavgalar başlayıncaya kadar. Bunları yaşamak lazım” (55 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Bununla birlikte, erkekler arasında, evlenmek için geçici bir duygu olan aşktan başka şeylerin gerekli olduğunu belirtenler de bulunmaktadır. Huy güzelliğinden dış görünüşe, mezhep ve kültür uyuşmasından aile yapısına kadar pek çok konunun evlilikte erkekler için önemli olduğu vurgulanmaktadır.

“Aşk evliliği gerekli değil. Sonradan da sevebilirsin, yeniden de sevebilirsin. Mühim olan huy güzelliği. Bir de yani soyu soydan, köpeği mandıradan der bizimkiler. Soy da çok önemli. Yani genetik bir yapılaşmadan, mutlaka yansıyor. Aile çok önemli. Kùltürler çok önemli” (40 yaşında, boşanmış,erkek, Beykoz).

Görüşülen erkekler arasında, aşka inanmadığını söyleyenler de bulunmaktadır. Toplumsal baskı yüzünden, karşı cinse duyulan cinsel isteğin, aşk olarak algılandığını belirten bu erkekler, “aşık” olan bireylerin, toplum tarafından, toplumun “aşıktan” beklediği şekilde davranmaya zorlandığını vurgulamaktadırlar. Aşağıdaki anlatıda, kadın ve erkeklerde genç yaşta öne çıkan cinsel duyguların, geleneksel toplumlarda nasıl aşk olarak etiketlendiği, bireylerin, nasıl toplumun beklentileri doğrultusunda hareket etmek zorunda bırakıldığı aktarılmaktadır:

“Aşka inanmıyorum. İlk başlarda yirmi, yirmi beş yaşlarındaki aşkları düşünüyorum. Tamamen içgüdüsel olduğunu, tamamen flört, kapalı bir toplumda tamamen cinsellik ön plana çıkıyor diye düşünüyorum. Gerçek söylemek lazım, birine ait olma isteği ve cinsel tatmin, tamamen karşınızdakine bağımlı hale getiriyor sizi zaman içerisinde. Cinsel yönden rahat olan toplumlarda ben bu aşkın olmadığını, daha gerçekçi olduğunu düşünüyorum. Aşkta insanların hep bir maske taktıklarını düşünüyorum. Şöyle maske, kişiliğimizle ilgili bir şey bu. Hep ödün verme ve ona ayak uydurma. Kendi kişiliğinizden ödün verme olunca belli bir noktadan sonra kendi direncinizle karşı karşıya geliyorsunuz. Bu kendi öz direncimiz karşı tarafla evlenmeden önce, evlenmeden sonra diye ikiye ayrılıyor. Böylece gerçek yüzü ortaya çıkıyor. Yani aşk bir bakıma farkında olmadan bir engel, yani kendi kişiliğini kaybediyosun, çok açık olamıyorsun. Hep onun için yaşamaya başlıyorsun, kendin için değil. Aşkın çoğu şeyleri gizlediğini düşünüyorum” (47 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Boşanmış erkekler arasında, biten bir duygu olması nedeniyle, aşkı, evlilikten ayrı tutan, fakat evlenirse, yine aşık olduğu bir kadınla evleneceğini söyleyen erkekler bulunmaktadır. Bir önceki örnekte bahsedildiği gibi “aşk maskesinin düşmesinden”, yani aşkın bitmesinden sonra, kadın ve erkek, heyecansız ve sıradan evlilik hayatıyla yüzleşmekte, ve yine de evliliğe devam etmek zorunda kalmaktadırlar.

“Evlilik farklı bir mekanizma yani aşkla maşkla alakası yok. Tamamen aslında mantık üzerine. Yani insanların gündelik hayat pratikleri üzerinden ilerlemesi gerek, ben gerçekten böyle

düşünüyorum. O insanların beklentileri uyuşuyo mu? Yaşama biçimleri uyuşuyo mu? Aşkta ise belirsizlik var. Çünkü aşık olup evlendikten sonra bunu pek irdilemiyorsunuz. Ancak aşk ortadan kalktıktan sonra geriye kalan neyse artık, o zaman karşılaşıyorsunuz. Bir daha evlenecek olursam, aşık olmadığım bir kadınla evlenmem, o yine öyle.. Ama yinede mantıkla ilerleyen, ilerlemesi gereken birşey. Çünkü farklı birşey. Aşk geçici bir duygu. Şöyle.. Biz beraber yaşadık yaklaşık bir buçuk yıl, evlenmeden önce aynı evde yaşadık. Aslında şeyde başlıyo sorunlar, hani o bahsettiğim aşk denilen durumun ya da hissin ortadan kalkmaya başladığı vakit başlıyo. Adam bi süre sonra çoraplarını sağa sola atan hergelenin tekine dönüşüyo kadının gözünde. Kadın da adamın gözünde her şeye dırıldır eden, her şeye karışan biri olup çıkıyo. Yani ilk baştaki şey kayboluyo, o aşk denen heyecanlı bağ kayboluyo. Bir süre sonra her şeyin rutinleşmesi, sıradanlaşması, hayatın düz devam etmesi..” (34 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Aşk evliliği yapan, ve evlenen her çiftin, aşk evliliği yapması gerektiğine inanan erkekler arasında, zaman faktörünün aşk ilişkisi üzerinde yarattığı olumsuz etkinin altını çizenler de bulunmaktadır. Aşkın bitmesinin kaçınılmaz olduğunu söyleyen bu erkeklerin yaşadıkları ve anlattıkları, aşk evliliklerinin neden genellikle boşanmayla sonuçlandığını açıklar niteliktedir.

“Şöyle söyliyim aslında biz hayatı nasıl tüketiyorsak aşkı da öyle tüketiyoruz. Birbirimize duyduğumuz heyecanları da öyle tüketiyoruz. Bütün ilişkilerde bunun yaşandığını düşünüyorum. Hiç kimsenin evlilik olayı gerçekleştikten ya da ilişki olayı başladıktan işte üç beş sene sonra, ilk günkü heyecanı, ilk günkü istekleri, ilk günkü o kalp atışlarını duyduğunu düşünmüyorum. Çünkü yaşadıkça tüketiyorsunuz, dokundukça tüketiyorsunuz. Yani bir yol gibi, devamlı gidiyorsunuz ve gittikçe de yoruluyorsunuz. Bizim ilişkimizde yirmi yıllık ortak bir tüketişti bu. Karşılıklıydı. (...) Ciddi bir süre direndim aslında. Ciddi bir ağırlık yapmaya başladı bu durum, psikolojimi bozdu. (...) İşe gidiyorsunuz, eve gidiyorsunuz, televizyona bakıyorsunuz salak salak.. Tam bir yaşayan ölü gibiydim” (48 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Sonuç olarak, görüşülen kadın ve erkeklerin, evlilik ve aşk duygusuyla ilgili deneyimleri ve düşünceleri incelendiğinde, hem kadınların hem de erkeklerin aşkın geçici bir duygu olduğunu kabul ettikleri görülmektedir. Bilimsel olarak da aşkın, başka bir deyişle, karşı cinse duyulan cinsel isteğin, beyindeki kimyasalların incelenmesi sonucunda, doğal ama geçici bir duygu olduğu ispatlanmıştır (Fisher, 2003: 49). Ancak, uygar

toplumda, bu doğal duygu, toplumsal düzenin devamına katkı sağlayacak şekilde biçimlendirilmeye ve evlilik kurumu içine yerleştirilmeye çalışılmaktadır.

Bulgular, aşk duygusunun oluşması, aşktan beklenen davranışların sergilenmesi ve flört ilişkilerinin evlilikle sonuçlanması yönünde oluşturulan toplumsal baskıyı da gözler önüne sermektedir. Nitekim, Firestone, aşkın ve romantizmin kökeninde ekonomik ve toplumsal baskıların yattığını belirtir. Özellikle kadınların, kendilerini aşk duygusuna ve erkeklere bağımlı hissetmelerinin nedeni, ekonomik ve toplumsal baskılardır. Kadınların, bu durumun farkına varmamaları için, erkek egemen toplum, romantizmi kültürel bir araç olarak kullanmaktadır. Cinsel sınıflı sistemi perçinleyen bu sistemin devamına, romantiklik edebiyatı da hizmet etmektedir. Bunlar öyle geliştirilmiş, ve öyle etkileyici kültürel tekniklerdir ki, erkeklerin kendileri bile bunların zararlı etkilerinden kurtulamaz. Böylece, erkekler de evliliğe mahkûm olur, ve ataerkil sistem devam eder (Firestone, 1993: 159).

Bulgularda dikkat çeken başka bir nokta, aşkın geçici bir duygu olduğunu kabul etmelerine karşın, erkeklerin, evlenirken aşkın gerekli olduğunu savunmaya devam etmeleridir. Oysa, kadınların büyük çoğunluğu, boşandıktan sonra, aşkın, evlenirken gerekli olmadığını düşünmeye başlamaktadırlar. Bulgular ayrıca, aşk evliliği yapan, özellikle de, aşkı evlilikle özdeşleştiren kadın ve erkekler için, boşanmanın olası bir durum olabileceğini göstermektedir. Aşkın ne kadar zamanda biteceği ise, kadın ve erkek arasındaki ilişkinin niteliğine, karşılıklı olarak evlilik beklentilerine ne kadar ulaştıklarına, ve yaşadıkları çevreye göre değişmektedir.

6. BOŞANMA DENEYİMLERİ

Bu bölümde, araştırmaya katılan ve boşanma deneyimlerini paylaşan kadın ve erkeklerin boşanma nedenleri, başlıklar halinde sunulmaktadır. Boşanmış kadın ve erkekler tarafından “şiddetli geçimsizlik” nedeni olarak öne sürülen; ekonomik sorunlar, sorumsuzluk, ailelerden kaynaklanan sorunlar, cinsel sorunlar, heyecanın bitmesi, aldatma ve aldatılma, kıskançlık, kişilik ve duygu durumları, çocuk sahibi olmanın getirdiği sorunlar, fiziksel şiddet ve hastalık gibi konular, bu bölümde ele alınmış, hangi konuların hangi ekonomik koşullara sahip kadın ve erkeklerin boşanma nedenleri arasında yer aldığı belirlenmeye çalışılmıştır.

6.1. Şiddetli Geçimsizlik

Araştırmaya katılan boşanmış kadınlar ve erkekler “şiddetli geçimsizlik” nedeniyle mahkemeye başvurarak boşandıklarını belirtmektedirler. Görüşülen kişilerin şiddetli geçimsizlik ifadesini teknik bir terim gibi kullandıkları görülmektedir. Boşanmayı kimin istediği, kimin dava açtığı gibi ayrıntılara girildiğinde, görüşülen kişilerden bazılarının şiddetli geçimsizlik kapsamında değerlendirilen anlaşmalı boşanma ile boşandığı ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılan kadın ve erkekler arasında, boşanmanın gerçekleşmesi için üç yıllık sürenin dolmasını bekleyenler de bulunmaktadır. Birden fazla evlilik yapmış olan bu kadın ve erkekler arasında, önceki eşinden akıl hastalığı nedeniyle boşandığını söyleyenler bulunmaktadır.

Boşanmış kadın ve erkeklerle yapılan derinlemesine görüşmelerin başlangıcında, bu kişilerin, boşanma nedenleriyle ilgili olarak; anlaşılmadık, geçinemedik, hayatı paylaşamadık, uyuşamadık gibi yüzeysel ifadeler kullandıkları görülmüştür. Ancak, görüşmelerin ilerleyen dakikalarında, görüşülen her kadın ve her erkeğin, evlilikleri boyunca birbirini etkileyen, tetikleyen ve birbirinden bağımsız ele alınamayan olumsuz yaşantı ve olayların birikimi nedeniyle boşandıkları anlaşılmıştır.

Türk medeni kanununda boşanma nedenleri, mutlak ve nisbî boşanma nedenleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Nisbî boşanma nedenlerinde hakimin takdiri etkili olurken,

mutlak boşanma nedenlerinde, boşanma hemen gerçekleşmektedir. Mutlak boşanma nedenleri; zina, hayata kast, kötü muamele, terk etme ve anlaşmalı boşanmadır. Eski medeni kanunun 134. maddesinde “şiddetli geçimsizlik” olarak yer alan boşanma nedeni yeni medeni kanunun 166. maddesinde “evlilik birliğinin temelden sarsılması” olarak yer almaktadır. 166. maddenin 3. fıkrasında yer alan anlaşmalı boşanma, mutlak boşanma nedenidir. Anlaşmalı boşanmanın gerçekleşmesi için evliliğin en az bir yıl sürmüş olması, eşlerin boşanmak için beraber başvurması ya da bir eşin diğerinin açtığı davayı kabul etmesi gerekmektedir (Ruhi, 2004: 22). Bu durumda, evlilik birliği temelden sarsılmış sayılmakta ve boşanma gerçekleşmektedir. Mutlak boşanma nedenlerinden biri de, kadının veya erkeğin açtığı boşanma davasının herhangi bir nedenle reddedilmesinden sonra, kadının veya erkeğin, eşiyle üç sene bir araya gelmediği durumda gerçekleşmektedir.

Boşanmış kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri, biten evlilikleri sürecinde sahip oldukları ekonomik koşullara göre sıralandırılarak analiz edilmiştir. Bu çalışma, üst, orta ve alt gelir gruplarının tümünde ortak olan boşanma nedenlerinin belirlenmesini sağlarken, farklı ekonomik gelir gruplarında öne çıkan boşanma nedenlerinin neler olduğunu da göstermiştir. Araştırmaya katılan tüm kadın ve erkeklerin boşanma nedenleri arasında ortak olan konular; ekonomik sorunlar, ailelerin olumsuz etkileri ve cinsel sorunlarla ilgilidir. Fakat ortak olan bu konular, üst, orta ve alt gelir gruplarına dahil kadın ve erkekleri farklı derecelerde etkilemektedir. Ekonomik gelir grupları, tek tek dikkate alındığında ise, bazı boşanma nedenlerinin, belirli bir ekonomik grupta öne çıktığı görülmektedir. Örneğin; üst gelir grubuna mensup boşanmış kadın ve erkeklerin boşanma nedenleri arasında, kişisel duyguların ve isteklerin ön plana çıkmasıyla ilgi sorunlar, aşkın bitmesi, cinsel heyecan kaybı, cinsel uyumsuzluk, ve eşin kişisel özelliklerinden kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır.

Başkasına aşık olduğu için eşinden ayrılarak, aşık olduğu kişiyle evlenme gücünü bulan kadın ve erkekler de, üst gelir grubuna dahildir. Orta gelir grubundaki kadın ve erkeklerin boşanma nedenleri arasında öne çıkan konular ise, aldatılma, kıskançlık, cinsel sorunlar ve ailelerin olumsuz etkileri gibi konulardır. Gelir düzeyi düştükçe, ailelerin olumsuz etkileri artmakta, sorumsuzluk, parasızlık, fiziksel şiddet, içki, kadının çalışması veya çalışmaması gibi sorunlar, boşanma nedeni olarak ön plana çıkmaktadır.

6.2. Boşanma ve Ekonomik Durum Arasındaki İlişki

Araştırmaya katılan kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri incelendiğinde, ekonomik durum ile boşanma arasında sıkı bir ilişki olduğu görülmektedir. Ekonomik sorunlar, araştırmaya katılan tüm kadın ve erkeklerin boşanma nedenleri arasında yer alan, yani, üst, orta ve alt gelir gruplarında görülen ortak bir boşanma nedenidir.

Ekonomik sorunlar, ekonomik koşulları farklı kadın ve erkekleri farklı açılardan ve farklı derecelerde etkilemektedir. Ayrıca, bu konuyla ilgili sorunların kadınlar ve erkekler tarafından, algılanışında, ve aktarılışında farklılıklar olduğu görülmüştür. Başka bir ifadeyle, boşanmış kadın ve erkekler, ekonomik sorunları dile getirirken, farklı terminolojiler kullanmaktadırlar. Erkekler, açıkça ekonomik sorunlardan bahsederek, boşanmalarına maddi sıkıntının neden olduğunu vurgularken, boşanmış kadınlar, bu nedenle oluşan sıkıntılı süreçte, eşlerinin sergilediği tutum ve davranışların boşanmaya neden olduğunu belirtmektedirler.

6.2.1. Ekonomik Sorunlar

Ekonomik sorunlar dendiğinde, akla genellikle maddi sıkıntının neden olduğu sorunlar gelmektedir. Ancak, ekonomik sıkıntı söz konusu olmasa da, ekonomik sorunlar yaşanabilmektedir. Araştırma bulguları arasında, üst gelir grubuna mensup çiftlerin de ekonomik kaynaklı sorunlar yaşadıklarına ilişkin örnekler bulunmaktadır. Böylesi sorunlar, kadın ve erkek arasındaki güven duygusuna zarar veren ve gururun incinmesine yol açan boyutlara ulaşabilmektedir.

“O evi bana hediye almıştı. Boğaziçi imarın izni belli ama bu çatıyı indiriyο, kaldırıyo. Tapu benim üstüme ama. Beni alıcaklar savcılığa vericekler. Yapma oynama çatıyla diyorum. Bak ben gidicem, tapu benim üstüme, iki kırkık çatıyı üç kırka çıkarıyo. Ev sit alanında, iki kere yıkım geçirdi. Bi gün kızdım, sauna meraklısıdır, saunadan çıktı, şeyde oturuyoruz Tarabya’daki evimizde, üzerinde de bornoz, bak dedim, burayla oynuyosun, benim başıma bi iş gelecek, bu evi sana geri vericem dedim. Beni mahkemelere, ağır cezalara.. (...) Gerine gerine böyle yaptı ‘bana blöf yapma ver o zaman’ dedi. Günlerden pazartesi, 2000 senesinin ağustos ayı, evi almışız mayısta, üç ay olmuş. Eğer yarın akşama

kadar bu ev tapuda senin üstüne geçmezse bak sana neleri geri vericem gör bak dedim. Boşıycam seni dedim. Deli misin bu kadar alım satım ödemek lazım dedi ama ertesi gün buna ben tapuda parayı ödettim. Tapuyu bana uzattı, bunu götür, tapularının arasına koy dedi. Asla dedim. (...) En az iki-üç milyon dolarlık ev. Öyle iki yüz-üç yüz bin liralık ev değil. Başka kadın olsa canını verir ona” (48 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Erkeğin, evlenmeden önce eşine maddi konularda yalan söylemesi de evlendikten sonra sorunlara neden olabilmektedir. Ekonomik özgürlüğe sahip boşanmış kadınlar arasında, evlendikten sonra maddi konularda yalan söylediğini anladığı için, eşine duyduğu saygıyı yitirdiğini ve boşandığını söyleyen kadınlar bulunmaktadır.

“Ben hem avukatım hem birçok dernekte çalışıyorum, baya aktiftim o dönemlerde. Görkemli bir düğünle evlendik burada. Ama bi süre sonra bana bazı konularda doğru söylemediğini anladım. Mesela işle ilgili kendine yetemediğini anladım. Bu benim evime yerleşti. Amerika’daki işi ortağına bıraktığını söyledi. Tamam ihtiyacım yok onunkine ama öyle yanımda gölge gibi gezen bir erkek başladı beni rahatsız etmeye. Sürekli benimle ofise gidiyo geliyo, toplantılara gidiyorum, kapıda beni bekliyo. Yani şoförümünden farkı yok artık anladım bunu” (42 yaşında, boşanmış, Şişli).

Görüşülen kadınlardan bazıları, aile bütçesine eşlerinden daha fazla ekonomik katkı sağladıklarını belirtmişlerdir. Kadının, erkekten daha fazla kazanmasının zaman içinde sorunlara neden olduğu görülmektedir. Evliliği boyunca, aile bütçesine katkı sağlayan kadınlardan bazıları, boşanma noktasına geliş nedenlerini, eşlerinin bencilliğine bağlamakta, ve şunları söylemektedirler:

“Evlendikten bir yıl sonra memurluktan ayrıldı. Plakçı dükkanı açtı. Sonra videoculuk yaptı ama adam gidip dükkanın kapısını açmayı bilmezdi ki. Ben sürekli dikiş diktim. Kendime dükkan açtım. Benim işlerim iyiydi ama onun işleri iyi değildi. İşe gitmeyi sevmiyordu. Çok tembeldi. Başka kişisel sorununuz yoktu, zamanını dışarıda geçirmez, çocuklara düşkün, hal ve hareketleri düzgün bir adamdı ama ruhen tembeldi. Bakkaldan bir ekmek al dediğimde bile bi dakika bi dakika diye diye.. sonunda gider ben alırdım. Her şeyi bana yıkmıştı. Senetlere imza atayım dünyaları alayım ama bunları nasıl ödeyeceksin diye sormayan bir adamdı. Ben bunu güvenle alakalı bulmuyorum. Bu bencillik, kendini düşünmek. Ben rahat edeyim de o nasıl hallederse etsin planı” (56 yaşında, boşanmış, Şişli).

Boşanmış kadınlar arasında, eşi sürekli bir işte çalışmadığı için, evle ilgili her türlü harcamayı üstlenmek zorunda kaldığını söyleyenler bulunmaktadır. Buna rağmen, bu kadınlar, yaşadıkları maddi sıkıntı veya eşlerinin sorumsuzluğu yerine, duygusal beklentilerinin karşılanmamasını asıl boşanma nedeni olarak göstermektedirler.

“Canıma tak ettiği bir dönem çocuğumu alıp evi terk ettim. Bir hafta bizi hiç arayıp sormadı. Neredesiniz, nariyosunuz ne ediyosunuz diye. O arada da çalışıyorum. Bir sabah beni arıyo, bana diyo ki ‘elektrik faturasını ödedin mi?’ İşte ben o zaman dedim evet benim evliliğim bitmiştir. Çünkü ben onu duymak istemem, isterim ki neredesiniz sizi çok özledim. Bu benim için çok önemliydi. Eğer ki böyle bişey söylemiş olsaydı ben tekrar dönerdim” (31 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Erkeklerin işsiz kaldıkları durumlarda, veya kazançlarının ev geçindirmeye yetmediği durumlarda “çaba sarf etmeyerek” eşlerine yaslanmaları, kadınların, evlilikle ve eşleriyle ilgili olumsuz düşünceler geliştirmelerine neden olmaktadır. Kadınlar, böyle durumlarda, ekonomik sıkıntı yerine, eşlerinin anlayışsızlığını ve üstüne düşen görevleri yerine getirmek için çaba sarf etmemesini boşanma nedeni olarak göstermektedirler.

“O bir erkek olarak yat kaptanı olarak en azından kendini geçindirebilmeliydi. Çünkü ben kirayı ödüyorum, elektrik su faturasını ödüyorum. Onun kendi sigara masrafını ve kendi geçimini sağlaması gerekiyordu ama onun harçlığını da ben veriyodum. Ben de yoruldum. (...) O da çalışsaydı, maydanoz satsaydı eve 500 bin lira getirseydi, derdim ki benim eşim de çalışıyo ama benden az kazanıyo. Ama onun hiç çabası yoktu anlatabiliyo muyum? Yani evliliğin bitme nedeni maddiyat gibi gözüküyo ama bir taraf çalışıp bir taraf çalışmayınca böyle oluyo” (30 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Bu örnekler göstermektedir ki, kadınlar ev geçindirecek bir gelire sahip olsalar da, evli erkekten beklenen ev geçindirme sorumluluğunu üstlenmek istememektedirler. Kadınların anlatıları, Türkiye toplumuna özgü toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda, kadının, ev geçindirme sorumluluğunu yüklenmesi gereken cinsin erkek olduğuna inandığını göstermektedir. Bu bulgular ayrıca, birçok araştırmacının vurguladığı gibi, kadının ev dışında çalışmasının ve kendi parası üzerindeki kontrolünün, boşanma oranlarının artışı ile yakından ilişkili olduğunu da göstermektedir (Fisher, 2003: 98).

Ekonomik geliri olan kadınlar, evlilikte yaşanan sorunlara karşı, her ihtiyacını karşılamak için kocasının gelirine muhtaç olan kadınlar kadar sabırlı olamamaktadırlar.

Boşanmış erkeklerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular arasında da, kadınların ev geçindirme sorumluluğunu üstlenmekten kaçındıklarını gösteren bolca örnek bulunmaktadır. Maddi durumu iyi olan, ya da çalışan kadınların, ihtiyaç anında bile eşlerine destek olmadığını gösteren örnekler mevcuttur. Ekonomik durumunun bozulduğu bir dönemde, eşinden ve eşinin ailesinden destek görmediği için hayal kırıklığına uğrayan erkekler, konuyla ilgili şunları söylemektedirler:

“Ekonomik krizde şirketimi kapattım. Çinden ithalat yapıyodum. 2001'deki krizde maddi açıdan sınırlamalar geldi o bolluğun üzerine. Benim karımın durumu hala çok iyi ama onlar babadan.. sorunlar çıktı, işte ne biliyim, eskisi kadar gezilmiyo tozulmuyo, misafir ağırlanmıyo vs. durum bozuk yani. Şey oldu ben de izleme şeyine girdim yani. Sen öyle bi hayatı finanse ediyosun, ama senin finansman durduğu zaman, karşı tarafta aynı istek yok harcamak için. Olduğu halde yok yani. Önemli değil esasında ama bu biraz da vefadır yani. Olmayınca vefasızlık gibi geliyor. Öyle bi psikolojidesiniz ki işiniz bozulmuş, çöküntü içindesiniz, karşı tarafa bakıyosunuz elini taşın altına koymamış yani. Koymayınca o, bişey oluyo yani” (52 yaşında, boşanmış, Beykoz).

İşlerinin bozulduğu bir dönemde, eşlerinden maddi ve manevi destek görmediğini söyleyen erkeklerle ilgili başka bir örnekte ise, erkek, açıkça, ekonomik sıkıntı yaşadığı sırada eşinin kendisine yardımcı olmaması nedeniyle boşandığını söylemektedir:

“Çok farklı iki dönem yaşadık evliliğimizde. (...) Sonra ekonomik kriz olduğunda, 2001 yılında yani evliliğimizin herhalde ikinci senesi gibiydi, başka bir iş kurmuştum ben restoran açtım bir arkadaşım ile ortak olarak. O dönemde işler kötü gidince, benim gelirim tamamen ortadan kalktı, sadece eşimin geliri vardı. Boşanmamıza neden olan şey bu maddi kısımda.. Benim işlerimin kötü gittiği dönemde kazancını benimle hiçbir şekilde paylaşmaması, çok zorluklar çekmeme, hatta satın aldığım evi satmama sebep oldu. Bu büyük bir hayal kırıklığıydı. Bitmesi de bu yüzden olmuştu” (37 yaşında, boşanmış, Şişli).

Araştırmaya katılan erkeklerin, boşanma nedenleri arasında saydıkları başka konular arasında bile, ekonomik sıkıntıları açıkça vurgulamaları önemli bir noktadır. Bu durum, erkeklerin ev geçindirme sorumluluklarının farkında olduklarını, ama bu

sorumluluğu yerine getirmekte zorlandıklarını, ve eşlerinden katkı beklediklerini göstermektedir. Bulgular arasında, boşanmış erkeklerin ekonomik yükü eşleriyle paylaşmak istediklerini gösteren pek çok örnek bulunmaktadır. Boşanmış kadınlar arasında da, evli olduğu süre içinde çalışmaya devam etme konusunda eşi tarafından zorlandığını aktaran kadınlar bulunmaktadır:

“Bi defa eşine saygılı olmak gibi bişey var başlangıçta. Yani eşinin sorumluluğunu alabilmeli erkek bi defa. Mesela benim evliliğimde böyle sorunlar oldu. Ben mesela çok yorulduğum zamanlarda, çalışsam diye düşündüğüm zamanlarda hayır sen çalışıyorsun ve zaten ben çalıştığın için evliyim senle dediği zamanlar da oldu. Maddi katkım önemliydi onun için. Sadece benim kazancımla idare etmek istersen böyle yaşayamazsın derdi. Biraz daha çabalayayım da bu standardı tutturuyum gibi bi endişe içinde değildi hiçbi zaman. Yani hep müşterek çalışılmalı, müşterek para kazanmalı, minimum harcama yapılmalı, maksimum para biriktirmeli. Erkek, kendi sorumluluğunu kadına yüklememeli. Yani herkes kendi sorumluluğunu bilmeli. Onun çok fazla beklentisi vardı benden, çok fazla sorumluluk almadı” (38 yaşında, boşanmış, Şişli).

Kadınların anlatıları, evli çiftlerin erkeğin ailesine maddi yardımda bulunmasının da, boşanmayı düşündüren problemlerin ortaya çıkmasına neden olduğunu göstermektedir. Boşanmış kadınlar arasında, evliliği boyunca sürekli eşinin ailesine maddi yardımda bulunduklarını, ve bu nedenle ortaya çıkan problemlerin boşanmaya karar vermelerinde etkili olduğunu söyleyenler bulunmaktadır:

“Maddi sıkıntımız aslında biz bize kalabilseydik yoktu. Ama biz evlendiğimiz gün itibariyle onun ailesine sürekli vermeye başladık. Şöyle oldu, nişanlandık, nişanda takılan her şeyi annesi aldı. Tabi bu bizim evde babam tarafından problem oldu. Evlendik, nikahta, eşimin kardeşi tatile gidecek diye üzerimize takılan paraları alıp kardeşine verdiler. Bu da problem oldu. Problem de olmadı aslında çünkü bunların hiçbiri konuşulmadı. Sonra evlendik. O küçük altınları falan verin de borç ödeyelim dediler. Oysa her şeyi eşim ve ben aldık. Daha sonra da bize şu kadar para bu kadar para, tefeciye borç var. İşte devre mülkün son taksitini ödeyemiyoruz, siz ödeyin.. Evlenmeden önce eşim eve tek kuruş para vermemiş. Ama evlendikten sonra ikimizin de çalışması çok göze battı. Sürekli talep oldu sürekli ama. Para mevzusu hiç konuşulmadığı halde bizim evde, belki de en büyük sorunumuz buydu” (31 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Geleneksel düşünceyi benimseyen, erkek çocuk sahibi ailelerin, oğullarından beklediği ekonomik katkı, boşanma nedeni olabilmektedir. Bu sorun da, kültürel yapımızla yakından ilişkilidir. Çünkü, Türkiye toplumunda bir erkek, kendini öncelikle kendi anne babasına karşı sorumlu hissetmektedir (White, 1999: 65). Erkeğin evlendikten sonra kendi ailesine yaptığı maddi yardımın açıkça yapılması da gizlenmesi de evlilikte sorunlar çıkmasına neden olmaktadır. Böyle bir durumla karşılaşan kadın yaşadıklarıyla ilgili şunları söylemektedir:

“Onun söylemesi, evlenirken borç yapmış. Daha üç haftalık evliyim haciz telefonları gelmeye başladı. Annemden babamdan görmedim ben böyle şey. Borcu olur insanın ama eve telefonlar, kapıya mobilyacılar geliyor, daha yeni evliyim. Ona soruyorum, yalanlıyo falan. Babasının evine tül alınmıştı, tülçüden telefon bana geliyor. Ben evlenirken yapılan borçlar zannediyodum ama babası bunun üzerine yapmış iş yerini, vergisi bilmem ne hep bunun üzerine. Ödenmemiş, birikmiş, evlenince de patlak verdi. Direkt bunu arıyorlar. Şu borcunuzu şu günde ödemezseniz haciz gelecek evinize diyorlar. Ben üç haftalık evliyim. Benim ailem duysa böyle bişeyi çok üzülürüm ben. Duymasın diye zaten hemen ben ne gerekiyorsa yaptım, ödedik. Ama yalan söyledi. Ondan sonra bi daha güvenmedim. Beş, altı milyar falan ödedim. Takılan takıların hepsini verdim öyle ödendi yani” (23 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Bulgular, kadınların, erkekten fazla para kazanmasının da, ailede sorunlar çıkmasına neden olabildiğini göstermektedir. Görüşülen erkeklerden bazıları, kendilerinden fazla para kazanan eşlerinin, bu durumu küçümseme vesilesi olarak kullandığını, bu nedenle, evlilikte yaşadıkları sorunların arttığını söylemektedirler:

“Karım daha çok para kazanmaya başladıktan sonra sorunlar başladı bana göre. Sosyal statüsünde bir yükselme olmaya başladı, oldu da. Ondan sonra kendini daha bir özgür hissetmeye başladı sanıyorum. Benden daha fazla para kazanma sürecine girdi ve beni küçümsemeye başladı. Maddi anlamda küçümsemeye başladı. Mesleki anlamda küçümseyemez çünkü kariyer anlamında ondan daha iyiydim yani doktoram bitti, yrd. doç oldum, doç oldum. (...) Benim statümle kazandığım para arasında gidip geliyordu. Bana ne yrd. doç isen getirdiğin para ne gibisinden.. Bir sürtüşmeye girdik. O yıl, 1999 da da çatırdamalar şiddetlendi ve o yıl ayrıldık” (44 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Gelir düzeyi düşük olan ailelerde, kadınların çalışması da, çalışmaması da sorun olabilmektedir. Bulgular, dar gelirli ailelerde kadının çalışmamasının, başlı başına bir boşanma nedeni olabildiğini göstermektedir. Evlenirken borca girmek, evlendikten sonra kadın ve erkek arasında, sonu boşanmaya varan tartışmalar yaşanmasına neden olmaktadır.

“Evet bi de şöyle.. biz evlenirken borçlandık, eşya borcumuz vardı. Söz verdi bana mesela dedi ki ben çalışıcam borcumuzu öderiz dedi. Ama şöyle söliyorum, iki ay çalıştı üç ay yattı, iki ay çalıştı üç ay yattı. Son zamanda böyle altı ay çalışmadı hep evdeydi. Son zamanlarda ananesi gidip geliyor bize, ben dedim yaa neden sık sık geliyor bize. Sık sık gelsin başımızın üstünde yeri var. Kalsın da etsin de ama, tam ben eve gidiyorum o çıkıyor evden. Meğersem eşyaları toplamaya geliyomuş” (35 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Bazı durumlarda da, dar gelirli ailelerde kadının çalışması, sorun çıkmasına neden olmaktadır. Görüşülen erkekler, para kazanmanın verdiği özgüven nedeniyle, kadının davranışlarında değişiklikler meydana geldiğini söylemektedirler. Bu durumda ortaya çıkan sorunlar, kadının fiziksel şiddet görmesine de neden olabilmektedir.

“Sorunlarımız hanım iş hayatına başladıktan sonra başladı. En son bir akşam geç gelmişti, bazen en sabırlı insanın bile bir sınırı oluyor. Haliyle patlıyor bir an için. Geç geldiği, suçlu olduğu halde yüzünüzce konuşunca dövdüm bunu, karakolluk olduk” (55 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

“Ben serbes çalışıyorum, işportacılık yapıyorum yani. Bir dükkanımın olmaması, bunlar ona şey oldu yani. Bana kendi eşim söyledi, benim evim var eşyam var senin neyin var? Böyle bişey olabilir mi yaa? Peynir alıp getiriyorum peyniri beyenmiyo alıyo üçüncü kattan sokağa atıyo” (50 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Araştırma, hangi ekonomik gelir düzeyinde olursa olsun, her kadın ve erkeğin evlilik süreci içinde ekonomik sorunlar yaşadığını göstermektedir. Üst gelir düzeyine mensup kadın ve erkekler, ekonomik problemlerle ilgili, güven sarsıcı ve gurur kırıcı durumlarla karşılaşabilmekte, veya maddi sıkıntıyla karşılaştıkları sırada, eşlerinden ya da eşlerinin ailelerinden yardım görememenin hayal kırıklığını yaşayabilmektedirler. Orta ve alt gelir düzeyine mensup kadın ve erkekler ise, kadının kazancını paylaşmaması, kadının erkekten daha fazla kazanması, ve kadının çalışması veya çalışmaması durumunda ortaya çıkan sorunlar nedeniyle, ekonomik sorunlar yaşayabilmektedirler. Ayrıca, erkeğin kendi

ailesine yapılan ekonomik katkı, aile bütçesini kısıtladığı için sorunlar çıkmasına neden olabilmektedir.

Bulgulardan elde edilen bilgi, erkeklerin, eşlerinden hem maddi hem manevi destek beklediklerini göstermektedir. Kadınlar ise, evin geçimini üstlenmek istemedikleri gibi aile bütçesine katkı sağlamaya da hevesli görünmemektedirler. Bu durum, kadınların, ataerkil pazarlık şartlarının devam etmesinden yana olduklarını göstermektedir. Kandiyoti'nin sosyal bilimler kazandırdığı bir kavram olan ataerkil pazarlık; kadınların, ataerkil sisteme, başta kocaları olmak üzere itaat ederek, uyum göstererek, karşılığında korunma ve güvence beklediklerini ifade etmek için kullanılır (Kandiyoti, 1997: 126).

Kandiyoti, eğitilmiş ve çalışan kadının, sonradan kazandığı bu nitelikler nedeniyle, toplumsal cinsiyet rollerinin paylaşımında ortaya çıkan bu değişime direnmesine ve eski değerlerden vazgeçmemesine şöyle bir açıklama getirmektedir: Klasik ataerkilliğin çökmesi, kısa vadede kadınlar için olumlu sonuçlar doğurmayacağı için kadınların eski değerlere sarılmasına neden olmaktadır. Kadınların eğitim seviyesindeki yükselme ve çalışma hayatına girmeleri nedeniyle yaşanan hızlı değişim, kadınların ellerinde bulunan pratik çıkarların yok olabileceği korkusuyla, eski değerlere sarıldıklarını ve evin geçimini erkekten beklemeye devam ettiklerini göstermektedir. Kadınların bu pasif direnişi, ataerkil pazarlığın belkemiğini oluşturmaktadır.

Kandiyoti'nin saptamasına uygun olarak, araştırmaya katılan boşanmış kadınların pek çoğu, evli olduğu süre içinde çalışmayıp, evde oturmayı tercih ettiğini açıkça ifade etmektedir:

“Ben çalışmıycam diyorum. İyi de bir işim olsa çalışmıycam. Bir erkek bence şey yapsın. Aslında babam yanlış düşünüyorsun, ayaklarının üstünde durman lazım diyo. Sen kendini geliştirecek yerde geri itiyosun diyo. O zaman güçlü olursun diyo. Bana bile muhtaç olmayacak duruma gelmeni istiyorum diyo. Ama bence kadın evde otursun, çalışmasın” (23 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Türkiye toplumunda, ailenin geçiminin erkek tarafından sağlanması gerektiğine inanılması, çalışan kadının, eşinin üstüne düşen görevleri tam olarak yerine getirmediğini düşünmesine, eşine duyduğu sevgiyi, saygıyı ve güveni yitirmesine neden olmaktadır.

Buna karşın, erkeğin, evini geçindirmeyi başarması da, boşanmayı düşündüren başka olayların yaşanmasını engellemektedir. Evliliği boyunca, geçim sıkıntısından uzak yaşayan kadınlar arasında, ekonomik refahın, boşanmayı düşündüren başka durumların oluşmasını önlemeye yetmediğini söyleyenler bulunmaktadır.

“Bir erkek evine bakabilmeli her şeyden önce, karısının çalışmasına ihtiyaç duymamalı. Çalışırsa ekstra bir olay olmalı. Ben zaten evlilik boyunca çalışmadım, meraklı değilim. Ben evini çok seven bir insanım. Ben faturaları düşünmemeliyim ki, hiç düşünmedim. Onları hiç yaşatmadı, insan olarak iyiydi ama koca olarak iyi değildi” (42 yaşında, boşanmış, Şişli).

6.2.2. Sorumsuzluk:

“Sorumsuzluk”, toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranmayan kadın ve erkeklerin, onlardan beklenen davranışları sergilemediklerini belirtmek amacıyla kullanılan toplumsal klişelerden biridir. Sorumsuzluk, öncelikle erkeğin, evini geçindirmekten “aciz” olduğunu, veya maddi bakımdan başka konulara öncelik verdiğini, veya üstüne düşen maddi yükümlülüğü yerine getirmediğini belirtmek amacıyla kullanılmaktadır.

“Evlenmeyi en çok o istiyodu ama son zamanlarda sanki istemiyomuş gibi hareketler yapmaya başlamıştı. Evlilik hazırlıkları yapıldı. Ama hazırlıklar içinde mesela maddi olarak üstüne düşen bazı şeyleri yapmak istemedi, yapmadı da. Ben destek oldum ama o dönemler beni çok kırdı. Bir yerde okumuştum kadınlar hiçbir şeyi unutmazlarmış. Evlendikten sonra o kırgınlıklar tartışma şeklini aldı. Sonra baktım ki ben sağlığını kaybetmeye başlıyorum.. O sorunlar belki unutulabilirdi, ben sorun çıkartmayabilirdim ama evlilikteki görevlerini de yapmadığı için, hep ben üstlenmek zorunda kaldığım için böyle oldu” (30 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Görüşülen kadınların çoğu, eşlerinin sorumsuzluğu yüzünden boşandıklarını belirtmektedirler. Kadınların bazıları, aile bütçesine katkı sağlamaya başladıktan sonra, eşlerinin evle ilgi maddi harcamaları tamamen kestiğini söylemektedirler:

“Sorumsuz insan ne olur? Eve bakmıyodu. İlk zamanlar eve günlük ne lazımsa alınıyodu ama özel bişey yoktu şunu alıyım bunu alıyım diye. Ben çabalıyodum. (...) Ondan önce de tekstil alıp etrafa dağıtırdım. Çamaşır türü şeyler. Pul işi alır, dağıtırdım herkese.

Nasıl olsa eşim yuvayı kurtarıyo diye son zamanda hepten bakmayı bırakmıştı. Eve onun parası girmiy o gibi bişeydi” (33 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Evi geçindirme yükünü omuzlamak zorunda kalan kadınların, daha çok orta ve alt gelir düzeyindeki ailelere mensup olduğu belirlenmiştir. Aile bütçesine katkı sağlamaya başladıktan sonra, evin geçimini tamamen üstlenmek zorunda kaldığını söyleyen kadınlardan bazıları, yine kadınların davranışlarının, bu duruma neden olduğunu vurgulamaktadır.

“Sen beceremezsin ben yapayıma adam alışıyo, kadın dört dörtlük ama ondan sonra da sadece çalışıyorsun. Bu sefer koca, ufacak bir market alışverişi yapmayan, fatura ödemek bilincinde olmayan bir arkadaşa dönüyor. Kadınlar.. biz erkekleri o hale getiriyoruz. Biz kadınlar, her şeye biz kumanda edelim derken, her şey senin üzerine kalıyor ve erkek kendi sorumluluklarını yerine getirmiyor” (34 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Erkeklerin, maddi konulardaki sorumsuzluklarının yanı sıra, duygusal konularda sorumsuz davranmaları da, kadınlar tarafından sorun olarak dile getirilmektedir. Kadınlar, duygusal ve manevi anlamda da, eşlerine güvenmek istemektedirler. Bazı kadınlar, kocaları, evli erkekten beklenen sorumlulukları yerine getirmediği için mutsuz olduğunu söylemektedir:

“Dün bir bugün iki.. Aman kimsenin haberi olmasın dedi evlendiğimizden. Şöyle bi kalıyosunuz. Böyle saçma şey mi olur, yaralanıyosunuz. Yılların birikimi de var bişey söylüyorum, sitem ediyorum mesela gidiyor. Yok oluyo ortadan. Paranoyak oldum resmen. İkide bir dışarıya çıkıp karavana bakıyorum. Gitti mi diye.. Geldi mi değil. Çünkü diyelim ki işe gidiyor, kafası bana kızdı veya bişey oldu, gidiyor. Hiç ses yok, telefon da yok, hiçbir şey yok. Ben gidiyorum deme tenezzülünde bile bulunmuyor. O kadar sorumsuz davranıyo ki!” (49 yaşında, evli, Şişli).

Görüşülen kadınlar, erkeklerin, anne ile eş arasındaki ayrımı algılayamadıkları için sorumluluklarını yerine getirmediğini düşünmektedirler. Bu konuyla ilgili anlatılar, erkek egemen toplumun öğretisi doğrultusunda, kendisini baba evine karşı sorumlu hissetmeye devam eden erkeğin, evliliğe uyum sağlayamadığını ve eşine karşı sorumluluklarını yerine getirmediğini göstermektedir.

“Boşanmayı ben istedim. Onun sorumsuzluğu yüzünden. Anneyle eş arasındaki dengeyi sağlayamadı. Zaten ben çalışıyodum. Onlara benim bi muhtaçlığım yoktu ama istedim ki eşim de bana destek olsun. Ona her zaman dediğim şey, iki taraftan da uzak olalım. Yani ben her zaman sıfırdan başlamaya hazırım ama sen de başla. Senin ailen de olmasın, benim ailem de olmasın. O zaman mutlu olacağımıza inandım ben ama o buna hiçbi zaman cesaret edemedi. Hep annesinin koruması altında olması gerekiyordu. Sorumluluğunu taşıyamadı” (31 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Boşanmış erkekler arasında, üstüne düşen sorumluluğu yerine getirmediğini kabul edenler de bulunmaktadır. Toplumda yaygın olarak kabul gören, davranış ve uygulamaları yerine getirmemeleri yüzünden, sorun çıktığının bilincinde olan bazı erkekler konuyla ilgili şunları söylemektedirler:

“Bizim boşanmaya gitmemizin nedeni beklentilerimizdeki fark oldu. Onun hayatından beklentileri normal seyrinde ilerledi. Evlenirsiniz, aa ne güzel işte aşk, çift olarak tatile gidersiniz, şunu yaparsınız bunu yaparsınız. Ondan sonra yaş gelmiştir, çocuk sahibi olmanız gerekir, evinizi almanız gerekir bilmem ne.. Böyle bir gelişim var. Benim tanıdığım tüm arkadaşlarım bu yolda gidiyor. Ben bu yolda gitmek istemedim. Temelde benim sorumluluklarımı yerine getirmememden çıktı sorun. Yani sorunlardan birisi bu” (34 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Erkeklerden bazıları ise, evlilikleri boyunca manevi anlamda sorumsuz davrandıklarını kabul etmektedirler. Bu erkekler arasında, eşlerine iyi davranmadığını sonradan anladığını söyleyenler, ve kendi davranışlarıyla ilgili öz eleştiri yapanlar bulunmaktadır.

“Sorumsuzluğum diyim. Ha sorumsuzluksa bende o! Yüzde sekseni bende, hatta doksanı bende. Onun sadece kişiliğinde olan inadı, hassasiyeti.. Aslında onun yerine kendimi koyduğumda ben onun kadar da tahammül etmezdim” (46 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Türkiye toplumunda, kadının ve erkeğin toplumsal cinsiyet kimlikleri, birbirini tamamlayıcı bir şekilde tanımlanmıştır. Erkekten para kazanması ve evini geçindirmesi beklenir. Buna karşılık, erkekler, ev işi yapmaktan muaf tutulmakta, kadınlar ise, bu işleri kendi değerlerinin bir ifadesi olarak algılamaktadırlar. Türkiye’de evlilik ilişkisi, kadın ve erkek arasındaki karşılıklı görev ve sorumluluklara dayanan, kültürel değerlerle pekiştirilen

bir işbölümü görünümündedir (White, 1999: 72-73). White'ın bu saptamalarına uygun olarak, evini geçindiremeyen erkek, sorumsuz olarak görülmektedir. Ekonomik bakımdan orta ve alt gelir grubundaki kadınların boşanma nedenleri arasında yer alan sorumsuzluk, aynı zamanda ekonomik bir sorundur.

6.3. Anne Babaların Boşanmayı Etkileyen Tutum ve Davranışları

Türkiye toplumunda, anne babaların çocukları üzerinde uzun ömürlü ve önemli etkileri vardır. Bu önemli etki, kız veya erkek çocuk yetişkin olup evlendikten sonra bile devam etmektedir. Bu nedenle evlenen çift, evlilik sürecinde sonu boşanmaya varan durumlarla karşılaşabilmektedir. Evliliğin başlangıcından bitişine kadar, hatta bazı durumlarda boşanma gerçekleştikten sonra bile, anne babaların çocuklarının hayatlarına müdahalesi sürmektedir. Anne babaların, evlilikler üzerindeki önemli etkisine örnek olarak, bir boşanma hakiminin, erkek annelerinin boşanma nedeni olabildiklerini gözler önüne seren sözlerini aktarmak uygun olacaktır.

“Özellikle erkek anneleri var ya! İşte o geçimsizlik olaylarında anneler, erkek anneleri, yüzde altmış, altmış beş oranında kabahatlidir. (...) Ben size kendimden örnek veriyim. (...) 35 yıllık evliyim, ben 35 kere boşanmıştım eğer avukat olarak kalsaydım memlekette. Benim yuvamı yıkmak için özel gayret sarfetti ailem. Çünkü ailem istemedi benim evliliğimi. Anneme sorarsan dayının kızını al diyordu. Babam da ablamın kızını al diyordu. Dedim ki siz beni yakacaksınız, ben beni yakayım, gittim kendi istediğimi aldım. Alırken de işi aceleye getirdiğim için karımla yemeğe bile çıkamadım. Yani dedim ki benim şu tarihte evlenmem lazım. O tarih, benim ailemin kurmuş olduğu planları nötr hale getirecek bir tarihti. O tarihte de evlendim. Annemin ve babamın istemediği bir evlilik yaptığım için eşimi rahat bırakmadılar. Kaçtım oradan. Çok da memnunum. Babam rahmetli oldu. Annem yaşıyor ama kafası hiç değişmedi. Benim annemin beş tane gelini var, hiçbirisi yanında değildir. Altı tane oğlu var, biri de Amerika'da. Beş oğlundan hiçbirisi yanında değildir. Peki bütün evlatların, bütün gelinlerin kötü de sen mi iyisin? İşte böyle” (61 yaşında, evli, Beykoz).

Erkek annelerinin evlilikler üzerinde yarattığı olumsuz etkiler, bu araştırmaya katılarak boşanma deneyimlerini paylaşan kadınların çoğu tarafından dile getirilmiştir. Bulgular arasında, evlenen kadın ve erkeklerin ailelerinin, karşılıklı olarak birbirlerinden hoşlanmamaları nedeniyle ortaya çıkan negatif olayların yanı sıra, erkek annesinin

boşanmaya neden olacak şekilde davranmasıyla ilgili pek çok örnek bulunmaktadır. Erkek annelerinin, evli çiftlerin özel hayatlarına yönelik müdahaleleri azımsanmayacak boyutlardadır. Erkek annelerinin bu tutumu, bazen maddi sıkıntıdan daha fazla evli çiftleri etkilemekte ve boşanma nedeni olabilmektedir.

“Aileler birbirlerini hiç sevmeydi. Hiç kabullenemediler. Yüzde doksan beş biz aileler yüzünden ayrıldık. Yüzde beş de eşimin sorumsuz olmasından ayrıldık. Yani hayatla mücadelesi yoktu. Mesleği vardı da ne yapıp edip kendini işten çıkarttırıyordu. Bir problem yapıyordu mutlaka. Ama sorunlar evlendikten iki hafta sonra başladı. Beni kabullenemediler. Çünkü benim kayınvalidem teyze kızını istiyordu oğluna. Oğlu da beni alınca kadın hiç bi şekilde kabullenmedi. Bana dedi zaten, ‘on tane de çocuğun olsa ben seni ayırıcam, boşuna mücadele etme bu evlilik için’ dedi. İki aylık gelindim, evden kovdular ikimizi de” (31 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Toplumumuzda, erkeğin hayatına eklenilerek evli kadın olma ayrıcalığını elde etmeye çalışan kadınlar, sık sık erkek annelerinin olumsuz davranışlarına maruz kalabilmektedir. Kaynana olan kadın, oğlu üzerinde ve bir başka kadın üzerinde elde ettiği gücü ve statüyü olumsuz şekilde kullanabilmektedir. Gelin-kaynana ilişkilerinde yaşanan bu olumsuzluklar, ataerkil iktidarın kadınlar arasındaki aktarımının bir yansıması olarak görülebilir. Kayınvalide, gelinin hizmetlerini oğluna harcadığı emeğin karşılığı olarak algılamaktadır. Genç kadınlar ise, kayınvalidenin denetimini etkisizleştirip bundan kaçınmaya çalışmaktadırlar. Bu iktidar mücadelesi, evli kadın ve erkek arasındaki ilişkiye zarar verecek boyutlara ulaşabilmektedir (Kandiyoti, 1997: 122). Erkek anneleri, başka şehirde yaşadıkları durumlarda bile, evli çift üzerinde baskı oluşturup sorun yaşanmasına neden olabilmektedirler. Evlilikleri boyunca, eşleriyle yaptıkları her geziyi, başka şehirde yaşayan kayınvalidelerinden saklamak zorunda kalan ve bu durumun yarattığı sıkıntılara anlatılarında yer veren pek çok bulunmaktadır.

“Sorunlar ailelerin birbirini tanımasıyla başladı. Nişan ve evlilikle sorunlar iyice baş gösterdi. Annesi oğlunun kendi egemenliğinde kalmasını istiyordu. Mesela yılda bir iki kere tatile gideceksek, bunu annesinden gizlemek zorunda kalırdık. Biz tatile çıkacağımız zaman ben bunu aileme çok rahat söyledim ve mutlu olurdu benim ailem öğrenince gezdiğimizi. Ama o kendi ailesinden mutlaka saklama gereği duyardı. Çünkü onlar, niye bizim yanımıza gelmiyorsunuz tatilde? İznin ne kadar oğlum? İşte bu kadar iznin

varsa niye yanımda kullanmıyosun diyen bir annesi vardı. Bu nedenle hep sıkıntı olurdu, tatiller, bayramlar, seyranlar” (38 yaşında, boşanmış, Şişli).

Günümüzde, yüksek öğrenim gören ve ailesinden uzakta yaşayan genç erkeklerin ve kadınların, kendi yaşamlarını kursalar da, erkek annelerinin baskılarından kurtulamadıkları görülmektedir. Buna karşın, eğitilmiş ve ekonomik özgürlüğünü elde eden kadınların boşanarak, klasik ataerkilliğin ana niteliklerinden biri olan, ilerde kayınvalide olup, otorite kurma beklentisi yönünde davranışlar göstermeyeceklerine ilişkin belirtiler bulunmaktadır (Kandiyoti, 1997: 125).

Bulgular, erkek annelerinin, evli çiftlerin özel hayatına müdahaleleriyle ilgili bolca örnek içermektedir. Boşanmış kadınların anlatıları, aynı şehirde yaşanması durumunda, erkek annelerinin, çiftin özel hayatına daha etkili bir şekilde müdahale edebildiğini göstermektedir.

“Biz evlendikten sonra aileler hiç görüşmediler. Maddiyattan sonraki problem de Pazar sabahı kahvaltılarıydı. Her Pazar sekiz buçukta çıkıyoduk gidiyoduk ve ben her Pazar zorla gidiyodum. (...) Bu Pazar sabahı kahvaltılarını da kayınvalidem hazırlıyordu. Gelirken iki tane de ekmek alın diyodu. Keyif almadığımı hissediyomuymuydu hissetmiyomuymuydu bilmiyorum ama hissediyomuydu mahsustan yapıyodu diye düşünüyorum. Hatta onlar kahvaltı ederken ben balkona çıkıp içiyodum çayımı. Ayrıldıktan sonra Pazar sabahları tek başıma olmak en büyük keyif oldu benim için” (31 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Kayınvalidelerin sergilediği bu olumsuz tutum ve davranışların yanı sıra, erkeklerin, evlendikten sonra, kendi ailelerine öncelik vermeye devam etmeleri ve yeni kurdukları aileyi ihmal etmeleri de, kadınlar açısından sorun yaratmaktadır. Görüşülen kadınlar, erkeklerin, eşlerinden çok, kendilerini anne babalarına karşı sorumlu hissettiklerini örneklendiren deneyimler aktarmaktadırlar.

“Ben ailesine bağlıyorum. Yani onlar biz aileyiz, hep biz önemliyiz. Ben hamileyken de ayrılık lafları çok olmuştu zaten çok kavgamız olurdu da.. Ben hamileyken aile olucaz biz diye konuşurdu bana, barışmak isteyince. Ben dedim biz aile olmadıysak bu saatten sonra da olamayız yani, çocuk olunca mı aile oluyo? Yani bu lafı da kullandı. Hala yine ablası bi blokta kendi bi blokta. Onlar hep kendi aileleri, kendi içlerinde. Yani bizde bi laf vardır. Dış kapının mandalısın yani. Eski kocam için söylüyorum yani ben öyle

gördüm kendimi, o değeri hissedemedim, hiç bi zaman hissedemedim. Ben bu adamla uğraşmaktan bıktım, bi yerde de bıraktım yani. Dört yıllık bi evlilik ama öylesine gitti yani bu şekilde” (39 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Boşanmış kadınlardan elde edilen bulgular, erkek anne babalarının aksine, kız anne babalarının, evlenmenin gerçekleşmesi ve devam etmesi yönünde etkili bir rol üstlendiğini göstermektedir. Bu konuyla ilgili deneyimlerden birinde, kız babasının, evlenmeyi de boşanmayı da çabuklaştıran bir rol oynadığı görülmektedir:

“Benim ilk çıktığım insandı, önce onu söyliyim. Ben çalışırken o da karşıdaki şirkette çalışıyordu. Tesadüf öğlen yemeği esnasında benim arkadaşımın arkadaşı vasıtasıyla tanıştık ve bir hafta sonra ben biriyle tanıştım diye babama söyledim. Evden gizli bişey yapmamak adına bunu söyledim. Ve sonra bir hafta sonra babam şey dedi bana ‘ben böyle bi şeye müsaade edemem, kendimi boynuzlatamam’ gibi bi takım kelimeler kullandı. Tanışmamızdan bir ay sonra da o bana evlenme teklif etti. Hatta o arada ben bocaladım. Benim kafamda hep şu vardı. İlk çıktığım insanla evlenirim. Onunla bununla çıkmam mantalitesi vardı kafamda. Tabi çok yanlış bi düşünceymiş ama sonradan anlıyo insan. Babamın da baskısıyla ki, bunun yanlış olduğunu sonradan o da anladı. Biz böyle kısa bi süre içinde aileler falan bir anda bir araya geldik. Ama babam aileyi de beğenmedi” (31 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Boşanma deneyimlerini aktaran kadınlar arasında, aldatılma nedeniyle eşinden boşanmak isteyen, fakat ailesinden umduğu desteği göremeyen kadınlar da bulunmaktadır. Böyle durumlarda kadınların, toplumda yaygın olarak kullanılan “erkektir yapar”, “erkeğin elinin kiri”, “tilkinin dönüp dolaşıp geleceği yer kürkçü dükkanındır” gibi klişeleşmiş ifadelerle karşılaştıkları görülmektedir. Ailelerinden destek bekleyen kadınlar, bu klişelerle karşılaştıklarında oldukça üzüldüklerini söylemektedirler:

“En çok zoruma giden sözlerden biri. Babam ‘erkektir yapar, ama pişman olur, sen biraz sabırlı ol, biraz hoşgörülü ol, zaman ver’ dedi. Baba bana zaman verir miydiniz öyle bişey olsaydı dedim. ‘Doğru konuş benimle’ dedi. Yanlış bişey söylediğimi sanmıyorum ben doğru söylüyorum ama siz yanlış anlıyorsunuz dedim. Baba şunu bil yalnızca dedim, ben bu adamı bir gün boşıycam, şu an çocuklar küçük ama ben bu adamı boşıycam, bunu aklınızın bir köşesine yazın dedim. Bunları söyledim ve o odayı terk ettim” (44 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Aldatılma nedeniyle eşinden boşanmak isteyen, fakat ailesinden destek bulamayan kadınların aktardıkları deneyimler arasında, toplumun kadına bakış açısını yansıtan dikkat çekici örnekler de bulunmaktadır. Böyle bir örnekte, boşanmak isteyen kadının, aile desteği yerine, büyük bir tepkiyle karşılaştığı, ve ailesinden habersiz boşanmak zorunda kaldığı için, zor günler yaşadığı görülmektedir. Bu kadının yaşadıkları, geleneksel kurallara bağlı kız ailelerinin, her ne şart altında olursa olsun evliliğin devam etmesi gerektiğine dair toplumsal inancı nasıl içselleştirdiklerini göstermektedir. Bu örnek, günümüzde, erkekten yana baskın olan cinsiyet rejiminin devam etmesine katkı sağlayanların, özellikle kız anneleri olduğunu göstermektedir.

“Aldatılma olayından sonra düşündüm boşanmayı. Beş yıllık evliydik. Gittim, ailemle konuştum. Dedim ki böyle böyle.. Bana söyledikleri şey şuydu, ‘tilkinin dönüp dolaşıp geleceği yer kürkü dükkandır’. (...) O yüzden ben aileme haber vermeden gittim boşandım. Boşandığımı da ailemden gizledim yani. Bu arada yine aileme gidip geliyoduk eski eşimle. Üç yıl falan böyle devam etti. (...) Benim psikolojim de alt üst olmuştu. Bitmiş bir evlilik ama bir arada görünmeye çalışıyosun. Diğer taraftan yalnızsın, nereye gidiyosun napıyosun belli değil yani. Belirsizlik içinde yaşıyosun. Ailemle bir müddet konuşmadık. Ağzlarına gelen küfürleri ettiler bana, öldürücez seni şudur budur. Ben dedim ki tamam elinizden geleni ardınıza koymayın, ben de savcılığa suç duyurusunda bulunuyorum ailem de olsa fark etmez, devletin kanunları var, beni devletin kanunları korur dedim. Gelin öldürebiliyosanız öldürün dedim. Bunları yaşadım. Yani baya kötü günler yaşadım evlilik bitmiş olmasına rağmen. Hala daha eski eşimi, eşim olarak kabul ediyolar, berbat bir durum” (33 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Türkiye toplumunda evlenmek, yetişkin olmanın bir ifadesi olarak algılansa da kadınlar, evlendikten sonra da denetim altında yaşamaya devam etmek zorunda kalmaktadırlar. Boşandıktan sonra ailelerinin kadınlar üzerindeki denetimi, onların hem özel hareket alanlarını hem de sosyal alanlarını kısıtlayacak şekilde artarak devam etmektedir (Bora ve Üstün, 2005).

Maddi yönden kendine yetecek durumda olan kadınların boşanmak istemeleri de aileleri tarafından hoş karşılanmamaktadır. Böylesi durumla karşılaşan kadınlar, annelerin boşanmayı engellemeye çalışmalarını “zengin damadı” kaybetmeme çabası olarak

yorumlamaktadırlar. Ailelerin, boşanmanın gerçekleşmesi veya gerçekleşmemesi yönündeki gayretlerinin, ekonomik kaygılarla yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

“Annem de fişekliyo’yi, bu davayı açsın da süründür diyo, boşama da görsün diyo. Benim annem. Onun derdi serveti bırakmıyım. Bana kimse karışamaz, kendi başıma aldım bu kararı, kimse engelleyemez beni Allah’tan başka dedim. Tabi o yumruğu masaya vurmak, her kişinin harcı değil. Annem de ne dedi biliyo musun? Boşan da görüyim seni köpek dedi bana, annem. Ben de içimden dedim ki, o köpek senin haberin olmadan boşansın da gör dedim. Boşandığımdan annemin haberi yoktu. Arkadaşına gitmişti bir haftalığına” (48 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Boşanmış kadınlar arasında, aileler tarafından düzenlenen evlilikler yüzünden mutsuz olan pek çok kadın bulunmaktadır. Ailesinin zoruyla istemediği bir kişiyle evlenmek zorunda kalan bir kadın, yaşadıklarıyla ilgili şunları söylemektedir:

“Hiç öyle bir şey diyemedim aileme. Zaten annem zorla verdi. Bi keresinde hap içtim kırk gün komada kaldım. Annem ne yaparsan yap, ölsen de, ölünü verecem ona dedi. O zaman bi tek mezarım kazılmamıştı. İlkinde ölüm bekleniyordu. Bi de üç çocuğum varken hap içtim, gene ölmedim. Ondan sonra sesimi çıkarmadım, zaten yaşayan bi ölüydüm, ister versinler vermesinler, lanet olsun dedim. Hayata küsmüştüm” (49 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Araştırmaya katılan boşanmış erkekler de, gerek kendi aileleri, gerekse eşlerinin aileleri yüzünden yaşadıkları sorunları, boşanma nedenleri arasında saymaktadırlar. Görüşülen erkeklerin çoğu, eşinin, kendi ailesine farklı davranmasından duyduğu rahatsızlığı ve bu nedenle ortaya çıkan sorunları dile getirmiştir. Ayrıca, kadınların annelerine aşırı düşkün olmaları da, erkekler tarafından bir sorun olarak algılanmaktadır.

Görüşülen erkekler arasında, eşinin, kendi ailesine olumsuz tavır sergilemesi yüzünden boşandığını söyleyen erkekler bulunmaktadır. Kadınların, evlendikten sonra erkeğin ailesini, evlerinden uzak tutmaya çalışmalarını “ikiyüzlülük” olarak değerlendiren erkekler şunları söylemektedirler:

“Yani çifte standartlı olması en başta. Benim aileme karşı olabildiğince aileden uzaklaşacak şekilde davranıp kendisinininkiyle de olabildiğince yakınlaştıracak. Böyle, köylü kurnazlığıyla adeta. Evlenmeden önce benim ailemle senli benli olup, sonradan herkesi

olabildiğince uzaklaştırmaya çalışması, iki yüzlü davranması.. Benim hayat felsefem, insan kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi başkasına da yapmamalıdır. Evlilik de böyle. Senin akrabaların annen baban her gün bizde olsun, ama benimkiler gelmesin. Olmaz öyle!” (43 yaşında, boşanmış, Şişli).

Erkeklerin anlatılarından anlaşılmaktadır ki; erkekler, kadınların kendilerine ve kendi ailelerine tabi olmalarını istemektedirler. Aksi yönde davranan kadınlar, bir önceki örnekte olduğu gibi “ikiyüzlülükle” veya aşağıdaki örnekte olduğu gibi, “yetişkin olamamakla” suçlanmaktadırlar. Kadınların annelerine düşkün olmasının, erkeklerde neden endişe yarattığı, anlatıların satır aralarında bulunmaktadır. Erkekler, karı koca arasındaki olumsuz durumların kadının ailesine aksettirilme olasılığından endişe duymakta, ve kadının ailesinden gelecek olan müdahaleleri engellemeye çalışmaktadırlar.

“Biraz şeydi bizim hanım, annesinden kopamadı. Yüzünde sivilce çıksa annesine sorardı ‘anne benim sivilcem büyüdü napiim’ o derece. Ya bırak sen ayrı bir eve çıkmışın, onla konuşacağın şey sınırlı olsun artık. Her şeyi annesine danışır, bunu nasıl yapalım falan. Benle ilişkisini annesine niye söylüyor? Bu tür şeyler tabi, ben de hiç sevmem başkası dışardan müdahale etsin evliliğimize. İşte uyum sağlayamadık” (55 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Türkiye’de evlilik, sadece evlenen kadını ve erkeği değil, onların ailelerini de birleşmeye ve kaynaşmaya mecbur eden bir kurumdur. Bu nedenle, evlenecek çiftin aileleri de, karşılıklı olarak aralarında ortak noktalar bulmalı, ve birbirlerinden hoşlanmalıdırlar. Aksi takdirde, yeni evlenen çift, ailelerden gelen olumsuz etkiler yüzünden mutsuz olabilmektedir. Bulgular arasında, ailelerinin istememesine rağmen evlenen, ve yine ailelerinin olumsuz etkileri yüzünden boşanan kadınlar ve erkekler bulunmaktadır. Böyle durumlarda, çiftin birbirine duyduğu aşk bile, bir süre sonra bu sorunları örtmeye yetmemektedir.

“Hep sorun vardı zaten. Çünkü istemeyerek bir evlilik olduğundan dolayı aileler tarafından hep sorun oluyordu. Düğünde bile tartışma çıktı, kavga çıktı. Ablamla kayıinvalidem tartıştı. Yani hep sorun vardı. Şu zamana kadar on sene evli kaldım, on kere bir araya gelmiş degillerdir onun ailesiyle benim ailem. En fazla beşte filan kalmıştır. Düğünde mesela takı olayında ablama geldi bir şeyler söyledi kayıinvalidem, ablam da sinirlendi. O ona laf söyledi o ona.. Düğünün ortasında karıştı her şey. Hep sorun buydu, hep evliliğimiz sorunluydu. İkimizin arasında sorun yok, ama o işte

aileler. O mesela annesigile gidiyordu, onlar onu dolduruyorlardı. Ben gidiyordum bizimkinlere, bizimkinler beni dolduruyor. Bir araya geliniyor senin ailen böyle dedi benimki böyle dedi, yok bunlar onu diyor yani hep sorun vardı ama işte onu aşk biraz örtüyordu. Ama en sonunda örtmedi yani. On seneden sonra örtmedi yani, bir yerde kaldık” (31 yaşında, boşanmış, Şişli).

Ailelerin evlilikler üzerinde olumsuz etki yaratma güçleri o kadar fazladır ki, birden fazla evlilik yapan erkekler arasında, bir kereden fazla bu olumsuzluklarla karşılaştığını ve boşanmak zorunda kaldığını söyleyenler bulunmaktadır.

“Ailenin etkisi tabi. Bu evi terk ettikten on beş gün sonra beni aradı. Dedim ki nerdesin sen, geliyim alıyım. Annemin son arzusunu yerine getiriyorum dedi. Dedim neymiş son arzusu, işte kocandan ayrıl, baban seni affetsin sonra barışmanın bir yolunu ararsın. Yaa dedim ben bir kere ayrıldım, bir daha ayrılırsam bu millet bana ne der hiç bunu düşünmüyor musun? Böyle şey olur mu? Her ikisinde de kızların aileleri yuvalarımın yıkılmasının nedenleridir. Yani sebep bu. Birincisinde geçimsizlik vardı ama bu yuva yıkma anlamında değil, asıl ailesi nedendi. İkincisinde hiç geçimsizlik yok, yuvanın yıkılması direk ailesi” (53 yaşında, evli, Beykoz).

Erkeklerin anlatıları arasında, evlilik sırasında yaşanan maddi sıkıntının, kadının ailesini evliliğe müdahale etmek zorunda bıraktığını gösteren örnekler de bulunmaktadır.

“İşsiz kaldığımda bir kavga çıkmıştı. Kaynana aldı kızı gitti. Öyle bir insan değilim ama sonuçta bir hatam vardı gittim özür diledim. Ondan sonra alma noktasına geldim. Sonra kaynanayla kızı balkonda bir şeyler konuştular. Bir kaç dakika sonra geldiler. O arada dedim ben hiçbir şey istemiyorum, yatak yorgan her şeyi almışlardı. Hiçbir şey istemiyorum dedim. Ayakkabılarını, terliğini giyin gel dedim. Bir annesine baktı, abisi de vardı o zaman. Ben gelmiyorum dedi. Allah’ın selameti üzerinize olsun dedim çıktım gittim. O çıkış o çıkış” (37 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Boşanmış kadın ve erkeklerin deneyimlerinden anlaşılmaktadır ki, hangi ekonomik kesimden olursa olsun, evlenen çiftin ailelerinin birbirleriyle iyi geçinememeleri, ve evli çiftin birbirlerinin ailelerine eşit mesafede durmamaları, evlilikleri olumsuz yönde etkileyerek sorunlara neden olabilmektedir. En önemli olumsuz etki, erkek annelerinin evli çiftin özel hayatına müdahalesi olarak öne çıkmaktadır. Erkek anneleri, oğullarının uygun görmedikleri bir kızla evlenmesi durumunda, evliliğin bitmesine neden olacak şekilde

davranabilmektedir. Kız anneleri ise, erkek annelerinin aksine, evliliğin sürmesi yönünde gayret sarf etmekte, hatta bu konuda kızlarına baskı uygulamaktadırlar.

Yeni evli çiftin, veya yalnızca erkeğin, kendi ailesine ekonomik yardımda bulunması, ya da ekonomik sıkıntı içinde yaşayan kadına aile elinin uzanması, ekonomik sorunlarla, anne babalardan kaynaklanan sorunların iç içe geçebildiğini göstermektedir. Boşanmış erkekler de, boşanmış kadınlar gibi, ailelerin karşılıklı olarak birbirlerinden hoşlanmamaları nedeniyle ortaya çıkan sorunların yanı sıra, eşlerinin annelerine aşırı düşkün olması yüzünden ortaya çıkan sorunları boşanma nedenleri arasında saymaktadırlar. Evli çiftlerin aileleri yüzünden ortaya çıkan sorunlar, farklı ekonomik gelir gruplarındaki kadınları ve erkekleri farklı derecelerde etkileyen ortak bir boşanma nedenidir.

6.4. Cinsellik ve Boşanma

Evlilik, cinsiyeti, kültürü ve kişiliği birbirinden farklı iki insanın, aynı evi ve hayatı paylaşmaya başlamasıdır. Evlilikteki cinsel yaşantının, evliliği olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilecek önemli bir faktör olduğu bilinmektedir. Buna rağmen, özellikle toplumumuzda, evliliğe başlarken kızların ve erkeklerin cinsel konulardaki bilgi ve deneyimleri birbirlerine eşit değildir. Feminist cinsellik kuramı, cinselliği de toplumsal cinsiyet eşitsizliği kuramı içine yerleştirmektedir (MacKinnon, 2003: 151). Türkiye toplumunda, kadın ve erkeklerin cinselliklerini yaşayışları arasındaki uçurum, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ülkemizdeki boyutunu göstermektedir. Türkiye’de, kızların ve erkeklerin cinselliğe bakış açıları arasında büyük farklar bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin öğretilmeye başlamasından itibaren, kızlar ve erkekler, her konuda olduğu gibi cinsel yönden de farklı şekilde yetiştirilmektedirler. Cinsellikle ilgili konular, kızlara kötü, ayıp, pis, günah gibi kavramlar eşliğinde öğretilirken, erkeklere, cinsellikle ilgili her konu “erkek” olmalarıyla ilişkilendirilerek öğretilmektedir. Cinsellikle ilgili konular, erkekler tarafından, iyi, güzel, haz ve gurur verici bir aktivite olarak algılanmakta, erkeklerin cinsellikle ilgili deneyim yaşamaları, hem yakın çevreleri, hem de toplum tarafından teşvik edilmektedir.

Kadın ve erkek arasındaki cinsel eşitsizlik, sosyal, ekonomik ve sınıfsal durumları farklı kadınların cinsellik hikayelerinin derlendiği *İşte Böyle Güzelim* adlı kitapla ve kitabın okuma tiyatrolarıyla da vurgulanmaya çalışılmaktadır. Kadınların, cinsellikleri ile tanışmalarını ve cinsellikle ilgili konuşabilmelerini amaçlayan bu çalışma, aynı zamanda kadınların cinsellik konusunda bir farkındalık geliştirmesine yönelik önemli bir çalışmadır. Bu çalışma sayesinde, kadınlar, başka kadınlara ait cinsellik hikayelerinin içine girerek, yaşanan ve hissedilen duygulara ortak olabilmekte, kendi çevrelerinde, belki de hiç karşılaşmayacakları durumlara ve olaylara yönelik bir anlayış geliştirebilmektedirler (Adak ve ark., 2008).

Bu araştırmaya katılan ve boşanma deneyimlerini aktaran kadın ve erkeklerin evlilikteki cinsel yaşantılarıyla ilgili anlatıları da, benzer durumlarla karşılaşan kadın ve erkeklerin, yalnız olmadıklarını anlamalarını sağlayacaktır. Daha da önemlisi, bu anlatıların, kadın ve erkek arasındaki cinsel eşitsizliğin sürekliliğini sağlamak ve kadınların cinselliğini baskı altında tutmaya devam etmek için kullanılan toplumsal yöntemlerin anlaşılmasına, aynı zamanda, kadınların ve erkeklerin, cinselliği farklı bir pencereden görmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

6.4.1. Cinsel Sorunlar

Türkiye toplumunda, özellikle genç kızların büyük çoğunluğu, ilk cinsel deneyimini eşiyle yaşamaktadır. Kadınlar ve erkekler arasındaki bu eşitsiz durum, hem kadınların hem de erkeklerin, sonu boşanmaya varan sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. Cinsellikle ilgili sorunlar, üst, orta ve alt gelir gruplarındaki tüm kadın ve erkekler için ortak bir boşanma nedenidir.

Evlilik yaşantısına, cinsel bilgi bakımından erkeklerle eşit şartlarda başlamayan kadınların anlatıları, onların, evlendikten sonra, cinsel konulardaki bilgisizliklerinin farkına vardıklarını göstermektedir. Fakat bu farkındalık, onların evlilik yaşantılarında, cinsellikle ilgili olumsuzluklar yaşamalarını engellememektedir. Görüşülen boşanmış kadınlar arasında, bu konudaki bilgisizliğini ve yoğun bir baskı altında yetiştirilmesini, cinsel yönden mutlu olamamasının nedeni olarak gören pek çok kadın bulunmaktadır.

“Diyorum ya cinselliği yaşamadığım için bitti olabilir evliliğimiz. Evliliği ayakta tutan şey cinsellik ama bunu bir kaç senedir insanlar artık çok rahat konuşabiliyor. Bizim dönemimizde ayıp, sus, öyle şeyler söylenmez. Ben mesela şeyi bilmiyodum. Bayanların vajinası herkeste aynı zannediyodum. Penis olarak da sadece eşiminkini gördüm bütün erkeklerinki aynıdır diye düşünüyodum. İnternet sayesinde bi çok şey öğrendim. Cinsellik nasıl yaşanır işte orgazm nedir falan felan bunları bilmeden evlendim. Bana göre çiftler evlenmeden önce aslında, Türk toplumu kaldırmıyo ama, bana göre evlilik öncesi cinsellik yaşanmalı diye düşünüyorum. Yani cinsellik çok önemli bi şey. (...) Ben öpüşmeyi eşimden öğrendim, sevişmeyi eşimden öğrendim ama her şey farklıymış yani. Ben otuz üç yaşındayım yeni yeni öğreniyorum bi çok şeyi. Keşke önceden fikir sahibi olsaydık, annelerimiz anlatsaydı, tu kaka felan denmeseydi daha iyi olurdu. Özellikle bekaretin aileler tarafından çok kontrol altında tutulmuş olması, mesela eşimle yaşadığım cinsellikte ben hiçbi zaman zevk almadım hep acı hissettim” (33 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Kadınların cinsel konularla ilgili bilgisizlikleri, onların “ilk gece” korkusunu yoğun bir şekilde yaşamalarına neden olmaktadır. Bu korku nedeniyle kadınlar, cinselliği, zevk alma ve doyuma ulaşma alanı olarak görememektedirler. Bulgular, kadınların cinsel bilgisizliğinden kaynaklanan korkularının, hayatları boyunca onların cinselliğe bakış açılarını olumsuz yönde etkileyebildiğini göstermektedir. Görüşülen kadınların cinsellikle ilgili anlatıları arasında bulunan aşağıdaki örnek, bu saptamayı yansıtmaları açısından önemlidir.

“Evlendiğim gün benim için çok kötü bi tecrübe oldu. O gece benim için çok kötü bi geceydi. Hatta cam açık olsaydı kendimi camdan atardım o derecede yani. Sanırım o da çok sabırsızca davrandı ve çok canım acıdı. O gece benim için çok kötüydü belki de hayat boyu cinselliği etkileyebilecek bişeydi. Çok ağlamama rağmen, ağlayarak oldu o iş. Ağlamama, istemememe rağmen oldu. Ertesi gün hatta, bi sürü işkence evime gidiyim bari filan diye düşündüm. Sonra yavaş yavaş birbirimize alıştık, ben ona alıştım yani. Çok da sevmedim cinselliği. Çok yana yakıla aradığım bişey değil. Bu ilk geceye mi dayanıyo bilmiyorum. Sonrasında da tabi başka tecrübelerim olmadığı için cinselliğin o şekilde yaşandığını düşündüm. Ne şekilde dersin, cinselliği yaşadınız, iş bitti, gidip banyoya yıkanma, arkasından televizyonun karşısına geçme. O sırada ben yatakta uyuyorum ama. Bu salonda, sigara, kola, çukolata falan, bu şekilde gecenin tamamlanması. Bi beş altı yıl bu şekilde gitti ve ben sonradan dedim ki bu, bu olmamalı yani. Cinsellik bu değil. Yani beş on

dakkada iş bitsin, yıkan, git başka bi odaya televizyon seyret, sigara iç falan. O sırada öbür taraftaki insan da yatıp uyusun. Cinselliğin bu olmadığını düşünüyorum yani. Yaşanıyorsa bişeyler onun devamında sarılıp uyumak gerekiyo diye düşünüyorum. Bunu evliliğimizin başlarında ortalarında sorgulamıyodum, bu budur diyodum yani. Yani baştan beri aynı şekilde, standart” (31 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Toplumumuzda, annelerin, kızlarının “namusunu” koruma amaçlı yoğun baskıları yüzünden, kızların ilk gece korkusu, gördükleri baskıyla doğru orantılı olarak artmakta ve ilerleyen yıllarda da kadının mutsuzluğunun temelini oluşturmaktadır. Erkek egemen toplumun sürekliliği, kızların cinsel konularda baskı altında tutulmasıyla sağlanmaya çalışılmaktadır. Erkek egemen toplumda kızların bekareti, onurun, namusun, şerefın simgesi olduğundan, erkek kardeşlerin, kocaların ve babaların himayesindedir (Cindoğlu, 2003: 116). Erkek himayesinde olan bu alanın bekçiliği ise, kız anneleri tarafından yapılmaktadır. Toplumsal düzenin sarsılmaması adına, namus uğruna, toplumumuzda kurban edilen pek çok kadın bulunmaktadır. Canlarını kurtaranlar ise, cinsel baskılara boyun eğerek, ve çoğunlukla, cinsel hazzı, kocaları olan bir erkekle yaşamaya mahkûm olarak yaşamlarına devam etmektedirler. Cinsellikle ilgili deneyimlerini aktaran kadınlar arasında, eşinin anlayışı sayesinde, evlendiği ilk gece “namus” kurbanı olmaktan kurtulduğunu söyleyen kadınlar bulunmaktadır.

“Bununla ilgili olarak hep annem, aman kızım seni kandırırlar, şöyle yaparlar böyle yaparlar, daha eşimle tanışmadan önce. Aman işte bekaretini bozarlar, tecavüz ederler falan felan. Sürekli bu şekilde yetiştiğimiz için cinsellik ürkütüyo yani insanı evlilikte. Ben mesela ilk evlendiğim gece ağlamaktan komalık vaziyete geldim. Eşim dedi ki bana, istersen yapmayalım dedi, daha sonra yaparız dedi. Yok dedim annem bana söyledi kesinlikle bugün olması gerekiyomuş dedim. O stresi yaşıyorsunuz yani. Annem bir kere yapmazsan bir daha hiç yapamazsın demişti. (...) Neyse o gece oldu ama bu sefer hani nerde kan gelmedi diye bir panik bende ağlıyorum. Ben kız değil miyim felan diye ağlıyorum. Eşim diyo ki bana kan gelmese de ben seviyorum seni problem değil diyor. Ben kendimi paralıyorum ama ben bakireyim diye. (...) Yani bunlar bile insanı ürkütebiliyor. Çok anlayışsız bir eşim olabilirdi, kalkıp bu bakire değil diyebilirdi, o gece hastanelerde gezdirebilirdi, bir sürü şey olabilirdi” (33 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Kadınların cinsel konulardaki bilgisizlikleri, eşlerinin cinsellikle ilgili tutum ve davranışlarının tüm erkekler için geçerli olduğunu düşünme eğilimi göstermelerine neden olmaktadır. Kadınlar, cinsel konularda ne kadar bilgisiz olduklarını, genellikle evlendikten sonra arkadaşlarıyla sohbet ederken anlamaktadırlar. Bu kadınların anlatıları, kadınların cinsel konulardaki bilgisizliği nedeniyle, evlilik kurumunun, erkeklerin cinsel yetersizliğini kamufle eden bir özelliğe sahip olduğunu da göstermektedir.

“Sorunlar, aslında bütün her şey cinsellikten çıktı. Bizim zamanımızda çok şeydi.. Kırmızı kuşak bağladı babam kocan açar dedi. Eve gidince git üstünü değiştir dedi bana ters bir şekilde. En azından sarılırsın, bir şey bekliyorsun hiçbir şey yok. İlk gecemizi de yaşayamadık onu da beceremedi. Tabi her şey hayal kırıklığı. Sonra iki üç gün geçti aradan birlikteliğimizin olması için. Yani öyle başı nasıl giderse sonu da öyle gidiyor. Ben evliliğin yüzde ellisinin cinsellik olduğuna inanıyorum. Belki zaman zaman daha fazladır. İnsan o anlamda mutlu değilse her şey batar size. Çünkü o geceyi yaşamamışsınız, bir takım şeyleri yaşamamışsınız. Cinsel anlamda yeterli bir erkek değildi. Bizim ilişkimizde iki üç ay hiç bir şey yaşamazdık. Ve ben sorardım, o daha çok hırslanırdı. Kendini ezik hissediyordu yanımda. Bütün sorunlar orada başlıyor. Erken boşalma sorunu yaşıyordu. Ben bunları sonradan anladım ne biliyim ne demek olduğunu. On, on beş sene önce doktora gidelim dedim, gelmedi. İlk tanıdığın erkek, ne demek olduğunu bilmiyosun. Sonradan öğreniyosun, arkadaşların anlatıyor” (42 yaşında, boşanmış, Şişli).

Evlilik kurumu, erkeklerin cinsel yönden eksikliklerini kamufle edebildiği gibi, toplum tarafından onaylanmayan cinsel tercihlerin gizlenmesi amacıyla da kullanılabilir. Görüşülen kadınlar arasında, evlendikten sonra eşinin tamamen değiştiğini ve cinsel anlamda da kendisinden uzaklaştığını belirtenler bulunmaktadır. Bu kadınlar arasında, eşinin, kendi ailesine ve çevreye karşı “erkek” imajı vermek amacıyla evlendiğini düşünenler bulunmaktadır. Yine bu kadınlar arasında, yakınlarının, eşinin “eşcinsel” olduğu yönünde yorum yaptıklarını söyleyenler olmuştur.

“Sorunlar, balayı, hatta düğün gecesi itibariyle başladı. Düğün sırasında herkes bize ‘ne kadar aşık bir çiftsiniz’ diye iltifatlarla bulunuyordu. Düğün bittikten sonra eski eşimden ilk emir geldi. Tuvalete git, soyun, duşunu yap ve yatağa yat dedi bana. Sanırım ömrüm boyunca unutmayacağım. Zaten bir daha da aynı odada belki iki belki üç kere uyuduk. Genellikle hep salonda kalırdı” (30 yaşında, boşanmış, Şişli).

Araştırmaya katılan kadınlar, cinsel uyumsuzluğu ve cinsel sorunları, erkeklerden daha fazla dile getirmiş ve bunları boşanma nedenleri arasında göstermiştir. Ayrıca, evlilikte cinsel yaşantının önemini birinci sıraya koyan kadın oranı, erkeklerden fazladır. Evlilikteki en önemli şey, cinsel yaşantıda sağlanan uyumdur diyen kadınlar arasında, erkeğin cinsel yönden pasif olmasından kaynaklanan sorunlara dikkat çekenler olmuştur.

“Cinsellik birinci şıkka giriyor. Doğa, o çok önemli. Bugün cinselliğini kaybeden insanları düşünelim, evliliğe ne kadar yakın hissediyolar kendilerini? Ee bi de ekonomik güçleri varsa, kendilerine baktırabiliyolarsa evleniyolar mı? Evlenmiyorlar. Evlilikte cinsellik birinci planda bence yani. Cinsellik olmayan bi evlilik bilmiyorum ben. Ama zaman geçti zaman içinde bunu yitirdi taraflardan birisi, ben buna o zaman hastalık gözüyle bakarım. Bu o zaman o kadar birinci sırada yer almayabilir. Çünkü tatmin araçları değişti. Sevgi şefkat bunun yerini aldı diye düşünürüm ama cinsellik olmayan bir evlilik, bence bitmesi gereken bir evliliktir yani. Evliliğimde cinsellikle ilgili bir problem yaşamadım fakat çok tatmin edici olduğunu da söyleyemem. Çünkü sorunlu bir ilişkiydi bizimki. Bastırılmış bir erkeklik, pasiflik. Pasiflik yansıdı cinselliğe yani” (42 yaşında, boşanmış, Şişli).

Halk arasındaki yaygın tabiriyle, ten uyumsuzluğunun, cinsel yaşantıyı olumsuz yönde etkilediğini belirten kadınlar arasında, evlenmeye karar verirken “cahilliği” nedeniyle bu konuyu önemsemediğini söyleyenler bulunmaktadır. Bu kadınlardan bazıları, eşiyle arasındaki bu cinsel uyumsuzluğun, boşanmaya neden olduğunu belirtmiştir.

“Cinsellik çok önemli. Yani eşimle cinsellikte uyummadığımızı fark etmiştim ben ilk zamanlar ama bir şey yapamadım. Tenimiz hiç uymadı birbirimize. Yani şey, uymayınca hiç istemiyorsun o insanı, haz duymuyorsun. O sanki sana böyle olmuş olmamış gibi geliyor yani. Çünkü benim kız kardeşim anlatıyor yani resmen eşini istiyormuş, dokunduğunda ürperiyormuş. Bende olmadı hiç. O zaman anladım iyice, uyumadığını. Çok soğuk geliyordu. Yeni evliyken hissettim. Hatta ilk öptüğünde bile bir şey alamadım. Cahillik benim ki yaaa! O zaman bile bitebilirdi ama bilmiyodum neden olduğunu” (35 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Cinsel uyumu, evliliğin temeli olarak yorumlayan kadınlar arasında, cinsel konularda çok iyi anlaştığı için, kendisinden yaşça küçük bir erkekle evlendiğini belirtenler bulunmaktadır. Cinsellikten başka hiçbir konuda anlaşamamalarına rağmen, uzun süre evli kaldığını söyleyen kadınlar, cinsellikle bağlantılı olmayan başka nedenler yüzünden

evliliklerini sürdüremediklerini söylemişlerdir. Kadınlar, mükemmel bir cinsel uyum yakalamamanın da, boşanmayı engelleyemeyeceğini düşünmektedirler. Bu konuyla ilgili görüşleri açıklayan aşağıdaki alıntı önemlidir.

“Evliliğin temeli bence tamamen cinsellik. Yani uyum. İlk eşimde, daha çocuktum tabiki. Daha ziyade yoğun duygular içindeydim ona karşı. Ama’da kadınlığımı çok hissettim. Bizim onla ayrılıklarımız hiç, bir yıl falan sürmedi. En fazla ayrılık beş ay sürdü. Yedi yıl içersinde heralde on beş defa ayrılmışızdır, resmi olarak iki defa ayrıldık ama. Biz yeni boşandık, bir ay oldu. Ailesi hala bizim ikinci kez evlenip boşandığımızı bilmiyor. Bizim temelimiz ten uyumuydu açıkçası. Ben onunla, daha önce hiç yaşamadığım, hissetmediğim duygular hissettim. Tamamen cinsel ilişki açısından yani. Ben zaten ilk kocamda orgazmın ne demek olduğunu bilmiyodum. Onu hiç yaşamamıştım açıkçası ama bir problem de hissetmiyodum. Bilmiyodum ama mutluydum yani. Ama ...’yla hissettim, kendimi keşfettim aslında onunla. Böyle bir fark yaşadım. Bu farkı ten uyumu olarak yorumluyorum. Belki de kadının olgunlaştığı yaş olduğu için mi kendimi keşfettim bilmiyorum ama onunla kopamadık.’yla seksten başka paylaştığımız hiç bişey yoktu. her şeye muhalefet eden, ters, beni sürekli bir kalıba sokmak isteyen bir adam. Beni sürekli değiştirmeye çalışan bir adam yani. Örumcek kafalı bir adam, tam bir köy kafası. Paylaştığımız hiçbi şey yok. Sadece cinselliği doya doya paylaşıyoruz. Onun dışında tamamen zıtız. Cinsellik de bir yere kadar yani” (40 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Kadınların cinsel bilgisizliğinin yanı sıra, evlendikten sonra eşlerinin cinsel konulardaki davranışları da, onların cinsellikle ilgili tutum ve davranışlarını derinden etkileyebilmektedir. Kadınlardan bazılarının, eşlerinin ilgisizliği yüzünden, evlilikte cinselliğin önemli olmadığı gibi bir düşünceye kapıldığı görülmektedir. Kadınlardan bazıları, eşine “cilve” yaptığında, “seks meraklısı” olarak görüldüğünü, ve bu yüzden cinsellikten uzaklaştığını söylemektedir.

“Cinsellik önemli aslında ama o kadar da değil heralde. Ben bi buçuk senede hiçbi şey anlamadım en azından. Ben hayır diyen bir insan da değildim. Hep derdi ki büyüklerimiz kocaya hayır denmez bilmem ne.. Ama hiç alakası yokmuş. Yatağa gelmiyordu. Yatak ayırmalar bilmem ne. Normal barış isek günde bi kere filan oluyodu. Ama küsse sırtını dönüp yatardı. Aynı yatağa bile gelmezdi. O derece. Yatakta barışılır diye bişey yok yani. Eve de uğramazdı, ben uyuduktan sonra gelirdi. Ben kimseyle küs kalamam. Ben yanına giderdim cilve yapardım, canın istiyo di mi

yoksa sen barışmazsın etmezsin.. Tabi sen duramazsın diyodu. Sonra bana da soğukluk geldi ben de yaklaştım” (23 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Evlenmeden önce eşiyle cinsel yakınlığı olan kadınlardan bazıları, evlendikten sonra eşinin kendisinden uzaklaştığını belirtmektedir. Oldukça seyrek gerçekleşen “yatak” olayının dışında, eşinin kendisine davranışlarından da memnun olmayan kadınlar, bu yüzden cinsel isteklerinin kaybolduğunu söylemektedirler. Aşağıdaki alıntıda ayrıca, hamilelik dönemindeki cinsel uzaklaşmaların vurgulandığı da görülmektedir. Bu durum, kadının hamileliği döneminde, erkeğin cinsel ihtiyacını başka şekillerde gidermesi yüzünden eşine duyduğu ilgiyi kaybettiğini düşündürmektedir.

“Evlenmeden önce de çok sık şey yapmazdık ama, en azından ben gittiğimde beni itmezdi. Ben yanına giderdim, uzanırdık koltukta dar da olsa falan filan. Ama bu itmeler, batıyosun, kemiğin batıyo, git, uzaklaş, evlendikten sonra bunlar başladı. Evlenmeden önce her şey daha farklıydı. Hani ten uyumu diyolar ya, ben eşimin bana dokunmasından hoşlanırdım, beni öpmesinden hoşlanırdım. Ama evlendikten sonra yatağın dışında biz hiç karı koca gibi değildik. (...) Böyle olunca, yataktaki ilişkiden ben daha çok nefret ediyodum, istemiyodum. Bana kızardı benden talep gelmezse şey yapmıyosun derdi. Yooook, çünkü daha önce içimi hoş edecek başka bişey olmamış ki. Benim için cinselliğin hiç önemi yoktu. Olsaydı zaten kocam altı ay yatmamıştı benle. Önemli olsaydı o zaman bitirirdim evliliği. Ben doğum yaptıktan sonra altı ay benimle hiç yatmadı. Nedenini hiç sormadım. İstenmediğini hissedince niye sevişmek isteyesin, niye cinsellik yaşayasın?” (39 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Kadının veya erkeğin, temizlik konusunda titiz davranmaması da, cinsellikle ilgili sorunlar yaşanmasına neden olabilmektedir. Kadınlardan bazıları, eşinin banyo yapmayı sevmemesi yüzünden cinsellikten uzaklaştığını ve boşandığını söylemektedir.

“Boşanma nedenlerimden bir tanesi de odur. Nasıl anlatayım yaa.. Adam banyoyu sevmiyordu. O da çok büyük bir etken. Eee sen şimdi kokan bir adamın yanında yatmayı ister misin, istemezsin yani. Ne zevk kalır ne mide kalır yani. Ve ben onu zorla banyoya sokuyordum. İte kaka. (...) Eee zaten çok da düşkün değildi. Bizim ilk cinselliğimiz bir sene filan, hemen hemen her gün. Ondan sonra ayda yılda bir sefer adam yıkanmışsa eğer. Sonra hamilelik girdi araya. Ondan sonra zorla sokuyordum bunu banyoya. Öyle öyle o

benen vazgeçti ben ondan vazgeçtim” (43 yaşında, evli, Kağıthane).

Görüşme yapılan kadınlar arasında, eşinin cinsel ilişki isteğini reddettiği zaman dayak yediğini belirtenler olmuştur. Bu kadınların, cinselliğin doğal bir ihtiyaç olduğunu bile bilmediklerini söylemeleri, toplumumuzun eğitimsiz ve dar gelirli kesimlerinde yaşayan kadınların içinde bulundukları durumu yansıtmaları bakımından önemlidir.

“Öyle bir şey yaşamadım işte bana tuhaf geliyor. Affedersin eve geldiğinde hayır dediğim zaman beni döverdi, zorla yapardı. Ben zorla yaşadığım için bana bir tuhaf geliyor, cinsellik ihtiyaç olur mu diye düşünüyorum. Yani nasıl anlatıyım arkadaşlar arasında da konuşuyoruz kadının da böyle şeylere ihtiyacı vardır filan. Bir arkadaş var işte diyor bana evlen, bazen öyle kişiler çıkıyor karşıma, neden evlenmiyorsun diyor bak senin de ihtiyacın vardır diyor. Bak ben böyle rahat konuşuyorum, eskiden böyle değildim parlardım yani. İnsan çok şeyde, etkisinde kalıyor yaşadıklarının” (49 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Araştırmaya katılan kadınlardan elde edilen bulgular göstermektedir ki, erkeklerin yalnızca cinsel konulardaki davranışları değil, evlilikle ilgili sorumluluklarını yerine getirmemeleri de, kadınların cinsel tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Evlilikleri boyunca, eşlerinden istedikleri duygusal yakınlığı bulamadığını söyleyen kadınlar, yaşadıkları bu hayal kırıklıklarına evlilik sorunlarının da eklenmesi nedeniyle, cinsel isteklerinde azalma meydana geldiğini belirtmektedirler. Bu defa, eşleri tarafından “soğuk kadın” olmakla suçlandıklarını söyleyen kadınlar, yaşanan sorunların eşlerinin cinsel isteğinde bir değişiklik yaratmadığını vurgulamaktadırlar.

“Cinsellik olmayan evlilik heralde olmaz ama, cinsellik de her şey değil. Onu anladım evlilikte. Aşk evliliği yapınca ilk aşamada cinsellik en önemli şey gibi geliyor ama sevgi saygı oturtmayınca, sadece cinselliğe dayalı bişeyin de yürümediğini görüyorsunuz. Sorunlarla uğraşmaktan artık cinsellik falan da kalmamaya başlıyo yani. İstekli olmak durumundasınız ama istek duymuyosunuz. Bu sefer de sizi soğuk olmakla suçlayan bir eş oluveriyor karşınızdaki. Ben evliliğin başında cinsellik konusunda daha farklıydım, yani aşkım çok üst düzeydeydi daha farklı hissediyodum. Ama sonra karşılaştığım sorunlar, beni o kadar boğdu ki bu evlilik, istemez oldum yani. Ama onun için cinsellik yine çok önemliydi. Belki de erkekler için cinsellik her koşulda olabilir ama kadınlar için aynı

şey diil yani. Hoş hisleriniz ve duygularınız ön planda olduğunda yaşayabilirsiniz cinselliği” (38 yaşında, boşanmış, Şişli).

Evlilikteki sorunlar, bazı kadınların istemsiz bir şekilde cinsellikten uzaklaşmasına neden olmakta, bazı kadınlar ise, bilinçli bir şekilde cinsellikten uzaklaşmaktadırlar. “Koca reddedilmez” diyen geleneksel bir çevrede yetişen ve öyle bir çevrede yaşamaya devam eden kadınlardan bazıları, bu yaygın inanışa rağmen, evlilikle ilgili sorumluluklarını yerine getirmeyen eşlerinin, cinsel ilişki isteğini reddettiklerini söylemektedirler. Cinsel konulardan başka hiçbir konuda “verimli olmadığı” gerekçesiyle eşini reddeden kadınların konuyla ilgili düşünceleri aşağıdaki alıntıda yer almaktadır:

“Ya cinsellik ortaya girince şey oluyo. Mesela benim hatalarım belki de ordan başladı bu son dört beş sene zarfında. Sen bu kadar şeysen, hani sana veremem diyodum. Yani canım isterse yapıyodum, istemezse yapmıyodum. Ama nedir, o da karşıdakinden kaynaklanan bişey. Ee sen bana başka şeyde verimli diğilsin, bu yönde mi verimli olacaksın sadece diye düşünüyosun bir zaman sonra. Kötü bir algılama belki. Kötü bir algılama derken yapmam gereken bişeydi belki ama ben o işi vazife olarak görmüyodum. Bu şeyin istekle olması gerekirdi, istemiyodum, reddediyodum. Ha reddettim diye mi dışarı gitti, gidebilir. Ama reddetmeyenlerinki de gidiyo” (33 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Kadınlar tarafından aktarılan boşanma deneyimlerinin satır araları, kadınların, sorunların kaynağı olarak gördükleri eşlerini cezalandırmak için cinsel isteksizliğin arkasına gizlenebildiklerini göstermektedir. Erkek, ev ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmediğinde, kadın da, kendini kocasının cinsel ihtiyacını karşılamak zorunda hissetmemekte, başka bir ifadeyle, kocasına karşı görevini yerine getirmemektedir. Bu noktada, ekonominin, ve erkeğin sorumsuzluğunun, cinsel yaşantıya olumsuz etkisi görünür olmaktadır.

Bulgular, çok erken yaşta evlenen kadınların, eşlerinden “bıktığını” da göstermektedir. Aşağıdaki anlatıyı aktaran kadın, eşinden o derece bıkmıştır ki “arabasını, kocaya”, “süsünü, cinselliğe” tercih ettiğini belirtmektedir. Yapılan görüşmeler sırasında, bu kadınların hiçbir erkekle beraber olmak istemediklerini söylemeleri, onların, öteki erkekleri de eşleri üzerinden değerlendirdiklerini, ve tüm erkekleri “işe yaramaz” olarak nitelendirebildiklerini göstermektedir.

“Aman cinselliği batsın. Bana soruyolar, kaç senelik evlisin, doğduğumdan beri diyodum. Çünkü ben doğduğumdan beri, on altı yaşından beri hep bir erkeğin koynunda olduğum için bıkmışım. Hiç vallahi aramıyorum. Arabamı daha çok ararım. Arabam kocadan daha önemli bana. Yemin ediyorum. Arabam servise girsin bişey olsun çıldırıyorum. Bakın koca yok, koca aramıyorum. (...) Vallahi böylesi daha rahatmış. İnan buna. Ha bi de en çok kızdığım şey şuydu, beraber olduktan sonra ertesi sabah saçım bozulacak, abdest almadan çıkmam evden. Ojelerim silenecek, fönüm bozulacak. Adam diyo ki vericem parasını gene gidersin diyo. Yok diyorum, bugün boyattım fön çektirdim istemem diyorum. Süsüm bozulacak diye hiç istemezdim. Ben öyle bi kadını. Süsümü cinselliğe tercih ederim. Arabayı kocaya tercih ederim. Vallahi bak, hiç aramıyorum hiç. Yeter yeter öfff! Balyaj yaptırmışım mesela tutturur yatalım öfff!” (48 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Araştırmaya katılan boşanmış erkeklerin cinsellik ile ilgili deneyimlerini aktarmadan önce, bir boşanma hakiminin, toplumumuzdaki kadınların cinsellik ile ilgili tutum ve davranışlarının, erkekler tarafından nasıl yorumlandığı ile ilgili gözlemlerini aktarmak uygun olacaktır. Yılların kendisine kazandırdığı deneyimlere dayanarak konuşan boşanma hakiminin söyledikleri, toplumun ve erkeklerin, kadına bakışını açıkça yansıtmaktadır.

“Kadınlar kocalarını çok ihmal ediyorlar. İsterse bi kadın var ya kocasını dünyanın en iyi erkeği yapar. Ama istemiyorlar ki! O zaman niye evlendin o da ayrı bir mesele.. Koca bulamıycam diye ilk önüne çıkanla evleniyor. Açık söylüyorum. Kadınların doğasında şu vardır: Erkeğe sığınma, kadın bir başına olmak istemiyor. Türk kadını için cinsellik de söz konusu değil. Hiçbir kadın bugüne kadar sarhoş değilse, akıl hastası değilse kocasına gel beraber yatalım dememiştir. Evet ben bunu irdeledim inanın böyle. Türk kadınında cinsellik yok bi kere. Muhteşem bana göre, Türk kadını dünyanın en güzel yarattığıdır. Muhteşem bir annedir. Ama Türk kadınının cinselliği yok. O zaman erkeğin kusuruna bakmıycaksınız. Benim annem de bu hataları yaptı babam üzerine iki tane karı aldı” (61 yaşında, evli, Beykoz).

Boşanma hakiminin de açıklamaya çalıştığı gibi, erkekleri en mutsuz eden şey, istediği gibi bir cinsel yaşantıya sahip olamamaktır. Türkiye toplumunda, kadının cinselliğinin olmadığına inanılması ise, dikkat çeken başka bir noktadır. Boşanma hakiminin bu saptaması, evlenen ve anne olan kadının cinsellikten soyutlandığını ve kutsal bir varlık olarak, öteki kadınlardan ayrı bir yere konduğunu göstermektedir. Toplumun,

kadına bakış açısını yansıtan bu alıntı, Engels'in, ataerkil düzende kadınların durumuyla ilgili saptamasına uygun görünmektedir. Engels, ataerkil aile biçimine geçilmesinden itibaren, kadınların, iki kategoriye ayrıldığını, erkeğe keyif veren veya çocuk doğuran bir nesne haline geldiğini belirtmektedir (Engels, 1998: 68). Toplumsal bakış açısından kadın böyle görünse de, erkekler, eşlerinden cinsel isteklerine karşılık göstermesini istemektedirler. Erkekler arasında, kendisini "sekse düşkün" olarak tanımlayan, ve şimdiye kadar istediği gibi bir eşe rastlamadığını söyleyenler bulunmaktadır.

"Ben üç eşime de söyledim. Ben sekse düşkün bir insanım. Ben bunu ilkinde olsun, ikincisine, üçüncüsüne de söyledim. Beni dedim bu yönden mahrum etmeyin. Ben dışarıya bakmıyım. Şimdi öyle an oluyo, diyelim ki misal, bugün eşimle yattım ben, ertesi gün bi daha arzuluyorum eşimi. Eşim değil mi arzularım. Yok dün yaptın, bugün olmaz! Üçünde de bunu yaşadım ben yani. Bu benim için öncelikli bi durumdu yani. Eğer kabul ediyosan evlen benimle, etmiyosan hiç evlenme dedim. Baştan okey diyorlar ondan sonra sorunlar çıkıyo" (42 yaşında, evli, Beykoz).

Evdeki sorunlar yüzünden, cinsellikten zevk almadığını, ve eşinden uzaklaştığını söyleyen kadınların, eşleri tarafından "soğuk kadın" olmakla suçlandıklarını, yine onların anlatılarında görmüştük. Aynı konuya, erkeklerin penceresinden bakıldığında ise, onların, evde yaşanan sorunlardan hiç bahsetmedikleri, ve cinsel yaşantıdaki olumsuzlukları sadece kadının cinsel isteksizliğine bağladıkları görülmektedir. Bazı erkekler, cinselliğin yaşam boyu önemli olduğunu vurgulamalarına karşın, eşleriyle cinsel yönden uyum sağlayamadıklarını belirtmişlerdir. Eşleriyle, hangi nedenle cinsel uyum sağlayamadığını açıklamaktan kaçınan bu erkekler, cinsel ihtiyaçlarını, genellikle mastürbasyon yaparak karşıladıklarını söylemektedirler.

"Çok. Cinsellik bence, kim ne derse desin cinsellik ilk planda. Freud o kadar doğru söylemiş ki cinsellik olmadan hiçbir şey olmaz. Ben şu kel kafamı yarım saat tarıyosam cinselliğin sebebidir. (...) Sadece erkek yönünden değil, cinsellikte kadın da tatmin olur, olmalı. Sorunları varsa mutlaka tartışılmalı. Büyük bir cesaretle, bu hiç ayıp değil. Ama eşim bu konuda hiç açık davranmadı. Cinsellikte de uyumlu olduğumuzu söyleyemem ama işte gidermeye çalıştım. Yani ya mastürbasyon yapıyorsunuz, ya da... Başka bi şey de yapmıyorsunuz. Bu kadar" (47 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Görüşülen kişiler arasında, mastürbasyon yaptığını söyleyen hiçbir kadın olmamasına karşın, mastürbasyonun erkekler tarafından sıklıkla uygulandığı anlaşılmıştır. Eşlerinin cinsel konulardaki isteksizliğinden ve anlayışsızlığından yakınan erkekler, sık sık mastürbasyon yapmak zorunda kaldıklarını söylemektedirler.

“Afedersin o üç dakkada orgazm oluyodu, ya da öyle gibi yapıyodu bilmiyorum, ben kalıyodum bu sefer. Dönüyo arkasını yatıyo yani. Erkeklerin yaptığını o bana yapıyo. Vallahi billahi, film yani. Ortada kalırsın böyle, acayip bi şekil olurdu. Ben gider kendi kendimi tatmin ederdim. Bunalıma girerdim bazı geceler yani. Bir, iki, üç, beş söylüyorsun ama değişen bişey yok. Benim gelmediğimi bilmiyo mu anlamıyo mu, olur mu böyle saçma bişey yani. Belli yani ortada. Soğuyosun yani otomatikman” (48 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Boşanmış erkekler arasında, kadın ve erkek arasındaki cinsel sorunların, hamilelik döneminde başladığını belirtenler de olmuştur. Eşleri hamile kalana kadar, cinsellikle ilgili bir problem yaşamadığını söyleyen erkekler arasında, eşinin hamilelik döneminden sonra sorunların arttığını ve zaman içinde, cinsel ilişkinin kendisi için bir görev haline geldiğini vurgulayanlar bulunmaktadır.

“Cinsellikle ilgili ilk zamanlarda pek sorunum yoktu ama hamilelik, hamilelik sonrası, onun depresyonları filan o dönemde başladı. Öyle sorunlarımız da oldu. Zaten ayırdık yatağımızı da, her şeyimizi ayırdık. Çocuktan sonra zaten iyice problem oldu. O oğlumuzu aldı yattı, ben salona gittim televizyon seyredip yattım. Ben bir ara hatta o işi görev için filan yapıyordum” (40 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Eşlerinin cinsel isteksizliği nedeniyle sorun yaşadığını dile getiren pek çok erkeğe karşın, evliliği boşanmayla sonuçlanan erkekler arasında, boşanma sürecinde bile, eşiyle arasında cinsel isteksizlikle ilgili bir sorun yaşamadığını söyleyenler bulunmaktadır. Bazı kadınların, önemle altını çizdiği gibi, bazı erkekler de, cinsel yaşantıdaki uyumun boşanmayı engellemediğini düşünmektedir.

“Kısa cevap vereyim. Bizim eşimle en iyi anlaştığımız şey cinsellikti. Yani bizim ayrılmamıza etkisi olsaydı biz eşimle ayrılmazdık. Samimi söylüyorum çok ender çift vardır bizim cinsel uyumumuzda olan. Etkisi olduğu yerler çoktur. Yani koymak isterseniz cinselliği her yere koyabilirsiniz. Koymak istemedikten

sonra da hiçbir yere koymayabilirsiniz. Yani cinsellik boşanmayı engelleseydi biz boşanmazdık. Ama evliliğin olmazsa olmazı, bu kesin” (46 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

6.4.2. Heyecanın Bitmesi Meselesi

“Heyecanın bitmesi” olarak ifade edilen sorun, yalnızca erkeklerin boşanma nedenleri arasında bulunmaktadır. Bulgulardan elde edilen bilgi, heyecanın bitmesi sözünü erkeklerin, eşlerini cinsel yönden arzulamadıklarını ifade etmek için kullandıklarını göstermektedir. Aşk evliliği yaptığını söyleyen erkekler arasında, evlendikten birkaç yıl sonra “heyecansızlaşma ve sıradanlaşma” durumuyla karşılaştığını belirtenler bulunmaktadır. Erkekler arasında, bu durumu küçük bir espriyle açıklamaya çalışanlar olmuştur. Bu espriyle, evlendikten sonraki cinsel hayatın monoton ve renksiz olduğu ve bu durumun herkes tarafından bilindiği halde, görmezden gelindiği ifade edilmeye çalışılmaktadır.

“Bi espri var biliyo musunuz? Evlilikten sonra seks var mı diye.. (gülüyor) Ölümden sonra hayat var mı gibi.. Önemli olmaz mı.. Bırakın evliliği, bir ilişkinin en önemli katmanlarından birisi cinsellik. Ben farklı bi şey hissetmiyosam niye onla birlikte olayım ki? Sadece evi paylaşmak için mi ekonomik paylaşım için mi?” (34 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Görüşülen erkeklerden bazıları, birkaç yıllık evlilikten sonra heyecansızlaşma ve sıradanlaşma durumunu hissettiğini söylerken, bazıları, on, on beş yıl sonra böyle bir şey hissettiğini söylemektedir. Aşk ve heyecan duygularının, evlilik süresince devam etmesi gerektiğine inanan bu erkekler, yine bu duyguların, zaman faktörü nedeniyle, giderek tükenmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmektedirler.

“İlişkinin kendisi bir şeyler yitirdikçe ya da duygusal anlamda, cinsel anlamda, heyecan anlamında bir şeyler yitirdikçe bu cinselliğe yansıyor. Cinsellik önce ilk olan şey değildir. Öncelik başka bir şey, duygu. Cinsellik de bunun içinde vardır tabi. İnsan birlikte olmak isterse, sevişmek ister vs. ama orayı bozan şey esas duygusal bozulmadan sonra cinsellik bozuluyor. Ondan sonra da bozulma başlıyor her iki taraf için. Ve oradan başka birileri araya girebiliyor. (...) Burada zaman önemli. Yani istek ilk günkü gibi olmuyor, olmaz da zaten. Birinci günle yirminci yılın sonundaki cinselliğin aynı cinsellik olmadığını, dokunmanın da aynı dokunma

olmadığını, heyecanın da aynı heyecan olmadığını düşünüyorum. Bana kim derse yirminci yılda da aynı dokunmayı yaşıyorum, yalan söylüyor derim. İnsan doğasında, canlının doğasında böyle bir şey yoktur. Çok önemli ama ne kadar aşkla bezenirse, heyecanla bezenirse o ilişki, o cinsellik müzik gibi melodi gibi çok güzel oluyor. İşte onu da yitiriyorsunuz zamanla” (48 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Erkeklerin çoğu, evlendikten bir süre sonra karşılaşılan “heyecansızlaşma” durumunun, tüm evliliklerde karşılaşılan bir sorun olduğunu belirtmiştir. Bu erkekler arasında, bu sorun nedeniyle evliliklerin sonlandırılmasının çözüm olmadığını, çünkü sonraki evlilikte de aynı durumla karşılaşılabilceğini vurgulayanlar bulunmaktadır. Bu şekilde düşünen ve “evliliği kurtarma formülü” bulduğunu söyleyen bir erkeğin konuyla ilgili anlatısı, toplumun kadına bakış açısıyla ilgili önemli ipuçları da içermektedir:

“Tinsel uyum, tensel uyumu da getirir diye düşünüyorum. Tensel uyum tinsel uyumu getirmiyor, o kesin. O öyle yani. Erkekler için tensel fetih önemlidir. Bütün arkadaşlar yani bu tabi gene bir kalıp ama erkek için bu bir iktidar aracıdır. Bu bir fetihtir, bir kadın bedeni daha olduğunda, kızıl derilinin kafa derisini astığı gibi çadırına asar falan. Bu açgözlülük var erkekte. O konuda çok enteresan bişi söyleyebilirim. Evliliği kurtarma formülü buldum. Aslında böyle olmaması lazım ama şimdi erkek için bu biraz daha geçerli bi şey. Şimdi erkek cinsel heyecanını kaybediyor ya, evlilikte sürekli ilişkide heyecan bitiyö. Bir arkadaş resmen dile getirdi bir angarya haline geliyo. (...) Şimdi ilişkiyi kurtarmak için erkek açıkçası eşiyle sevişmenin dışında orgazm olmayacak. Yani benim sürekli o heyecanı duyabilmem lazım. O heyecan için de formüller üretiyorum yani. Bi arkadaş var boşanma arifesinde ona bunu önerdim açık açık. Yapmayın dedim, ciddi ciddi seksüel bakımdan birbirinize cazibeli hale gelene kadar yapmayın dedim. Ordan oraya, ordan oraya, bu bana çok şey geliyo, maymun iştahlılık yani. Bundan boşanıyosun, başka biri de çok farklı değil. Sonuç değişmiyo yani” (45 yaşında, boşanmış, Şişli).

Yukarıdaki alıntıda, erkek egemen toplumda yaşayan erkeklerin, kadınları, fethedilmesi gereken toprak parçaları gibi gördüklerine ilişkin bir vurgulama bulunmaktadır. Cinsel anlamda elde edilen kadınların çokluğunun, erkekler için övünç kaynağı olduğu da, alıntıda belirtilmiştir. Bu vurgular, ataerkil yapının heteroseksüel ilişkiyi kendine göre kurguladığını ve hegemonik bir hale getirdiğini göstermektedir. Bu ilişkide erkek, her zaman ve her alanda egemendir. Erkeklerin cinsel ilişki içindeki rolleri aktif ve fetheden, kadınların ise, pasif ve teslim olan kavramları eşliğinde

tanımlanmaktadır (Segal 1992: 257). Erkeklik, bir anlamda, her kadınla cinsel ilişkiye girmeye hazır olmayı gerektirir. Hegemonik erkeklik değerlerini yeniden üreten bu tür bir erkek cinselliği, erkekler arasında, cinsel performans gücüne göre şekillenen bir övünme ve teşhir alanının oluşmasına da neden olmaktadır. Erkek egemenliği, kadınlara tekeşli evlilikler dışında cinselliği yasaklarken, erkeklere, evlilik içinde ve dışında, mümkün olduğunca, serbestlik sunmaktadır (Sancar, 2009 : 197).

Bu saptamalardan yola çıkarak, bu bakış açısını içselleştiren erkeklerin, her kadını “cinsel bir obje” olarak görmesi olasıdır şeklinde bir çıkarım yapılabilir. Kadınları bu gözle görmeye alışmış bir erkek, eşini de cinsel bir obje olarak görebileceğinden, evlilik yaşantısı içinde karşılaşılan sorunların, erkeklerin cinsel isteklerinde neden bir azalma meydana getirmediği sorusu açıklığa kavuşmuş olur. Yine yukarıdaki alıntıdaki satır araları, erkeklerin boşanma nedenleri arasında, heyecanın bitmesi olarak dile getirilen sorunun kökenini de açıklar niteliktedir. Erkeklerin, heyecanın bitmesi olarak dile getirdikleri boşanma nedeninin, hep aynı cinsel objeyi kullanmaktan kaynaklanan bir isteksizlik olduğu anlaşılmaktadır. “Evliliği kurtarma formülü” bu nedenle önerilmekte, ve erkeklere tüm cinsel heyecan aktivitelerinden uzaklaşarak, eşlerini, yeniden ve yeni bir cinsel bir obje olarak görene kadar beklmeleri tavsiye edilmektedir.

Bulgular, evliliği, cinsel heyecanın tükenmeden yaşanacağı bir “yapı” olarak düşünen kadın ve erkeklerin, hayal kırıklığı yaşama olasılıklarının yüksek olduğunu göstermektedir. Cinselliğe bakış açılarındaki farklılık nedeniyle, kadınlar ve erkekler, cinsel sorunları farklı şekillerde yaşamakta ve farklı açılardan değerlendirmektedirler. Erkeklerin, başka kadınlarla cinsel ilişkide bulunmayı erkekliklerinin bir ifadesi saymaları nedeniyle ortaya çıkan sorunlar, ve zaman faktörü, onların, eşlerine duydukları cinsel istekte azalma meydana getirmektedir. Heyecanın bitmesi meselesi, yalnızca, üst ve orta gelir gruplarındaki erkeklerin boşanma nedenleri arasında yer almaktadır.

6.4.3. Aldatma ve Aldatılma

Aldatma olgusu, Türk medeni kanununda “zina” terimiyle yer almakta, ve mutlak boşanma nedeni olarak kabul edilmektedir. İslam hukuku terimi olan “zina” kadın ve erkek arasında nikah olmadan gerçekleşen cinsel birleşme anlamına gelmektedir. Bu anlamda, İslam dini, evlenen kızın bakire, erkeğin de bakir olması gerektiğini belirtmektedir. Ancak, erkeğin anatomik yapısı, onun bekaretini anlamamıza ya da sorgulamamıza izin vermez. Cinsler arasındaki bu eşitsizliği Mernissi “sosyal şizofreni” olarak adlandırmaktadır (Mernissi, 2003: 104).

Türk medeni kanununda yer alan “zina” evli olan kadın veya erkeğin, karşı cinsten biriyle cinsel ilişkide bulunmasını kapsamaktadır. Yakın zamanda, suç olma kapsamından çıkarılan zina, aile birliğini ve toplumun düzenini korumaya yönelik bir tedbir olarak önemini korumaktadır. Bulgulardan elde edilen bilgi, medeni kanunda mutlak boşanma nedeni olarak yer alan zina ile, toplumda erkeklere özgü bir davranış olarak değerlendirilen “zina” olgusunun, aslında, evlilik birliğinin devamına hizmet ettiğini göstermektedir. Medeni kanundaki zina, mutlak boşanma nedeni olarak, bir aileyi sonlandırırken, boşanma olayının gerçekleşmesinden sonra yeni bir ailenin oluşmasına da zemin hazırlamaktadır. Ancak, zina yapmasına karşın, eşlerinden boşanmak istemeyen kadınlar, zina maddesinin evlilik kurumunun devamına hizmet etmesini engellemektedirler. Bu konuyu açıklığa kavuşturmak açısından, yine boşanma hakiminin konuyla ilgili görüşlerine yer vermek uygun olacaktır.

“Ben bunu kendi ailemde de yaşadım. Benim rahmetli babam, okuması yazması olan tahsilli bir insandı. Annemle sevişerek evlendi fakat bigün o sevda bitti. Babam gitti başka bi kadınla evlendi. Boşanmadan, çünkü annem boşanmadı babamdan. Annem bunu kabullenemedi. Kırk sene ayrı kaldı annem babam, hiç bir araya gelmediler. Üvey annemden dört tane çocuk oldu. (...) Annem dedi ki, ben önce kumamı gömücüm, sonra kocamı gömücüm, kocamın maaşını alıp yaşayacağım. Aldı yaşıyo şimdi. Ama babam, kuma öldükten sonra bi karı daha aldı. Şu anda üçüncü hanımı yaşıyor. Evlilik bu mudur yaa! Böyle olmaktansa bırakın insanlar zina yapsın. Lütfen evlenmesin! Siz üç kere evlendiğiniz zaman bi kere aileyi paramparça ediyosunuz. Zina yaptığınızda, hele hele bunu eşinizden gizleyebiliyosanız, inanın çok daha makbuldür. Bakın, zina yapmak iyi bişey değil ama böyle

yapmaktan daha iyidir. Kimse kimseyi kandırmasın. Hali vakti yerinde olan, kendine güvenen bütün erkeklerin ikinci hanımları vardır. Mesela, ben buna bile saygı duyarım, bi erkek de, kadın da ‘seni sevmiyorum, beni bağışla’ bunu diyebilmeli. Ben eşimden başka biriyle olmak istiyosam, eşim de benden ayrılmak istemiyosa o zaman ben istediğim gibi yaşama hakkına sahibim. Bunu diyebilirsek evliliği kurtarırsınız” (61 yaşında, evli, Beykoz).

Boşanma hakiminin anlatısından anlaşıldığı gibi, medeni kanunda mutlak boşanma nedeni olarak yer alan zina, bir evliliğin kolayca bitirilip, diğer evliliğin gerçekleşmesine zemin hazırlamaktadır. Fakat bazı durumlarda, kadınlar, eşlerinden boşanmak istememektedirler. Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi, hakimin annesi, eşi öldükten sonra kendisine bağlanacak olan maaşı kaybetmek istemediği için, kocasından resmi olarak boşanmamıştır. Bu örnek, kadınların, kocalarının sağlığında olduğu gibi, ölümünden sonra da, evliliği maddi bir güvence olarak algılandıklarını göstermektedir.

Boşanmış kadın ve erkeklerin, aldatma ve aldatılma ile ilgili deneyimleri incelendiğinde, üçüncü kişiyle duygusal bir bağ kurulmadıkça, boşanmanın tercih edilmediği görülmüştür. Üçüncü kişinin kesin olarak tercih edildiği durumlarda ise, kadınların ve erkeklerin tutumları farklılık göstermektedir Erkekler, eşlerinin başka bir erkekle ilişkisini öğrendiklerinde, boşanmayı hemen kabul etmekte, kadınlar ise, eşlerinin başka bir kadınla evlenmesini engellemek için boşanmaya yanaşmamaktadırlar. Aşağıdaki alıntı, böyle bir durumda, aldatan ve aldatılan kadınların olayları nasıl algıladıklarını göstermesi açısından önemlidir. Bu örnek, ailelerin sonlanma sürecinde, annelerin yanlış tutumlarının, çocukların ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini de yansıtmaktadır.

“O dönemde bir hafta sonu Sapanca’da bana evlenme teklif etti. Birlikte dava açalım, aynı zamanda ayrılalım.. Tamam dedim. Eşim seferden döndüğünde dilimin döndüğü kadar hiç onu kırmamaya çalışarak boşanmak istediğimi söyledim. (...) Bu arada o ayrılmadı, çünkü eşi boşanmak istemedi. Bu tarz davranışlar korkunç yanlış. Biri kalkıp da ben başka birini seviyorum, seni sevmiştim, hala seviyorum ama sevgili olarak başka insanlayım dediği zaman o insan o ilişkiyi ya bitirsin ya da bitirmiyosa hiç sesini çıkarmasın. Ben öyle düşünüyorum. Bu ne yaptı, bitirmedi, çocukları kullandı hep. O kadar yanlış yaptı ki! Bak baban şöyle yaptı, baban böyle yaptı! Yazık günah değil mi? İki tane kız çocuğu.. Onların ruhsal durumu bozuldu, kendi bozuldu, ben bozuldum, eşim bozuldu.. Bunların nedeni tek ben değilim. Ben ne

denirse pat diye yaptım. Her şeye hazırdım. Ben ...'yi çok sevdim. Hala da seviyorum. Ee noldu bırakmadı.. Hani inada bindiriyolar ya.. Kıymete bindi, benim varlığım ortaya çıktıktan sonra.. Hani kör ölür badem gözlü olur, kel ölür sırma saçlı olur diye bişey vardır, aynen öyle oldu. Hiç öyle değildi” (49 yaşında, evli, Şişli).

“Yasak ilişki” yaşayan evli kadın ve erkekler arasında, daha çok kadınların, eşinden boşanarak sevgilisiyle evlenme eğiliminde oldukları görülmektedir. Kadınların böyle bir düşünceyi doğru kabul edip, bu yönde davranmalarının kültürel yapıyla yakından ilişkili olduğu açıktır. Kadınların, yaptıkları “hatayı” veya başka bir ifadeyle “namuslarını” temizlemek amacıyla, aşık oldukları erkeklerle evlenmek için çabaladıkları görülmektedir. Erkekler ise, erkek egemen toplumun kendilerine verdiği cinsel davranış özgürlüğü nedeniyle, kendilerini, ilişki kurdukları kadınla evlenmeye mecbur hissetmemektedirler. Aşağıdaki alıntı, hem aldatan hem de aldatılan kadının yaşadığı baskıyı yansıtmaları bakımından önemli bir örnektir.

“İstediğim zaman görmeye gidiyodum. Açıkçası adı yakalamak mıdır, eşi yakaladı bizi muayenehanede. Tabiki hiç hoş bişey değil bir kadın için. Benim için de hoş değil onun için de hoş değil. Daha sonra benimle olurken onunla, onunla olurken benimle.. Bu beni çok rahatsız etmeye başladı. Yani hem onu aldatıyor hem beni aldatıyor. Biz birbirimizi kullanalım gidelim, öyle bir ilişki istemiyorum ki ben. Yapım öyle değil. Öyle olsa çok erkek girerdi hayatıma. O belki şöyle sandı, birlikte olurum ondan sonra biter gider, benim evliliğim de devam eder gider” (49 yaşında, evli, kadın, Şişli).

Bu deneyimlerden de anlaşıldığı gibi, aldatma eylemine aynı kişiyle devam edilmesi halinde, aldatılan kişinin üzerine düşeni yapmaması, başka bir ifadeyle, mutlak boşanma nedeni olan zina gerekçesiyle boşanmaması, sorunların büyümesine neden olmaktadır.

Boşanmış kadın ve erkeklerle yapılan görüşmelerde, otuz iki erkek arasındaki yirmi sekiz erkek, evli olduğu süre içinde, başka kadınlarla kısa veya uzun süreli ilişkiler yaşadığını söylemiş, dört erkek ise, bu konuda konuşmak istemediğini belirtmiştir. Otuz iki kadın arasından sadece beş kadın, evli olduğu süre içinde başka bir erkekle ilişkisi olduğunu açıklamakta sakınca görmemiş, yirmi yedi kadın ise, evli iken başka bir erkekle ilişki kurmadığını söylemiştir. Ancak, pek çok kadın, evliliği boyunca, eşinin farklı

kadınlarla ilişki yaşadığını anladığını belirtmiştir. Aşağıdaki anlatı, kadınların, eşlerinden şüphelenmeleri durumunda “dedektif” gibi araştırıp gerçekleri öğrenebileceklerini göstermektedir.

“Cep telefonunu kullandım arama listelerini aldım, dedektiflik yaptım yani, ve itiraf ettirdim sonunda. Anlatmak zorunda kaldı. (...) Yani her sene bir kadınla gönül macerası yaşadığını itiraf etti. Kimi eski arkadaşı, kimi iş çevresinden, genelde meslek sahibi, İstanbul’da yaşayan kadınlar. Tabi kendimi çok şey hissettim. Kötü hissettim. (...) Sonra iki kere daha yakaladım ben bunu. Bi keresinde cep telefonu açık kaldı, bir kadınla kakarakikiri yapıyor, bunu duyuyorum. Bi keresinde de arkadaşım görüyo bunu, yanında başka bi kadınla. Sonra işte kavgalar, inatlaşmalar derken evleri ayırdık” (41 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Eşi tarafından aldatılmayı, boşanma nedenleri arasında öncelikli bir yere koyan kadınların deneyimleri incelendiğinde; bu kadınların, boşanmaya uzun süre direndikleri görülmüştür. Boşanma, erkeklerin aynı davranışları, aynı kadınla veya başka kadınlarla sürdürmeleri sonucunda gerçekleşmektedir. Aldatılma nedeniyle boşanmak zorunda kalan kadınların söyledikleri, aldatılmanın, kadın üzerindeki psikolojik etkilerini yansıtmaları bakımından önemlidir.

“Yanımızdaki mağazalarda çalışan bir bayanla ilişkisi oldu. Kadının hareketlerinden anladım durumu. Ben ne zaman mağazada olsam benle muhatap olmaz eşimle muhatap olurdu. Ne zaman ben dükkânda olmasam ben girerim o dükkândan çıkıyor olurdu. Bu tarz şeyler beni huylandırdı. İki sene hiç kimseye hiçbir şey demedim ailemle yakın yaşamama rağmen. Sadece mücadele ettim. (...) Ailesinin o kadar ısrarından sonra hadi bir kez daha deneyelim dedik. (...) Sonra bir gece otururken telefonun ışığı yandı, aldım elime mesaj gelmiş. Mesajı bir okudum ‘kuzucum yeşil gözlüm’ diye bi mesaj. İnsanın çok ağrına gidiyor. Beynimden aşağıya kaynar sular döküldü. Keşke benim gözüm görmeden, gözden ırakta bir yerde yapsaydı. O kadar belki ağrım gitmezdi. Benim yanımda beni kandırıp, herkes bilirken, enayi yerine konulmam ağrım gitti. Onu kaldıramıyorum” (31 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Aldatılan kadınlardan bazıları, eşlerinin başka bir kadınla beraber olduğunu, yine eşlerinden duydukları halde, boşanmak yerine beklemeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Aşağıdaki anlatı, “Türk kadını hesabı” eşinin eve dönmesini bekleyen bir kadına aittir. Kadının sabır göstermesi, boşanmayı engelleyememiştir.

“Başka kadınlar girdi araya. Patron ya işte kariyeri var, parası var, altında çok lüks arabası var. İşte sekiz, on sene önce BMW, Mercedes filan. Bursa’da fabrikamız vardı. Oraya gidip geliyordu gündüzleri sabah akşam. Ondan sonra ustalara ev tutucam dayayıp döşiycem işçiler orada kalacak dedi. Bir bakıyorum haftanın üç günü orda. (...) Annemle beraber sana gelicez baskın yapıcaz diye blöf yaptım. Sakın gelmeyin dedi panik yaptı. Sonra inkar edecek durum kalmadı artık. Evet ama dedi, ne onu bırakırım ne de seni bırakırım dedi. Ben dedim o zaman, ben seni bırakıyorum. Bir kadının da gururu var. İşte.. ben çocuklarımla beraber oturdum, başka kadınlar oldu. Ben hala sabrediyorum ha düzelir ha düzeldi diye, Türk kadını hesabı. Üç yıl boşanmadım (...) Sonrasında zaten beş ev, iki fabrika tefecilere gitti. İşte başka kadınlarla olmaya devam etti. (...) Bursa’ya gidip gelirken otobanda şimdi evlendiğini buldu. Kız da kendine sığınacak liman aradı heralde, ihale buna kaldı” (41 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Boşanmış erkeklerin anlatıları, kadınların, aldatılma konusunda ne kadar sabırlı olabileceklerinin farkında olmadıklarını göstermektedir. Görüşülen erkeklerden bazıları, eşlerini aldatmalarının, boşanmalarına neden olduğuna inanmaktadır. Buna karşın, erkekler, farklı kadınlarla, kısa süreli beraberlikler yaşamalarının doğal olduğunu düşünmektedirler. Bazı erkekler ise, yalnızca erkeklerin değil kadınların da tek eşli yaşama uygun olmadığını düşünmektedir.

“Öğrendi kazayla, ben söylemedim. Bilgisayarımdan öğrendi. Sonra paranoyaklaştı doğal olarak. (...) Ama onun dışında aramızda cinsel problemler de ucundan kıyısından başlamıştı. Sıradanlaşma gibi, birlikte olamama gibi, isteksizlik gibi.. Ama ne neyi doğuruyor tam emin değilim. Ben aldattığım için mi isteksizliği arttı yoksa onun isteksizliği arttığı için mi ben onu aldattım? Yani tam yumurta tavuk meselesi bu. (...) Ama fikrimi sorarsanız ben kadının da, erkeğin de monogamik olduğuna inanmıyorum. Kadın da, erkek de poligamik aslında. Sadece bir takım bunu bastırma mekanizmalarımız var. Kadında böyle fiziksel bir aktivite için duygusal bütünleşme olması lazım. Erkekte duygusal bütünleşmeye de gerek yok. Erkekler biraz daha kolay aldatıyor. Yani poligamik olduğumuz halde bunu yaşayamıyoruz ama küçük yerlerden pırtlıyo yani. Bu kadar basit. Ve aldatan sadece erkekler değil evli kadınlar da çok aldatıyo. Ama çok daha alttan, çok daha zekice yapıyorlar bunu” (34 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Boşanmış erkekler arasında, aldatma olayının başlamasına, eşinin sebep olduğunu söyleyenler bulunmaktadır. Bazı erkekler, eşleriyle aralarındaki cinsel yaşantının başka kadınlara anlatılması nedeniyle, ilişki kurmaya “mecbur” kaldıklarını belirtmişlerdir. Ancak, görüşmeler sırasında bu erkeklerin, evlilikleri boyunca başka sorunlar da yaşadıkları belirlenmiştir.

“Şimdi bana göre bir kadının bayan arkadaşına cinselliğinden kocasının cinselliğinden bahsetmesi çok yanıltır erkek olarak bile bahsetmeyiz yani. Maalesef benim hanımım bu tanıdık birisiydi, bu birlikte olduğum insan ve onlar devamlı sohbetleri esnasında bizim özelimizle ilgili konuşmuşlar. Kadının da yedi senedir kocası yok, ilgisini çekmiş yani. Kadın aslında askıntı oldu ilk önce. Ben de karşılıksız koymadım yani.. Yani biz de aldatmış olduk hanım tarafından, aynen böyle başladı samimi söylüyorum . O ilişki üç sene civarında sürdü. Sonuç itibariyle kendisinde bir soğukluk başladığı için bizim artık cinsel hayatımız rayından çıktı. Ondan sonra aynı şeyleri papağan gibi tekrarlayıp durdu ve sonuçta zaten yıpranmış olan evlilik tamamen bitmiş oldu” (46 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Erkeklerin anlatıları, onların, başka kadınlarla beraber olmak için bahane bulmakta zorlanmadıklarını göstermektedir. Oysa, evli çiftlerden birinin sadakatsizliği veya evlilik dışı bir ilişkiyi sürdürmesi durumunda, kişinin hem kendisinde, hem de eşinde cinsel işlev bozuklukları görülebilmektedir (Velidedeoğlu, 2006). Bu saptama, kadın ve erkek arasındaki cinsel uzaklaşmaya, özellikle erkeğin cinsel özgürlüğünün neden olduğunu düşündürmektedir. Başka kadınlarla beraber olmayı, “normal” karşılayan erkek, cinsel ihtiyaçlarını eşiyle karşılayamadığı durumlarda, veya yaşadığı cinselliğin tatminkar olmadığını düşündüğünde, “aldatma” yolunu seçebilmektedir. Erkekler arasında, eşleri hamileyken, cinsel ihtiyaçlarını gidermek amacıyla, başka kadınlarla kısa süreli ilişki yaşadığını söyleyenler bulunmaktadır. Erkeklerin anlatıları, bu tür ilişkilerin erkekler tarafından olağan karşılandığını göstermektedir.

“Şimdi şöyle diyim ben, birinin eşini aldatması için eşinden şey hissetmemesi lazım, istediğini alamaması lazım ki öyle aldatması lazım. Hamilelik durumunda alamama durumu oldu ve böyle bir şey oldu. Fazla bi şey değil, bir ya da iki defa diyebilirim, aynı kişiyle” (37 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Bazı erkekler ise, eşleriyle cinsel sorunlar yaşamaları nedeniyle başka kadınlarla ilişki kurduklarını söylemişlerdir. Eşlerinden ilgi görmedikleri için, dışarı yöneldiklerini vurgulayan erkeklerin anlatıları, bir süre sonra, kısa süreli ilişkilerin uzun süreli ilişkilere dönüştüğünü ve erkeklerin, kendi aralarında bu tür ilişkileri teşvik ettiklerini göstermektedir.

“Çıktım dışarı, dükkana gidicem. Bi baktım benim on yıl önceki sevgilim. Bu kadar olur. Bi korna çaldım. Gel kız dedim nereye gidiyosun? Gezmeye dedi, gel dedim beraber gezelim. Altı yıllık falan evliyiz. (...) Sonra iş çevresinde işte sen istemesen de bi takım şeyler üstüne geliyo. Son zamanlarda artık sevgilim vardı. Mecburen vardı yani. Çevrede milletin garsoniyeri vardı. Benden sır çıkmaz, giderim orda çanaklarını kurarım, işlerini yaparım. Ben karıma değil sevgilime ihanet etmezdim” (48 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Erkeklerden bazıları, kısa süreli de olsa, evli çiftin arasına giren üçüncü kişinin, sorunların nedeni değil, zaten var olan sorunların bir göstergesi olduğunu vurgulamaktadır. Aşkın ve cinsel heyecanın bitmesinin, zaman faktörü nedeniyle kaçınılmaz olduğunu söyleyen erkeklere göre, tükenen ilişkilerde, üçüncü kişinin varlığı da olası sonuç olmaktadır.

“Mesela ben eşimle ayrılmadan önceki dönemde asla ve asla başka bir kadınla olmayacağımı kendime telkin etmiştim ama öyle olmadı. (...) İlişkiye üçüncü bir şahıs giriyorsa erkek ya da kadın fark etmez, bu, ilişkinin sonuçlarından bir tanesidir, ilişkinin ürettiği şeylerden bir tanesidir diye düşünüyorum. Üçüncü şahıslar sonuçtur neden değildir. Herkes neden zanneder ama sonuçtur. O da işte ilişkiler çatırdamaya, bozulmaya, eski hassasiyetler tükenmeye başladığında, bu tür şeyler insanın aklına gelebiliyor. Sonradan anlamsız olduğunu düşündükleriniz de oluyor ama sonuç olarak, bu neden değil sonuçtur. Yani ilişkinin ürettiği, ilişkinin toplamının ortaya çıkarttığı bir şeydir. Kendi evliliğimde yaşadığım şey.. Bir noktaya geldiğinde bitirip tüketmeye başlıyorsunuz. O noktada yalnızlaşmaya başlıyorsunuz, bir şeyleri eksik hissetmeye başlıyorum dediğinizde, insan birine ihtiyaç duyuyor. Başka duygulara, başka heyecanlara, başka bir şeye. İnsan doğasının doğal sürecinde böyle bir şey varken bu sonuç kaçınılmaz” (48 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Ancak, aldatılmak, pek çok kadın için katlanılması zor bir gerçek olarak kabul edilse de, aşağıdaki anlatıda görüldüğü gibi, kadının çıkarları doğrultusunda da

kullanılabilmektedir. Kocasının, evle ve kendisiyle ilgilenmemesini, ailesine geçerli bir boşanma nedeni olarak sunamayacağını düşünen kadın, kocasının kendisini aldatması için dua etmeye başladığını şöyle anlatmaktadır:

“Son zamanlardaki duam şuydu. Allah’ım bana bir kadın vesile et. Ben bu adamdan ancak böyle kurtulurum. Hani onu aileme yansıtabilirim. Ve yakaladım. Bir buçuk, iki sene sonra mesajını yakaladım. On üç yıllık evliydim. Mesajda şey yazıyordu, fazla bişey de yazmıyordu. ‘Günaydın kuşum’ yazmış mesajda. Bu benim için büyük bir koz oldu. İnsan üzüleceği yerde, seviniyo, gün bugün dedim. İnanın yani gün bugün dedim. Hatta kalk dedim bu mesajın hesabını ver dedim. Ayrılıcam ya! Hemen bizimkileri aradım saat gecenin üçü. Hemen gelip alıyorsunuz beni diye. Geldiler, aldılar. (...) Aslında aldatma benim için fazla bi problem değildi. Dört dörtlük bir insan olsaydı.. Ama bunun çok hataları var. Ben ona da sayıyorum parmaklarım kafi gelmiyor. Ee bu hatayı da işlediysen.. Ufak tefek eksiklerin dışında bi tek bu hatan olsaydı derdim ki sahip çıkamadın kendine, kadınlarımız da çok şey bu hatayı işledin diyebilirdim. Bu insan zaten çok hatalı bir insan. Ben senin şeyini niye çekiyim yani” (33 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Erkeklere tanınan cinsel davranış ayrıcalığının, aslında kadınların lehine bir davranış olduğunu açıklamaya çalışan aşağıdaki anlatı ise, yukarıda aktarılan deneyimle bir ironi oluştursa da, erkeklerin aldatma olgusunu nasıl algıladıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Bu anlatıda “akıllı kadınların” kocalarının başka kadınlarla beraber olmasına ses çıkarmaması gerektiği belirtilmektedir. Erkeklerin çoğu, evliyken başka kadınlarla beraber olmanın “doğal” olduğunu ve erkeğe “güç” kattığını savunmaktadır.

“O şey.. erkeklerin bişeyi vardır.. Benim bi teyzem vardı. Deli derlerdi teyzeme ama çok akıllı kadındı. Mesela ben çocuğum o zaman dinliyorum, herkes kocasının şeyinden bahseder, bok yiyen adam afedersiniz, gitti dışarıya o kariyla şöyle yaptı, böyle yaptı.. Buna diyolar ki sen hiç söylemiyorsun diyolar, seninki napıyo? Adamı diyo bırakacaksın gidecek tazelenecek, gelecek diyo.. (gülüyor) Şimdi bizimki de bu tazelenmek kapsamında.. Bu faaliyetlerde bulunduk tabi, bulunmadık desek yalan olur. (...) Bence doğal, bu ihtiyaçtır yani. Erkek, gidip arada bir bi tur atıyorsa o normaldir. Yani kendi yaşantısına güç katmak içindir. Ben ihtiyaç duymuşumdur yani” (52 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Erkeğe güç kattığı savunulan bu uygulamaların, evdeki cinsel obje ile beraber olmayı kolaylaştırıcı bir rol oynadığı fark edilmektedir. Böyle bir bakış açısına göre, toplumsal bir olgu olarak zina, erkeğin evdeki cinsel objeye tahammül göstermesini sağlamakta, dolayısıyla aile birliğinin devam etmesine yönelik bir görev üstlenmektedir. Toplumsal şartlandırmalarla, evli kadınların “zina” yapması engellenmeye çalışılırken, erkeklere tanınan bu ayrıcalığın, kadınlar tarafından anlayışla karşılanması sağlanmaya çalışılmaktadır.

Boşanmış kadın ve erkeklerin üçüncü kişiyle cinsel yakınlaşması, bu kişiyle duygusal bağ kurulmadıkça, boşanma nedeni olmamaktadır. Kadınlar, üçüncü kişi ile eşleri arasında duygusal bir bağ olduğunda bile boşanmaya yanaşmamaktadırlar. Boşanma, erkekler bu davranışlara devam ettiğinde, veya öteki kadın, erkeklerin eşleri tarafından boşanma bahanesi olarak kullanıldığında, gerçekleşmektedir. Bu çalışmada, aldatılma, yalnızca orta gelir grubundaki kadınların boşanma nedenleri arasında yer almaktadır.

6.4.4. Kıskançlık:

Kıskançlık, araştırmaya katılan kadınlar tarafından hiç konu edilmediği halde, erkekler tarafından, başlı başına bir boşanma nedeni olarak öne sürülmüştür. Yakın ilişkinin bozulmasına neden olabilecek olası tehlikelere karşı bir tepki olan kıskançlık, genellikle kaybetme korkusundan kaynaklanan bir duygu olarak tanımlanabilir. Kıskançlığın kültürel ya da bireysel kaynaklı güvensizlik ve yetersizlik duygularından kaynaklandığını ileri süren görüşler de bulunmaktadır.

Ekonomik bakımdan üst ve orta gelir gruplarındaki erkekler arasında, eşlerinin kıskançlığını, boşanma nedenleri arasında birinci sıraya yerleştirenler bulunmaktadır. Eşinin, kıskanç davranışlar sergilemesini önleyemediğini belirten erkekler, konuyla ilgili şunları söylemektedir:

“Kimlesin, niye gidiyorsun, kaçta gelicen? Şu saati sakın geçirme. Ee çocuk değilim ki ben. Evlendiğimde otuz dört yaşıyordum zaten yani. Ben geç gelicem diye söylüyorum sana. Ben ona üç sene süre verdim, kendini düzeltmesi için. (...) Ben de yapı olarak sorgulanmayı sevmem. Ben söylüyorum sana işte kimleysem

kimleyim. Benim kalkıp başka hanımlarla bir yere gittiğim yok. Yeni evlenmişim daha. Ama benim iş hayatım var. Bir bankacıyla yemeğe çıkıyorum, geç gelicem diyorum, bana detay sorma. Bunu anlatıyosun karşındakine ama ertesi gün bir daha soruyor. Bu gece kimlesin, niye geç geliyosun? 12'yi geçmesin bilmem ne yapmasın.. Yani bu tür şeyler tabiki evliliği bizde yıprattı” (55 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Bazı erkekler, normal arkadaşlık ilişkilerinin ve hobilerinin bile eşi tarafından kıskançlık konusu yapıldığını belirtmiştir. Erkekler, kıskançlık nedeniyle, sonu kavgaya varan tartışmalar yaşadıklarını söylemektedirler.

“Mesela kıskançlık. Mesela benim eşim, normal bir arkadaşım ile konuştuğum zaman bile, telefon geldiği zaman bile bunu problem yapabilirdi. Eşim müzik öğretmeni idi. Ben de İngilizce öğretmeniyim. Gitar da çalıyorum. Bu alanda da yetenekli olduğumu söyler herkes. Bilmiyorum ama yani, benim yeteneğimi bile bazen kıskandığını, bundan dolayı problem çıkardığını hatırlıyorum. Yani bundan bile tartışıyorduk. O, bundan dolayı tartışmak istiyordu, ben de nasıl böyle bişey düşünür diye, tartışıyorduk. Kavga ediyoduk denebilir maalesef” (33 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Daha çok özgüven eksikliğinden kaynaklanan bir duygu olan kıskançlık, özellikle aşk evliliklerinde, önemli sorunların çıkmasına neden olabilmektedir. Margaret Mead, kadınların kıskançlığıyla ilgili konuya, tarihsel ve ekonomik açıdan önemli bir açıklama getirmiştir. Kadınlar, tarih boyunca güvencesi olmayan bir cins olarak yaşamışlardır. Kadınların davranış özgürlükleri, ekonomik varlıkları hatta kendi çocukları üzerindeki hakları, erkeklerle olan kişisel ilişkilerini korumalarına bağlı kalmıştır. Bu nedenle kadın, kocasının sevgisini ve ilgisini kaybetme tehdidiyle karşılaştığında, toplumsal varlığının elinden çekilip alındığını hisseder. Kadının, ekonomik ve toplumsal nesnelerin sağlayıcısı olan erkekle olan ilişkisini koruma çabası, onun “kıskanç cins” olarak anılmasına neden olmaktadır (Akt. Tiryaki, 2004: 122).

Mead'in bu saptamasına paralel olarak, araştırmaya katılan erkeklerin anlatılarında, kadınların kıskançlığına ilişkin pek çok örnek bulunmaktadır. Eşlerinin, aşırı bir şekilde aldatılma korkusu yaşadığını belirten erkeklerin aktardıkları deneyimler, kadınların, aldatılma korkusunu bir takıntı haline getirebildiğini göstermektedir.

“Uzun bi süre, aşşa yukarı üç buçuk dört sene hiçbir şekilde hiçbir yerde onu aldatmadım. Dört yıl boyunca kesinlikle aldatmadım. Ama her akşam olmasa bile iki günde bir akşam eve gittiğimde beni sen aldatıyorsun demiştir. Ben de bu sorulardan bıktım artık. Yapsam da fark etmiyor dedim yapmasam da fark etmiyor dedim. Bu şekilde başlamıştır” (46 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Birden fazla evlilik yapan erkekler arasında, iki evliliğini de kıskançlık nedeniyle bitirmek zorunda kaldığını söyleyenler bulunmaktadır. Bu erkeklerin anlatıları, çevre baskısı yüzünden, erkeklerin de kıskançlık sergilemek zorunda kalabildiğini göstermektedir. Tutucu bir çevrede yaşamının getirdiği bu tür olumsuzluklar, aynı zamanda, çevrenin evlilikler üzerinde ne derece etkili olabildiğini de yansıtmaktadır. Aşağıdaki örnek, böyle durumlarda, kadın ve erkek arasında oluşan “zıtlaşmanın” bir süre sonra içinden çıkılmaz bir hal alabildiğini göstermektedir.

“İlk bir yılda başladı sorunlar. Sorun, çevrenin dayattığı kurallar vardı mesela. Tutucu bi çevrede oturuyorum ben. Çevre nedeniyle bir takım baskılar yaptım eşime giyimiydi, kuşamıydı, makyajıydı.. Yoz bi kültüre sahip değilim ama kıskançlık da baskıyı beraberinde getirdi. Oradan başladı çelişkiler. Eşim tepki göstermeye başladı. Ben buyum, toplum beni bağlamaz dedi. O da öyle koydu önüme meseleyi. Ama ben resmen bazı şeyleri değiştirmek istedim onun üzerinde. Biraz daha mutasıp olma yönünde baskı yaptım. O zıtlaşma araya bir soğukluk soktu yani. İçinden çıkılmaz bir hal aldı. Olay bu yani. Aslında ondan ayrılmam da çok etkiledi beni psikolojik olarak. Boşanmak istemedim ama boşandım yani” (44 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Birden fazla evlilik yapan erkekler arasında, son eşinin, eski eşini kıskanması yüzünden, yine boşanmak zorunda kaldığını söyleyenler olmuştur. Bazı erkekler, eski eşiyile cinsel yakınlığının devam etmesi nedeniyle, ikinci evliliğinin bittiğini belirtmiştir. Bazı erkekler ise, eski eşiyile arasında hiçbir cinsel yaklaşma olmadığı halde, ikinci eşinin kıskançlık yaptığını ve bu nedenle çıkan tartışmalar yüzünden evliliğini sonlandırmak zorunda kaldığını söylemektedir.

“Gene kıskançlık diysem. Bu sefer benden değil eşimden kaynaklanan bi kıskançlık. Eşim ilk eşimle görüşmeme pek sıcak bakmıyordu. Bir çocuk vardı arada o çocukla ilgili ister istemez diyalog kurmamız gerekiyordu. Onun zorluklarını çok çektim. Zaten ikinci eşimden boşanmamız da ona dayanıyo. Çocuğum da bende kalıyordu, eski eşimde kalmıyordu yani. Beraber yaşıyoduk.

Sonra ikinci eşim çocuğu istemedi. Çocuk annesine gitti. Sonra yine de yürütemedik. Niye görüşüyorsunuz, niye konuşuyorsunuz bir güvensizlik. Eski eşimle aramda gene bir münasebet başlıycakmış gibi.. Ağır bir kıskançlık yani.. Başka sebep yok” (44 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Kadın ve erkek ilişkisinde önemli bir rol oynayan kıskançlık, bu araştırmada, erkeklerin boşanma nedenleri arasında yer almaktadır. Erkeklerin anlatıları, kadınların, aldatılmaya ilişkin bir belirti olmadığı halde, aldatılma korkusu yaşadıklarını ve eşlerine baskı uyguladıklarını göstermektedir. Kadınlar, ikinci eş olduklarında da kıskançlık nedeniyle, sorun çıkaracak davranışlar sergilemektedirler. Kadınların kıskançlığı, erkekler üzerinde baskı yaratmakta ve onlara rahatsızlık vermektedir. Kıskançlık nedeniyle boşandığını söyleyen erkeklerin, ekonomik bakımdan üst ve orta gelir gruplarına dahil oldukları belirlenmiştir.

6.5. Kişilik ve Duygu Durumlarının Boşanmaya Etkisi

Boşanmış kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri incelendiğinde, kadının ve erkeğin kişilik yapısı ve duygusal durumu ile, boşanma arasında önemli bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu başlık altında, kişilik özelliklerinin ve duygusal durumların boşanmayı nasıl etkilediği açıklanmaya çalışılmıştır.

6.5.1. Kişilik Özellikleri ve Duygusal Birikimler

Araştırmaya katılan kadınlarla yapılan görüşmeler, erkeğin, saldırgan ve sinirli bir kişilik yapısına sahip olmasının, kadın açısından mutsuzluk kaynağı olduğunu ve kadının boşanma kararı vermesini kolaylaştırdığını göstermektedir. Erkeklerin sergilediği olumsuz kişilik özellikleri, kadınların hayal kırıklıkları yaşamalarına ve eşlerine duydukları güveni yitirmelerine neden olmaktadır. Hayal kırıklıklarının yarattığı öfke ve incinmişlik duygularının birikimi ise, ekonomik bakımdan refah içinde yaşayan kadınların bile, boşanmalarına neden olmaktadır. Bu kadınlar arasında, evliliği boyunca, yaşadığı duygusal kırılganlıkların yarattığı öfke nedeniyle eşine kin duyduğunu söyleyenler olmuştur. Kadınlar, boşanma nedenlerini açıklamaya çalışırken, hem eşlerinin, hem de kendilerinin karakter özelliklerine vurgu yapmaktadırlar.

“Bak şöyle, kocam hiçbi zaman bi kadınla bir kızla ilişkiye girip beni üzmedi. Elindeki imkanların en iyisiyle bana baktı. Ama beni manevi anlamda çok kırdı. Bakın, bana paraysa para, evse ev, telefon çalar, git şu galeriye arabanı al, öyle bir adam. Ama paranın üstüne çıktı benim kırgınlıklarım. Parayı gözüm görmedi benim Tebrike. (...) Biz birbirimizi çok isteyerek aldık. İyi güzel de alkol aldığı vakit tamamen değişen bir adamdı. Şimdi mesela şuna kırmızı diyosa sen ona beyaz dedirtemezsin. Bu odada ne varsa kırar. En kötü huyu. Rengi böyle kağıt gibi oluyo hiç dinlemez. (...) Ben nasılım biliyo musun? Bir kedi düşün. Köşeye pıсарım. On sene yirmi sene. Köşeye pıсарım ama sonra öyle bir pençe atarım ki mezarda bile onun suratından geçmez. İşte kocama o pençeyi attım ben. Benim karakterim böyle. Aklıma taktığım şeyi, ölüm olsa ucunda yaparım. Bi arkadaşım var benim, iki ayrı karakteriz. İki tane adamı karşımıza koy, iki tane silah tutsunlar. Ben herife ne derim biliyo musun? Çek ulan şerefsiz, çekip beni vurmazsan sen adisin derim. O der ki, aman kurban olıyım vurma!” (48 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Psikoloji alanında yapılan araştırmalarla, evli kadın ve erkeklerin boşanmayla sonuçlanan süreçteki duygusal durumları incelenmiştir. Kertsen (1990) tarafından yapılan böyle bir araştırma, evlilikte sevginin azalma sürecini içeren üç ayrı safha olduğunu ortaya koymuştur. Başlangıç safhası, öfke ve incinme duygularıyla karakterize edilmektedir. Bu duyguların, eşin umulmadık bir davranış sergilemesi sonucu ortaya çıktığı görülmüştür. İlk safhada, öfke ve incinmişlik duygusu yoğun olarak görülmekle beraber, eşin düzeleceğine ilişkin “umut” henüz kaybedilmemektedir. Orta safhada, öfke duygusunun artarak devam ettiği, ve sorunlara ilişkin bir duyarsızlık içine girildiği tespit edilmiştir. Duyarsızlığın artması, bağlılık ve aşk duygusunu yıprattığı gibi, evlilikte sevginin yitirilmesi sürecini de başlatmaktadır. Boşanmaya yönelik düşüncelerin, bu aşamada ortaya çıktığı görülmüştür. Son safhada, öfke duygusunun, en çok ifade edilen duygu olduğu görülürken, incinmişlik duygusunda bir gerileme, buna karşın, duyarsızlaşma halinde bir artış gözlenmektedir. Bu aşamada, çiftin, boşanıp boşanmama düşüncesi ile mücadele içinde oldukları görülmektedir (Kertsen, 1990).

Boşanmış kadınların anlatıları, onların, yukarıda özetlenen araştırmada belirtilen safhalardan geçtiklerini göstermektedir. Yukarıdaki alıntıda, “köşeye pıсарım” aşağıdaki alıntıda, “konuşmazdım” ifadelerini kullanan kadınların, yaşadıkları hayal kırıklıkları nedeniyle duyarsızlaşma safhasına girdikleri görülmüştür.

“Bencillik, hep bencillik, ben o zaman fark edememişim, çok daha sonra fark ettim, hep bencillik. Sonra bu devam etti. Çünkü hep evlenmeden önce de bunun kredi kartı borçları vardı, ben ödemiştim, falandı filandı. Yani hep sen verdiğin sürece bu ilişki yürürdü. Ben maddi olarak değil, manevi anlamda da vermeyi kestim. Mesela otururdum, konuşmazdım, bişey anlatmazdım” (39 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Erkeklerin sinirli olması, saldırgan davranışlar sergilemesi ve aşırı bencil olması gibi, karşısındaki insana önem vermeyen bir kişilik yapısına sahip olması, boşanma nedeni olarak öne sürülen ve en fazla şikayet edilen kişilik özellikleridir. Aşırı sinirli bir erkekle yaşamının kolay olmadığını söyleyen kadınlar, eşlerinin olumsuz davranışlarının ve hakaretlerinin, kendilerini çok yaraladığını, ve önemli duygusal kırılmalar yaşamalarına neden olduğunu belirtmişlerdir. Aşağıdaki alıntıda kadın, eşinin davranışlarının yarattığı hayal kırıklığı ve korku nedeniyle “kabuğuna çekildiğini” söylemektedir:

“Çok sinirli bir insan. Annesine mesela çok büyük tepkiler gösteriyodu. Evlenmeden önce de kendi öz annesine ağzına ne gelirse söylediğine şahit olmuştum. Aslında bu dikkate alınması gereken bişey. Genelde erkekler annelerine davrandıkları gibi davranıyolar karılarına, bu bi ipucuydu. Ama ben onu çok takmadım, demek adamla evlenmeyi koymuşum kafama. Yani çok asabi bi adamdı eşim. İşte yolda giderken iniyo taksi şoförünü dövüyo, işte apartmanda bilmem kimle kavga ediyo yani sinirlendiği zaman öyle karşısındakini düşünmeden konuşabilen bir insan ki. Bu bana da patlamaya başladı yani. Bu bende duygusal kırılmalar yaratmaya başladı. Bunlar da zaman içinde bende bi sinme, kendini geri çekme, bi tür kabuğa çekilme duygusu yarattı. Bi tür tepki yarattı ya da. Ama bunu çok bilinçli yapmadım yani. Ama buna gereksinme duydum, kendimi korumak için heralde” (41 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Yukarıda aktarılan örneklerde görüldüğü gibi, kadınlar, duygusal kırılmaların yarattığı birikimleri ve eşlerinin olumsuz kişilik özelliklerini, boşanma nedenleri arasında ön sıraya yerleştirmektedirler. Erkeğin kişilik özelliklerini, boşanma nedenleri arasında öncelikli bir yere koyan kadınların, ekonomik bakımdan üst gelir grubuna dahil oldukları belirlenmiştir. Bulgular, yalnızca kadınların değil, erkeklerin de eşlerinin bazı kişilik özelliklerinden rahatsız olduklarını göstermektedir. Erkeklerin bu konuyla ilgili anlatıları, bir sonraki başlık altında ele alınmaktadır.

6.5.2. Değiştirilmeye Tepki

Görüşülen erkeklerin çoğu, eşlerinin, kendilerini değiştirmeye çalışması yüzünden ortaya çıkan sorunları, boşanma nedenleri arasında öncelikli bir yere koymaktadır. Değiştirilmeye çalışılmak nedeniyle boşanmak, yalnızca erkeklerin boşanma nedenleri arasında bulunmaktadır. Bulgular, ayrıca, kadınların, erkekler üzerinde baskı kurmaya çalışan varlıklar olarak algılanmasıyla ilgili yaygın bir toplumsal inanış olduğunu da göstermektedir. Görüşülen erkekler, kadınlarla ilgili düşüncelerini genelleme yaparak aktarırken, kadınla ilgili toplumsal bakış açısını da yansıtmaktadırlar. Aşağıdaki anlatı, kadınların “baskı kurma” çabalarını, erkeklerin, egolarına yönelik bir saldırı olarak yorumladıklarını ve bu durumu boşanma nedenleri arasında ön sıraya yerleştirdiklerini göstermektedir.

“İlk işte evlilik başladı. Bana ait olan her şeyi karşısına aldı Ortama kendi damgasını vurmaya çalıştı yani. Kadından böyle bi atak gelince, sizi dikkate almayan, ruhen sıkıştıran, pek de nazik olmayan, nazik derken bana küfür etmiyo, hakaret etmiyo ama, kişiliğimi dikkate almıyo, isteklerimi dikkate almıyo, benim birikimimi dikkate almıyo, tecrübemi dikkate almıyo. Mesela ben bakireyle evlendim. Bana filmlerde gördüğü numaraları yapmaya kalkıyor. Afedersiniz (gülüyor) yani bırak da öpüşmesini ben gösteriyim sana. Öyle şeyler bile var yani. Bu nedir şimdi, o da biliyor benim her konuda tecrübeli olduğumu, bu nedir şimdi, bu onun içindeki baskın olma isteğinin bir göstergesi. Saçmalıyor yani. Şimdi kadınlar böyledir, kusura bakmayın... Kadınlar böyledir yani, kadınlar, erkeği hep yapmak istediği gibi yapmak isterler. Onlara istedikleri şekli vermek isterler. Erkek istediği şekle girdiğinde de onu beğenmezler..(gülüyor) Tabi beğenmez, erkek adamı almışsın fino köpeği yapmışsın. Bunu yaparken adamın sevdiğin özelliklerini de yok etmiş olursun. Bizimki de o konuda çok hızlı çıktı işte, o potada eritme şeyinde.. Birden bire abuk subuk bi insan oluverdi yani. Etkili olamadığını anlayınca da kendine güvenini kaybetti, kilo aldı, yani kendi kendini paramparça etti” (52 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Erkeklerden bazıları, kadınların “dırdır” yapmasını da kişiliklerine yönelik bir saldırı olarak algılamaktadır. Aşağıdaki anlatıda, kadının dırdır yapması, erkek tarafından değiştirilmeye çalışılmak olarak algılanmakta, ve erkeğin tepki göstermesine neden olmaktadır.

“O şey dışında titizdi, güzel yemek yapardı, birlikte olduğumuz zaman hem kendisi de güzel bir hanımdı, o konularda bir şikayetim yok ama kadınlarda dil yok mu sıkıntı orda. Dırır! Kendi dediği olacak bilmem ne olacak. Olay şu kısacası. Annesinin babasına yaptığını o da bana uygulamaya kalktı. Annesi babasını, hôt şunu yap, hôt buraya gel diye yönlendirmeye çalışırdı. O da sesini çıkarmazdı. Yani en sonunda pes etmiş, havlu atmış adam. Bana uymadı yani” (55 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Görüşülen boşanmış erkekler arasında, sinirli olduğunu kabul eden kişiler de bulunmaktadır. Bu erkeklerin anlatıları, kadın ve erkek arasındaki kişilik uyumsuzluklarının boşanma nedeni olarak öne sürülmesinde, erkeğin yüksek bir egoya sahip olmasının önemli rol oynadığını göstermektedir. Erkekler, kadınların kendi istekleri doğrultusunda hareket etmelerini, hatta her konuda kendileri gibi düşünmelerini istemektedirler.

“Benim dediğime hayır dediği zaman. Ya da boş işler dediği zaman. Bayramlar mesela. Onun içinde heves olmadığı zaman. Benim istediğim şekilde bir cinsel ilişki olmaması ya da benim daha çok ısrarcı olmam. Ben biraz daha kuralcıydım. Daha düzenli bir hayat seviyorum. Benim her sözümün yerine getirilmesini istiyorum. Ben ağızdan çıkanın senet olacağını düşünüyorum. Eşimin esnek olduğunu düşünüyorum. Akşam karar verir sabahı vazgeçer yani. Beni rahatsız ediyordu” (47 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Boşanmış erkeklerden bazıları, bilincin yükseltilmesiyle ilgili bazı seminerlere katıldıktan sonra, kendileriyle ve yaşadıklarıyla ilgili daha derin düşünebildiklerini ve egonun neden olduğu yanlışları görebildiklerini söylemektedirler.

“Evlilikte ben çok vahşiydim. Yani erkeklerin o şeyi var. Judy Foster’ın şeyi var bencil ve vahşi yaratıklar diye. Yani dişiler daha zarif, daha alıngan, daha duygusal olduğu için çok ciddi bir farklılık var ortada. (...) Sen kumandayı on yıl elinde tutuyosun, on birinci yıl ‘vay hayvan vay’ diyosun.. (gülüyor) Yakalıyosun kendini. Bunu yakaladığın anda özür diliyosun. Bu bir yüzleşmedir. Hayatım buna benzer bencilliklerle geçmiş. Sadece tv kumandası, başka bi olay yok. (kahkaha) O erkeğin hoyratlığı, hoyrat bencilliği konusunda sayısız örnek verilebilir. Espriler mesela.. Hiçbir espri kalp kırmaya degecek kadar komik değildir diye bi laf yazmışım ben ama ondan sonra tutuyosun eşini herkesin yanında rencide edecek bi espri yapıyosun. Onu tekrar etmek istemiyorum. Onlar yaşandı ve bitti” (45 yaşında, boşanmış, Şişli).

Boşanmış erkekler tarafından aktarılan deneyimler, erkek egemen toplumda yetişen erkek egosunun, içinde yaşanan topluma uygun bir şekilde biçimlendiğini göstermektedir. Erkekler, günlük yaşamdaki tutum ve davranışlarıyla da, kendilerini toplum bilincindeki erkek figürüne uymak zorunda hissetmektedirler. Bu nedenle, kendisine itaat edilmesini bekleyen erkek egosu, eşinin aksi yönde davranmasını, öz benliğine karşı bir saygısızlık ve saldırı olarak algılamaktadır. Görüşülen erkeklerin, “değiştirilmeye” karşı koyma mücadelesini, kadınların başlattığı düşünüldüğünde, kadınların da, erkek egemenliğine kayıtsız şartsız boyun eğmediği ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, toplumsal şartlandırmalarla oluşan ego, kadın ve erkek arasında bir ego savaşı haline dönüşmektedir.

Yapılan görüşmeler sırasında, bazı erkeklerin, kendi yaşadıklarına uzaktan bakma fırsatı yakaladıkları gözlemlenmiş, ve bu sırada kendi kendilerine yaptıkları kısacık öz eleştirilerin, yaşanan olumsuzları da kısaca özetler nitelikte olduğu görülmüştür.

“Burada hoşgörü çok önemli yaa! İdare edememe, hoşgörü yeteneğine sahip olamayınca.. Yani eşimde yoktu ama bende de çok vardı diyemiyorum. Ben de o zaman yeterince hoşgörülü değildim heralde bazı konularda. Dolayısıyla karşılıklı iki hoşgörüsüz insan karşı karşıya gelince sorun çıkmaması mucize olurdu ve çıktı da” (33 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Bulgular, kadınların ve erkeklerin evlenmek için mükemmel insanı arama eğiliminde olduklarını ve bu özellikte olduğuna inandıkları kişilerle evlendiklerini göstermektedir. Ancak, evlilik sürecinde, eşin kişilik ve duygu durumları nedeniyle ortaya çıkan olumsuzluklar, bireylerin hayal kırıklığı yaşamasına neden olmaktadır. Affedicilik ve karşısındakini olduğu gibi kabul edebilme, evlilikte yaşanan sorunları çözebilmenin en önemli adımlarından biridir. Affediciliğin yer almadığı bir beraberlikte, ilişki bir müddet sonra bozulmaya başlamaktadır (Rosen-Grandon, 1999).

Yalnızca erkeklerin boşanma nedenleri arasında yer alan ve değiştirilmeye çalışılmakla ilgili olan sorun, erkeklerin, erkek egemen toplumun bir üyesi olmalarından kaynaklanan yüksek egoları nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Eşi tarafından değiştirilmeye çalışılmasını, boşanma nedenleri arasında öncelikli bir yere koyan erkeklerin, üst ve orta gelir grubuna dahil oldukları belirlenmiştir.

6.6. Çocuk Sahibi Olmanın Boşanmaya Etkisi

Türkiye toplumunda çocuk sahibi olmak, aile olmakla ilişkilendirilmekte ve çocuk, anne baba tarafından gelecek için bir teminat olarak görülmektedir. Kağıtçıbaşı'nın araştırması, Türkiye'de, metropollerde yaşayan kadınların % 40'ının, çocuklarını, yaşlılıkları için bir güvence olarak gördüğünü göstermektedir. Bu oran, az gelişmiş illerde % 61'e, kırsal kesimde ise % 77'ye çıkmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2002: 107).

Türkiye'de çocuk sahibi olmaya yüklenen bu anlam, kadın ve erkeklerin boşanma kararı vermesinde de etkili olmaktadır. Bulgular, çocuk sahibi olan kadınların ve erkeklerin, çocuklarının geleceğini olumsuz yönde etkilememek amacıyla, boşanma isteklerini ertelediklerini göstermektedir. Çocuk sahibi olmak, hem kadına hem de erkeğe evliliğini sürdürme zorunluluğu hissettirmektedir. Ancak, görüşülen boşanmış kadın ve erkeklerden bazıları, çocuk sahibi olmanın, evli kadın ve erkek arasındaki sorunların artmasına neden olduğunu vurgulamaktan da çekinmemektedir.

Görüşülen kadın ve erkekler arasında, çocuk sahibi olanların, boşanma zamanını, çocuklarının eğitimini olumsuz yönde etkilemeyecek şekilde planladıkları belirlenmiştir. Boşanmış kadınlardan pek çoğu, çocuklarının eğitimini olumsuz yönde etkilememek için, boşanma isteğini ertelediğini söylemektedir.

“Son beş sene karı kocalık ilişkisi de bittiydi. Kendime dedim ki sabret sabret sabret. Çünkü kızımın üniversite imtihanı vardı. Üniversite imtihanını kazandıktan sonra, o yaz Antalya'ya tatile gittik kızımla. Ben orda bir kitap okuyorum plajda. Şöyle bi kafamı kaldırdım baktım. Bi sürü çift var etrafta cıvı cıvı. Dedim ki kendime, senin neyin eksik. Maddi durumum da var. Hiçbi şeyim eksik değil benim. Dedim ki artık olay bitti. Artık kızına karşı vazifelerin de bi yerde bitti. Bundan sonra bu olayı kapatıyorum dedim. En son karar böyle oldu. Yani boşanma fikri vardı ama hep kimseyi üzmemem lazım, planlamam lazım diye düşünüyordum” (41 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Çocuklarının eğitimini olumsuz yönde etkilememek için, boşanma konusunda aceleci davranmayan kadınların anlatılarında dikkat çeken önemli bir konu da, kamu kuruluşlarının, boşanmış kişilere ve çocuklarına karşı ayrımcı tavır sergilemesiyle ilgilidir. Boşanmış aile çocuklarının, toplumda sorunlu çocuklar olarak etiketlenmesinin bir

yansıması olarak, okullarda, kayıt sırasında, anne babanın özel durumlarıyla ilgili sorular sorulması, boşanmış aile çocukları üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu tip uygulamalar, kadını ve erkeği boşanmaktan vazgeçirme veya boşanmanın “kötü bir şey” olduğunu hatırlatma yönünde bir uyarı olarak algılanabileceği gibi, aile birliğinin devam etmesini sağlamaya yönelik, toplumsal baskı yöntemlerinden biri olarak da yorumlanabilir.

“O sene kızın okula kaydını yaptırıcım. Bi de lüzümsüz bi soru sormuşlar işte baba anne bir mi? Yani bunu kayıta niye soruyosunuz siz? Açık açık bi de yanında soruyosunuz çocuğumun. Esra bi tedirgin oldu ama. Suratıma baktı. Niye bakıyosun kızım biz evliyiz ya dedim. O zaman suratında o rahatlamayı gördüm. Babam annem ayrı demek onu tedirgin edicekmiş gibi geldi bana. Suratındaki o paniği görünce ay dedim olmaz. Şimdi değil zamanı, o zaman daha.. Tamam evi terk etmekle biraz kabullendirdim onları ama bundan sonrasındaki şeyi göğüsleyebilecekler mi, göğüsleyemeyecekler. Anlayışlı davranıyor ama içinde bi şeyleri tam halledememiş. Yok dedim. O arada eşim bana yine telefon etmiş bi gün ee madem dönmüyosun, ama aradan bir yıl geçmiş, geri dönmüyosan diyo boşanalım. Ben dedim ki sen bana baksana eğer kötülükle boşamak istiyorsan buyur git uğraş, ama üç yıl dedim boşamıycam seni. Bu çocuk bu okulu bitiricek ondan sonra seni dedim boşıycam. Çünkü o zaman alışmış olacak. O zaman o ifadeyi görmiycem bi daha çocuğumun yüzünde” (44 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Görüşmeye katılan kadınlardan bazıları, çocuk sahibi olmanın, boşanmaya neden olan bazı durumların yaşanmasına zemin hazırladığını da söylemektedirler. Bazı kadınlar, eşlerinin olumsuz kişilik özellikleri nedeniyle, evlilik sırasında yaşanan gerginliklerin çocuk sahibi olduktan sonra daha da arttığını, ilerleyen zaman içinde, bu sorunlara, gelecek kaygısının da eklendiğini belirtmektedirler.

“Sorunlar aslında evlenmeden önce de ufak ufak ipuçlarını veriyodu ama yani çocuktan sonra, ev değiştirmeler sırasında falan iniyo çıkıyodu. Yani şöyle bi buçuk yıl sonra, çocuktan sonra arttı diyebilirim. Çocuk evliliğin dönüm noktalarından biri diyebilirim. Üçüncü kişi gelince her şey değişiyor. Çocuk mutluluk kaynağı oluyo ama o dönem, parasal problemlerle birlikte benim için aynı zamanda sıkıntılı bi döneme dönüştü. Yani gelecek endişesi, para endişesi çok fazla taşıyodum. Doğurana kadar çalışıyodum ben, doğurunca ayrıldım şirketten” (41 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Çocuk sahibi olmak, evlilik süreci içerisinde yaşanan en zor dönemlerden biridir. Ebeveyn yaşantısına geçiş yapmaya çalışan kadın ve erkek, bu dönemde bireysel ihtiyaçlarından ve birbirlerine odaklanmalarından ziyade, tüm ilgiyi bebek üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Psikoloji alanındaki araştırmalar, ilk bebeğin doğmasından itibaren, evlilik doyumunun azalmaya başladığını doğrulamaktadır. Araştırmalar, bu dönemde boşanan çiftlerin oranının, çok yüksek olduğunu göstermektedir. Ebeveyn yaşantısına geçiş sürecinde, kadın ve erkek arasındaki cinsel aktivitenin kalitesinde ve iletişimde bozulmalar başlamaktadır. Bu dönemde, depresyona rastlanma sıklığının da, dikkate değer bir şekilde arttığı tespit edilmiştir (Lower, 2005).

Çocuk sahibi olmanın, kadın ve erkek arasındaki özel ilişkiyi olumsuz yönde etkilemesi, bazen hamileliğin başlamasıyla ortaya çıkabilmektedir. Sorunlu hamilelik yaşadığını söyleyen kadınlar arasında, hamilelik yüzünden eşiyle cinsel yaşamının bittiğini belirtenler bulunmaktadır. Bazı kadınlar, doğumdan sonra aldıkları kilolar yüzünden bunalım geçirdiklerini, eşlerinden uzak durmaya devam ettiklerini, ve bu nedenle evlilikteki sorunların arttığı söylemektedirler:

“Beş ay sonra hamile kaldım ve istemiyodum hamile kalmak. Biraz zoraki bişey oldu eşim korunuyodu ve hamile olduğumu öğrendiğim zaman da, aldırma istediğimi söyledim, daha hazır değilim dedim. Daha birbirimizi tanımazken, bebeğin sorumluluğu çıktı. Ondan sonra, onun zoruyla hamilelik devam etti. Dokuz ay boyunca da ilişki yasaktı, düşük tehlikem vardı. Hamilelik süresince cinsellik yaşamadık. Ondan sonra bebek doğdu, sezeryan doğum yaptım. Ameliyatın vermiş olduğu rahatsızlık felan derken uzaklaşıyosun. Dokuz ay zaten beraber olmamışsın. Bebeğin kırkı çıkacak yaram iyileşecek şuydu buydu üç beş ay daha geçti. Zaten kafadan bir sene biz beraber olmadık yani evliliğin içersinde. Bu sefer vücut da deforme olmuş, aynaya baktığımda kendimi kötü hissediyorum. Yanında soyunamıyorum edemiyorum. Hamilelikten sonra bizim evlilik berbat oldu. Çünkü benim psikolojim bozuldu. O yüzden de doğal olarak onu dışarı ittim diye düşünüyorum” (33 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Çocuk sahibi olmak, bazı durumlarda evliliğin sürdürülmesini değil, bir an önce bitirilmesini de gerektirebilmektedir. Görüşülen kadınlar arasında, çocuklarını pasif, eğitimsiz, ve sorumsuz olarak nitelendirdiği eşinden uzaklaştırıp, kendi istediği gibi yetiştirmek için, boşanmayı çabuklaştırdığını söyleyenler bulunmaktadır.

“Tamam evlilik güzel bişey yuvayı yıkmamak gerekiyo ama bi yerde tabuları yıkıcan. O aile bozuk bi yola gidiyo, önünü göremiyosun. Ben bunun müzakeresini çok yaptım. Bakıyorum, onunla giden yol kapkaranlık. Ama kendi yolumu çizdiğim zaman çizelgemi görüyorum, doğru yönde. Ben iki kelimeyi bir araya getiremeyen insan istemiyorum. Çocuklarımda da istemiyorum. Benim çocuklarım pasif olmamalı. Ben söyliyim ayrılmasaydım çocuklarım ne olacaktı. Kızım konfeksiyon işçisi olacaktı, öteki ağaç dibinde içici bir çocuk olacaktı, sigara elinde. Böyle daha verimli olucam çocuklarıma. Öbür türlü hem iki çocukla hem de 37 yaşında koca adamla uğraşacaktım. Bu çok önemli. Çok kalın bir ağaç. Eskilerin dediği gibi eğbiliyo musun, eğemiyosun. O hep yanlış yolu seçti. Dediğim gibi çok sorumsuz bir aileden geldiği için belki de” (33 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Boşanmış erkeklerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular arasında da, çocuk sahibi olmanın, boşanmayı geciktirdiği, hatta bazı erkekleri boşanmaktan vazgeçirdiği ile ilgili örnekler bulunmaktadır. Bazı erkekler, çocuklarının, eğitim durumlarıyla ilgili dengenin bozulmaması için boşanmayı yıllarca ertelediğini söylemektedirler:

“Zaten ayrı yatıyoduk. Yani silmiştım ben ama, çocukların okulları var, istikballeri var, üniversite şeyleri var. Kızın Anadolu liselerine girme durumu vardı. Beş sene katlandım. Oğlan üniversiteye girdi. Kız da Anadolu lisesine girdi. Ondan sonra karar verdim bitirmeye” (48 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Çocuk sahibi olacağını öğrendikten sonra, boşanmaktan vazgeçtiğini belirten erkekler arasında, çocuk sayesinde, evliliğindeki sorunların üstesinden geldiğini söyleyenler bulunmaktadır.

“İki senelik evliydik. Ben evliliği bitirmeyi düşündüğüm sırada çocuk oldu. Çocuk olunca değişti tabi her şey. Yani başka bi boyut kazandı çocuk olunca. Şimdi çocuk olmadan önce o kadın benimdir, atarım gider, bir başkasını alırım. Daha ötesi yok. niye.. Arada sevgi bitmiş, bi takım itiraflar başlamış, vazgeçmek çok kolay yani. Ama çocuk olunca, yarın herkesin babası var, onun yok. Anneden de alamazsın küçük çocuk. Görüyorum televizyonda Allah belasını versin küçük çocuk annesinden alınır mı yani. O zaman napacaksın bu deveyi güdeceksin. Bu deveyi gütmek lazım yani, iş o noktaya geldi. Neyse o hamurdan biz ekmek yaptık yani. On yedi sene mutlu bir evlilik yaptık. Çocuktan sonra taşlar yerine oturdu” (52 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Yukarıdaki alıntıda, erkeğin, çocuğunu doğurmamış kadına bakışı ile, çocuk sahibi olduktan sonraki bakışı arasında büyük bir fark olduğu görülmektedir. Çocuk olmadan önce kadını “atabileceği bir mal” olarak gören erkek, çocuk olduktan sonra “herkesin babası var onun yok” diyerek baba figürünün önemine dikkat çekmekte ve çocuk vasıtasıyla, eşiyle de daha yakın bir bağ kurmaktadır. Bu ifadeler Delaney’in Tohum ve Toprak kuramını anmayı gerektirmektedir. Bu kurama göre, erkekler, çocuğun özünü taşıyan tohumu verir, kadının bedeni ise tarla gibidir, ekini besler ama türünü belirlemez. Bu nedenle çocuk, babanıdır. Bunun yanı sıra, tek tanrılı dinlerde, Tanrı’nın dünyadaki otoritesini babanın temsil ettiği vurgulanmıştır. Örneğin, Tanrı ile İsa arasındaki ilişki, baba oğul ilişkisiyle özdeşleştirilmiştir. Meryem ise Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi olan İsa’yı dünyaya getirmek için sadece bir araç olarak kullanılmıştır (Delaney, 2001: 52-56).

Baba olan bazı erkekler ise, çocuk sahibi olduktan sonra ikinci plana düşmekten duydukları sıkıntıyı dile getirmişlerdir. Erkekler “ikinci plana” düşme ifadesini, ilginin çocukta yoğunlaşması nedeniyle, kadın ve erkek arasındaki özel ilişkinin, başka bir ifadeyle cinsel yaşantının bozulduğunu belirtmek için kullanmaktadırlar. Bu nedenle, kadın ve erkek arasında zaten var olan bazı sorunların, daha rahatsız edici boyutlara ulaştığını belirtmektedirler.

“Hemen zaten evlendikten 3 ay sonra çocuk haberini aldım eşimden. Erken yaşta baba oldum doğal olarak. İşte onun heyecanı başladı şudur budur. İlk iki sene hoştu güzeldi. Ondan sonra şeyler başladı biraz fikir ayrılıkları şunlar bunlar. Çocuk olunca erkek ikinci plana düşüyor biraz. Erkek ikinci plana düştükten sonra kadının davranışları o zaman daha batıcı hale geliyor. Yani ben öyle şeyler hissettim. Fikir ayrılıkları zaten vardı, aileler hiç uyuşmuyordu. Çocuk nedeniyle de evliliğimiz devam etti dokuz yaşına kadar, kızım büyüyene kadar” (44 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

Araştırmaya katılan boşanmış kadın ve erkeklerin aktardıkları deneyimlerden anlaşılmaktadır ki, çocuk sahibi olmak, boşanmayı geciktirmesine karşın, hamilelik döneminden itibaren, kadın ve erkek arasındaki cinsel yaşantıyı olumsuz yönde etkileyebilmekte, ve evlilikle ilgili sorunların daha görünür olmasına zemin hazırlamaktadır. Çocuk sahibi olmanın cinsel yaşantıya olumsuz etkisi, erkeklerden çok,

kadınlar tarafından dile getirilmiştir. Ayrıca, anne veya babanın çocuklar için olumsuz rol model olacağı korkusu da, boşanma nedeni olabilmektedir.

6.7. Fiziksel Şiddet

Türkiye’de kadına yönelik şiddet üzerine yapılan araştırma sayısı yok denecek kadar azdır. Konuyla ilgili sınırlı veriler, yerel ve bölgesel çalışmalara dayanmaktadır. Örneğin, kadına yönelik şiddet konusunda çalışan Şahmaran Kadın Dayanışma Merkezi yetkililerin verdiği bilgiye göre, 2003 yılında merkeze başvuran kadınların % 47’si fiziksel şiddete maruz kaldığını belirtirken, 2006 yılında bu oran % 60’a ulaşmıştır. Merkez yetkilileri, bu artışı, kadınların fiziksel şiddet konusunda konuşma eğilimlerinin artmasına, saklama eğiliminin ise gittikçe azalmasına bağlamaktadırlar.

Türkiye’de, fiziksel şiddetle ilgili ulusal çapta yapılan tek araştırma, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu’nun 1993-1994 yılları arasında yürüttüğü *Aile İçi Şiddetin Sebepleri ve Sonuçları* adlı araştırmadır. Gerek Başbakanlık araştırması, gerekse dünyanın farklı yerlerinde yapılan başka araştırmalar, özellikle şiddete maruz kalan kadınların, şiddeti belli durumlarda “haklı” gördüklerini gösteren bulgular ortaya koymuştur. Altınay ve Arat’ın Türkiye’de yaptığı araştırma ise, kadınların, kendilerine yönelik şiddeti “haklı” bulmadıklarını göstermektedir. Bu araştırmaya göre, on kadından dokuzu, “haklı görülebilecek dayak yoktur” düşüncesine sahiptir (Altınay ve Arat, 2008: 50-73).

Bu çalışmaya katılan boşanmış kadınlar arasında da, maruz kaldıkları fiziksel şiddeti “haklı” görmeyen pek çok kadın bulunmaktadır. Önemli olan nokta, bu kadınlardan hiçbirinin, evlilikleri sırasında karşılaştıkları fiziksel şiddeti, boşanma nedenleri arasında birinci sıraya yerleştirmemeleridir. Yalnızca, eğitim seviyesi yüksek olan ve çalışan kadınlardan bazıları, karşılaştıkları fiziksel şiddetten sonra boşanmayı düşündüklerini, ama pek çok neden yüzünden bunu gerçekleştirmeye cesaret edemediklerini söylemiştir. Yüksek tahsilli ve çalışan kadınlardan bazıları, daha evliliklerinin başlangıcında iken, fiziksel şiddetle karşılaştıklarını belirtmektedirler.

“Evet, oldu. Yeni evlendiğimizde de oldu, daha sonra da oldu. Yeni evliyken tatile çıkmıştık arkadaşlarla beraber. O zaman bi telefon

görüşmesi olmuştu annesiyle. O zaman, İstanbul'dayız, biraz sonra eve gidicez diye bi ifadesini duydum. Neden tatilde olduğumuzu söylemedin dedim. (...) Ben kızdım tabi neden saklıyorsun falan.. Tartışma büyüdü o zaman şiddeti olmuştu. Üç dört aylık falan evliydik. Her tartışmada değil ama cevap veremediği zaman ya da haksız olduğunun farkında olduğu zaman şiddetle susturmaya çalıştı diyebilirim. İlk olayda ben şoka girdim tabi şaşırmıştım, çok üzüldüm. Boşanmayı ilk düşündüğüm zamanlardan biri odur. Karar veremedim ama kafamda soru işaretleri başladı o tarihte" (38 yaşında, boşanmış, Şişli).

Fiziksel şiddet gören kadınların anlatıları, fiziksel şiddet olayının yarattığı şaşkınlık nedeniyle, kadınların ne yapacaklarını bilemediklerini, ve bunu geçici bir davranış olarak düşünmeye çalıştıklarını göstermektedir. Erkeklerin şiddet kullanma nedenlerinin, genellikle, kendi ailelerinden kaynaklanan sorunlarla, ve eşlerinin ev kadını rolleriyle ilgili olduğu görülmektedir. Şiddete maruz kalmalarına rağmen, kadınlar, boşanmayı göze alamadıklarını söylemektedirler.

"İki aylık evliyken bi kadın dayak yerse mutlu olur mu, gözü morarır mı? Ben gene de ona rağmen kayınvalidemin evi dubleks, gittim orda kaldım, gözüm geçsin de kimse görmesin diye. Oraya biri gelince de üste kaçıyodum. Bunlar hiç söylenmicek şeyler. İnsan dışardan baktığında, sen üniversite mezunusun avukatsın, böyle bişey başına geliyo, mümkünatı yok, hoş karşılayamazsın bilmem ne diyebilir. Zaten ben de inanamıyodum nasıl geldi bunlar benim başıma diye. İki sene önce de dayak yedim şurda, kayınlar burada otururken. Arkamdan çıktı bağırdı, orospu bu eve girmiyceksin diye, almıycam seni bu eve diye. Bir insan karısına bu lafı söyleyebilir mi? (...) Yemek yapıyorum akşam üstü, ama yemek daha pişmedi. Ama dedim dolapta var yemek. İki günlük yemeği mi yediricen bana diye üstüme tekme tokat bir girdi. Ağbileri burda oturuyo, yengesi orda, ev kalabalık yani. Ben gezmekten gelmişim ama tek başıma gezmekten gelmemişim, onları gezdirdim. Onu memnun edecek bişey yapıyorum. Artı yemek pişiyor, on dakika beklese herkesle birlikte sofrada yiyecek. Yani böyle. Üç aylık evliyken de gözümü morartmıştı. O zaman arabadaydık, bi yere gidiyoduk, kızdı bana bişey dedim diye. Ne dediğimi de bilmiyorum ha! Pat diye arabanın içinde yumruğu indirdi gözüme" (39 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Eşinin ve ailesinin olumsuz davranışları nedeniyle boşandığını söyleyen kadınlar arasında, evliliği boyunca ciddi boyutlarda şiddete maruz kaldığını açıklayan kadınlar

olmuştur. Derinlemesine görüşmeler, bazı kadınların, sudan sebepler yüzünden eşlerinden dayak yediğini ortaya çıkarmıştır.

“Son zamanlarda çok vardı. İşe gelirken bile ağlayarak geliyodum sabahın köründe. Bir de haksız yani. Para konusu değilse, niye kısa kollu giydin pat vuruyo. Yok niye bordo oje sürüyorsun, sen yollu kadın mısın, pat vuruyo. İşten çıkar eve gelmez, gider annesinde oturur. Ya da arkadaşlarının arabasında gezer sürekli. Gelir hiç konuşmaz. Hep daha kötüye gitti hep” (23 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Fiziksel şiddetle ilgili deneyimler, kadınların, “tokadı” anlamlandırmaları arasında farklılıklar olduğunu da göstermektedir. Bazı kadınların, tokadı, fiziksel şiddet olarak algılamaması, dikkat çekici bir noktadır. Böyle bir algılamaya sahip kadın, eşinden gördüğü fiziksel şiddetle ilgili şunları söylemektedir:

“Şiddet derken, aman aman bi dövmek değil. Ben bi hakaret etmişimdir, o da bir tokat atmıştır. O da çok sayılıdır yani” (40 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Tokadı, dayaktan ayrı tutan, ve fiziksel şiddet kapsamında değerlendirmeyen kadınların, maruz kaldıkları fiziksel şiddeti, hissettikleri fiziksel acıya göre değerlendirdikleri ve yoğun bir acı hissetmedikleri için dayaktan saymadıkları düşünülebilir. Tokadı, fiziksel şiddet olarak yorumlayan ve yorumlamayan kadınların kişilik özellikleri de, onların, olaya bakışını etkileyen başka bir faktör olarak düşünülmelidir. Bulgular arasında, eğitim seviyesi düşük ve dar gelirli ailelerde, kadına yönelik fiziksel şiddetin, artabildiğini gösteren örnekler mevcuttur. Görüşülen dar gelirli kadınlar arasında, ailenin sorumluluğunu taşımayan erkeğin, eve, adeta şiddet uygulamak için geldiğini söyleyenler bulunmaktadır.

“Ayda bir, bazen iki ayda bir, bazen iki akşam üst üste gelirdi. Zaten son zamanlarda çocuklar büyüyünce, acaba babam mı geldi diye sıkıştırlardı bi tarafa. Biliyolar geldiğinde ne olacağını. Hiçbi şey bulamazsa, ayağımdaki terliği alıp vurmaya başlardı. Bi seferinde elinde bira, gene aynı şey. Ben bi şey demeyince açtı birayı döktü kafamdan aşşaya gitti yattı. Bi şey desem savaş olurdu. O yüzden sesimizi çıkarmazdık ama bi şey bulurdu olay çıkaracak. Kafamda az mı sürahi kırdı. Hepsini yuta yuta içime attım” (49 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Bulgular, dar gelirli ailelerde ve erkeğin alkol kullanmadığı durumlarda da, kadınların fiziksel şiddete maruz kalabildiğini göstermektedir. Bazı kadınlar, bu nedenle psikolojik tedavi gördüklerini belirtmişlerdir. Bu kadınlar arasında bulunan ve beş vakit namaz kılan eşinin, canına kast edecek şekilde dayak attığını belirten kadın, evliliği boyunca, sadece kendisinin değil, annesinin ve kız kardeşinin de eşinden dayak yediğini söylemektedir:

“Biz çok çektik ondan. Annem dayak yedi, kız kardeşim dayak yedi eşimden. Ben zaten iki sene psikolojik tedavi gördüm. Çünkü bi gece kız kardeşi bizdeyken, yemek yiyoken bana kalkıp gideceksin dedi. İstemiyorum seni dedi, bi sebep yok. Kalk sofradan seni gözüm görmek istemiyo dedi. Kız kardeşi de kahkaha atınca, ben de sen ne yapmaya çalışıyorsun diye bağırınca defol git dedi. Ben de çocuklarımı alır giderim dedim, çünkü çocuklarına çok düşkümdü. Ben de çocuklarla giderken, karakola giderim onlar aileme bırakır diye düşünürken geldi aldı beni arabayla, bu gece kal yarın siktir olur gidersin dedi. Baktım arabayı ormana sürüyor. Ne yapıcan, nereye dedim, kız kardeşimin yanında dövemiyorum, ormanda bağlarım ağaca iyi bi işkence yapar seni ordan babana bırakırım dedi. O anda şuurumu kaybettim, iki çocukla arabadan attım kendimi. Ondan sonra her şeyim gitti. İki buçuk sene tedavi gördüm” (27 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Boşanmış erkekler arasında, eşine fiziksel şiddet uyguladığını açıklayanlar olmuştur. Ancak, bu erkeklerin, fiziksel şiddetle ilgili soruları yanıtlarken dikkatli konuştukları, kendilerini haklı ve çaresiz gösterecek açıklamalar yapmaya gayret ettikleri gözlemlenmiştir. Bazı erkekler, sabaha kadar eve gelmedikleri için, eşlerinin tartışma çıkardığını ve bu yüzden şiddet kullanmak zorunda kaldıklarını söylemektedirler.

“Yok. Ama o dönemde benim hanım üzerime saldırdı, bir tokat vurdu. Başka bişey yok yani. O da sabaha karşı geldiğimde olmuştu. Kadını dövemem yani elime yakışmaz” (52 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Bazı erkekler, bir önceki örnekte olduğu gibi, evlilikleri sırasında meydana gelen şiddet olaylarında, eşlerinin de kendilerine karşılık verdiğini belirtmişlerdir. Aşağıda aktarılan deneyimlerin ilki, kadının erkekten fazla kazanması ile, ikincisi, kıskançlığın yarattığı sorunlarla ilgilidir. Bu noktada, ekonomik sorunlarla, şiddet arasında sıkı bir ilişki olduğu görülmektedir.

“Dönem dönem oluyordu, son dönemlerde olabiliyordu. Karşılıklı ama sırf benden değil. Karşılıklı inatlaşma, restleşme, bir bayanın ağzına yakışmayacak şekilde hakaretler, küfürler. Çıldırtma noktasına getirme, gururumu incitecek laflar söyleme, maddi konularda özellikle” (44 yaşında, boşanmış, Kadıköy).

“Yok öyle hırpalama boyutunda şiddet yoktu. Sözlü şiddet vardı. Dövme yoktu, itişme kakışma olmuştur da yani.. Hakaret edebiliyodum, onu küçültücü laflar kullanabiliyodum yani. Çok afedersin şerefsiz diyodum haysiyetsiz diyodum. O da bana karşılık verirdi” (44 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Erkeklerin bazıları, kadınların “hatalı” oldukları zaman dövülmelerinin normal olduğunu söylemektedir. Erkekler, böylesi durumlarda, kadınların da “hatalı” olduklarını bildikleri için ses çıkarmadıklarını belirtmektedirler. Erkeklerin çoğuna göre, fiziksel şiddet, erkeğin içkili bir haldeyken, “hata” yapmamış olan eşini dövmesidir. Bu konuyla ilgili bir anlatıda, dayak yiyen kadının fiziksel şiddet olayından sonra hiç bir şey olmamış gibi davranması, kadınların dayak yemeyi normal karşıladığını düşündürmektedir. Aktarılan örnekte “hata” kadının falcıya gitmiş olmasıdır.

“Ben açık söyliyim, yalan söylemenin bi şeyi yok. Bi kaç defa dövdüm onun hataları yüzünden. Karşı gelip de bana neden diye sormadı. Bak şimdi benim eşim hiç bi zaman kinci değildir. Şimdi bazı eşler vardır ufacık bi şiddette, sizinle yatak konusu olsun konuşma konusu olsun bir ay iki ay yaklaşmaz, çoğu eşte bu olur mesela. Hiçbi şey olmasa en büyük silah yatak. Ama bizde öyle bi şey yok. Ki ben hatasız hiçbi zaman dövmemiş. İçkim yok, kumarım yok. Bir insanı dövmek için kendini kaybetmen lazım. Diğer türlü içmiyorsa, eşinin bir hatası olduğu zaman dövmesi lazım. Ondan sonra bi ya da iki defa sözümü dinlemediği için dövdüm. Ama şöyle söyliyim, en fazla iki saat sürmüştür, iki saat sonra barıştık” (37 yaşında, boşanmış, Kağıthane).

Erkekler genellikle, kadınların fiziksel şiddete boyun eğdiğini belirtmektedir, fakat fiziksel şiddetin, bazı kadınlar tarafından bardağı taşıran son damla olarak algılandığını gösteren örnekler de bulunmaktadır. Böyle bir deneyim aktaran erkek, biten evlilik sürecinde, ailelerin birbiriyle anlaşamaması, kayınvalide sorunu, ekonomik sıkıntı gibi pek çok sorun yaşandığını, fakat boşanmanın fiziksel şiddet olayından sonra gerçekleştiğini söylemiştir:

“Maaş alacaktım, yeni girmiştim işe. Söz konusu para olunca al hayatım parayı yani ne yapacaksan yap dedim. O da çok ağır bir laf, benim bu zamana kadar beklemeyeceğim çok ağır bir laf etti. Dayanamadım ve bir tane vurdum sen ne biçim konuşuyorsun diye. Ondan sonra ağzı kanadı. Tokat attım ama ters geldi galiba. Sonra evden çıktım, annelere gittim. Sonra annemi ev sahibi aradı. Duyduklarını anneme anlattı, sakın gelmesin buraya falan dedi. Çok enteresan bizim ev sahibi de, çok çift taraflı bir insan, yani düşmanımız olsa bunu yapmazdı. Tabi her gece yaptığım şey gözümün önüne geliyor, işte ağzının kanaması falan. Ciddi bir sıkıntı, psikolojik sıkıntı yaratmaya başladı bende, her gece uyanıyorum. Bir de seviyorum ve hep içimde tatlı yanları vardır. Aradım, kafam da çok iyiydi alkol almıştım. İşte konuştuk, mahkemeye filan gel dedi, ben gelmiycem dedim. Sonra şey geldi mahkemeden bir kağıt geldi boşanmışız. Ev sahibimiz tanıklık etmiş” (36 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Fiziksel şiddet gören kadınların, ve şiddet uygulayan erkeklerin paylaştıkları deneyimler göstermektedir ki, Türkiye toplumunda erkekler, kadınlarda “hata” olarak gördükleri şeyleri düzeltmek adına, şiddet uygulama hakkına sahip olduklarını düşünmektedirler. Erkeklerin şiddet uygulaması kadar düşündürücü olan nokta, kadınların fiziksel şiddete sessiz kalmaları ve bu durumu boşanma nedenleri arasında vurgulamamalarıdır. Fiziksel şiddetle ilgili bunca bulguya karşılık, yalnızca dar gelirli ailelere mensup kadınlardan bazıları, boşanma nedenleri arasında, eşlerinin sorumsuzluğuna öncelik verdikten sonra, maruz kaldıkları fiziksel şiddetle ilgili açıklamalar yapmışlardır.

Türkiye’de yapılan antropolojik bir araştırmaya göre, erkekler tarafından “nesne” olarak görülen kadınlar, erkeklerin isteklerine itaat etmek zorundadırlar. Emek, itaat ve hizmet, Türkiye toplumunda kadın kimliğinin bir parçasıdır. Bir kadının, kocasından dayak yemesi, toplum kurallarının ön gördüğü iyi ev kadını rolünü yerine getirmemesi yüzünden, kocası tarafından cezalandırılması olarak görülmekte ve normal karşılanmaktadır. Bir kadın için kocası tarafından dövülmesi ve bunun çevre tarafından bilinmesi utanç vericidir. Bu tür olayların çevre tarafından, kadının suçlu olduğu, eş ve anne olarak görevini yerine getirmediği şeklinde yorumlayacağı düşünülür (White, 2000: 99).

Türkiye’de, kadının, erkeğe itaat etmek ve hizmet etmek zorunda görülmeye devam etmesi, bu durumun, kadınlar ve erkekler tarafından içselleştirildiğini düşündürmektedir.

Eğitimli, ve ekonomik bağımsızlığa sahip olan kadınların bile, maruz kaldıkları fiziksel şiddete sessiz kalmaları, bu içselleştirmenin bir kanıtıdır. Yine bu nedenle kadınlar, karşılaştıkları fiziksel şiddeti “hak ettiği için dayak yediğini” düşünme ihtimali olan, başka bir kadın veya erkekle paylaşmaktan kaçınmaktadırlar. Buna karşın, son yıllarda, kadınların bilinçlenmesine büyük katkı sağlayan feminist hareketin etkisiyle, “haklı” görmediği halde, şiddete boyun eğen kadının yanında, gittikçe artan sayıda kadın, fiziksel şiddete boyun eğmeyi reddetme eğilimi göstermektedir.

6.8. Hastalık

Araştırmaya katılan kadın ve erkekler arasında, eşinin hasta olması nedeniyle boşandığını belirtenler bulunmaktadır. Birden fazla evlilik yapan kadın ve erkeklerden bazıları, ilk eşlerinden, ruh sağlığının yerinde olmaması nedeniyle boşandığını söylemiştir. Akıl hastalığı nedeni ile boşanma, medeni kanunun 165. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, eşlerden birinin akıl hastası olması nedeniyle, ortak hayat, diğer eş için çekilmez hale gelirse, hastalığın geçmesine olanak bulunmadığı resmi sağlık kurulu raporuyla tespit edilmek koşuluyla, sağlıklı eş boşanma davası açabilir. Boşanmış kadınlar arasında, eşinin akıl sağlığı yerinde olmadığı için önceki evliliklerini psikiyatr raporuyla sonlandırdığını belirtenler bulunmaktadır.

“On sekiz yaşında falandım ilk evlendiğimde. Bana aşırı bir düşkünlüğü vardı. Her şeyden kıskanıyordu beni. Ve çocuğun olmamasını istediği için yani manevi eziyet ediyodu bana. Annemin yanına döndüm. Sonra çok sevdiği için pişmanlıklar yaşadı. Toplum düzelir müzelir dedi, tekrar döndüm, hiçbir şey düzelmedi. Neyle ilgileniyosam her şey yani ailem dahil, sevdiklerim dahil hepsinden rahatsız oluyodu. Beni bir yere kapatıp hep benimle olsun. Bunlar olmazsa da şiddet gösteriyodu. Anormal şiddet gösteriyodu. Bi kaç kere değil çok kere.. Hiç unutmuyorum bi keresinde parmağımı koyup kapattıydı çekmeceyi. Çocuk doğduktan sonra da elimde sigara söndürdü. Hala izi vardır. Çocuktan bile beni kıskanıyodu. O nedenle boşandım. Çocuğu istemediği için ayrıldım. Eşimin ruh sağlığı bozuktu. Psikiyatr raporuyla boşandık” (49 yaşında, evli, Şişli).

Bazı erkekler ise, ailelerinin isteği üzerine görücü usulüyle evlendiklerini, fakat eşlerinin “hasta” olması nedeniyle boşandıklarını belirtmişlerdir. Böyle bir deneyim

yaşayan erkek, evlendiği ilk geceden itibaren, eşiyle iyi bir diyalog kuramadığını söylemekte ve eşinin “normal” olmaması nedeniyle boşandığını şöyle aktarmaktadır:

“Artık evliyiz oturup biraz konuşalım dedim ben. Hiç yüzüme bakmıyor, hiç bana bakmıyor. Sanki zorla kaçırmışım, böyle duruyor. Ben yarım saat konuştum dedim ki sen de bir şeyler söyle, hiç konuşmuyor. (...) Bir aa! de dedim, demiyor. Bu sefer elimle dürtüklemeye başladım, aa! de diyorum demiyor, dedim dövücem seni, demiyor. Ağzını açtırtamadım, yok! Bir tane tokat vurdum evi terk ettim. Gelmedim. (...) Şurada sizinle konuştuklarımız, yüce yaradan şahit bunu yüze bölün, bir bölümünü çıkartın ben bir buçuk senede bu kadar konuşmadım. İşte ben bir cehennemi yaşadım. Rahatsızlık geçirmiş zannediyorum küçükken” (53 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Görücü usulüyle başlayan evliliklerde, sonradan ruh sağlığıyla ilgili problemlerin görülmesine sıkça rastlanmaktadır. Böyle durumlarda, büyük ölçüde aileler tarafından oluşturulan evlilikler, yine ailelerin, evliliğin yürümeyeceğine kanaat getirmesi üzerine sonlandırılmaktadır.

“Birinci eşim rahatsızdı, ruh ve sinir hastasıydı. Görücü usulüyle evlendiğimiz için daha evvelden vardı ama bize söylemedi annesi babası. Evlenmiş de bulunduk. Her lafımda bana ters tepki gösteriyodu. Her hareketimde ters yani. Evde yemek yapmazdı, çamaşır yıkamazdı. En son ayrılmaya karar verdik ayrıldık. Aileler tarafından da karar verildi yani, ayrıldık” (42 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Araştırmaya katılan kadınlar arasında, hastalık nedeniyle eşi tarafından boşanmaya zorlananlar da bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili olan bir deneyimde, tüberküloz hastalığının, erkek tarafından boşanma nedeni olarak öne sürüldüğü görülmektedir. Aşağıdaki anlatı, hastalık geçiren ve iyileşen kadının, boşanmak istemediği halde, boşanmak zorunda kaldığını göstermektedir.

“Ben çok hastalandım. Altı aylık evliyken bana tüberküloz teşhisi kondu. Su toplamış ciğerlerim. Yani ben gribe yakalandım diyorum, bi türlü geçmiyor. Sonra Kıbrıs’a gittik biz tatile. Orda da bir halsizlik. Geldikten sonra gene hastalandım. Zaten bir sene cinsel ilişki tam olamadı. Oldu ama tabi benim dikkat etmem gerekiyodu, ilaç kullanıyodum, bir sene ilaç kullandım. Üşütmemem gerekiyodu. İkimizde de bi korku, herkeste bi korku.. Bende de hastalık üsteliyecek diye. İki ay ben hastanede yattım,

Süreyyapaşa’da. Sonra iyi beslenmem gerekiyordu. İyi beslenme annemin yanında oldu” (34 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Sonraki süreçte hamile kaldığını söyleyen kadın, düşük tehlikesiyle karşılaştığı için, sıkıntılı bir dönem geçirdiğini, fakat sağlıklı bir erkek bebek dünyaya getirdiğini söylemiştir. Kendi deyimiyle, her şey yolunda giderken, bir hafta sonu eşi ve çocuğuyla annesinin evine gittiklerini söylemiş, sonradan olanları ise ağlayarak şöyle özetlemiştir:

“Cumadan gelmiştik. Cumartesi Pazar kalmıştık. Pazartesi eve gidip tekrar geri getirdi bizi işte. Hiçbi şey yok. telefon açıyorum ulaşamıyorum. Sonra o aradı bi ara Yuşa’dayım dedi orda buluştuk. Ben intihara kalkışıcım falan dedi, o psikolojisinden. Ne var? Hiçbi şey yok, ben boşanmak istiyorum dedi. Her şey senin, bu kadar nafaka, sen bunları hak etmiyosun ama ben boşanmak istiyorum falan. Ben de iyi tamam dedim, beni istemeyeni ben de istemem dedim öyle ayrıldık. Yani ailesi de geldi. Yani böyle, bişey yok. Yani anlatınca böyle saçma geliyo ama yani hiçbi şey yok. Ailesi de öyle, ne oldu kızım diyor? Bilmiyorum diyorum. Ondan sonra avukat tuttuk işte, hiç neden yok. Bir ay içinde boşandık biz” (34 yaşında, boşanmış, Beykoz).

Eşinin isteği üzerine anlaşmalı boşanma ile boşanan kadın, hastalık geçirdiği için boşanmak zorunda kaldığını düşünmek istemediğinden olsa gerek, “hiçbir neden yokken boşandığını” görüşme boyunca tekrarlamıştır. Hastalık nedeniyle, eşlerden birinin diğerini boşaması sonucu oluşan üzücü durumu yansıtmaları bakımından bu örnek önemlidir.

Yukarıdaki örnek ayrıca, iyi günde kötü günde beraber olmak üzere başlayan evliliğin, genellikle erkekler tarafından iyi günler sürdüğü sürece devam ettirilecek bir kurum olarak algılandığını göstermektedir. Evlilik kurumunun, ilerleyen zaman içinde sadece iyi günlerin paylaşılacağı bir kurum olarak devam edeceğini düşündüren bu durumun ortaya çıkmasına, boşanmanın kolaylaşması kadar insan davranışlarındaki değişimin de neden olduğu düşünülebilir. Bulgular, hastalık nedeniyle boşanma gerekçesinin, kadınlardan çok, erkekler tarafından kullanılacağına ilişkin bir tablo çizmektedir.

7. SONUÇ

İstanbul’da yaşayan boşanmış kadın ve erkekler arasında yapılan bu çalışmada, niteliksel araştırma yöntemi ve derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmaya katılan kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri, ekonomik koşullar ve toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında incelenmiştir. Ekonomik koşullar ile boşanma olgusu arasındaki ilişki, geniş bir çerçevede ele alınmış, kadın ve erkeklerin boşanma nedenleri arasındaki farklılıklar, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmaya katılan kadın ve erkeklerin boşanma deneyimleri, bu kişiler, biten evlilik sürecindeki ekonomik koşullarına göre sıralandırdıktan sonra analiz edilmiştir. Bu sıralandırma, hem farklı ekonomik gelir gruplarında hangi boşanma nedenlerinin öne çıktığını göstermesi açısından, hem de üst, orta ve alt gelir gruplarında ortak olan boşanma nedenlerini göstermesi açısından yararlı olmuştur. Bu çalışmada, yalnızca kadınlara, ve yalnızca erkeklere özgü olarak belirlenen farklı boşanma nedenleri de, aynı sıralandırma yardımıyla tespit edilmiştir. Bu noktada, başka kriterlere göre oluşturulan bir araştırma grubunda, kadına ve erkeğe özgü başka boşanma nedenlerinin ortaya çıkma olasılığının altını çizmek gerekmektedir.

Bu çalışmada, tüm ekonomik gelir gruplarındaki kadınların ve erkeklerin boşanma nedenleri arasında bulunan ortak konuların; ekonomik sorunlar, anne babalardan kaynaklanan sorunlar ve cinsel sorunlarla ilgili olduğu görülmüştür. Araştırma, ayrıca, kadınların ve erkeklerin kişilik özellikleri, ve duygu durumları ile boşanma arasında sıkı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Çocuk sahibi olmak ise, tüm kadın ve erkeklerin boşanmayı ertelemelerine neden olmaktadır. Bununla birlikte, bazı kadınlar ve erkekler, çocuk sahibi olmanın, hamilelik döneminden başlayarak, kadın ve erkek arasındaki özel ilişkiyi olumsuz yönde etkileyen ve evlilikteki sorunların artmasına neden olan bir yönü olduğunu da vurgulamışlardır.

Araştırma, tüm ekonomik gelir gruplarındaki kadınlar ve erkekler için ortak boşanma nedeni olan konuların, kadınlar ve erkekler tarafından algılanması, yorumlanması ve aktarılmasındaki farklılıkları da göstermektedir. Kadınların ve erkeklerin farklı

toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan bu farklılık, aynı zamanda, kadınlara ve erkeklere özgü farklı boşanma nedenlerinin ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Aldatılmak, ve sorumsuzluk olarak ifade edilen boşanma nedenleri, yalnızca kadınların boşanma nedenleri arasında bulunmaktadır. Heyecanın bitmesi, kıskançlık ve değiştirilmeye çalışılmak olarak ifade edilen sorunlar ise, yalnızca erkeklerin boşanma nedenleri arasında bulunmaktadır.

Üst gelir grubuna mensup kadın ve erkeklerin boşanma nedenleri ise, öncelikle bireysel istekler, kişiye özel duygular ve cinsel sorunlar ile ilgilidir. Orta gelir grubunda öne çıkan boşanma nedenleri, aldatılma, kıskançlık, cinsel sorunlar ve ailelerin olumsuz etkileri gibi konulardır. Alt gelir grubundaki kadın ve erkeklerin boşanma nedenleri arasında ise, ailelerin olumsuz etkileri, ekonomik sıkıntı, kadının çalışması veya çalışmaması nedeniyle ortaya çıkan sorunlar, ön sıralarda yer almaktadır.

Araştırmaya katılan boşanmış kadınların ve erkeklerin sosyo-ekonomik profilleri karşılaştırıldığında, öne çıkan benzerlikler ve farklılıklar şunlardır: Araştırmaya katılan kadın ve erkeklerin yarısından fazlası, lise ve üstü eğitim almıştır. Araştırmanın sonucu, birden fazla evlilik yapan erkek oranının, birden fazla evlilik yapan kadın oranından yüksek olduğunu, buna karşın, boşandıktan sonra yalnız yaşayan erkek oranının, yalnız yaşayan kadın oranından fazla olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, çekirdek ailenin boşanmayla parçalanması, kadına maddi yönden güçlü olma sorumluluğu yüklerken, erkeği de yalnız yaşamaya alışmak zorunda bırakacak gibi görünmektedir.

Boşanmış kadın ve erkeklerin evlilikle ilgili düşünceleri karşılaştırıldığında, ortaya çıkan farklı ve benzer konular ise, şöyle özetlenebilir: Kadınlar, erken yaşta evlenmekle boşanma arasında önemli bir ilişki olduğuna inanırken, erkeklerin çoğunluğu, evlenmenin yaşı olmadığını düşünmektedir. Başka bir fark, kadınların aşk ve evlilik ilişkisiyle ilgili düşüncelerinde ortaya çıkmaktadır. Evlenirken aşkın gerekli olduğunu düşünen kadınlar, boşandıktan sonra, evlilikte aşkın gerekli olmadığına inanmaya başlamaktadırlar. Boşanan kadın ve erkekler, iki konuda aynı şekilde düşünmektedirler. Her iki cins de, aşkın geçici bir duygu olduğunu kabul etmektedir. Aşkın geçici bir duygu olmasında “zaman” faktörünün önemli rol oynadığı vurgulanmıştır. Kadın ve erkeklerin düşünceleri arasındaki

öteki benzerlik, boşandıktan sonra, evliliğe bakış açılarının değişmesiyle ilgilidir. Bazı kadın ve erkeklerin, boşandıktan sonra, evliliğin insan doğasına uygun olmadığı yönünde düşünmeye başladığı görülmüştür.

Aşkın bitmesi, kadın ve erkeklerin hayal kırıklığı yaşamalarına neden olmaktadır. Bu nedenle, aşk duygusu ile evliliği özdeşleştiren kadın ve erkekler için, aşkın bitmesi, bir boşanma nedeni olabilmektedir. Aşkın bitmesi, kadınlarda duygusal kırılmaların birikimiyle gerçekleşirken, erkekler tarafından cinsellikle ilişkilendirilmekte ve heyecanın bitmesi olarak ifade edilmektedir. Bulgular, evlilik öncesinde ve sonrasında, aşkın ve cinselliğin nasıl yaşanacağıyla ilgili yönlendirici toplumsal baskıları da açık bir şekilde sergilemektedir.

Kadınların ve erkeklerin boşanma nedenleri arasındaki ortak konulardan biri olan ekonomik sorunlar, her gelir grubunu farklı derecelerde etkilediği gibi, konu edildiği her evlilikte, gündelik yaşantıyla ilgili her konuyu da önemli ölçüde etkilemektedir. Bulgular, erkeklerin, ekonomik yönden eşlerinden destek beklediklerini, kadınların ise bu desteği sağlama konusunda isteksiz davrandıklarını göstermiştir. Kadınların bu tutumu, erkeğin ev geçindirme sorumluluğunu yüklenmeye devam etmesi gerektiğini düşündüklerini, başka bir ifadeyle, ataerkil pazarlık şartlarının devam etmesinden yana olduklarını göstermektedir.

Elde edilen bulgular, kadınların ve erkeklerin ekonomik kaynaklı sorunlarla ilgili farklı terminolojiler kullandıklarını göstermektedir. Erkekler, başka boşanma nedenleri arasında bile, ekonomik sıkıntı nedeniyle boşandıklarını açıkça vurgularken, kadınlar, ekonomik sorunların değil, eşlerinin tutum ve davranışlarının boşanma nedeni olduğunu söylemektedirler. Kadınların anlatıları, ekonomik sorunların, cinsellik de dahil olmak üzere, evlilik yaşantısındaki her konuyu önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir.

Evli çiftin aileleri, başlı başına bir boşanma nedeni olabilmektedir. Kadının veya erkeğin, diğerinin ailesine karşı takındığı olumsuz tavır, kadının veya erkeğin annesine aşırı düşkün olması, veya her iki tarafın ailelerinin birbirlerinden hoşlanmamaları nedeniyle ortaya çıkan sorunlar, üst orta ve alt gelir gruplarındaki kadın ve erkeklerin

boşanma nedenleri arasında bulunmaktadır. Bulgular, kadın ve erkek ailesinin, boşanma karşısında takındığı tavrın da farklı olduğunu göstermektedir. Erkek anneleri, istemedikleri bir kızla evlenen oğullarının boşanması için, açıkça, ve yoğun bir şekilde baskı uygulayabilmekte, boşanmak isteyen bir kadının ailesi ise, kızına genellikle evliliğe devam etmesi yönünde baskı yapmaktadır. Ailelerin, boşanma olayında olumlu veya olumsuz rol oynamaları ile ekonomik kaygılar arasında sıkı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Bulgular, çocukluk yıllarından itibaren, özellikle cinsel konularda çok farklı eğitilen kadın ve erkeklerin, cinselliğe bakış açılarındaki farklılığı da gözler önüne sermektedir. Kadınların cinsel konulardaki bilgisizliğinin, evlilikteki cinsel yaşantıyı olumsuz şekilde etkilediği görülmektedir. Cinsel konularda bilgisiz olan kadınlar, eşlerinin cinsellikle ilgili tutum ve davranışlarının, tüm erkekler için geçerli olduğunu düşünme eğilimindedirler. Kadınların cinsel bilgisizliği, erkeklerin cinsel yetersizliklerinin gizli kalmasına neden olmaktadır. Böylece, evlilik kurumu, erkeklerin cinsel yetersizliklerini ve bazen de farklı cinsel tercihlerini gizleyen bir paravan olarak, yine erkekler tarafından kullanılabilir.

Araştırma, evlilik sürecinde yaşanan sorunların, kadınların, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde cinsel isteksizlik yaşamalarına neden olduğunu göstermiştir. Kadınların aksine, evle ilgili sorunlar, erkeklerin cinsel isteklerinde bir azalma meydana getirmemektedir. Bulgular, kadınların cinsel isteksizliğinin veya cinsel uyumsuzluğunun söz konusu olduğu durumlarda, erkeklerin, cinsel ihtiyaçlarını mastürbasyon yaparak veya başka kadınlarla ilişkiye girerek giderdiklerini göstermektedir.

Evlilikteki cinsel sorunlarla ilişkili olan “heyecanın azalması/bitmesi” meselesi, erkeklerin boşanma nedenleri arasında yer almaktadır. Bulgulardan elde edilen bilgi, “heyecanın bitmesi” sözünü erkeklerin, eşlerini cinsel yönden arzulamadıklarını ifade etmek için kullandıklarını göstermektedir. Erken yaşlarından itibaren, kadını “cinsel obje” olarak görmeye alışan erkeklerin, evdeki eşlerini de bir cinsel obje olarak gördüklerine ilişkin pek çok anlatı, bulgular arasında mevcuttur. Bu nedenle, evle ilgili sorunların erkeklerin cinsel isteklerinde bir azalma meydana getirmediği düşünülebilir. Heyecanın bitmesi olarak öne sürülen sorunun temelinde de, toplum tarafından erkeklere tanınan

cinsel davranış özgürlüğünün yattığı düşünülebilir. Farklı kadınlarla cinsel heyecan yaşamaya alışan erkek, bir müddet sonra “hep aynı” olan eşine, cinsel heyecanını yitirmektedir. Başka bir ifadeyle, toplum tarafından, aile birliğinin devam etmesi adına, hep aynı kadınla hayatına devam etmek zorunda bırakılan erkeğe tanınan bu ayrıcalık, bazen ters etki yapmaktadır.

Aldatılma, yalnızca kadınların boşanma nedenleri arasında bulunmaktadır. Buna paralel olarak, erkeklerin anlatıları, evli oldukları süre içinde başka kadınlarla beraber olduklarını ve bunu “doğal” bir ihtiyaç olarak gördüklerini yansıtan örneklerle doludur. Toplumun, erkeğe “tazelenmesi”, “güç” kazanması için tanıdığı bu ayrıcalık, evlilik kurumunun devamını sağlamaya yönelik bir uygulamadır. Bulgular, toplumsal yaşamda erkekler için olağan karşılanan zina olgusunun, ve medeni kanunda mutlak boşanma nedeni olarak yer alan zina maddesinin, aile birliğini korumaya yönelik uygulamalar olduğunu göstermektedir.

Bu sayede, kadınlar ve erkekler zina yapan eşlerini boşayarak, yeni bir evliliğe başlayabilmektedirler. Aslında, kadın zinasına, toplum, aile ve eş baskısı nedeniyle, ve kadınların bu baskıları içselleştirmesi nedeniyle çok sık rastlanmamaktadır. Araştırmaya katılan kadınların, evli olduğu süre içinde, başka bir erkekle cinsel yakınlık kurma oranı, erkeklerden çok düşüktür. Bu nedenle, mutlak boşanma nedeni olan zina maddesinin de, toplumsal zina olgusu gibi, erkeklerin lehine olduğu düşünülebilir. Aile birliğinin devam etmesi amacına yönelik tüm bu düzenlemelerin işlevinde aksama yaratanlar ise kadınlardır.

Bulgular, aldatılan kadının boşanmaya direnmesinin, aile kurumunun devamına değil, parçalanmasına neden olduğunu göstermektedir. Çünkü, başka bir kadınla beraber olmak isteyen erkek, eşinden boşanamadığı için yeni bir evlilik yapamamaktadır. Elde edilen bulgular, kadınların, aldatılma olayı karşısında kolay kolay boşanmaya yanaşmadığını göstermektedir. Bu araştırmada, kadınlara özgü bir boşanma nedeni olarak öne çıkan aldatılma nedeniyle boşanma, yine kadınların anlatılarında görüldüğü gibi, erkeklerin başka bir kadınla, veya farklı kadınlarla ilişkilerine devam etmeleri sonucunda gerçekleşmektedir. Bu durum kadınların, erkeklere tanınan bu ayrıcalığı kabullenebildiğini

göstermektedir. Kadınların bu kabullenişinde, ekonomik yetersizlikler ve toplumsal cinsiyet farklılıkları önemli rol oynamaktadır.

Türkiye toplumunda, kadının ve erkeğin toplumsal cinsiyet rolleri, birbirini tamamlayıcı bir şekilde tanımlanmıştır. Bu saptamaya uygun olarak, “sorumsuzluk” araştırmada, yalnızca kadınların boşanma nedenleri arasında bulunmaktadır. Sorumsuzluk, kadınlar tarafından, erkeğin, maddi ve manevi yönden beklentilere uygun davranmadığını vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır. Maddi anlamda sorumsuzluk, erkeklerin, evin ihtiyaçlarını karşılayamadığı durumlarda, veya aile bütçesini daraltacak kişisel harcamalar yaptığına ortaya çıkmaktadır. Erkeklerin manevi sorumsuzluğu ise, onların, eşlerinin duygusal ihtiyaçlarına cevap veremedikleri durumlarda, ve ailelerinin, eşleri üzerinde baskı kurmasına sessiz kaldıklarında söz konusu olmaktadır.

Görüşülen erkeklerin çoğu, eşlerinin kendilerini “değiştirmeye çalışması” yüzünden ortaya çıkan sorunları, ve eşlerinin kıskançlıklarını, boşanma nedenleri arasında öncelikli bir yere koymaktadır. Kadınların, eşlerini değiştirmeye çalışmalarının, ve eşlerini kıskanmalarının kökeninde, sahip oldukları erkeği kaybetme korkusu yatmaktadır. Fakat, kadınların “iyi niyetli” bu baskıları, erkekler üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Çünkü erkekler, eşlerinin, kendi davranışlarına yönelik her türlü müdahaleyi, öz benliklerine saldırı olarak algılamaktadırlar. Kadınların ve erkeklerin anlatıları, erkek egemen toplumda yetişmenin etkisiyle, erkeklerin yüksek egoya sahip olduklarını göstermektedir. Erkeklerin “değiştirilmeye” karşı sergiledikleri mücadeleyi, kadınların başlattığı düşünüldüğünde, kadınların da, erkek egosuna karşı sessiz kalmadığı anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan boşanmış kadınlar arasında, fiziksel şiddete maruz kaldığını belirtenler olmuştur. Fakat bu kadınların, fiziksel şiddeti boşanma nedenleri arasında öncelikle belirtmemiş olmaları önemli bir noktadır. Başka bir önemli nokta, fiziksel şiddet gören bazı kadınların, “tokat” ve “dayak” olayı arasında ayırım yapması, ve tokadı, fiziksel şiddet olarak algılamamasıdır. Bu algılama farklılıkları, bazı kadınların, fiziksel şiddet olayını rasyonalize ettiğini düşündürmektedir. Erkekler arasında da, “haklı” nedenlerle, eşine fiziksel şiddet uyguladığını açıklayanlar olmuştur. Erkeklerin ve kadınların, fiziksel

şiddetle ilgili anlatıları, hangi eğitim seviyesinde olursa olsun, kadınların, fiziksel şiddete genellikle sessiz kaldıklarını göstermektedir.

İstanbul’da yaşayan kadınların ve erkeklerin boşanma deneyimlerine odaklanan bu araştırma, sadece boşanma nedenlerini belirlemekle kalmamış, bu nedenler üzerindeki bireysel ve toplumsal etkileri de açığa çıkarmıştır. Bu anlamda, modern toplumda boşanma oranlarının artmasıyla, geleneksel değerlerden uzaklaşmış olmak arasında önemli bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu ilişkinin baş oyuncularını kadınlardır. Kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi, çalışma hayatına girmeleri, ve sosyal alanda güçlenmeleri, onları baş role taşıyan en önemli etkenlerdir.

Güçlenen kadın, erkek egemen sistemin talep ettiği davranışları sergilemediği için, boşanma oranlarının artmasına neden olmaktadır. Örneğin, eşinin ekonomik gelirine razı olup oturmamakta, eşinden ve eşinin ailesinden kaynaklanan baskılara boyun eğmemektedir. Bazen bilinçli, bazen bilinçsiz bir şekilde, eşinin cinsel ilişki isteğini reddedebilmektedir. Bazen, aşırı alınganlık gösterip sorun çıkartırken, bazen erkeği değiştirmeye çalışmakta, kıskançlıktan bunaltmakta, yüksek erkek egosuyla mücadele edebilmektedir.

Modern toplumda, geleneksel rolüne uygun davranmayan kadın, erkek, geleneksel rolüne uygun davranmadığı zaman, onu “sorumsuz” olarak etiketleyip boşanabilmekte, kendi kazancını erkeğin yerine harcamaktan kaçınmaktadır. Erkek egemen sistemin, erkeğe tanıdığı cinsel davranış ayrıcalığını görmezden gelebilmekte, ve aldatılmayı, erkekten memnun olmadığı başka konular olduğunda, boşanma bahanesi olarak kullanabilmektedir.

Erkek egemen topluma göre biçimlenen erkek de, güçlenen kadını baskı altına alabilmek için fiziksel şiddete başvurabilmektedir. Ekonomik gelirini ev dışı özel harcamalarına, ve kendi ailesine aktarabilmektedir. Erkek, evdeki “hep aynı” kadından sıkılıp, başka kadınlarla beraber olmakta, bazen de, başka bir kadın için eşini bırakabilmektedir. Kadının duygusal ihtiyaçlarını görmezden gelebilmekte, “hasta” olan eşini boşamakta bir sakınca görmemektedir. Evli kadınlar ve erkekler, tüm bu nedenler

yüzünden tartışmakta, birbirlerine hakaret etmekte, kavga etmekte, birbirlerine karşı duyarsızlaşmakta ve boşanmaktadırlar.

İnsanların, toplumsal ve bireysel yaşamlarıyla ilgili düşünce ve davranışlarının araştırılması, olayların ve olguların başka bir bakış açısıyla görülmesini sağlamaktadır. Boşanma olgusuna, dolayısıyla evlilik kurumuna, boşanma nedenlerinin incelendiği bir pencereden bakan bu araştırmanın, boşanma olgusunun ve evlilik kurumunun farklı bir açıdan görülmesine katkı sağlaması beklenmektedir. Boşanma olgusunu, ekonomik koşullar bazında ve toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında inceleyen bu çalışma, evlilik ve boşanma ile ilgili başka araştırmalara, bir karşılaştırma olanağı sunabilir ise, amacına ulaşmış sayılacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

ABU-LUGHOD, Lila, 2004, *Peçeli Duygular*, Epsilon Yayıncılık, İstanbul.

AÇIK Fatma, 2006, “İslam Aile Hukukunda Tahkim Müessesesi ve Hakemin Boşama Yetkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslami Bilimler Ana Bilim Dalı, Konya.

ADAK, Hülya, Ayşe Gül ALTINAY, Esin DÜZEL ve Nilgün BAYRAKTAR, 2008, *İşte Böyle Güzelim*, Sel Yayıncılık, İstanbul.

ADLER, Alfred, 1999, *Cinsiyetler Arasındaki İşbirliği*, Payel Yayınevi, İstanbul.

ADLER, Alfred, 2000, *Bireysel Psikoloji Sosyal Roller ve Kişilik*, Doğu Matbaacılık, Ankara.

AKŞİT, Belma, 1997, “Medikal Araştırmalarda Bazı Etik Sorunlar”, *Etik Bunun Neresinde*, Der. Tabip Odası Etik Kurulu, Tabip Odası Yayınları, Ankara.

ALTINAY, Ayşe Gül ve Yeşim ARAT, 2008, *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet*, Punto Baskı Çözümleri, İstanbul.

ARAS, Bahattin, 2006, “Roma Hukuku’ndan Günümüze Boşanma Davalarında Yargılama Usulü ve Günümüz Aile Mahkemeleri”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara.

ARIKAN, Çiğdem, 1992, *Yoksulluk, Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma*, Şafak Matbaası, Ankara.

ARIKAN, Çiğdem, 1996, *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara.

ARKUN, Nezahat, 1991, *Türkiye’de Evlenme ve Boşanmalar Hakkında Psiko-Sosyal Bir Araştırma*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

ATAY, Tayfun, 2004, *Din Hayattan Çıkar*, İletişim Yayınları, İstanbul.

AUGE, M. ve COLLEYN, J.-P., 2005, *Antropoloji*, Dost Kitabevi, Ankara.

AYDIN, M. Akif, 1985, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, MÜ. Yayınları, İstanbul.

AYDIN, M. Akif, 1999, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayınları, İstanbul

BACHOFEN, J. Jakob, 1997, *Söylence, Din ve Anaerki*, Payel Yayınevi, İstanbul.

BARNOUW, Victor, 1975, *Ethnology*, The Dorsey Press, London.

- BARZUN, Jacques ve Henry F. GRAFF, 1999, *Modern Araştırmacı*, TÜBİTAK Yayınları, İstanbul.
- BEAUVOIR, Simon, 1970, *Kadın, Bağımsızlığa Doğru*, Payel Yayınevi, İstanbul.
- BENDASON, Ney, 1991, *Kadın Hakları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BENEDICT, Ruth, 2003, *Kültür Kalıpları*, Payel Yayınları, İstanbul
- BERKTAY, Fatmagül, 2000, *Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın*, Metis Yayınları, İstanbul.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, 1970, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul.
- BLOCH, Maurice, 2002, *Marksizm ve Antropoloji*, Ütopya Yayınları, Ankara.
- BOCK, Philip K., 2001, *İnsan Davranışının Kültürel Temelleri*, İmge Kitabevi, İstanbul.
- BORA, Aksu ve İlknur ÜSTÜN, 2005, *Sıcak Aile Ortamı*, TESEV Yayınları, İstanbul.
- BUTLER, Judith, 1993, *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of Sex*, Routledge, New York.
- BUTLER, Judith, 1999, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge, New York.
- BUTLER, Judith, 2005, *İktidarın Psişik Yaşamı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- CAMERON, Deborah, 1985, *Feminism and Linguistic Theory*, Macmillan, London.
- CAMERON, Deborah, 2005, "Language, Gender and Sexuality: Current Issues and New Directions", *Applied Linguistics*, Oxford University Press.
- CANEL, Azize Nilgün, 2007, "Ailede Problem Çözme, Evlilik Doyumu ve Örnek Bir Grup Çalışmasının Sınanması", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Ana Bilim Dalı, Eğitim Bilimleri, İstanbul.
- CEMAL, Mustafa, 1996, *Eşitlikçi Toplamlar*, Belge Yayınları, İstanbul.
- CHAGNON, Napoleon, A., 2004, *Yanomamö*, Epsilon Yayınları, İstanbul.
- CHILDE, Gordon, 1998, *Tarihte Neler Oldu*, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- CHILDE, Gordon, 2006, *Kendini Yaratan İnsan*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- CHODOROW, Nancy, 1974, "Family Structure and Feminine Personality", *Women, Culture and Society*, Ed. M.Z. Rosaldo ve L. Lamphere, Stanford University Press.

- CHODOROW, Nancy J., 2007, *Duyguların Gücü*, Metis Yayınları, İstanbul.
- CİN, Halil, 1988, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- CİN, Halil, 1974, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- CİNDÖĞLU, Dilek, 2003, “Modern Türk Tıbbında Bekaret Testleri ve Suni Bekaret”, *Müslüman Toplumlarında Kadın ve Cinsellik*, Der. Pınar İlkaracan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- CLIFFORD, James ve George E. MARCUS, 1986, *Writing Culture, The Poetics and Politics of Ethnography*, University of California Press.
- COLLANGE, Christione, 1996, *Boşanma Salgını*, Doruk Yayıncılık, Ankara.
- CONNELL, R. W., 1994, “The State, Gender and Sexual Politics: Theory and Appraisal”, *Power/Gender: Social Relations in Theory and Practice*, Ed. H.L.Radtke ve H.J. Stam, Sage Publications, London.
- CORNWALL, Andrea ve Nancy LINDISFARNE, 1994, *Dislocating Masculinity: Comparative Ethnographies*, Routledge, London.
- COURNUT Jean, 2005, *Erkekler Kadınlardan Neden Korkar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇAKIR, Serpil, 1996, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul.
- DALGIN, Nihat, 2001, *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, Etüt Yayınları, İstanbul.
- DAVIDOFF, Leonore, 2002, *Feminist Tarih Yazımında Tarih ve Cinsiyet*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DELANEY, Carol, 2001, *Tohum ve Toprak*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DENİZ, Dilşa, 2003, “Dul Kadınlar”, *Sempozyum: Kadına Yönelik Şiddet ve Başa Çıkma Yöntemleri*, Şahmaran Kadın Da(ya)nışma ve Araştırma Merkezi, İstanbul.
- DİCLE, Atilla, 2003, *Manual For Writing Research Papers Theses & Dissertations*, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- DOĞAN, İsmail, 2004, *Vatandaşlık, Demokrasi ve İnsan Hakları*, Pegem Yayıncılık, Ankara.
- DOMINIAN, J., 1974, *Cinsel-Psikolojik ve Toplumsal Açından Boşanma*, Koza Yayınları, İstanbul.
- DONOVAN, Josephine, 1997, *Feminist Teori*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- DÖNDÜREN, Hamdi, 1995, *Delilleriyle Aile İlmihali*, Erkam Yayınları, İstanbul.
- DÖNDÜREN, Hamdi, 1977, *Delilleriyle İslam Hukuku*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- DUBEN Alan, 2002, *Kent Aile Tarih*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ECEVİT, Yıldız, 2003, “Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışabilir?”, *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, sayı.25.
- EMİROĞLU, Kudret ve Suavi AYDIN, 2003, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- ENGELS, Friedrich, 1998, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, Ankara.
- FEYZİOĞLU, Feyzi Necmettin, 1986, *Aile Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- FIRESTONE, Shulamith, 1993, *Cinselliğin Diyalektiği*, Payel Yayınevi, İstanbul.
- FISHER, Bruce, 1998, *Sona Eren İlişkinin Ardından Yeniden Toparlanmak*, HYB Yayıncılık, Ankara.
- FISHER, Helen E., 2003, *Cinsel Aşkın Anatomisi*, Cep Kitapları, İstanbul.
- FOUCAULT, Michel, 2003, *Cinselliğin Tarihi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- FRAZER, James G., 1991, *Altın Dal I – II*, Payel Yayınevi, İstanbul.
- FREUD, Sigmund, 1999, *Cinsellik Üzerine*, Öteki Yayınevi, Ankara.
- FROMM, Erich, 2004, *Anaerkil Toplum ve Kadın Hakları*, Arıtan Yayınevi, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony, 2000, *Sosyoloji*, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- GITTINS, Diana, 1985, *Aile Sorgulanıyor*, Pencere Yayınları, İstanbul.
- GILMORE, David D., 1997, *Manhood in The Making: Cultural Concepts of Masculinity*, Yale University Press, London.
- GÖKÇE, Birsen, 2004, *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Savaş Yayınevi, Ankara.
- GROSS Rita, 2006, “Ataerki Öncesi Hipotezi”, *Bedenler Dinler ve Toplumsal Cinsiyet*, Der. Sylvia Marcos, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- GÜNGÖR, Erol, 2000, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- GÜNGÖREN, Ahmet, 1998, *Cadıların Günbatımı*, Yol Yayınları, İstanbul.

GÜRDOĞAN, Burhan, 1977, “Boşanma Davalarına İlişkin Usul Hükümleri” *Ankara Hukuk Fakültesi Ellinci Yıl Armağanı 1925-1975*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.

GÜRSOY, Akile, 1989, “Önsöz”, *Eleştirel Aile Kuramı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

GÜRSOY, Kemal Tahir, 1977, “Boşanma Hukukunun Tarihi gelişimine Genel Bir Bakış ve Boşanma Sebeplerinde En Yeni Eğilimler”, *Ankara Hukuk Fakültesi, Ellinci Yıl Armağanı 1925-1975*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.

GÜVEN, Sami, 1996, *Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri*, Ezgi Yayınları, Bursa.

GÜVENÇ, Bozkurt, 1999, *İnsan ve Kültür*, Remiz Kitabevi, İstanbul.

GÜVENÇ, Bozkurt, 1985, *Kültür Konusu ve Sorunlarımız*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

HAVILAND, William A., 2002, *Kültürel Antropoloji*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

İMAMOĞLU, E. Olcay, 1991, “Aile İçinde Kadın ve Erkek Roller”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, 1999, *Yeni İnsan ve İnsanlar*, Evrim Yayınevi, İstanbul.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, 2002, “Cross Cultural Perspectives on Family Change”, *Autonomy and Dependence in the Family*, Ed. Rita Liljeström ve Elisabeth Özdalga, Sweedish Research Institute, İstanbul.

KANDİYOTİ, Deniz, 1997, *Cariyeler Bacılar Yurttaşlar*, Metis Yayınları, İstanbul.

KANDİYOTİ, Deniz, 1988, “Bargaining With Patriarchy”, *Gender and Society*, Vol.2, No.3, p.274-290.

KAPLAN, Mehmet, 1983, “Kültür ve Kültürü Meydana Getiren Unsurlar”, *Türk Kültür ve Medeniyeti*, Atatürk Üniversitesi, Türk Kültür ve Medeniyetini Araştırma Enstitüsü Deneme Yayını, Ankara.

KARAMAN, Hayreddin, 2005, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul.

KARASAR, Niyazi, 1994, *Araştırmalarda Rapor Hazırlama*, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık, Ankara.

KERTSEN, K.K., 1990, “The Process of Marital Disaffection: Interventions at Various Stages”, *Family Relations*, Jul. 90, Vol. 39, Issue 3, p.257-266.

KIRAY, Mübeccel, B., 1999, “Annelerin Yeni Roller: Türkiye’nin Küçük Bir Kasabasında Değişen Aileiçi İlişkiler”, *Seçme Yazılar*, Bağlam Yayıncılık, Ankara.

KONGAR, Emre, 1998, *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KONGAR, Emre, 2002, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KOTTAK, Conrad Philip, 2001, *Antropoloji*, Ütopya Yayınevi, İstanbul.

KÖPRÜLÜ, Bülent ve Selim KANETİ, 1986, *Aile Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul

KÜMBETOĞLU, Belkıs, 2005, “Antropolojide Cinsiyet Analizleri: Geleneksel Cins/Cinsiyet Sistemlerinden, Toplumsal Cinsiyet Roller ve İlişkilerine”, *Gelenekten Geleceğe Antropoloji*, Der. Belkıs Kümbetoğlu ve Hande Birkalan Gedik, Epsilon Yayınları, İstanbul.

KÜMBETOĞLU, Belkıs, 2005, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, Bağlam Yayınları, İstanbul.

KÜMBETOĞLU, Belkıs, 2002, “Kadınlara İlişkin Projeler”, *90’larda Türkiye’de Feminizm*, Der. Aksu Bora ve Asena Günel, İletişim Yayınları, İstanbul.

KÜMBETOĞLU, Belkıs, 1997, “Aile, Evlilik, Nikah: Farklılaşan Kavramlar”, *Toplum ve Bilim*, Birikim Yayınları, sayı.73, s.111-128.

LEVI-STRAUSS, Claude, 2000, *Yaban Düşünce*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

LEVI-STRAUSS, Claude, 2004, *Hüzünlü Dönenceler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

LORBER, Judith, 2001, *Gender Inequality*, Roxbury Publishing Company, California.

LOWER, L. M., 2005, “Couples with Young Children”, *Handbook of Couples Therapy*, Ed. Michele Harway, John Wiley & Sons, Incorporated, Hoboken, New Jersey.

MACKINNON, Catharine A., 2003, *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, Metis Yayınları, İstanbul.

MALINOWSKI, Bronislaw, 1992, *Vahşilerin Cinsel Yaşamı*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

MALINOWSKI, Bronislaw, 1992, *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

MALINOWSKI, Bronislaw, 2003, *Yabanıl Toplumda Suç ve Gelenek*, Epsilon Yayıncılık, İstanbul.

MAUSS, Marcel, 2005, *Sosyoloji ve Antropoloji*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

MERNISSI, Fatima, 2003, “Bekaret ve Ataerki”, *Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik*, Der. Pınar İlkaracan, İletişim Yayınları, İstanbul.

MILLETT, Kate, 1987, *Cinsel Politika*, Payel Yayınevi, İstanbul.

- MORGAN, Lewis Hanry, 1994, *Eski Toplum I-II*, Payel Yayınevi, İstanbul.
- MORE, Thomas, 2007, *Utopia*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- MURDOCK, George Peter, 1949, *Social Structure*, Macmillan, New York.
- NCESSRH (National Committee for Ethics in Social Science Research in Health), 2000, “Ethical Guidelines for Social Science Research in Health”, India, Cehat.
- ORTNER, Sherry, B., 2005, *Making Gender: The Politics and Erotics of Culture*, Beacon Press, Boston,
- ÖZBUDUN, Sibel ve Balkı ŞAFAK, 2005, *Antropoloji: Kuramlar Kuramcılar*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- ÖZUĞUR, Ali İhsan, 2004, “Boşanma Evlenme İptali, Ayrılık Davası, Ailenin Korunması ile İlgili Tedbirler, Tanıma, Tenfiz, Aile Mahkemesi İlişkisi”, *İzmir Barosu Dergisi*, sayı.1.
- ÖZUĞURLU, Kurban, 1985, *Evlilik raporu*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- ÖZTAN, Bilge, 2004, *Aile Hukuku*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- PATEMAN, Carole, 2004, “Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme”, *Sivil Toplum ve Devlet*, Der. John Keane, Yedikita Yayınları, Ankara.
- POROY, Akif, 2005, *Türkiye’de Cinsellik*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- POSTER, Mark, 1989, *Eleştirel Aile Kuramı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- RACHEL BELL, Hannah, 2003, *Erkek İş Kadın İş*, Epsilon Yayınevi, İstanbul.
- REED, Evelyn, 1994, *Kadının Evrimi I-II*, Payel Yayınevi, İstanbul.
- REICH, Wilhelm, 1995, *Cinsel Ahlakın Boygöstermesi*, Payel Yayınevi, İstanbul.
- REICH, Wilhelm, 1995, *Cinsel Devrim*, Payel Yayınevi, İstanbul.
- ROWBOTHAM, Sheila, 1998, *Kadın Bilinci Erkek Dünyası*, Payel Yayınevi, İstanbul.
- ROZEN-GRANDON, J.R., 1999, “The Relationship Between Marital Characteristics, Marital Interaction Process and Marital Satisfaction”, Unpublished Doctoral Dissertation, University of North Carolina.
- RUHİ, Ahmet Cemal, 2004, *Türk Hukukunda Boşanma, Boşanmanın Sonuçları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- RUSSELL, Bertrand, 1996, *Evlilik ve Ahlak*, Say Yayınları, İstanbul.

- SANCAR, Serpil, 2008, *Erkeklik: İmkansız İktidar*, Metis Yayınları, İstanbul.
- SARAN, Nephane, 1989, *Antropoloji*, İnkılap Yayınevi, Ankara.
- SEGAL, Lynne, 1992, *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler / Değişen Erkekler*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- SHAABAN, Bouthaina, 2003, “Tavarik Toplumunda Aşk ve Yaşam”, *Müslüman Topumlarda Kadın ve Cinsellik*, Der. Pınar İlkcaracan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SHORTER, Edward, 1975, *The Making of The Modern Family*, William Collins Sons, Glaskow.
- SHOSTAK, Marjorie, 2003, *Nisa; Bir !Kung Kadınının Yaşamı ve Sözleri*, Epsilon Yayınları, İstanbul.
- SİRMAN, Nükhet, 2006, “Önsöz”, *Harem ve Kuzenler*, Metis Yayınları, İstanbul.
- SMITH, Philip, 2005, *Kültürel Kuram*, Babil Yayınları, İstanbul.
- SOMAY, Bülent, 2007, *Bir Şeyler Eksik*, Metis Yayınları, İstanbul.
- ŞENEL, Alaeddin, 1990, *Siyasal Düşünceler Tarihi, Tarih Öncesinde İlkçağda, Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş*, Verso Yayıncılık, Ankara.
- ŞENEL, Alaeddin, 1995, *İlkel Topluluktan Uygar Topluma*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- TANNAHILL, Reay, 2003, *Tarihte Cinsellik*, Dost Kitabevi, Ankara.
- TANNEN, Deborah, 1994, *Gender and Discourse*, Oxford University Press, London.
- TARHAN, Nevzat, 2006, *Evlilik Psikolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- TEZCAN, Mahmut, 2000, *Türk Ailesinin Antropolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- TILLION, Germaine, 2006, *Harem ve Kuzenler*, Metis Yayınları, İstanbul.
- TİMUÇİN, Afşar, 2005, *Aşkın Diyalektiği*, Bulut Yayın, İstanbul.
- TİMUR, Serim, 1972, *Türkiye’de Aile Yapısı*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- TİRYAKİ, Cafer, 2004, *Aşkın Kökeni*, Berfin Yayınları, İstanbul.
- TOPÇUOĞLU, Hamide, 1977, “Toplum ve Kültür Tiplerine Göre Boşanma Nedenleri”, *Ankara Hukuk Fakültesi, Ellinci Yıl Armağanı 1925-1975*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.

TODD, Alexandra Dundas ve Sue FISHER, 1988, *Gender and Discourse: The Power of Talk*, Ablex Pub. Corp., Norwood.

URGAN, Mina, 1984, *Edebiyatta Ütopya Kavramı ve Thomas More*, Adam Yayınları, İstanbul.

UYGUR, Necmi, 1996, *Kültür Kuramı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

WALCZAK, Yvette ve Sheila BURNS, 2004, *Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri*, Özgür Yayınları, İstanbul.

WHITE, Jenny B., 1999, *Para ile Akraba*, İletişim Yayınları, İstanbul.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, 1976, *Ailenin Çilesi Boşanma*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.

VELİDEDEOĞLU, Nur Kavuncu, 2006, *Kadın erkek İlişkilerinde Sorunlar ve Çözümleri*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.

YALÇINKAYA, Namık ve Şakir KALELİ, 1988, *Yeni Boşanma Hukuku I-II*, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara.

YALOM, Marilyn, 2002, *Evli Kadının Tarihi*, Çitlembik Yayınları, İstanbul.

YILDIRIM, Ali ve Hasan ŞİMŞEK, 2000, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

YUVAL-DAVIS, Nira, 2003, *Cinsiyet ve Millet*, İletişim Yayınları, İstanbul.

ZERZAN, John, 2000, *Gelecekteki İlkel*, Kaos Yayınları, İstanbul.

İnternet Adresleri:

Ankara Ticaret Odası, 2006, “Türkiye Boşanıyor”, www.atonet.org.tr.

Aynur Tunç, 24/12/2007, “Vanlı Kadın Artık Kumaya Razi Değil” www.radikal.com

Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2006, “2006 Aile Yapısı Araştırması” www.aile.gov.tr.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, “Anayasa’nın 41. Maddesi: 1. Ailenin Korunması”, www.tbmm.gov.tr

Türkiye İstatistik Kurumu, 2006, “Cinsiyete göre Kesin Boşanma Sebebi Olabilecek Durumlar ile İlgili Düşünceler”, www.tuik.gov.tr

Türkiye İstatistik Kurumu, 2007, “Evlenme ve Boşanma İstatistikleri 2006 Yılı Sonuçları”, www.tuik.gov.tr

Salih Şimşek, 2006, “Ekonomik Refahın Batı Toplumu Üzerindeki Erozyon Etkisi”, www.ekodialog.com

Şirin Tekeli, 2004, “On Maddede Türkiye’de Kadın Hareketi”, www.bianet.org

İlmihal II, 2008, www.diyamet.gov.tr

DİZİN

A

Adem ve Havva · 47
aile · 1, 2, 22, 39, 40, 45, 48, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 69, 82, 88, 93, 94, 95, 100, 101, 105, 122, 126, 130, 140, 142, 158, 159
Aile içi şiddet · 65
aile kurumu · 1, 30
aile yapısı · 57
akrabalık · 37, 39, 58
Aldatılma · 101, 102, 122, 125
Aldatma · 68, 122
analık hukuku · 20
Anlaşmalı boşanma · 54
antropolog · 8, 10, 24, 58
antropoloji · 8, 11, 33
Antropoloji · 8, 10, 11, 12, 33, 41, 162, 165, 166, 167, 168, 169, 174
Araplar · 37
araştırma · 8, 10, 12
aşk · 21, 45, 56, 60, 61, 62, 64, 66, 68, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 97, 104, 132, 155, 156
Aşk evliliği · 4, 76, 80, 82, 83, 114, 119, 176
Aşk Evliliği · 72
aşkın bitmesi · 82, 86, 156
ataerkil · 18, 19, 20, 21, 31, 32, 40, 61, 69, 70, 94, 99, 120
Ataerkil Aile · 17, 18, 20
ataerkil pazarlık · 32
Ataerkil Tekeşli aile · 19
Avcı-toplayıcı · 42

B

biyolojik · 1, 16, 21, 23, 26, 27, 34, 38, 40, 41, 49, 62
Boşanma · 1, 2, 4, 5, 6, 21, 41, 43, 45, 46, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 62, 64, 72, 73, 87, 106, 113, 122, 123, 125, 129, 135, 161, 162, 164, 166, 168, 169, 170, 171, 176, 177, 184, 192
boşanma deneyimleri · 6, 9, 85, 86, 87, 154
boşanma nedenleri · 36, 49, 50, 53, 79, 85, 86, 111, 119, 121, 125, 131, 134, 136, 145, 150, 154, 156, 157, 159, 174
boşanma olgusu · 1, 7, 55, 62, 66, 154
Boşanma olgusu · 41
boşanma oranları · 7, 22, 62
boşanma sayısı · 3
burjuva · 19, 57, 58
Butler, · 27

C

Cezayir · 44
Chenchular · 42
Cinsel özgürlük · 57

cinsel performans · 23
cinsel sorunlar · 65, 86, 128, 154
cinsel uyumsuzluk · 118
cinsellik · 56, 62, 82, 86, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 142, 156
cinsellik, · 4, 62
cinsiyet · 4, 6, 7, 9, 26, 27, 28, 31, 63, 95, 102, 106, 154

Ç

çekirdek aile · 25, 26, 39, 40, 67
Çin · 22
Çocuk sahibi olmak · 140, 142

D

derinlemesine görüşme · 8, 9, 14, 15, 154
Derinlemesine görüşme · 9
Dışevlilik · 37
Din · 46, 47, 162

E

ego · 138, 160
ekonomi · 4, 19, 20, 22, 30, 34, 106
ekonomik · 61
Ekonomik bağımlılık · 22
ekonomik durum · 85
ekonomik koşullar · 4, 6, 7, 8, 154, 161
ekonomik sıkıntı · 89, 105, 149, 154, 156
Engels · 17, 18, 19, 20, 24, 58
erkekegemen · 31
erkeklik · 31, 47, 111
etik · 10, 12
etik, · 10
evlenme · 1, 3, 37, 42, 44, 45, 47, 50, 51, 56, 63, 66, 69, 70, 71, 72, 86, 101, 117, 123, 124
Evlenme yaşı · 70
evlilik kuramları · 21
evlilik kurumu · 40, 81, 84
Evlilik kurumu · 1, 65, 81, 110

F

feminist hareket · 27
feminist kuram · 32
Feminist teori · 31, 164
fesih · 50
Fıkıh · 51
Fisher · 21, 22, 23, 27, 64, 84, 90, 170
fiziksel şiddet · 85, 87, 93, 149, 154
Frazer · 15

G

Gaiplik · 51
geleneksel aile · 3
Görüşme Rehber Formu, · 10
Gusuiiler · 42
Güney Amerika · 42

H

hastalık · 39, 85, 111, 152, 153
heteroseksüel · 23, 40, 120
heyecanın bitmesi · 119, 121, 156, 158
Hindistan · 22, 38
Hopi · 42
Hristiyanlık · 48

I

içevlilik · 37
ideoloji · 47, 60
İla · 51
İslam Hukuku · 47, 50, 51, 165, 166
İstanbul · 166, 167, 168, 170
İsviçre Medeni Hukuku · 54
işlevsel geniş aile · 26

K

Kadın Hareketi · 26, 164
kadınlık · 30, 31, 184
kalitatif · 10
kamusal-özel ayrımı · 27
Kanada · 38, 42
kapitalist · 31
kapitalist sistem · 31
Karayib · 40
karı-koca · 17, 19, 22, 24, 25, 38, 56, 65
Kartopu örneklem tekniği · 9
Kartopu tekniği · 9
Katılımlı gözlem · 8
kavgacılık · 24
kefarete · 51
Kısırlık · 24
kıskançlık · 24, 25, 43, 46, 85, 86, 131, 132, 133, 148, 154
Kıskançlık · 24, 131
Kilise Hukuku · 47, 52, 54
Kinsey · 23
kişilik özellikleri · 135, 141, 161
Kofyarlar · 23
kötü muamele · 24, 45, 53, 86
Kurum · 36
kültür · 8
Kültür · 33, 34, 35, 36, 163, 166, 167, 168, 169, 170
Kültür kuramı · 36
kültürel kurumlar · 1, 35

L

Lian · 51

M

Malinowski · 20, 22, 35, 46
mantık evliliği · 74, 77, 79
Margaret Mead · 24
Marx · 17, 19, 20, 58
mastürbasyon · 117, 157
Mısır · 45
Millett · 19, 20
Morgan · 17, 20
Muhalea · 50
mutlak boşanma · 53, 86, 122, 123, 124, 158
Müslüman · 37, 169

N

Nayarlar · 38, 39, 40
Nisbî boşanma · 53, 86
Niteliksel araştırma · 9
Nuer · 38

O

Onam ilkesi · 12

P

Parsons · 26
performans · 27
Platon · 57
politika · 19, 30
proletarya · 19
Pueblo Kızılderilileri · 42

R

Reed · 16

S

Sahra · 44, 45
saygısızlık · 24, 138, 193
sınıf · 19, 31
sorumluluk · 62, 70, 91
Sorumluluk · 95, 159
sosyal · 8, 10
sosyal antropoloji · 36
soy · 37, 39
Sudan · 38

Ş

şiddetli geçimsizlik · 49, 64, 85, 86

T

talak · 50
Tarki · 44, 45
tekeşli evlilik · 18
Tekeşli Evlilik · 20
toplum dilbilimi · 27
toplumsal cinsiyet · 4, 6, 7, 8, 26, 27, 31, 32, 40, 41, 47,
56, 95, 154, 155, 159, 161
toplumsal cinsiyet rolleri · 4, 31, 41, 154
toplumsal cinsiyet rollerini · 27
toplumsal cinsiyet teorileri · 26
toplumsal işbölümü · 59
Toplumsallaşma · 26
Türk · 61, 92, 169
Türk Hukuku · 53, 54
Türk Medeni Kanunu · 1, 54
Türkiye · 166, 167
Türkiye Cumhuriyeti · 3, 51, 52
Türkiye İstatistik Kurumu · 1, 3, 171

Ü

Ütopya · 56, 57, 165, 167, 170

W

White · 26, 32, 41, 61, 65, 92, 95, 150

Y

Yahgonlar · 42
Yahudilik · 47
Yanomamö · 37, 163
Yeni Gine · 40

Z

Zıhar · 51
zina · 21, 23, 48, 49, 51, 53, 86, 122, 123, 124, 130, 158
Zina · 49, 53, 122
Zuniler · 42, 43, 44

EKLER

Ek 1. Kişisel Tanıtım Bildirisi

Ben, Tebrike Kaya. Yeditepe Üniversitesi Antropoloji Bölümünde Yüksek Lisans öğrencisiyim. Yüksek Lisans tezim için boşanma deneyimleri ile ilgili bir araştırma yapıyorum. Bu araştırma, İstanbul’da yaşayan boşanmış otuz iki kadın ve otuz iki erkeğin boşanma deneyimlerini kapsayacaktır. Araştırmanın amacı, boşanmış kadın ve erkeklerin boşanma nedenleri arasındaki farklılık ve benzerlikleri ortaya koymaktır. Sorularıma vereceğiniz cevaplar sadece araştırma raporunda kullanılacak ve kimlik bilgileriniz gizli tutulacaktır. Araştırmada yer alan soruları sormak için izninizi rica ediyorum. Katkılarınız için şimdiden teşekkür ederim.

Ek 2. Görüşme Rehber Formu

Görüşme no:

Görüşmeci:

Görüşülen kişi:

Tarih:

Saat:

Yer:

I. Kişisel Bilgiler

- Doğum yeri
- Doğum tarihi
- Yaşı
- Eğitimi
- Mesleği (çalışma durumu)
- Evlenmeden önceki çalışma durumu (ne iş yaptığı)
- Medeni durumu
- Çocuk sahibi olup olmadığı
- Şu an yaşadığı yer
- Evlenmeden önce yaşadığı yer
- Hanesindeki birey sayısı ve kim oldukları

II. Görüşülen Kişinin Boşandığı Eşiyle İlgili Bilgiler

- Evlenme tarihi (gün / ay / yıl)
- Evlendiği zamanki yaşı
- Eşinin evlendiği zamanki yaşı
- En uygun evlilik yaşı hakkında ne düşündüğü
- Boşandığı eşin eğitimi
- Mesleği
- Evlenmeden önce ve evlilik sırasında çalışıp çalışmadığı
- Kaç yıl evli kaldığı
- Evlendikten sonra nerede yaşadıkları
- Boşanan çiftin ilk evliliği olup olmadığı (kaçıncı evlilik ve bitiş nedenleri)
- Boşanmayı kimin, hangi gerekçeyle istediği
- Boşandığı eşiyle şimdiki ilişkisi
- Boşandığı eşin evlenip evlenmediği (bu konuda ne hissettiği)
- Eski eşin boşandıktan sonra geçimini nasıl sağladığı

III. Biten Evlilikle İlgili Bilgiler

- Boşandığı eşiyle ne zaman ve nasıl tanıştığı
- Evliliğe nasıl karar verdiği ve nasıl evlendiği (tanışarak, görücü usulü, aile isteği, aşk evliliği, kaçma)
- Flört ettikleri sürenin ne kadar olduğu
- Aşk evliliği olarak tanımlayıp tanımlamadığı
- Aşk evliliği yapmanın gerekli olup olmadığı konusunda ne düşündüğü
- Biten evlilik sürecinde, haneye giren aylık gelirin ne kadar olduğu
- Evliliğin başlangıcındaki duygu ve düşünceleriyle ilgili neler hatırladığı
- Evlilikle ve eşiyle ilgili konularda hayal kırıklığı yaşayıp yaşamadığı
- Sorunların ne zaman başladığı (nedenleri ve yorumları)
- Evlilikte erkeğe düşen sorumluluklarla ilgili düşünceleri (kendi adına ne kadar yerine getirdiği) (eski eşin sorumluluklarını ne kadar yerine getirdiği)
- Evlilikte kadına düşen sorumluluklarla ilgili düşünceleri (kendi adına ne kadar yerine getirdiği) (eski eşin sorumluluklarını ne kadar yerine getirdiği)

- Evlilikle ilgili beklentilerinin neler olduğu
- Evlilikte karşılaşılan sorunlarda boşandığı eşinin payı hakkında ne düşündüğu
- Cinselliğin evlilikteki önemi hakkında düşündükleri (nedenleri ve örnekleri)

Evliliğin işlevleri arasında cinselliği nereye koyduğu (nedenleri)

- Evli olduğu süre içinde başka biriyle ilişki kurup kurmadığı (nedenleri)
- Eşinin başkasıyla olan ilişkisini öğrendiği takdirde nasıl bir tutum sergileyeceği (böyle durumda eşinin nasıl bir tutum sergileyeceği)
- Evliliğin en önemli işlevinin ne olduğu (nedenleri)

IV. Boşanma Sürecinin Başlaması

- Boşanma fikrinin ne zaman ve hangi nedenle belirdiği
- Birbirlerine karşı fiziksel ve ruhsal şiddet uygulayıp uygulamadıkları
- Rahatsızlık veren konu ve durumlarla ilgili iyileştirme çabalarında bulunup bulunmadığı
- Evliliğe devam etme veya etmeme konusunda boşandığı eşinin ne düşündüğu
- Boşandığı eşiyle aynı nedenlerle mi yoksa farklı nedenlerle mi boşanmak istediği
- Bu nedenler ve gerekçeleri hakkında şimdiki düşünceleri (pişman olup olmadığı ve nedenleri)

V. Boşanma Kararının Kesinleşmesi ve Boşanma

- Boşanma kararını ortak verip vermedikleri
- Boşanmak için kimin hangi nedenle müracaat ettiği
- Boşanma nedeniyle karşılıklı suçlanmanın yaşanıp yaşanmadığı
- Boşanmada kendi ailesini (ana-baba) ve eşinin ailesini kusurlu görüp görmediği
- Boşanmayı maddi ve manevi kayıp olarak nasıl yorumladığı
- Maddi paylaşımın nasıl yapıldığı
- Boşandıktan sonra boşandığı eşi ve ailesiyle ilişkilerinin nasıl olduğu
- Eğer varsa çocukların boşanma sürecindeki tutumları (ve çocukların şimdiki durumu)
- Boşandıktan sonraki hayatını nasıl yorumladığı (memnun olup olmadığı ve nedenleri)
- Evlilik ve boşanma ile ilgili şimdiki düşünceleri ve son sözleri.

Ek 3. Görüşme Yapılan Boşanmış Kadınların Listesi

Analiz No	İstanbul İli	Yaş	Medeni Durum	Öğrenim Durumu
1	Kadıköy	48	Bekar	Lise Terk
2	Kadıköy	41	Bekar	Üniversite
3	Şişli	49	Evli	Lise
4	Şişli	43	Bekar	Üniversite
5	Kadıköy	41	Bekar	Üniversite
6	Şişli	38	Bekar	Üniversite
7	Şişli	42	Bekar	Üniversite
8	Kağıthane	39	Bekar	Üniversite
9	Şişli	30	Bekar	Üniversite
10	Şişli	42	Bekar	Lise
11	Kadıköy	38	Bekar	Üniversite
12	Beykoz	31	Bekar	Üniversite
13	Kağıthane	33	Bekar	Üniversite
14	Şişli	49	Evli	Ortaokul
15	Kadıköy	31	Bekar	Lise
16	Beykoz	44	Bekar	Lise
17	Beykoz	41	Bekar	Ortaokul
18	Şişli	56	Bekar	Lise
19	Kağıthane	43	Evli	Lise
20	Kağıthane	47	Bekar	Lise
21	Beykoz	34	Bekar	Lise
22	Beykoz	30	Bekar	Lise
23	Kağıthane	23	Bekar	Lise
24	Beykoz	33	Bekar	İlkokul
25	Kağıthane	34	Bekar	Lise
26	Kağıthane	40	Bekar	Lise
27	Kağıthane	31	Bekar	Ortaokul
28	Beykoz	23	Bekar	Lise
29	Beykoz	43	Bekar	İlkokul
30	Beykoz	35	Bekar	İlkokul
31	Beykoz	49	Bekar	İlkokul
32	Beykoz	27	Bekar	İlkokul

Yaş Ortalaması 38,4

Ek 4. Görüşme Yapılan Boşanmış Erkeklerin Listesi

Analiz No	İstanbul İli	Yaş	Medeni Durum	Öğrenim Durumu
1	Beykoz	52	Bekar	Üniversite
2	Beykoz	55	Bekar	Üniversite
3	Şişli	43	Bekar	Üniversite
4	Şişli	59	Evli	Üniversite
5	Şişli	50	Bekar	Master
6	Kadıköy	47	Bekar	Doktora
7	Kadıköy	47	Bekar	Master
8	Şişli	45	Bekar	Üniversite
9	Kadıköy	53	Evli	Doktora
10	Kadıköy	44	Bekar	Doktora
11	Beykoz	48	Bekar	Üniversite
12	Beykoz	33	Bekar	Üniversite
13	Kadıköy	34	Bekar	Üniversite
14	Şişli	54	Bekar	Üniversite
15	Kağıthane	37	Bekar	Üniversite
16	Şişli	37	Bekar	Lise
17	Kadıköy	48	Bekar	Lise
18	Beykoz	53	Evli	Lise
19	Kağıthane	40	Bekar	Lise
20	Kağıthane	46	Bekar	Lise
21	Beykoz	46	Bekar	Ortaokul
22	Beykoz	40	Bekar	Lise
23	Şişli	52	Evli	Ortaokul
24	Beykoz	36	Bekar	Lise
25	Beykoz	44	Bekar	Lise
26	Beykoz	42	Evli	Ortaokul
27	Kağıthane	37	Bekar	İlkokul
28	Kağıthane	36	Bekar	İlkokul
29	Kağıthane	55	Bekar	İlkokul
30	Şişli	31	Bekar	İlkokul
31	Kağıthane	35	Evli	İlkokul
32	Kağıthane	50	Evli	İlkokul

Yaş Ortalaması 44,7

Ek 5. Boşanmış Bir Kadınla Yapılan Görüşme Örneği

Görüşme no: 17

Görüşmeci: Tebrike Kaya

Görüşülen kişi: Yeliz

Tarih: 21.3.2008

Saat: 19.30

Yer: Beykoz

G: Nerede doğdunuz?

G.K: İstanbul, 1976.

G: Yaşınız?

G.K: 41

G: Eğitiminiz?

G.K: Ortaokul

G: Mesleğiniz?

G.K: Bayan kuaförü

G: Evlenmeden önce de aynı işi yapıyor muydunuz?

G.K: Yapıyordum.

G: Evlendikten sonra da yaptınız mı?

G.K: Yaptırmadılar. Çok iyiydi durumlar, ihtiyaç da yoktu. Kayınpeder ve kayınvalide ile oturdum 4 yıl. Sonra (.) eşimin atölyesi fabrika oldu.

G: Ne atölyesi?

G.K: Ayakkabı, deri kundura. Sonra işler ilerledi. O fabrikadan sonra 5 tane ev filan yapıldı. Durumlar daha fevkalade oldu. 2 çocuk oldu o arada. Çocukları büyüttük.

G: Medeni durumunuz şu an?

G.K: Boşandım.

G: Nerede yaşıyorsunuz?

G.K: Beykoz'da.

G: Evli iken de burada mı yaşadınız?

G.K: Evet.

G: Evlendiğiniz zamanı hatırlıyor musunuz?

G.K: Tabi. Unutulur mu ilk evlilik.

G: Kaç yaşındaydın?

G.K: 23.

G: Tarih ne zamandı?

G.K: 16 Eylül 1988.

G: Eşiniz kaç yaşındaydı?

G.K: Aynı yaştaydık.

G: Peki sence en uygun evlilik yaşı diye bir şey olmalı mı?

G.K: 25 ten sonrası en uygunu.

G: Eşinin eğitimi neydi?

G.K: O da ortaokul.

G: Mesleği var mı....?

G.K: Saya deniyor, ayakkabı üzerine. Fason.

G: Siz kaç yıl evli kaldınız?

G.K: 14 yıl.

G: Boşanmayı kim istemişti?

G.K: Çok gururumu kırıcı şeyler olunca ben istedim.

G: Evlendi mi eski eşiniz?

G.K: Evlendi. Zaten başka kadınlar yüzünden bitti evlilik.

G: Bu konuda ne hissediyorsun?

G.K: Hiçbir şey. Sanki o kişiyle hiç ama hiç 14 yılım geçmedi. Böyle bir rüya gördüm geldi geçti. Şu anda en ufacık bir şey yok içimde. Çok da gurur duyuyorum kendimle. Dominantım biraz.

G: Ne zaman ve nasıl tanışmıştınız eskiye dönersek?

G.K: O askere gitmeden bir sene önce Beykoz'da tanıştık. Arkadaşlık devam etti.

G: Arkadaş vasıtasıyla mı...?

G.K: Yok kendimiz birbirimizi bulduk.

G: Nasıl karar verdiniz evlenmeye?

G.K: Askere gitti. Bir senelik bir arkadaşlığımız () oldu da gitti. Askerlik psikolojisiyle 3 ay sonra izine gelince istediler sonra evlendik.

G: O zaman aşk evliliği olarak tanımlayabilir misiniz?

G.K: Yani seviyorduk. O da seviyordu, çok değer veriyordu.

G: Sence evlenirken âşık olmak, aşk evliliği yapmak gerekli mi?

G.K: Kesinlikle âşık olmadığın insana yani ne bileyim iki yabancı insan bir araya geliyor, onunla bir (.) paylaşamadıktan sonra nasıl gider ki o evlilik. Kesinlikle aşk lazım.

G: Biten evlilik süresince haneye giren aylık gelir ne kadardı?

G.K: Giren maaş değildi. Serbest iş olduğu için çok çok fevkaladeydi. Ben aileye girdikten sonra zengin olundu. İlk evlendiğimizde mutevazı emekli maaşıyla geçinen bir aileydi.

G: Maddi sıkıntıdan mı kayınvalidenlere gelin gitmiştin?

G.K: Maddi olanakları vardı ama yapmadılar. Evleri vardı burada, sattılar. Aslında açabilirlerdi ama kayınvalide biraz da hizmetçi aradı yanına. Tembel bir hanımdı, çok iyi anlaşıyorduk ama ben çok verici olduğum için çok iyi anlaşıyorduk. 4 yıl birlikte oturduk ama sonra onların evinin üst katlarını yapmaya başladık. Üst katlarda oturunca hep beraberdik, ev çok büyüktü çok lükstü, çok iyi bir evdi. Ayrı bir eve çıksak da aşağıda evleri olsa da yeme içme her şey bizim evdeydi, beraberdik. İyi anlaşıyorduk.

G: Peki evlenirken duygu ve düşüncelerin nelerdi?

G.K: Güzel şeylerdi tabi. Çünkü kendi aileden başka bir aileye gidiyorsun. Onların kültürleri farklı, davranışları farklı, karakterleri farklı çok değişik gelmişti bana. O evin gelinisin, kayınvalidem çok süslüydü, beni de çok süslerdi.

G: Sonra peki sorunlar ne zaman başladı?

G.K: 11 yıllık evlilikten sonra. O zamana kadar hiçbir şey, şöyle.. eltiyle görünce onlar devamlı çekememezlik, rahat bırakmama, eşimi doldurmalar öyle şeyler oluyordu ama ikimizin arasında hiçbir şey yoktu. Bir tokat yemeden ayrıldım. Ama sustum. Susmasaydım belki yerdim.

G: Bu 11 yıl sonra ne oldu, ne değişti?

G.K: Abla, enişte, yenge devamlı beynini yıkadılar.

G: Ne diye.....?

G.K: İşte biz bu rahatlığı görmedik, işte sen onu çok rahat ettiriyorsun, işte bize böyle yapıyor şöyle davranıyor, bizi istemiyor. Yani bizim evliliğimizin bitmesi benim ailemi istemedin, neden böyle yapıyorsun deyince sen benim ailemi istemiyorsun oldu evliliğin bitmesinin adı. Kayınpeder ve valideyle hiç sorun yoktu ama görünce kıskandı. Hep seni bu evden göndericem, bu rahatlığa kendim gelip oturucam derdi. Ben de dedim ki en

sonunda artık, her seferinde her sene bu lafları duya duya çıldırdım ve dedim ki iyi ben giderim sen kardeşinin koynuna girersin dedim. O kadar çileden çıkardılar.

G: Dedin ne oldu?

G.K: Hiçbir şey o kadar yüz­süz arsız çingene gibi bir şey çünkü.

G: Evli miydi?

G.K: Evli. Karnını bile ben doyuruyordum. Devamlı dayak yiyordu, yokluk çekiyordu eşim de diyordu evde ne varsa doldur, çünkü durumlar fevkalade. Araba var, imkanlar var her şeyim çuval­laydı evde şekerim, unum. Pişmiş yemeklerime varana kadar arabaya dolduruyorduk, ondan sonra kocasından dayak yiyordu alıp getiriyorduk, Pazar akşamı fırılıyordu gidiyordu kocamı özledim diye. Elti desen öyle.

G: Peki bunlar mı neden oldu? Kocan nasıl etkilendi bunlardan ?

G.K: Onların ağzına çok baktı. Başka hanımlar da girdi araya. Patron ya işte kariyeri var, parası var, altında çok lüks arabası var işte 8-10 sene önce bmw, Mercedes filan. 11 sene sonra 3 sene içinde kadınlar çıktı. Ben kurtarmaya çalıştım o 3 sene düzelir diye.

G: Başka kadınları duyunca bitirmeyi düşünmedin mi?

G.K: İlk önce olmadı, gelip geçicidir, düzelir dedim Türk kadını hesabı.

G: Peki ilk nasıl yakaladın?

G.K: Bursa'da fabrikamız vardı. Oraya gidip geliyordu gündüzleri sabah akşam. Ondan sonra ustalara ev tutucam dayayıp döşiycem işçiler orada kalıcak. Bir bakıyorum haftanın 3 günü orada kalıyordu-

G: Sen hiç ilgilenmedin mi orasıyla?

G.K: Ben gidip fabrikayı gördüm evi görmedim. Ondan sonra daha fazla orada kalmaya başladı. Eve daha az gelmeye başladı. Oradan haftalık çamaşırlarını getiriyordu, saçlar çıkıyordu içinden. Bunlar ne dediğim zaman orada fabrikada çalışan Romanyalılar var onlar evi temizliyor onların saçıdır diyordu bana. Hiç telefonunu 11 sene kapamayan adam telefonunu kapamaya başladı. Bunlar artık bayat şeyler. Şüphelenmeye başladım. Annesiyle beraber bir akşam oturuyorduk, ev kalabalıktı. Annemle beraber sana gelicez baskın yapıcaz diye blöf yaptım, sakın gelmeyin dedi panik yaptı. Orada tamam dedi. Meğersem birkaç kadınla kalıyorlarmış başka kişiler. 3 oda varsa 3 kadın 3 erkek kalıyorlar yani. 2 ay geçti, aptal da değilim uyanığımındır o konularda. Sonra bir anneler günüydü, hiç unutmam, hiç sevmem anneler gününü. Geldi akşam üzeriydi, konuşmak istiyorum dedim. Ne konuşucaz dedi, ben bir şey konuşamam çok yorgunum erkenden yaticam dedi, hissetti. Yok dedim konuşucaz. Zorla ben onu aldım Kanlıca'ya gittik, تنها bir yere gittik çünkü öyle konularda kendimi tutamıyorum acayip cadılaşıyorum. Gidene kadar bir şey konuşmadık. Gidince dedim bana delikanlı gibi, erkek gibi doğruları söyleyeceksin dedim. Ben şüpheleniyorum. Delikanlı gibi söyleyeceğim dedi çünkü inkar edecek durum kalmadı artık. Evet hayatımda birisi var dedi ama birkaç taneydi, o zaman bir tanesine takılmış. Ne onu bırakırım ne de seni bırakırım dedi. Ben dedim o zaman ben seni bırakıyorum. Bir kadının da gururu var. İşte ben çocuklarımla beraber oturdum, başka kadınlar oldu. Sonra ablası 8 ay eve gelmedi, ablasının evinde başka kadınlarla yattı kalktı, eve gelmedi.

G: Bu arada boşanma olmadı...?

G.K: Ben hala sabrediyorum ha düzelir ha düzeldi diye. Türk kadını hesabı. 3 yıl boşanmadım. Sonra bir yıl evde oturdum, sonrasında zaten 5 ev 2 fabrika tefecilere gitti.

G: Yani bu kadınlarla yediği için mi?

G.K: Evet tefecilerden parayı aldı aldı, lüks hayatı yaşadı, Bodrum Antalya tatiller, ablası ve çocuklarını tatillere götürme. Kısacası kadınlara ve ailesine yedirdi, tefecilerden ala ala en son evin tapusunu vermiş. Ve bu beş ev bu tapunun üzerineydi.

G: Sonra nasıl resmen boşandın?

G.K: Bunlar gitti, insanın işi de gidebilir evi de gidebilir ama arada namussuzluk olmaz, otursun o bir yerde sen bir yerde çalışırsın beraber el ele verirsin çocuklarınla beraber toparlanırsın. Ama o bunu yapmadı. İşte başka kadınlarla olmaya devam etti. Bursa'ya gidip gelirken otobanda şimdi evlendiğini buldu. Kız da kendine sığınacak liman aradı heralde ihale buna kaldı. Öteki de anasının gözü uyanık bir kadın, diğer kadınları da yollattı.

G: Senle boşanınca mı evlendi?

G.K: Yok bununla 6 sene filan nikahsız oturdu. Çocuk olunca, o da bu sene okula başladı, nüfus kağıdı da yoktu, annenin üzerine de çıkıyor ama çıkarmamışlar. Nikah yaptı 2 sene filan olmuş sanırım yani ben çok ilgilenmiyorum onların hayatlarıyla.

G: Çocuklar görüşüyor mu babalarıyla?

G.K: Tabi. Hiçbir zaman ne benim ona ne onun bana göstermediği oldu. Çocukları zorla yollardım. O da anneleri çok daha iyi bakıyor diye orali olmuyordu.

G: Boşandıktan sonra neler yaptın?

G.K: Çok zor günler yaşadım. Yani ben evden çıktım 2 sene sonra boşandım çünkü tefeci aldı evi bizi çıkarttı. Ben süper lüks evden 2 odalı eve gittim. Bir odaya eşyaları doldurdum, bir oda içinde yedik içtik misafir ağırladık ve yattık o odada, 2 çocukla.

G: Kayınvalide, kayınpeder ne yaptı?

G.K: Kayınpeder vefat etmişti. Kayınvalide de o zaman dedi ki senin için bir tek oğlumdan olamam dedi. Peki dedim ama şimdi de kendisi yalvarıyor bir kere gelsin görsün çok özledim onu, rüyalarımda görüyorum diyormuş çocuklara. Oğlanın korkusundan gelemiyor. Namussuzluk hiç yapmadım, hep kocamın karısı oldum. Evde sultanlar gibi yaşıyordum. Gerçekten iyi günler gördüm. Deveden inip eşeğe binmek gibi oldu.

G: Boşandıktan sonra mı işe girdin?

G.K: Daha boşanmadan işe girdim. Kuaföre girdim. 8 yıldır ayrımı daha bana 8 milyon vermemiştir. Nafaka da istemedim, bir an önce boşanayım hiçbir şey istemiyorum dedim.

G: O şimdi düzeltti mi işlerini?

G.K: Evet, çok iyi. Dün akşam Küba'dan geldi. 12 gün gitmiş.

G: Çocuklarına yardım ediyor mu?

G.K: Şimdi ilgileniyor. Çünkü benim çocuklarım hep markayla büyüdüler. Çocuklarım çok zorlandı bu 8 sene içinde. Sonra alıştılar ama şimdi gene eskiye dönüş oldu. Ben onlar mutlu olunca mutlu oluyorum.

G: Kaç yıldır çocuklarıyla ilgileniyor?

G.K: Bir yıldır filan. Bir de kemik erimesi olmuş. Doktor senin yaşında çok nadir görülür demiş. Çok fazla kortizon ilacı kullananlar da ve çok fazla esrar içenler de görülürmüş. Bu da dışarıda içiyormuş. Evliyken bir bira bile içmezdi. Namazında akşam 8 buçukta evde olan adamdı. Ne zaman ayrıldık, başka kadınlar oldu alkol esrar oldu. Şimdi saygın bir iş adamı, devlete çalışıyor. Askeriyenin polislin postallarını yapıyor.

G: Boşanmadaki eşinin payı neydi sence?

G.K: Valla ben çok fazla şey yaptım evlilikte. Her şeyi yaptım, çocuğum gibi sahiplendim. Böyle yapmamak gerekirdi. Kavanoz bile açtırmadım. O çalıştı ben yedim. Valla evliliğin kaymağını ben yedim. 11 sene beni sultanlar gibi yaşattı. Senede 2 sefer tatile götürdü.

G: O koca olarak görevini yaşıyor sen de kadın olarak onu hoş tutmuşsun yani...

G.K: ama çok fazla hoş tuttum, çok fazla değer verdim. Değer versem de vermemiş gibi göstermeliydim benim hatam o.

G: Bu arada onunla konuşan olmadı mı düzelsin diye?

G.K: Sorduğum zaman sen benim ailemi istemiyorsun oldu. Şimdi evine annesi dahi giremiyor. Biz yıllarsa 11-12 yıl annesiyle beraberdik.

G: Ailesini bahane etti belki...?

G.K: Ama beynini o kadar doldurdular ki... Çok kıskandılar. Benim evliliğim kıskançlıktan bitti kısacası. Çekemediler çünkü benim yaşadığım hayatı onların hiçbiri yaşamamıştı.

G: Peki ailenin payı ne kadardır?

G.K: %70 ailenin payı var. Hep beni nefret ettirdiler. Bir de benim hatam onlarla tartıştığım zaman benden önce hep onlar anlattılar. Kendileri haklı çıkarttılar. Ben hep sustum ama söyleyemedim dedim. Zaten işle uğraşıyor, dışarıda iş verenle uğraşıyor. Ben bunlarla başını yormıyım deyip hep evde huzur ortamı sağlamaya çalıştım. Benim hatam susmak oldu. Susmasam dayak da yerdim diyorum ya.

G: Sence evliliğin en önemli işlevi nedir? Neden evleniriz?

G.K: Mutlu olmak için.

G: Ne işe yarıyor evlilik?

G.K: Şu ana bakarsan hiçbir şeye. Yani keşke evlenmeseydim, bunları yaşayacağımı bilseydim evlenmezdim. Ama şu an o kadar rahatım ki yalnızım, çocuklarımıyla. Yalnızken çok rahatım. Hiç evlenmemiş olsam kendime ait arabam da olurdu evim de olurdu. Mutlu olacağım diye evlenmişim.

G: Boşanmanıza aileler ne dedi?

G.K: Kendi ailesi hiç sahip çıkmadı, hoşlarına gitti. Ama benim ailem çok üzüldü evlatlarının yuvası yıkıldı, namussuzluk olunca o yüzden.

G: Senin boşanma nedenin neydi?

G.K: Başka kadınlar, onun beni istememesi ve ailesi tabi. O bana sus otur seni boşamam dedi ama benim de gururum var.

G: Boşanma ne kadar sürdü?

G.K: Hemen anlaşmalı. Çok çalıştım ama bir milyon bile istemeden yaşadım.

G: Çocuklar çok etkilendi mi boşanmadan?

G.K: Çok.

G: Neler oldu?

G.K: Oğlum 18 yaşında, birike birike şimdi tansiyon hastası.

G: O zaman kaç yaşındaydılar?

G.K: Oğlum 10 yaşındaydı, kızım ilkokula yeni başlamıştı. Kızımın hep kalbi ağrıdı. Gece 3lerde nefes alamıyordu. Kalp kasları sertleşmiş. Ben de öyleyimdir. Çok üzüldüğümde kalbime bıçak saplanır, nefes alamam.

G: Sence en önemli boşanma sebebi nedir?

G.K: Eğer evine ailesine maddi manevi zararı yoksa, dövmesi yoksa, işte evinde hiçbir eksiği yoksa alkol içebilir. Kumar da zarar vermediği sürece olabilir. Evinde çünkü hiçbir şey eksik değil, kumar oynasın beni ilgilendirmez diyorum ama yaşamadığım için böyle ediyorum. Ama en önemli etken eşini başka biriyle paylaşmak hayatta hiç kabul edilemeyecek bir şey. Eşimi ben hep başkalarıyla paylaştım. Bir kadınlık gururun var.

G: Peki hiç diyor musun susup otursaydım?

G.K: Hiç demiyorum. Hiç pişman değilim çünkü kadınlık gururumu kurtardım.

G: Evlendiğin günleri özlüyor musun?

G.K: Tabi rahatsın, evdesin çok rahattı. Şimdi iyice dominant olduk.

G: Evlilik zamanındaki arkadaş çevren değişti mi?

G.K: Tabiki onların hiçbiri kalmadı. Sonradan yeni arkadaşlar edindim. Evlilikten kalan 2 arkadaşım var, onlar benim psikologum gibi.

G: Psikiyatriste gittin mi?

G.K: Evet, hep ağladım.

G: İlaç filan verdi mi?

G.K: 3 sene zanax kullandım.

G: Şimdiki hayatını nasıl yorumluyorsun?

G.K: Çok mutluyum.

G: Geleceğe yönelik planların neler?

G.K: Valla yok, çocuklarımı büyüttüm çok şükür. Bir emekliliğim olsa. Biliyor musun benim sigortam yoktu, daha yeni 2 günlük.

G: Yıllarca çalıştın halbuki...

G.K: Bu da çok acı şu an emekli olabilirdim... O zaman evliyken özel sigorta dolarla hepimiz ödeniyorduk ama yani... Gelecekte 56 yaşında emekli olacağım. Oğlum bana çok düşkün, baba fabrikayı ona bırakacak askerden sonra tamamen çekilecek. Ev alıcaz diyor. Baba diyormuş ki annenize bir şey yapamadım, sizin üzerinize ev alacağım ve anneniz oturacak. İşte gelecekteki planlarım oğluma güveniyorum. Çocuklarıma öyle bir işlemişim ki evlenmeyecekler üçümüz beraber oturucuz. Şimdiki düşünceleri o.

G: Sen peki tekrar evlenmeyi düşünüyor musun? Flört filan oldu mu?

G.K: Oldu tabi. Toplanıyorduk arkadaşlarla, oturuyorduk sohbet filan ama bakıyorlardı ben çok dominant görünce adamlar da yemiyor. Olsa da ben çok rahatıma alıştım. Bir tane vardı çok mesajlar da çekiyordu hoşuma gidiyordu ne yalan söyleyeyim. Sonra kızım mesajları gördü, oğlum da adamcağızı aramış, vermiş veriştirmiş. Söz vermiş adam onlara açmıyor telefonları. Yoksa arkadaşlığımız beni çok mutlu ediyordu. Ben görüşmek istiyorum ama bana cevap vermiyor.

G: Yeni mi oldu?

G.K: 2 ay önce filan.

G: Evlenmeyi düşünüyor musun?

G.K: Önceki hayatımın daha iyisini şu an ondan fazlasını vermeyi sağlayacak biri olursa evlenmeyi düşünürüm. Ama nerde... ama tabi elektrik de olmalı.

G: Peki senin aklında mükemmel evlilik diye bir şey var mı?

G.K: Mükemmel evlilik anlattığım 11 senelik evlilik. Çünkü bana çok değer verirdi. Ben seni kendi gözümünden bile kıskanıyorum derdi. Çok sahiplendim çok düştüm üstüne. Sıkıldı. Mükemmel evlilik o ama, sürprizler geliyor eve. Araya o etkenler olmasaydı mükemmeldi.

G: Peki son sözlerini alabilir miyim?

G.K: Anlattım işte. Mükemmel evliliği kim istemez ki. O zamanlar mutluydum. Şimdi daha da mutluyum, özgürüm. Kimseye hesap vermeden yapıyorum. Kendin çalışırken bir şeyler yapmak çok büyük bir mutluluk. Boşandığım için 8 yıldır özgürüm, anneme babama bile hesap vermiyorum. Ama evlenmemiş olsam bunları yaşamayacaktım.

G: Çok teşekkür ederim.

G.K: Bişey değil.

Ek 6. Boşanmış Bir Erkek ile Yapılan Görüşme Örneği

Görüşme no: 16

Görüşmeci: Tebrike Kaya

Görüşülen kişi: Mustafa

Tarih: 12.2.2008

Saat: 14.00

Yer: Şişli

G: Doğum yerinizle başlayalım...

G.K: İstanbul.

G: Doğum tarihiniz...?

G.K: 1973.

G: Yaşınız...?

G.K: 37.

G: Eğitiminiz nedir?

G.K: Lise mezunu.

G: Mesleğiniz?

G.K: Restoran işletmecisi.

G: Evlenmeden önce çalışıyor muydunuz?

G.K: Evet.

G: Ne iş yapıyordunuz?

G.K: Tekstil.

G: Kendi iş yeriniz miydi gene?

G.K: Bir müddet başka bir yerde çalışmıştım. Daha sonra kendi işimi kurdum.

G: Medeni durumunuz...?

G.K: Şu an bekârim.

G: Çocuk var mı?

G.K: Hayır yok.

G: Şu anda nerede yaşıyorsunuz?

G.K: İstanbul.

G: Neresi?

G.K: Şişli.

G: Hanenizde kaç kişi yaşıyor?

G.K: Şu an tekim. Tek ve bayan arkadaşım ile beraber.

G: Peki eski eşle ilgili birkaç bir şey soracağım. Ne zaman evlenmiştiniz?

G.K: 99'da.

G: Evlendiğinizde kaç yaşındaydınız?

G.K: 29.

G: Eşiniz kaç yaşındaydı?

G.K: 25.

G: Sizce evlilik yaşı kaç olmalı?

G.K: Bence (.) 32 olmalı erkekte.

G: Kadınlar...?

G.K: Kadınlar 28'i ideal olur.

G: Boşandığınız eşinizin eğitimi neydi?

G.K: Üniversite.

G: Ne okumuştun eşin?
G.K: O satış üzerine yapılan bir şeydi.
G: Mesleği...?
G.K: Tekstil müşteri temsilcisiydi.
G: Evet. Çalışıyor muydu evlenmeden önce?
G.K: Evet çalışıyordu.
G: Evliken de mi çalışıyordu?
G.K: Evet.
G: Kaç yıl evli kaldınız?
G.K: 5 yıl.
G: Evlendikten sonra nerede yaşadınız?
G.K: Evlendikten sonra (.) Şişli, şu an oturduğum yerde.
G: İlk evliliğiniz miydi?
G.K: Evet.
G: İkincinin de...?
G.K: Evet.
G: Boşanmayı kim hangi gerekçeyle istedi?
G.K: Boşanmayı öncelikle ben istedim; geçim olmadığından ve hayatı paylaşamamaktan.
G: Boşandığınız eşinizle şu an bir ilişkiniz var mı? Görüşüyor musunuz?
G.K: Telefonlaşılabiliyoruz. Kötü durumda değiliz. Yurtdışında zaten şu an.
G: Mesela niye telefonlaşıyorsunuz? Ne nedenle? Nasılsın iyi misin diye mi?
G.K: Evet o şekilde.
G: Eşiniz evlendi mi peki?
G.K: Evet evlendi.
G: Sizde boşandıktan sonra geçimini nasıl sağladı eşiniz?
G.K: İşine devam ediyordu.
G: Peki ne zaman ve nasıl tanışmıştınız eşinizle?
G.K: 98 yılında tanışmıştık. Biz kumaş işi yapıyorduk tekstilde. Kumaş aldığımız firmada çalışıyordu. Orada tanıdığım bir arkadaş vasıtasıyla tanışmıştım.
G: Peki evliliğe nasıl karar verdiniz? Yani nasıl evlendiniz o süreç...?
G.K: O süreç şöyle oldu. Evliliğin uygun olduğunu düşünüyordum, yaş olarak uygun olduğunu düşünüyordum. Çok sevgi dolu de bulmuştum kendisini. Belli bir süre flört dönemi de oldu. Ailem de çok çabuk kaynaştı. O da önemliydi benim için. Hızlı bir karar verdik.
G: Ne kadar flört ettiniz?
G.K: 5-6 ay kadar.
G: Peki aşk evliliği olarak tanımlar mısınız?
G.K: Evet evet.
G: Peki aşk evliliği yapmanın gerekli olduğuna inanıyor musunuz?
G.K: Kısmen gerekli görüyorum. Ama artık mantık bu yaşta biraz daha ağır.
G: Mesela mantık derken hangi yön ağır basıyor?
G.K: Uyum, tamamen birbirini anlayabilme, kısıtlamalar getirmeme bu benim için çok önemli ve hayatı eşit görebilme, paylaşımın olması. Yani mantıktan kastım bu.
G: Biten evlilik sürecinde hanenize giren aylık gelir ne kadardı?
G.K: Evli olduğum dönemi mi soruyorsunuz?
G: Evet evliken...?
G.K: Şimdi çok farklı iki dönem yaşadık evliliğimizde. Eşim de iyi maaş alıyordu, benim kazancım da çok çok iyiydi. Eşimin kazancına ihtiyacımız yoktu. Yani bugünkü rakamdan

konusarsak ikimizin toplam geliri 10 bin ytl'nin üstünde bir rakamdı. Sonra ekonomik krizi olduğunda, 2001 yılında yani evliliğimizin herhalde 2. senesi gibiydi, başka bir iş kurmuştum ben restoran açtım bir arkadaşımın ortak olarak. O dönemde benim gelirim tamamen ortadan kalktı, sadece eşimin geliri vardı. Böyle de iki süreç yaşadık.

G: Anladım. Peki evlendiğinizde durumunuz gayet iyiydi...?

G.K: Evet.

G: Sonra kısıtlamalı [bir dönem geçirdiniz...]

G.K: [bir dönem geçirdik. Sıkıntılı bir dönem.

G: Peki o dönemin bir etkisi oldu mu sizce?

G.K: Yani evliliğimin bitmesinin büyük bir nedeni o, o dönem.

G: Evliliğin başlangıcındaki duygu ve düşünceler hakkında neler hatırlıyorsunuz? Yani nasıl diyim: heyecan mı coşku mu?

G.K: Evet şöyle söyleyeyim, şu an hatırladıklarım güzel günlerini hatırlayabiliyorum yani evliliğimin. Bazen bittiğinin hata olduğunu düşündüğüm oluyor, onlar oluyor. Kurtarılabilmiş gibi de düşünüyorum bazen evliliğimi. Ama şu şöyle değil yani geçmişe dönük bir özlem olarak da değerlendirmiyorum. Belki şu anki ilişkiyi bilse, onun da etken olduğunu sanıyorum. Güzel dönemler geliyor aklıma yani aşık olduğumuz dönemler. Kısıtlamalar yoktu, hani az evvel demiştik size ilişkilerde kısıtlama olmamalı diye, bizim evliliğimizde bunlar yoktu. Onlar güzeldi.

G: Yani mutlu, sorunsuz, güzel bir evliliğe başladınız. Öyle hatırlıyorsunuz...?

G.K: Hı hı.

G: Peki evliliğinizde eşinizle ilgili konularda hayal kırıklıkları yaşadınız mı evlendikten sonra?

G.K: Anlayamadım ben...

G: Yani evlilikle ilgili, evlilik hayali var her insanın. Evlendiniz, evlilikle ilgili hayal kırıklığı yaşadınız mı?

G.K: Tabi yani kafamda tasarladığım bir evlilik olmadı. Aslında bitiş nedeni: hayal kırıklığı getirdi çünkü benim düşüncem tamamen bir paylaşım, maddi manevi her şeyi paylaşmak demek oluyor evlilik. Bitmesine etken olan şey bu maddi kısımda benim işlerimin kötü gittiği dönemde kazancımı benimle hiçbir şekilde paylaşmaması ve çok zorluklar çekmeme: hatta bir satın olmuş olduğum evi satmama sebebiyet oldu. Bu büyük bir hayal kırıklığıydı. Bitmesi de bu yüzden olmuştu. O gerçekten beni üzen, beni yaralayan bir olay olmuştu. Hayal kırıklığı bu. Dolayısıyla da tamamen önyargılı yaklaşmıyorum evliliğe yani bazılarının bu paylaşımı çok fazla olabilir. Bendeki hayal kırıklığı bu oldu, paylaşım olmamıştı.

G: Eşinizle ilgili başka hayal kırıklıkları yaşadınız mı? Yani evlilikte beraberlikten: yani maddiyat dışında...?

G.K: Yok yaşamadım.

G: Anlaşmazlık, tartışma, sürtüşme...?

G.K: Bunlar oluyordu çok abartılı değildi, çok kısa sürerdi ve bunları çok doğal karşılardım yani olmalı aslında, tartışmalar illaki olmalı yoksa o zaman sorun vardır diye düşünüyorum. her şeyin mükemmel olmasını bekleyemezsiniz.

G: Yani boşanma nedeni olarak siz maddi sorunu, eşinizin paylaşmaması...?

G.K: Onu da yani biz kavramının oluşmaması diye değerlendirdim.

G: Peki bu sorunlar ne zaman başladı yani...?

G.K: Maddi sorunlar mı?

G: Evet. Yani sorun ne zaman ortaya çıktı, hangi şartlarda böyle bir şeyi hissettiniz?

G.K: 2001 krizi hakikaten ciddi bir krizdi.

G: Siz hangi yıl evlenmişsiniz?

G.K: 99 yılında.

G: 2 yıllık-

G.K: 2. yıldan sonra bu 2 yıllık kriz döneminden önceki dönemi gelirimizin iyi olduğu dönem diye söylemiştim. O dönemde de harcamaları gene yüksekti fakat kazanmış olduğu gelire ihtiyacımız yoktu çünkü ben her türlü şeyi organize edebiliyordum, yaşantımız güzeldi, sosyalliğimiz güzeldi. Problem etmiyordum yapmış olduğu harcamaları. Güzel kazandığı halde bütün kazancını haralayabilir hatta borca bile girebilirdi eşim. Problem etmememin sebebi benim iyi kazanıyor olmamdı. Fakat annesi babası ayrı idi eşimin, annesine bakması gerekiyordu. O konularda ben kendisine sürekli söylerdim yardımcı olması gerektiğini annesine, kazancının bir bölümünü aktarması gerekiyordu. Ama bizim ilişkimize yansımadağı için çünkü benim gelirim problem doğurmadığı için büyütmedim kafamda. Ne zaman ki benim işlerim kötü gitmeye başladı, gelirim ortadan kalktı, dolayısıyla onun destek olmasını bekledim. O dönemde de geçmişte annesine yardımcı olmamasının böyle bir yapısı olduğunu düşünmeye başladım eşimin. Kafamdan artık bunun sorun olabileceğini düşündüm. Borçlanmaya başladım, kredi kartlarımda mağdur duruma düştüm. En son tahlilde de bunlardan kurtulabilmek adına evimi sattım.

G: Oturduğunuz evi...?

G.K: Evet, oturduğum evi satıp-

G: O zaman ne yaptı?

G.K: Evi sattıktan sonra sattığımız evin bir sene kiracısı olduk. Düşük rakamlarla. Birinci sene dolduktan sonra rakam çok yükseldi. Oturup kafa kafaya verdik, biraz düzelmeye başladı sanki ilişkimiz. Birlikte hareket edip tekrardan bir ev sahibi olabiliriz diye düşündük. Yavaş yavaş benim işlerim oturmaya başlamıştı. Belli bir dönem annesinin yanına gidelim diye düşündük. Zaten annesinin kirasını biz ödüyorduk. İkinci bir kira ödemektense bu dönemi öyle atlatalım, bir sene içinde tekrar ev sahibi oluruz diye düşündük. Yaklaşık 1 veya 2 ay kadar annesinin yanında oturduk. O süreç içinde de pek bir şey değişmeyeceği ortaya çıktı. Tam neden () bir tartışma oldu, o zaman da işte biz hayatı ikimizin paylaşmadığını anladım. Nedenini anlatayım şöyleydi. Ramazan ayıydı, ben o dönem oruç tutuyordum, burada restoran işletiyorum. Çok yoğun geçmişti, akşam iftar vakti. O yoğunlukta da ben pek bir şey yememişim. Aslında işlerin yoğun gitmesi hoşuma da gitmişti. Tekrardan bir şeylere sahip olmamızı hızlandıracak bir iş. Karşıda oturuyorduk, karşısı dediğim Anadolu yakasında oturuyorduk annesinin yanında. Gittiğimde-

G: Hangi semtte?

G.K: Erenköy'de annesinin yanına. Çıktım Erenköy'e gittim, arabamız da yoktu, arabamızı da satmıştık. Bana bir şeyler hazırlamasını isterdim, baya da yorgundum. O da işte ben de çalışıyorum, sen kendin hazırla gibi bir tepki vermişti. Sonra oturduk konuştuk, birbirimiz adına yapılabilecek hiçbir şey kalmadığını, geçmişteki birikimlerden en güzeli ben çekip gidicem dedim, bitirmemiz gerekiyor bu işi şeklinde. Kendisi de itiraz etmedi ve bu şekilde-

G: Anne karışmadı mı?

G.K: Annesi karışmadı.

G: Peki evlilikte erkeğe düşen sorumluluklarla ilgili ne düşünüyorsunuz?

G.K: Yani halen evin maddi bölümünü erkeğin daha ağır bastığını düşünüyorum, bir de koruyucu olduğunu düşünüyorum erkeğin.

G: Olması gerektiği...?

G.K: Olması gerektiğini düşünüyorum.

G: Başka...?

G.K: Bunlar yani ilk aklıma gelenler bunlar açıkçası.

G: Peki siz bu sorumlulukları yerine getirdiğinizi düşünüyor musunuz evliliğiniz süresince?

G.K: Evet getirdiğimi düşünüyorum.

G: Peki kadına düşen sorumluluklarla ilgili ne düşünüyorsunuz?

G.K: Paylaşımcı olmayı iyi becersin. Bir de genellikle biraz daha değişik bir yapıya sahibiz. Belki evliliğe tam adapte olana kadar evlilik öncesi biraz özgür bir yaşam filan taviz vermeye evlendiğin süreçte çok hızlı geçiş yapamıyoruz. Bundan emindim. O dönemde ne bileyim işte sesini yükseltmemesi, biraz daha ılımlı olması, yaşantısını birden bire değiştirmemesi istediğim ilk şey. Yine kendi adıma söyleyeyim, belki yetiştirilme tarzımdan, ben ev işlerinde açıkçası çok becerikliyimdir yani bunu da annemden olduğunu düşünüyorum. Ev işleri konusunda kadının biraz daha ön planda olması işte hayatı bölüselim paylaşalım işte ben bulaşık yıkıyorsam sen çamaşır yıka gibi şeyleri hemen beklememesini istiyorum ben.

G: Ama işte ikiniz de çalışıyordunuz o dönemde, eve yardımcı tutabilirdiniz...

G.K: Evet zaten tutuyorduk, yani yardımcı haftada bir geliyordu. Temizlik ve ütü yapardı. Onun harici kalan şeyler siz de biliyorsunuz işte bulaşık ki zaten iki çalışan eşin çok fazla bulaşık ya da daha başka bir şey olmuyordu. Bize haftada bir- Ben zaten ona karşıyım çalışan çiftlerde muhakkak bu tip işleri yapabilecek bir yardımcı gelmesine sıcak bakıyorum.

G: Bazısı onu da istemez...

G.K: Yok ben istiyorum yani hiç problem edilmesin, şimdiki birlikteliğimde hatta onu partnerime onu söylüyorum yani benden bunları beklemek yerine ikimiz de madem çalışıyoruz, haftada bir gün temizlik ütü gibi şeyleri yapacak kadın gelmeli.

G: Evlilikle ilgili beklentileriniz nelerdi (.) bu paylaşımlar sonucunda...?

G.K: Şöyle ben çok mutlu olacağımı düşünmüştüm size söyleyeyim aşk evliliği oldu. Aile kavramının değişmeyeceğini düşünmüştüm çünkü aileme de düşkünüm. Aynı zamanda eşimin ailesiyle de iyi geçinebilen bir yapıya ben sahibim. Daha farklı sosyal bir yaşantıya evli çiftlerle sosyallüğimizi paylaşabiliriz. Bunun mutlu edeceğini düşündüm ve işte çocuk çocuğa işte bunun gerekli olduğunu düşünüyorum zaten.

G: Şimdi bu karşılaştığımız yaşadığımız sorunlarda eşinizin payı hakkında ne düşünüyorsunuz?

G.K: %90 diyorum, %90 onun hatası.

G: Peki cinselliğin evlilikteki önemi hakkında ne düşünüyorsunuz?

G.K: Çok önemli tabi.

G: Neden? Yada şöyle, evliliğin işlevi arasında cinselliği nereye koyuyorsunuz?

G.K: Sıralama olarak mı?

G: Mesela evet.

G.K: O zaman şimdi kafamda tasarlıyım, sıralama yapacak olursam huzur diyim, uyum, cinsellik diyim.

G: Bu sorunlar sizin cinsel hayatınızı etkiledi herhalde değil mi?

G.K: Evet etkiledi.

G: Peki evli olduğunuz süre içinde başkasıyla ilişkiniz oldu mu?

G.K: Olmadı.

G: Olmadı...?

G.K: Hayır olmadı.

G: Eşinizin oldu mu acaba?

G.K: Sanmıyorum yani hiç öyle bir şey duymadım.

G: Peki sizce evliliğin en önemli işlevi nedir?

G.K: Yani hayatı birlikte paylaşabilmek. Öyle düşünüyorum yani buna çok takıldım belki ama paylaşımın %100 olmasını bekliyorum ve uyumun.

G: Mesela sizin eşiniz çalışıyormuş. Çalışmasaydı, maddi paylaşımınız olmayacaktı. [Yani hep sizden olacaktı.

G.K: [Yani şöyle söyleyeyim, birbirimizi tanıdığımız nedenle çalışmayı istediğimi söyleyen bir insanım. Tercih etmemin sebebi de çalışması değil, sizin bana yönelttiğiniz bu soruyu kayıncıvalidem de yöneltmişti, Çalışmıyorsa ne yapacaktınız? . Klasik bir cevap vereyim soğan ekmek yiyecektik ama bu sorunlardan kimsenin haberi olmayacaktı o geçiş döneminde. Yani ben (.) maddi kısmı halledebilecek yapıya sahip olduğuma inanıyorum. Eşimden de bu dönemde, bizim gelirimize göre ayağını yorganına göre uzatabilmesini beklerim. Hayatı devam ettirebilirdik işte.

G: Belki de boşanmazdınız, belki...

G.K: Tabi, o da var.

G: Peki boşanma fikri ilk ne zaman belirdi sizde?

G.K: Biz birkaç kez önceden ayrılalım demiştik evliliğimizin- Gene bu maddi konulardan bir süre kavga etmeye başladık biz. Sert kavgalar oldu. Belki işte o dönemlerde benim borçlarım yine oldukça üzücüydü, işte alacaklıların araması bankaların araması, gerilim yaratıyordu. Açıkçası bende stres oluştuyordu. En ufak hareketi artık batar olmaya başlamıştı.

G: Sert kavga diyorsunuz, şiddet var mı?

G.K: Çok nadir oldu yani birkaç kez böyle bir şey yaşadık. Hatta bir süre ayrı da kaldık. Sanırım evliliğimizin 3 veya 4. yıllarında olmuştu. Daha sonra-

G: Evi sattıktan sonra...?

G.K: Satmadan önce olmuştu. Aileler de araya girip tekrardan aramızı düzelttik. Aileler o dönemde yapıcı yaklaşmıştı eşimin ailesi de benim ailem de. Düzelebileceğini söylemişlerdi. Kafanızdan boşanmayı telaffuz ettiğimiz dönemler evliliğimizin 3 buçuk yılında başladı.

G: ama maddi sıkıntı kaynaklı olan mı şiddet kaynaklı olan mı?

G.K: Maddiyattan yani şiddetten kastımız birbirimize güç uygulamaksa o çok nadir oldu. Yani ona dikkat ederdik. Sözlü sataşmalar olurdu.

G: Boşanmak için (.) ayrıca ruhsal şiddet de uygulardınız di mi?

G.K: Evet uygulardım.

G: Surat asma, birbirinizle konuşmama...?

G.K: Doğru tabi böyle söylediğiniz şekilde oluyordu. Biz gerçi belki sorular içinde çıkacaktır, biz bunları sorun üretebilme adına bir aile hekimine başvurduk.

G: Psikolojik destek mi aldınız?

G.K: Gittik ama devamlı gidemedik, o da eşim yüzünden olmuştu.

G: Niye?

G.K: Şöyleydi, açılım mı konuyu?

G: Evet açık çünkü sonraki bu konu ve durumlarla ilgili iyileştirme çabalarında bulundunuz mu?

G.K: Ben gazetede okumuştum. O dönemlerde Bakırköy’de oturuyorduk, ikimizin de iş yerleri Merter’deydi çok yakın. Bakırköy’de Devlet Hastanesinde aile hekimi olduğunu öğrenmişim gazetede okumuştum. Kendisine bahsettim. Daha önce bir başka psikoloğa beraber gitmiştik, tanıdık bir psikoloğa. O aile hekimi değildi. İkimizi dinledi, daha sonra kendisinin tedavi olması gerektiğini söylemişti. Bir sakinleştirici ilaçlar vermişti, çok fazla

devam etmedi. Daha sonra bu aile hekimine bir müddet gittik. Ayda bir devam etmemizi söylemişti, bu bayan doktordu. Sorunlarımız anlattık. İkimizin de işi olduğu için sabah seanslarının uygun olduğunu düşünmüştük. Ona da okey verdi, saat 9 gibi bir saatlik bir seans olacaktı. Ben gerçekten çok umutlanmışım tabi. Çıktıktan sonra ben ayda bir buraya gelemem, iş yerine böyle bir doktora gidiyorum diyemem dedi. O saatte beni tamamen yıktı diyebilirim. Çünkü evliliğimizi ben kurtarabileceğimize inanmışım ben böyle bir fırsatla benim de hatalarım varsa görebilme fırsatım olacaktı. Böyle bir şeye zaman ayıramaması beni çok üzdü. İş yerine ben psikoloğa gidiyorum demesine de gerek yoktu. Ayda bir 1 saatlik izin alsa haberleri bile olmayabilirdi. Sıcak bakmadı nedenini anlayamadım yani.

G: Anladım, bu da ayrıca bir (). O zaman eşiniz çaba sarf etmiyor bu durumda diyebiliriz.

G.K: Evet.

G: Boşanmak için ailelerinizle ve yakınlarınızla paylaştınız değil mi? Siz paylaştınız mı ailenizle, o paylaştı mı?

G.K: Şimdi daha önce hani boşanmanın telaffuzu yapıldığı dönemlerde hani size söylemişim bir müddet ayrı kalmıştık, hani o zamanlar böyle konuşmalar geçiyordu ama benim ailemle biz ailecek birbirimize düşkünüz, bu kadar benim borçlanmalarımı, eşimin bu kadar harcama yaptığını onlar da biliyorlardı ama seviyorlardı kendisini. Boşanmayı pek onaylamıyorlardı. Çok ani oldu zaten bizim, birden bire. Gerçi annesinin yanına taşındığımız dönemi benim ailem onaylamamıştı, sorunlar yaşayacağımızı söylemişlerdi. Yani ailelere bunu haber vermeden biz boşanmayı gerçekleştirdik. Yani biz boşanıyoruz siz ne diyorsunuzun onayını almadan, kendi kararımızla.

G: Peki boşandığınız eş ne düşünüyordu evliliğe devam etmek açısından?

G.K: Hiç böyle bir görüşme yani hemen kabul etti boşanmayı.

G: Ondan mı geldi siz mi?

G.K: Ben teklif ettim.

G: O anlattığınız olaydan dolayı mı? Hani ramazan...?

G.K: Evet. Yani çok çabuk kabul etti kendisi.

G: Peki boşanma nedenleriniz aynı mı sizce farklı mı?

G.K: Aynı diyemeyiz evet. (.) Şu olabilir yani onun buna sıcak bakması çok gelirimizin iyi olması onun için önemliydi. Sürekli dışarlarda eğlenebilmeliydik, çok sık tatil yapmalıydık. Yani böyle bir yaşantıydı hayali. O sıkıntılı dönemlerde bunu ben yaşatamıyordum kendisine. Belki o yüzden de kabul etmiş olabilir yani boşanmayı. Ona bunu sağlayamayacağımı düşünmesinden dolayı artık.

G: Peki bu nedenler hakkında şimdi ne düşünüyorsunuz?

G.K: E şimdi belki de şöyle. Yeniden ben gelirim düzelttim, maddi durumum iyi olsa biz uyumlu bir çifttik. Şimdi: veya çocuk sahibi olsaydık değişebilir miydi acaba diyorum yani kendi kendime.

G: Pişman mısınız yani bu nedenler boşanmaya götürdüğü için? Pişmanlık duyuyor musunuz?

G.K: Bazen. Çok net değil ama bazen.

G: Boşanma kararını ortak verdiniz değil mi?

G.K: Evet.

G: Kim müracaat etti?

G.K: Ben ettim. Yani onun da bilgisi vardı müracaat ettiğimden.

G: Hangi nedenle? Ne nedeni belirttik?

G.K: Şiddetli geçimsizlik diye belirttik. Zaten yani pek önemsemiyorlar galiba.

G: Anladım. Genelde hep öyle şiddetli geçimsizlik diyor herkes. Karşılıklı suçlama yaşandı mı aranızda? Yani boşanırken, o boşanma süreci içinde işte senin yüzünden boşanıyorum...

G.K: Yok yok. Öyle bir şey olmadı çünkü biz mahkemeye başvurmadan 3-4 ay önce zaten ayrı yaşadık. Böyle bir süreç de geçti.

G: O annesiyle oturmaya devam etti. Siz...?

G.K: Ben o dönemler ailemin yanına gittim.

G: Siz ailelerinizi kusurlu görüyor musunuz? Sizin ailenizi veya eşinizin ailesini bu boşanma sürecinde?

G.K: Eşimin annesinde bazı kusurlar görebiliyorum yani bir müdahale etmesi gerekirdi yani. Bu kadar harcama ve lükse düşkün olmasına kızgınlım çünkü annesi de bir dönem geçirmiş, o da eşinden ayrılmış. Bunları anlatması gerekiyordu. Hayatını maddiyat üzerine kurmaması gerektiğini söylemesi gerekiyordu bence.

G: Ya da işte biraz sabret düzelir filan gibi telkinlerde bulunmadı mı?

G.K: Yok bulunmadı.

G: Bu boşanma ne kadar sürede gerçekleşti?

G.K: 4 veya 5 ay gibi zaman içinde.

G: Maddi manevi kayıp olarak nasıl yorumluyorsunuz boşanmayı?

G.K: Manevi olarak yıpratıyor, benim 5 yıl sürdüğü için bir alışkanlık da vardı, zaman zaman aklıma geliyor çok üzüldüğüm oldu özellikle başlangıç dönemleri. Ki boşanmadan önceki ayrı kaldığımız zamanda da hüznlendim. Maddi kaybımı nasıl size tanımlıyım, ben gerçi her türlü şeyi kendisine bıraktım, eşyalardan tutun da. Hem sonraki süreçte ise kendimi toparlamaya başladım, belki maddi olarak daha sonraki (.) benim olayımı örnek göstereceksek maddiyatın etkisi var başından beri. Maddi kazancım olmaya başladı boşandıktan sonra.

G: Manevi olarak üzüntü...?

G.K: Evet, o da belli bir dönem için.

G: Şimdi eşinizle ve ailesiyle ilişkiniz nasıl?

G.K: Sadece nadir de olsa arada telefonla görüşüyoruz.

G: O evlendi dediniz...?

G.K: Evet evlendi.

G: Ne hissettiniz duyunca?

G.K: Çok net hatırlamıyorum ama mutlu olmuştum aslında içimden, zor bir insan bence. Gerçi yurtdışındaki biriyle evlilik yaptı. İyi de olduğunu düşündüm aslında. Çünkü tekrardan acaba bizim olur mu diye düşünmüyordum o dönemlerde. Yani yeniden acaba barışıp bir daha evliliği deneyebilir miyiz diye düşünmedim hiç. Onun evlenmiş olması iyi olur diye düşündüm.

G: Sizce en önemli boşanma nedeni nedir?

G.K: Genel olarak yani en büyük neden anlayışsızlık. Benim sorunum aşılabilirdi süreç içerisinde. Belki psikolojik destek alarak veya bu konuda tecrübeli insanların bize destek olması sonucu değişebilecek bir yapıydı bu. Ama genelde en büyük nedenler anlayışsızlık, saygısızlık. Bu da sevginin azalması demek oluyor.

G: Boşandıktan sonra nasıl bir yaşam tarzı kurdunuz kendinize.

G.K: Önce belli bir süre ailemin yanındaydım 3-4 ay kadar, ayrı bir ev tuttum işimin yakınında. Gene burada başka bir arkadaşımın bir dönem aynı evde kaldık, erkek arkadaşım. Daha sonra hayatımda bir bayan arkadaş oldu. Onunla aynı evi paylaşmaya başladık. Yaklaşık bir buçuk yıldır birlikteliğimiz var.

G: Boşandıktan sonra ne gibi zorluklarla karşılaştınız? Maddi manevi...?

G.K: Maddi bir zorluğum olmadı. Yani işler düzelmeye başlamıştı çünkü. Manevi olarak da şöyle söyleyeyim evliliğimin düzen getirdiğine inanıyorum ben. Düzensiz yaşıntım olmaya başladı bir dönem. Ondan sonra şimdiki birlikteliğimle birlikte yeniden bir düzene girdi yaşıntım.

G: Evlilik günlerini özleyor musun?

G.K: Özlüyorum.

G: Mesela neler, neleri özleyorsun?

G.K: Yani şöyle, arkadaş çevremiz de değişti demiştim. Birlikte yapmış olduğumuz etkinlikler vardı. Birlikte tatile giderdik, o zamanlar gerçekten güzel dönemlerdi. Artı şey de güzeldi ailemle eşim iyi anlaşırdı, o yönünü hakikaten çok seviyordum. Benim için nedense önemli bir şey bu. O da iyi yani, özlediğim şeylerin arasında.

G: O nasıl düzenli bir hayatsa şimdi de birlikteliğiniz var. O evlilikteki gibi günler ya da zamanlar yaşamıyor musunuz?

G.K: Şimdiki ilişkim biraz sorunlu.

G: Öyle mi? Evlilik zamanındaki arkadaşlıklar değişti mi evlendikten sonra?

G.K: Değişti.

G: Onlar mı görüşmek istemedi siz mi?

G.K: Daha önceki arkadaşlarım mı evlilik döneminde...?

G: Evlilik döneminde...?

G.K: Görüştüklerim de var şöyle mesela kendi akranlarım olanlar vardı, aynı yalardaydık. Çok nadir de olsa uğrarlar arada, böyle bir küslük yok. Tabi boşanmadan sonra eski sıklıkla olmamaya başladı.

G: Sosyal çevrede akraba çevresinde, iş çevresinde boşanma sizi nasıl etkiledi? Davranışlarda değişiklik oldu mu?

G.K: Bana karşı mı?

G: Size karşı.

G.K: Yok hiçbir şey olmadı.

G: Şimdiki hayatınızı nasıl yorumluyorsunuz.

G.K: Yani bazen geçmişi özleyen, mutlu olmaya çalışan çok da hayatından memnun olmayan biri.

G: Peki geleceğe yönelik planlarınız neler, hayattan beklentileriniz?

G.K: Şu an öncelikle işimin üzerinde çok odaklandım. Yeni bir iş bu. Daha önce bir ortaklığım vardı onu bitirdim. Bir restorani devir aldım, ateşten gömlek giydim diyebilirim. Bu öncelikli işimi oturtmam gerekiyor, profesyonel bir hale getirmem gerekiyor. Ondan sonra çok sağlıklı bir ilişkiyle evlilik yapmayı planlıyorum.

G: Yani tekrar evlenmek istiyorsunuz?

G.K: Evet.

G: Şimdi beraber olduğunuz kişiyle mi?

G.K: Çok sorunlu bir ilişki. O amaçla başlamıştım, her an bitecek bir ilişki diye düşünüyorum.

G: Ama evlenmeyi de düşünüyorsunuz yani.

G.K: Tabi. Şu an evlilikle sonuçlanmaz ama sıkıntılarımızın bitmesi yönünde-

G: Gene maddi sıkıntılar mı?

G.K: Yok bu sefer öyle bir şey yok. Bu sefer (.) her an bir arada geçirmek istemesinden dolayı. Bu benim işim için müsait değil, kendi geleceğimi garanti altına almam gerekiyor.

G: Hayalinizdeki imkanları en iyi nasıl tanımlıyorsunuz?

G.K: Şu an pek hayal kurmuyorum. Hep söylediğim şey, insanları sık boğaz etmeden özgürlüklerini çok aşırı kısıtlamadan zorlayıcı bir evlilik olmaması gerekir. İnsanlar

içlerinden gelerek hareket etmeli. Eşler de o doğrultuda değerlendirmeli. Zoraki bir takım şeyler yapıldığında sevginin azalmaya başladığını düşünüyorum ben. Olduğun gibi davranırsın, saygı gerçekten elden bırakılmasın. O aşkın alevlenmesini zaten sağlıyor. Böyle bir şey yani çok büyük bir beklentim yok.

G: Bu evlilikle boşanma hakkındaki son sözlerinizi alabilir miyim?

G.K: Yani şöyle bakıyorum günümüzde boşanmaların çok artacağına inanıyorum artık. Evliliğin çok zor olduğunu düşünüyorum.

G: Neden? İnsanlar özveride mi bulunmuyorlar...?

G.K: Evet bulunmuyorlar.

G: Sonra ne olacak sizce?

G.K: Sonra belki daha olumlu dönemler başlayacak gibi.

G: Ne gibi?

G.K: Birlikte yaşamalar artacak. Fakat (.) bu birliktelikler uzun sürmeyecek, çok sık eş değiştirmeler olacak. Böyle bir şeye gidiyor gibi görüyorum ben. Çünkü şu an evli olup da etrafımdaki insanların çoğunun mutsuz olduğunu görüyorum. Böyle bir süreç başlayacak gibime geliyor. Günümüzde bayanların da ekonomik özgürlüklerini eline almaya başladığı için bu kararın hızlı verilebileceğine inanıyorum ben.

G: Ama şimdi kısa dönemde-

G.K: Ama bu benim beklentim değil, bunu da söyleyeyim. Böyle bir gidişat görüyorum. Boşandığım dönemde mahkeme sıramızı beklerken 5 dakikada bir boşanma davası görmüştük.

G: Ama şimdi kısa dönem evliliklerde eş değiştirmeler bilmem neler, acaba o zaman da bir kaos mu olacak?

G.K: Herhalde olacak çünkü gerçekten tasvip ettiğim bir şey değil. Belki konuşmalarımın boşanmasa mıydım çıkıyor ortaya (.) sürekli eş değiştirme yanlısı olan biri değilim ben. Sorunların karşılıklı özveriyle aşılması gerektiğini düşünüyorum. Fakat artık biz erkekler de bayanlar da çok rahat ilişkileri bitirme yapısına gelmişiz yani.

G: Peki çok teşekkür ederim.

G.K: Rica ederim.